

જરથોશ્તી

સાહિત્ય અભ્યાસ.

/(ભાગ/ ૧ લો.)

સખનાર—

પ્રુ.સેદજી પેચલ પાંચડી

૧૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૩૬૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ જરૂરોસ્તી રનાદિય
રત્નાસ

વિષય પ.૮૪૫૪: ૨:૪

જરથોશ્તી સાહિત્ય.

તેમાં બારીક શોધખોળ.

તેના ૪૦ લેખો.

અને

તે ઉપર પડેલી નવીન રોશની.

T
1923

ભાગ ૧ લો.

લખનાર તથા પ્રગટ કરનાર:—

પુરશેદજી એ. પાવરી.

દીની સાલ ૧૨૯૦ ચઝદેબરદી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૦૩૬૧

૫૮૪૫૧:૨:૯

આ પુસ્તક ધી જમશેદજી નશરવાનજી પીતીત પારસી ઓરફનેજ હૅપટન પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ
નાં ૧૪૧, લાલમાગ, પરેશ, મુંબઈમાં મીં. મેદરજી બેરાંમજી મીક્ષકવાળાએ
અધ્યુ' છે, અને દસ્તુર સાહેબ, ખુરશેદજી એરચજી પાવરીએ. ગોવાલ્યા
ટેંકે રોડ, મોતીવાલા મેનશન, આંટરોડ.
મુંબાઈ મધેથી પ્રગટ કીધું છે.

મરહુમ બાઈ બઈજી જમશેદજી એ.

સકલાતવાલાનાં

અશે ફરોહરની પાક યાદમાં

આ ધાર્મિક પુસ્તક

એહુશાંનમંદ જગર સાથે

હું અર્પણ કરું છું.

કતા.

ખુલાસો.

જરથોસ્તી સાહિત્યની આ શોધખોળ ચોક્કસ સંજોગોને આધારી છે. પચીસ વર્ષની ઉંમર સુધી હું મોબેદી પેશામાં મશગુલ હતો અને વર્ષ પચીસની મોટી ઉંમર સુધીની બાધાઓને મારો અભ્યાસ શરૂ થયો હતો. તે પાંચ વર્ષ ચાલુ રહ્યો હતો અને ત્રીસમે વર્ષે પુરો થયો હતો. આ અભ્યાસ પાછલ ખીન્ન ત્રીસ વર્ષ રોકાયાં હતાં, એટલાં વર્ષ રાતો દીન અભ્યાસ બનરી રાખ્યો હતો અને તેનો કામને લાભ આપતો રહીઓ હતો. વર્ષ ૬૦ ની વૃદ્ધ વયે પોંદોચવા પછી ત્રણ દાયકાની આ ચાલુ કારોયનાં નિ-શ્ચળ પરીણામની નિરાશામાં બેઠેલો જોષ, માર્ મન રોકવા, મારા નાના બેટા બલોજરે કોષ 'ઓરીછનલ' બામદો હાથ ધરવા મને પ્રેર્યો, તેથી જીંદગીની છેલ્લી સાંજે આ લેખો લખવા હું આખરે ઉત્તેજિત થયો હતો. એમાં મેંમયીજ થયલી કુદરતી બચારત સમજી હું. અને મારા અહના અભ્યાસનાં આ છેવટ પરીણામ માટે તે દાનરે પાકના હું શુક્રગુનર કરું છું.

મારાં આગલાં ત્રણ પુસ્તકોનાં લખાણોમાંથી ચુંટણી કરી આ લેખો લખવાનો મારો ઇરાદો હતો, જે ઇરાદો આગત આવતા મારા પ્રથમ પ્રસ્તાવનામાં જોકે મેં જાહેર કીધો હતો પણ તે મામલમાં આગ્યો નહીં હતો. કારણકે આ શરૂઆત કરતાં મારા અભ્યાસમાં તદ્દન નવીન બામદો હાથ લાગવાથી આ કમીની શોધનું પરીણામ જાહેર કરવાનો મને સંતોષ થયો છે. પ્રથમ ત્રણ દજન જેટલા ચોક્કસ લેખો લખવા જેટલી મારી શક્તિ હું જોષ શક્યો હતો. હું સંકાશીલ હતો, તેથી મારો શક દુર કરવા આ લેખોને પ્ર-સિધના આપવા પેહેલાં ચોક્કસ પેરો "મુઅજની જરથોસ્તી દીનની ખેલ કરનારી મંડળી" આગલ મેં વાંચ્યાં હતાં. આથી મને મારા પોતાના ઉપર વીશ્વાસ આવવા અને માર્ મત પાકત થવા પછીજ તેનાં પેહેલાં ફગ તરીકે શરૂઆતના આ ચોક્કસ લેખો ખાસ કરી અભ્યાસિ વર્ગની સેવામાં હું ધરું છું. સાચાં ગાહરોની પરિક્ષા તેજ અરા જવેરીઓજ કરી શકે છે અને તેની કીંમત આંકી શકે છે.

આ કોષ એકજ બાબદ ઉપરનું સીલસીલાખંધ લખાણ નથી, પણ અભ્યાસ કરતાં દીનાઇનની જુદી જુદી તરેહવાર બામદોમાં જ્યાં જ્યાં અધુરાપણું જણાતું મયું, ત્યાં

ત્યાં તેની પુરસ્થી કરવામાં આવી છે. આ કમીની ક્ષેત્રોપની કદરચનાસી થવાની ઉમેદ થરાવવામાં હું ખોટો ગણાઈશ નહિં, અમર તેની ધટતી કદર નહિખી થાય તોપણ આજ્ઞા—નિસેશા વચે ડ્રમાયેળ થઇ પાછલ પડીય નહિ, પણ ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખી મારો આ પ્રયત્ન સંતોષ સાથે હું આગલ ને આગલ ચાલુ રાખીશ.

હસનિયન એસોસિયેશનનાં “જનલ” માં મારાં એક પછી એક પ્રગટ થતાં આ લખાણોની જાહેરમાં પ્રથમ કદર કરનાર એકજ મુદત્થ શેઠ જી. કે. નરીમાન હું આ ટકે હું દીલોગન જાહેર એહેજાન માતું છું. જોકે પ્રથમ આ “એસીયનકલ રાઉલર” ની પીછાંચતું મને માન નહી હતું. સેવટે આ લખાણોમાં મને દરેક સગવડ કરી આપવા માટે મજકુર “જનલ”ના એડીટર અને પ્રેપ્રાવટર પ્રો. પી. એ. વાડયાનો તેમજ મજકુર એસોસીએશનનો હું ધણો આભારી છું. વળી માગીઆ વગર આ લેખો માટે અભિપ્રાય અપનારા બીજા મુદત્થોગી હું ઉપકાર માતું છું.

આખરે ધુબાયલી કદર.

આ મુજરાતી લેખો તથા તેનું ઉગ્રેજ ‘ત્રાન્સલેશન’ કરાવી તેને પ્રસિદ્ધતા આપવાની, માનવંત શેઠ જમશેદજી એદલજી સકલાતવાલાએ મને જે ઉદાર મદદ કીધી છે અને માન અબ્યાસમાં મશગુલ રહેવાતું ઉત્તેજન આપવાની જે કદર-ચનાસી કીધી છે, તે માટે એ શેઠનું સાચાં જીગરથી હું એહેજાન માતું છું.

કર્તી.

દીની રોજ મુખારક જેહેરાંમ ઇબદ શીરાઝમર. માહા મુખારક શેહેરેવર અમસા-
જારપંદ અને ૧૨૬૦ યકદજરદી.



સાંકળ્યું.

ઉવતત-નર, શું એક પેમાંબર હોતો ?	૩
ઝાંઘક અને અધ્યાત્મ, શું કળાવંત અને ક્રાંતિવંત બાદશાહો હતા ? ...	૫
અવસ્તા 'ટકર' નો એક અશુભ ફકરો, તેનો નાકેશ તરણુઓ... ..	૭
અહુનવરનો 'બધ', અહુરમજ્દનો પાક પેમાંમ	૧૦
શિતીમ ત્કએષેમ અને પંચ ત્કએષ, જરથોસ્તનું ઉચ ચારિત્ર	૧૪
શિ-અપ્રહમ, ચથુ-પિસ્ત્ર અને પંચ-રતુ, જરથોસ્તના ઉચ અધિકારો ...	૧૬
અહુનવર, તેના જાતજાતના અને ભાતભાતના તરણુઓ	૨૦
પેષો-પરેન, એક નામીયું પક્ષિ, તેનાં કરાંમતી હાડકાં અને પીછાં ..	૨૮
વારેન્ન અથવા વારધન, એક બેમાંનું પક્ષિ	૩૨
હઓમ જાધરિ, હઝમત અને હતેહનું ચિન્હ (symbol)	૩૨-૪
પાજદ 'ટકર' નાં ચોડાં અશુભ વાક્યો, તેઓના થયલા અનર્થો ...	૩૩
આફ્રીને અદાદિરવશ, એક સ્કમંદ શરેહ	૩૭
ઓસ્તોદરીદ મયજ્દ, ચહારમની ચાસ્તી	૪૦
રશ્તુ યસ્ત અને ખાહનોની ચમુકિયા, એક મુઠામલો	૪૩
ગાહામજારની ધાર્મિક મજસસો, તેમાંથી અધર્મોઓની બરતરશી ...	૪૬
ધજસ્નેના હા, તેઓના દીગ્ગાએમાં ગોટાલો	૪૮
અવસ્તા 'ટકર' નાં બે મોઝમ વાક્યો, એક ખિનસત્તાદાર પહલવી શરેહ ...	૫૩
અવસ્તા 'ટકર' નાં બે બેમાંનાં વાક્યો, તેઓનું બીમરેહું સ્વરૂપ ...	૫૬
બેહેરાંમ ધજ્દ, તેનાં દસ રૂપો શું અવતારો છે ?	૬૪
અસ્તોદાન, પંદોદાદમાં લાસના હાડકાં જલવવાનું શું અકુદરતી ફરમાન મલે છે ?	૭૧
બેહેમન અને આદર, બે બળવાન બચાવ	૭૮
ક્યાની ખુરેહ, ખુરાતન તવારીખના ચોડાં બનાવો	૮૫
મઓમેન્ત અને મધુમન્ત, મરણના પેહેલા ત્રણ દહાડાં ગોસ્ત ખાવું શું નારવા છે ?	૮૬

મરમોહ અને દંદાન દ્રશ્ય, પહલવી ' ટંકરટ ' ના બે બેગાનાં શબ્દો ...	૯૮
દાઘત્યો કત, વંદીદાદમાં મરનારના પએ વામવાતું શું અકુદરતી કરમાન મલેકે ?	૧૦૫
બદે મર્ગ, વંદીદાદ રૂએ મરનારની લાસ મુકેલી જગા શું અલગ રાખવાની છે ?	૧૧૦
પછતિ-દાન અથોરનાનોતું પદાન અને રથેસ્તારોતું મોંઢાની જાલીતું બપ્તર	૧૨૦
સમાસ નામો, પાય-દશ, પાય-મોજદ અને પાદ-રૂઝ	૧૨૪
મરણના પેહેલાં ત્રણ દિવસો અને વંદીદાદ... ..	૧૨૭
મરણની હેલી ધડી, અષેમ અને પતેત	૧૩૦
મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસો, ' સેદોશ ' ની ક્રિયા અને મરનારની વસ્ત ...	૧૩૫
મરણ પાછલની ક્રિયાઓ, ગેતીખરીફ	૧૩૬
મરણ પાછલની ક્રિયાઓ, હુમાયરત	૧૪૫
મરણ પાછલનું બણતર, રવાનની પતેત !... ..	૧૫૦
એહેદીન અને દહમાન કોણ ? એહેદીનોના સ્વમાનનો એક સવાલ ...	૧૬૦
મેહેર યસ્ત, એક તપાસ કરવા લાયક વાક્ય	૧૬૬
કુસ્તી અનં ક્રિયા, દરેમેહેરોમાં થતી ઇજ્જતની ક્રિયા સાથ તેની સરખામણી ...	૧૬૮
તોખમે જરથોસ્ત અને તને કેરસાસ્પ, મહત્તનું માર્મિક લખાણ ...	૧૭૭
રીસ્તાખીજ અને ફરોગદ. બવિખ્યની હાંદગી	૧૮૧
ફરોગદ જરથોસ્તી ધર્મનું રહસ્ય... ..	૧૮૮



જરથોસ્તી સાહિત્યનાં ચુટેલાં લખાણાં.

(અદના અબ્યાસતું પરીણામ).

મારાં આગલાં લખાણાં “ વઅજે ખુશ્દ ” પંદર વઅજ તથા બાષણો ભાગ ૧ લો, “ રેસાલહે ખુશ્દ ” પંદર રેસાલાનો સંગ્રહ ભાગ ૨ જે તથા સત્તર રેસાલાનો સંગ્રહ ભાગ ૩ જે (છપાય છે), તેમાંથી ચુટેલાં ખાસ લખાણાંનો આ શરૂઆતનો એક સંગ્રહ છે અને તેમાં આ લખનારના અદના અબ્યાસતું એક સામટું ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું છે. જે ખાબદમાં ખાસ નવીનપણું સમાયલું હોય, અકસર અવસ્તા સાહિત્યમાં મારી કમીના શક્તિ મુજબ કમતર શોધખોલ ચલાવી હોય એવા થોડાજ વિષયો સુધારા તથા વધારા સાથે જોકે હાથ ધરવામાં આવ્યા છે, તોપણ તે સઘળા વિષયોમાં દર્શાવેલા નવા વિચારોમાં અચુક હોવાનો હું કદી દાવો કરીશ નહીં. સ્વમુખે માન માગવાની કશીપણુ ડાળધાલું સરસાદનો દાવો કાઢા વગર નમ્રપણે જણાવીશ કે, આ સંગ્રહમાં કેટલાક વિષયો જે નવીનતા ધરાવે છે, તેના ખુલાસા પૂર્વના ઓલમાં કે પશ્ચિમનાં સાવાં સમજાવી શક્યા નહીં હોય તો તેમાં તાજુન ચવું જોઇતું નથી. વળી આ કોશિષની કદર અબ્યાસિ વર્ગ સિવાય સાધારણ વાંચક વર્ગ કરી શકે નહીં એ પણ કુદરતી છે. હું કોઇ મોટો અબ્યાસિ નથી અને અબ્યાસિ હોવાનું હું મિથ્યા અભિમાન ધરાવતો નથી. મારા કમીના અબ્યાસતું તોલ આ ઉપરથી કરી શકાશે કે આ ત્રણ દબન જેટલા થોડા વિષયો સિવાય અવસ્તાની એવીજ બીજી અસંખ્ય ખાબદોમાં દુર સુધી જોવાને હું શક્તિવાન નથી. એતું સ્વભાવિક કારણ ધર્મ સાહિત્યની ખિલવણીનાં સંગીન સાધનો વગરનાં ગુજરાતનાં એક ખુણામાં પડવાનું છે. અવસ્તાનાં પ્રુરાતન, અધુરાં અને મદુંદ સાહિત્યનાં અલંકારીક લખાણાંના ખરા બેદનો પરદો શબ્દોના ખાહારના અર્થથી ઉચકી શકતો નથી, તેના બિકટ બેદો ઉકલાવવા ઉઘં, બારીક અને શાંત અબ્યાસનાં અવકાશની ધણી જરૂર છે અને તે માટેનાં સ્વમાન જાલવનારાં અવધાનાં સાધનો મેલવી આપવાની કોમી કદર વગર અબ્યાસિ વર્ગ અવકાશ મેલવવાને સ્વભાવિક રીતેજ અશકત થઇ પડે છે. અંગત અનુભવના આધારે કહેવાને આપણે શક્તિવાન છીએ કે, ધરની રોટી ખાઇને અને ગાંઠના ગોપીચંદન કરીને

જરથોસ્તી ધર્મ અને તવારીખની સંગીન સાહિત્ય સેવામાં તન-મન રગડનારા અને બેળનો ખીમો કરનારા પ્રમાણિક અભ્યાસિ વર્ગની કામના એક બેકદર વર્ગને ખરી પીછાણ ક્યાં છે? એના મોળુદ દાખલા આપણને દૂર શોધવા જવા પડે એમ નથી. જરથોસ્તી સાહિત્યના એક સામ્યા સેવક મહુમ રેવરંદ ડૉ. જીલ્લા, ધર્મ સાહિત્યના અથગ અભ્યાસિ મહુમ એવંદો તેમુરસ અંકલેસરીઆ, શેહુરીઆરણ ભરૂઆ, એરચણ દસ્તુર મેહુરણ રાણા, મનચેરણ વાચ્છા અને કાવસણ કાંગા વગેરેની કામે કેવી યુજ કીધી છે? કદરસનાસીની ખરી ફરજનું કરજ અદા નહીં કરવાની આ અને ખીણ કોમી બેકદરી એક સુશીળ કામ તરીકે તેને માટે શોભા બરેલી નથી.

આ જોગવાઇએ ધરીત એહેશાંનમંદી જાહેર કરવાની હું મારી ફરજ સમજું છું. જે ખાતાં તરફથી મને આ ધાર્મિક કેળવણીનો લાભ મળ્યો હતો, તે સર કાવસણ જહાંગીર નવસારી જરથોસ્તી મદ્રેસાનો, તેમજ જે ખાતાંએ મારો અભ્યાસ થોડે દરજ્જે આગલ વધારવાતું મને ઉત્તેજન આપ્યું હતું, તે મારાં માણ વડપણ હેઠળની નવસારીની મહુમ શેઠ નોશેરવાનણ રતનણ તાવા જંદ પહલવી મદ્રેસાનો આ ટકે હું ખરાં જાગરથી આભાર માનું છું. સેવટે જે જણેલા જલા ઉસ્તાદના હાથ હેઠળ મને ધર્મની ભાષાઓની તાલીમ મળી હતી, તે “આર્મનટલ રકાલર” વીદ્વાન શેહુરીઆરણ હાદાભાઈ ભરૂઆ છે. મહુમે એક ઉસ્તાદ તરીકે પોતાના આ કમીના શાગેઈ તરફ જે મહોખત અને નમાનાપણું દેખાડ્યું છે તેના આભારની હડી લાગણી શબ્દમાં દરૌવી શકાય એવી નથી. એક કાખેદ ઉસ્તાદથી મને મલેલી જમી તરખીયતનું આ નાકેશ પરિણામ છે અને તેજ માનવંત ઉસ્તાદને મારા અદના અભ્યાસનો આ પરિણામ ફરક સંગ્રહ ઇંચે ઇંચ આભારી છે.



૧—“ ઉર્વતત-નર ”

શુ* એક પેગાંમખર હતો ? *

વંદીદાદની પરગરદ બીજામાં અહુરમઝદ અને જરથોસ્ત વચ્ચે આ મુળ્ય પ્રસેશ પાસેખ થયલી મલેછે.

“ કો. અએપાંમ. અસ્તિ. અહુરમઝ. રતુરમઝ૦૦૦
ઉર્વતત-નરો. જરથુરત્ર. તમ્ય. યો. જરથુરમો. ”

“ તેઓનો (ઇઆને ગોશ્તામાં રહેનારાં માણસોનો) ધર્મગુરુ અને પાદશાહ કોણ છે ? ત્યારે હોરમઝદે કહ્યું કે, અએ જરથોસ્ત ! ઉર્વતત-નર અને તર્જુમો. તું કે જે જરથોસ્ત ” (એ. કાંગા).

મજદુર ફકરામાં આવેલા “ ઉર્વતત-નર ” શબ્દને વંદીદાદની પહલવી શરેહ

ખુલાસો.

લખનારા દસ્તુરો તથા પુર્વ અને પશ્ચિમના સાવાં એક પુરૂષ તરીકે ઓલખાવેછે. પહલવી બુનદહેસ્ત કહેછે કે, “ ઉર્વતત-

નરે જરથોસ્ત પવન જમ કર્તવર ” એટલે, જરથોસ્તનો ઉર્વતતનર જમશેદે કાવેલા વરમાં (રદ=સરદાર) હતો (ખાખ ૨૪). વંદીદાદની પહલવી શરેહમાં તેને “ દસ્તોખર (દસ્તુર) અને સધલા રકોલરો તેને એક પેગાંમખર તરીકે જાહેર કરે છે (કાંગા, સ્પીગઘ, ડામ્પેરેટ્ટે, હાઉંગ, હાલે વગેરે) વળી પહલવી સાહિત્ય અને તર્જુમો કરનારા રકોલરોના જણાવવા મુજબ તે જરથોસ્તનો બેટો કે પેગાંમખર એ બન્ને નથી.

સવાલ—તેઓ (વરવાસીઓ) નો અહુ (Temporal-Lord) અને રતુ મારો તર્જુમો. (Spiritual-Master) કોણ છે ?

જવાબ—અએ જરથોસ્ત ! તુંજ નામીયો નર જરથોસ્ત છે (ફ. ૪૩)

જમ્યાદ યરતમાં જરથોસ્તને નર બલકે ખહાહુરનર (નર્ધર્થ. હાંમવેરેતિ તરીકે ઓલખાવ્યા છે અને “ ઉર્વતત-નર ” તથા “ નર્ધર્થ-હાંમ-વેરેતિ ” લગભગ સમાન અર્થ ધરાવનાર શબ્દોનાં બે જુદાં રૂપો છે (ફ. ૩૮).

હસીલ.

ફરવરદીન યરત મુજબ “ ઉર્વતત-નર ” નામના બે નામીયા પુરૂષો હૈયાતી ભોગવી ગયા છે, તેઓમાં એક જરથોસ્તનો બેટો (ફ૦ ૯૮) અને બીજો પાછલથી જન્મેલો

* આ સંમ્બંધમાંના દસ વિષયો મુર્બઈ મધે “ જરથોસ્તી દીનની ઓલ કરનારી મંડળી ” માં વર્ણવામાં આવ્યા હતા. અને તે ઉપર રકોલરો તરફથી વાદ વિવાદ ચલાવવામાં આવ્યા હતા.

(અપર જાત) મહે છે (૬૦ ૧૨૭) એ અરં, તોપણ મજબુર ફકરામાં આ બેમાંના કોઇપણ એક પુરુષનું નામ નથી. ત્યાં તે વિશેષનામ નહીં, પણ જરથોસ્તના વિશેષણ તરીકે મહે છે અને તેનાં કારણો નીચે મુજબ છે.

(૧) જ્યાં તે જેમ સમાસ થઇને મહે છે તેમજ તે બે છુટા શબ્દોના અર્થમાં બી મહે છે. તે અસલ “ ઉર્વત નર ” શબ્દ છે અને તેમાંના આગલો બેહુરામ યશતમઃ બહાદુર અને નામીયાં ઉઠ (૬૦ ૧૧) અને પક્ષિ (૬૦ ૧૯) એ બંનેનાં વિશેષણ તરીકે મહે છે. (૨) તે જેમ સમાસ તરીકે બેવડાં અર્થમાં મહે છે તેમ એવોજ દ્વિઅર્થી શબ્દ આપણને “ અઉર્વત અરપ ” માં સમાસ થયેલો મહે છે અને તેનો અર્થ નામીયા ઘોષવાલો થાય છે. તે કેઆની લોહારારૂપના વિશેષનામ તરીકે અને ખુર્શોદ તથા અપાંમનપાત ઇજદોનાં વિશેષણ તરીકે બી મહે છે. વળી જેમ “ ઉર્વત ” તેમજ “ અઉર્વત ” શબ્દ છુટો રહીને શાહ જમશોદ (હા ૯, ૫) લખુર્ધજદ (૫૦ રામ ૬૦ ૨૭) અને તુરાની વીસેના ખાનદાનના બહાદુર બેહા (હુતુ) એના વિશેષણ તરીકે મહે છે (૫૦ આવાં ૬૦ ૫૭). આ બંને શબ્દો એકજ અક્ષરના ફેર સિવાય એકજ અર્થ ધરાવનાર શબ્દનાં માત્ર બે જુદાં રૂપો છે. (૩) અવસતા અને સંસ્કૃત વ્યાકરણના અચ્યુક નિયમ મુજબ મજબુર વાક્યમાં સર્વનામ અને ક્રિયાપદ બંનેનાં પ્રત્યય દ્વિવચનમાં મલવાં જોઇતાં હતાં પણ તેમ કાયદેસર મલતાં નથી. ત્યારે હયાં કોઇ એકજ પુરુષ માટે બેશક બોલાયું છે અને તે એકલા મહાશુર જરથોસ્ત છે. (૪) — વાક્યમાં આવેલો “ ચ ” ઉભયાનવે નહીં પણ નિશ્ચયાર્થક અવ્યય છે. (૫) એની સૌથી મચ્ચાકુલ દલીલ એ છે કે, અવસ્તાના આખાં સાહિત્યમાં અશો જરથોસ્ત સિવાય આ ગેતીમાં કોઇપણ પુરુષને, કોઇપણ કારણે, કોઇપણ દાખલામાં અને કોઇપણ સંજોગોમાં અહુ અને રતુ તું મહાનપદ કદી મળ્યું નથી. (૬) — એક સાદો સ્વભાવિક સવાલ આ છે કે, જુતકાલમાં “ ઉર્વતત — નર ” જેવો કોઇ પેગાંમ્બર થઇ ગયો નથી અને ભવિષ્ય કાલમાં થવાની આપણે કોઇ ધરખમ દલીલ ધરાવતા નથી. ત્યારે અગર આપણે તેને એક પેગાંમ્બર તરીકે કયુલ રાખીએ તો અહુરમજ્દની ભવિષ્ય વાણી ખોટી ઠરે છે, અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચેની પાક પુસેશ પાસોખનું વજન ઘટે છે અને તેમાં દાદારની હર્વરપ આગાહી ઉપર સુખન લઇ જનાનો મહા અનર્થ થાય છે. ત્યારે આ દલીલો પારદર્શક દેખાડે છે કે “ ઉર્વતત — નર ” પેગાંમ્બર નહીં હતો, પણ મજબુર ફકરા મુજબ પુરાતન આર્પ પ્રજના ભવિષ્યના એકલા પેગાંમ્બર મહાશુર જરથોસ્ત સાહેબ હતા.

૨—જોહાક અને અક્રાસિયાબ,

શું કળાવંત અને કીર્તિવંત પાદશાહો હતા.

જમ્યાદ યરતમાં તુરાનના પાદશાહ અક્રાસીઆબના સંબંધમાં નિચલી નોંધ મળે છે.

“આઅત ઉસપતત ફડંહરેસે તુરે અષ-વરેચાઓ, રપતમ જર-થુસ્ત, જરયડંહત હય વોઉર-કપાત.”

ત્યારે અએ જરથોસ્ત ! પુર ફગલખાજ તુરાની અક્રાસીયાબ વોરકષ દ્વામાંથી તર્જુમો. બાહાર આવ્યો (એ ૦ કાંગા).

અવસ્તાનો તર્જુમો કરનારા વિદ્વાનો મજકુર વાક્યમાં અક્રાસીયાબ માટે ખુલાસો. વપરાયલા “ અષ—વરેચડંહ ” શબ્દનો અર્થ મકકાર, ફગલખાજ, પાપી, ચુનેહુગાર વગેરે કરેછે (કાંગા, ડામ્સ્ટેટે, હાલે વગેરે). આ શબ્દનો અર્થ દેખાડવા પહેલાં તવારીખના એક બનાવની અત્રે નોંધ લખ્યું. કુઆની કએકેઆદની તખ્તનશીનીના શરૂઆતના અમલની પહેલીજ લણમાં બામ લેતાં નવજવાન રૂસ્તમ આ પહેલીજ વાર તુરાનીઓ સાથના જંગમાં અક્રાસીઆબને પોતાનો હસ્તખર્દ માગેછે, અને તેની ઓલખ પોતાના પેદર જાલથી ન્યારે જાણવા માગેછે, ત્યારે તેના પોષાકની પિછાંણુ આપતાં તે અક્રાસીઆબની લરકરી કાલાહ ઉપર પક્ષિનું એક કાળું પીછું (કીર્તિની કલગી) ખોસેલું જણાવેછે અને આ પીછાંથી તેની ઉંચી પીછાંણુ કરાવેછે. ત્યારે અક્રાસીઆબ શું કીર્તિની કલગી ધરાવતો હતો ! આપણો શાયર એમ કહેછે અને તેના કહેવાને અવસ્તાથી એક કીર્તિવંત પુરુષ તરીકે નીચે મુજબ સીધા ટેકા મલેછે.

ત્યારે અએ જરથોસ્ત ! પુર પુરેહમંદ તુરાની અક્રાસીઆબ વોઉરકષ માટે તર્જુમો. દ્વામાંથી બાહાર આવ્યો (ફ ૦ ૫૭).

એમ કેમ બને ? એક હાથપર અવસ્તામાં તેને ઘાટકી (મધ્યો) તરીકે ઓલખાને, તેણે માગેલી મુરદોમાં તેને નિષ્ફળ નિવડેલો જાહેર કરે, અને બીજી બાજુ તેને એક કીર્તિવંત તરીકે ઓલખાવે, તો તે એકેકથી વિરુદ્ધ જતી શકમંદ બાબદ થઇ પડેછે એ ખરૂં, તોપણ અવસ્તામાં તેને પુરેહમંદ, બલકે પુરેપુરા પુરેહમંદ તરીકે “ અષ વરેચાઓ ” વિશેષણથી વારંવાર ઓલખાવ્યો છે (ફ ૦ ૫૭ વગેરે). હવે ધરાનીઓનો

એક કદો શત્રુ કીર્તિવંત નહીં ગણાવેા જોઈએ એવા ખ્યાલથી ઉપલા શબ્દનો સીધો અર્થ હયાં ફેરવવામાં આવ્યોછે તે દરોખસ્ત નથી, કારણકે બીજા સધલા દાખલામાં એજ શબ્દનો અર્થ ધણોજ કીર્તિવંત કરવામાં આવ્યો છે. વળી અવસ્તા “વરેચકંહુ” શબ્દ સંસ્કૃત “વર્ચસ” સાથે હુખહુ મલેછે અને તેનો અર્થ, તેજ, પ્રકાશ, પ્રતાપ, કીર્તિ વગેરે થાયછે. તે હિન્દુ વેદ શાસ્ત્રમાં “બ્રહ્મ વર્ચસ” એટલે બ્રહ્મતેજ, “વિશ્વામિત્ર વર્ચસ” એટલે, વિશ્વામિત્ર રૂપીનું બ્રહ્મતેજ વગેરે મલેછે. ત્યારે અક્રાસીઆખ જોકે એક કીર્તિવંત પુરુષ હતો. તોપણ તેણે બદ નિષ્ટાથી પેલાં ખુરેહનો ખોટો ઉપયોગ કીધો હતો, તેથી અવસ્તા મુજબ તેની હાંણીકારક માગણીઓ બાહાલ રહી નહીં હતી, તોપણ તેની ઉપર જે કુદરતી બખશેસ ઉતરી હતી તેની સમ્યાર્થ અયસ્તામાં છુપાવી નથી. વળી બીજું, જમ્યાદ ય રતમાં, ફેરેહુન, કેખુ શરો અને ગુસ્તાસ્પ એ ત્રણ નામીયા બાદશાહોનાં નોંધલેવા લાયક કીર્તિવંત કામોના, દાખલા દેખાડવામાં આવ્યા છે. તેઓ સાથે જઈનીગઓ નામના કોઇ ખુરા શબ્દને મારવાનાં અક્રાસીઆખનાં બલાં કામની લાયક પિછાણ થઇ છે અને ધરાન દેશ તરફની તેની ઘાટકીશત્રુવટની ખુદલી ખાંમી જાહેર હોવા છતાં અવસ્તાના મહાન લેખકોએ તેની ખુખી છુપાવવાનું તંગદીલ દેખાડ્યું નથી (૬૦-૯૨ ૯૩).

ઝોહાક એક યુક્તિખાત્ર.

“આફ્રીને પેગાંખર જરથોસ્ત” માં જરથોસ્ત સાહેબ બાદશાહ.

ગુસ્તાસ્પને નામીયા પુરોષોના નામોના દાખલા આપી તેઓના જેવો કીર્તિવંત નિવડવાના આશિષ દે છે, અને તેઓમાં “ઝોહાકતું” નામ મલે છે. ત્યાં તેનાં નામ સાથે કહે છે કે, હુઝ્ઝર-યઓક્ષતયો બવાહી યથ આજુશ દહાકો, અધ-દએન” એટલે, બદદીન ઝોહાક મિસાલ તું પુર યુક્તિ બાજ થયે ! (૬૦ ૩).

ઝોહાક જોકે ખુરો હતો, તોપણ તેમાં જે દાખલો લેવા લાયક ખુખી હતી તેને હાં બખાણીછે અને તેની નકલ કરવા ગુસ્તાસ્પને કહેવામાં આવ્યું છે. વળી આ એક ફેરેસ્તાઇ પ્રબળ હતું અને એજ “હજગર-યઓક્ષત્ય” મેહેરઈજદની સિદ્ધતમાં તેનાં મહાબળ તરીકે બી મલેછે (મેં ૬૦ ૩૫).

આ મુજબ બાખુલી ઝોહાક જાદીમ હતો અને અક્રાસિયાખ વગેરે વેસેના ખાનદાની તુરાનીઓ સ્વદેશ અને સ્વધર્મનાં શત્રુઓ હતા, તોપણ તેઓને બળવંત

(અશ-અઓઁડ.હ, અઉર્વે)તરીકે કહી અવસ્તામાં તેના મહાન કર્તાઓએ ઉદ્ધારપણું દેખાડ્યું છે. “અપ-વરેચ્છહુ” શબ્દ “અપ-ખરેનહુ” તુંજ બીજું” ૩૫ છે અને કેઆની કએક.ઉશને એજ “અપ વરેચ્છહુ” તું ઇશ્વરી તેજ હોવાની શહાદત મલે છે (૫૦ આવાં ૬૦ ૪૫). આ તેજ એક દ્રૌસ્તાઇ પ્રકાશ તરીકે તીર અને માહ (મોહાર) ઇજદોની ખાસીહત તરીકે બી મલે છે. ત્યારે એહુહાક મોટા કળાખાજ અને અદ્વાસિઆખ એક ખુરેહમંદ બાદશાહ હતો, માટે “વરેચ્છહુ” શબ્દને તેના ખરા અર્થમાં દેખાડવો જોઇએ અને અવસ્તા “ટેકર” નો ભંગ થવો નહીં જોઇએ.



૩- અવસ્તા “ટેકર” નો એક અશુદ્ધ ફકરો,

તેનો નાકેશ તરબુમો.

પ્રો. કાર્લ, એફ. ગેલડનરની અવસ્તા “ટેકર” માં નીચલો ફકરો મલેછે.

“આઅત તે અએવો અહુનો વૈયો યિમ અપવનેમ જરથુશ્ત્રેમ
ફસાવયત વિ-ખરેથવંતેમ આખ્તધરીમ.”

એટલે, ત્યારે એકલા અહુનવરે એ તરફ ફેલાતા અશે! જરથોશ્તને ગાયો હતા!

(૫૦ જા ૬૦ ૮૧)

આ દાખલામાં અવસ્તા “ટેકર” નો ખુલ્લો અનર્થ થતો આપણે જોઇએ છીએ.

મજકુર ફકરો ઇજરનના ૯ મા હુના ફકરો ૧૪ નો જોકે ઉતારો થયલો છે અને ત્યાં તે જ્યારે કાયદેસર લખાયલો મલે છે, ત્યારે હાં ખુલાસો.

વિભક્તિમાં પ્રત્યય અનિયમિત ઉલટાઇ જઇ કર્તા તરીકે અહુનવર અને કર્મમાં જરથોશ્તને મુકવાનો અનર્થ થયો છે વળી તેમાં અહુનવરના એ વિરોધણા અસ્થાને જરથોશ્તને લગાડયાં છે અને વાક્યની મતઘનનો ભંગ થયો છે.

પ્રો. ઝૉન, ઝૉલ, વેસ્લરગાર્ડની “ટેક્ટ” માં ઝૉન ફકરો આ મુજબ મળે છે.

“આઅત તે અએવો અહુનો વૈર્યોયિમ અપવ જરથુસ્ત્રે.

ફસાવયત વ—અરેથ્વતેમ આખ્તૂર્ધરીમ.”

મજકુર ફકરામાં બી વિભક્તિનાં પ્રત્યય કાયદેસર નથી અને તેમાં જોકે જરથોસ્ત્રને કર્તા તરીકે દેખાડ્યો છે, તોપણ અહુનવરને કર્મમાં ખુલાસો, મુક્યો નથી. વળી સંબંધી સર્વનામ બેક ઠેકાણે અસ્થાને વપરાયું છે. ત્યારે મજકુર ફકરો ઈજરનાના ૯ માં હાને સંબોધીને આ મુજબ સુધારી શકાય છે.

“આઅત૦ તે૦ અએવો૦ અહુનેમ૦ વૈરીમ૦ યિમ૦ અપવ૦ જરથુસ્ત્રે.

ફસાવયત૦ વિ—અરેથ્વતેમ૦ આખ્તૂર્ધરીમ.”

અર્થ—ત્યારે ચો તરફ ફેલાતો અહુનવર એકલા અશો જરથોસ્ત્રે ગાઇ સંબલાબ્યો હતો.

મજકુર ફકરાને છેડે નીચલાં એક ૫થું અગત્યનાં અધુરાં વાક્યનો નાકેશ તર્જુમો આ મુજબ મળે છે.

“અપરેમ પ્રવોજ્ઞ ઘહ્લ ફસ્તુર્ધત.”*

એટલે, “અને ત્યારપછી વધારે મ્હોટે સાદે (ગાઇને બણ્યો)” (હા ૯, ૧૪).

મજકુર તર્જુમો કરતાં પુર્ય અને પશ્ચિમના સઘલા સ્કૉલરો અહુનવરનાં સંબંધમાં વપરાયલાં એક આખાં વાક્ય વચ્ચે ઉભયાનવૈ ખુલાસો. અવ્યયનો “અને” શબ્દ પોતાની તરફથી મુકે છે અને એકજ વાક્યને બે ઠકડામાં વેહેંચી નાખે છે (એ૦ કાંગા, એ૦ શે૦ બર્યા, ડૉ૦ મા૦ દાવર, રેવરંદ ડૉ૦ મીલ્સ, ડૉ૦ હાઉગ, ડૉ૦ ડામરટેટ, પ્રો૦ સ્પીગલ, પ્રો૦

* નોટ:—(૧) અપરેમ=પાછલું. અધિ૦ કિ૦ અવ્યય. (૨) પ્રવોજ્ઞ ઘહ્લ= ઘણું સખ્ત, અસરકારક૦ અધિ૦ વિ૦ ૩-૧. (૩) ફસ્તુર્ધતિ=ગાયણ, ગાયણનો અવાજ, ઇશ્વર પ્રેરિત કલામ૦ સા૦ ના૦ નારી૦ ૩-૧. સરખાવો સંસ્કૃત શ્રુતિ અથવા પ્રશ્રુતિ =વેદવચન, ઇશ્વરી વચન. ઇશ્વર સ્તુતિનું ગાયણ.

હાલે). આ અનર્થનું સ્વભાવિક કારણ અહુનવરને તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં નહીં પિછાણવાનું અને તેના બે રચનારા અહુરમજ્દ અને જરથોસ્તના કલામો તરફ તેઓનું લક્ષ નહીં જવાનું છે. આ અર્થને બંધખેસ્તા થવાનું કારણ દર્શાવતાં ૩૧૦ હાઉગ દલીલ કરે છે કે સંસ્કૃત શ્લોક કોષવાર ધીમેથી અને કોષવાર ઉંચા સરોદે ગાવામાં આવે છે. માટે “વધારે મ્હોટે સાદે (ગામને બધ્યો)” એવો અર્થ થયો છે. આ કારણ કેટલે દરજ્જે વજનદાર છે, તેનો ખરા ખ્યાલ નિચલા અર્થ ઉપરથી સ્હેજ આવી શકશે.

મારો તર્જુમો.— પાછલી અસરકારક શ્રુતિ સાથે જરથોસ્તે અહુનવર ગાયો હતો.

દશુર મેહરશ રાણા— વાછા “યસ્ત બામાયની” માં ઉપલાં વાક્યનો અર્થ ખુલાસો. “અહુનવરને પાછળથી થયલી શરેહ સાથે ચોક્કસાઇથી ગાયો”

કરે છે. તેઓ પાછલી શરેહ કંઈ ? તેનો ખુલાસો જોકે આપતા નથી તોપણ આ અર્થ મારા તર્જુમાના ભાવાર્થને ટેકા આપે છે. હાં આપણે મજકુર અર્થનો અહુનવરને સંબોધીને ખુલાસો કરીશું અને જોઇશું કે “પાછલી અસરકારક શ્રુતિ સાથે” જે અહુનવર જરથોસ્તે ગાયો હતો તે ઇશ્વર પ્રેરિત સૂતિ કઈ? તે અહુનવરના ત્રણમાંના પાછલા બે શ્લોકો છે અને આ ઇશ્વર પ્રેરિત કલામો ખુદ જરથોસ્તના રચેલા છે. અહુનવરના ત્રણમાંનો પહેલો શ્લોક જે ઇજ્ઞસ્તના ૧૯ મા હામાં બંધ તરીકે મળે છે, તે જગત્કૃત્ત્વિ અવલ અહુરમજ્દ ઉચ્ચાર્યો હતો (૬૦ ૧-૨). આ બંધ અહુરમજ્દનો પાક પેગાંમ હતો અને તેમાં જરથોસ્તને બિવિષ્ણના એક મહાન પેગાંમ્પર તરીકે પેદા પડવાની આગાહી થઈ હતી. અહુનવરના બીજા બે શ્લોકોમાં અહુરમજ્દ વિષે બોલવામાં આવ્યું છે, તેમાં જરથોસ્ત અહુરમજ્દ તરફ પોતાની આતુર ફેદાગીરી જાહેર કરે છે, તેથી મજકુર વાક્યમાં તેને ઇશ્વર પ્રેરિત શ્રુતિ, તરીકે ઓલખાવ્યો છે. ત્યારે બંધ અહુરમજ્દે પ્રથમ જાહેર કીધેલો પાક પેગાંમ છે અને તે ઉપર પુરણી કરી જે બે શ્લોકો પાછળથી જરથોસ્તે ફાહેશ કીધા તે શ્રુતિ, અને પાછલી અસરકારક શ્રુતી છે. આ બંધ અને શ્રુતી સાથનો ત્રણ શ્લોકનો સંપૂર્ણ કલામ સર્વથી પહેલાં જરથોસ્તે, અને જરથોસ્તે એકલાએ ઈરાની આલમ વચ્ચે આશકાર કીધો હતો (હા-૯, ૧૪ તથા ય. જ ૮૧) અહુનવરનો બંધ યાને અહુરમજ્દના ઇરાની આલમને મહેલા પાક પેગાંમની મનન કરવા લાયક બાબદ ઉપર આગળ આવતા વિષયમાં આપણે વિગતે બોલીશું.

હોઠ ડામેંસ્ટેટ મજુર અધુરા વાક્યને પાજંદ કહી માત્ર શરેહ તરીકે ઓલખાવે છે! અને “નોટ” માં થોડે દરજ્જે વાળખી અતુમાન કાઢેછે કે અહુનવર કદાચ જરથોસ્તનો પોતાનો પણ બનાવેલો હોય (સેંકડ યુક્તિ ઓફ ધી ઇસ્ટ. વો. ૨૩).



૪—અહુનવરનો “બધ,” અહુરમજ્દનો પાક પેગાંમ.

ઈજરનના ૧૯ મા હામાં એક ચોક્કસ કલામ માટે જરથોસ્ત અને અહુરમજ્દ વચ્ચે નીચલી પુર્વેશ પાસોખ મલે છે.

જરથોસ્ત બોલે છે — “ચિત અવત વચો આસ અહુરમજ્દ યતમે ફ્રાવઓચો.”

અહુરમજ્દ કહે છે — “બધ અઓષ આસ અહુનહે વૈયેહે રિપતમ જરથુરત્ર યત તે ફ્રાવઓચેમ.”

સવાલ — “તે કીઓ કલામ હતો જેને વિશે, અઓ અહુરમજ્દ! તે મને કહ્યું હતું?”

જવાબ — “અઓ સઉથી પવિત્ર જરથોસ્ત! જે (બંદગીનો કલામ) (મે) તુંને કહ્યો હતો તે હોનવરનો આઓ ભાગ હતો (એ. કાંગા). (૬.૧-૩).

મજુર વાક્યોના આ અને એવાજ ખીજ સઘલા તર્જુમા ઉપરથી એટલુંજ જણાય છે કે, તેમાં અહુરમજ્દ જરથોસ્તને કાંઈ બધ કલામ વિષે ખુલાસો. વાકેફ કરે છે અને સઘલા તર્જુમા કરનારા સાહેબો તેને જ્યારે અહુનવર ના કલામ તરીકે ઓલખાવે છે ત્યારે તેમાં થોડુંજ વજુદ જણાય છે (કાંગા, સ્પીગલ, હાર્વે વગેરે). મજુર પુર્વેશ પાસોખ જે વજન અને વજુદ ધરાવે છે તે જાણવા અને મનન કરવા લાયક છે.

જરથોસ્ત બોલે છે — અએ અહુરમજ્દ ! તે કયો કલામ હતો, “ કે જે મારે તર્જુમોઃ— મારે માટે તું બોલ્યો હતો ?”

અહુરમજ્દ કહે છે — અએ સપેતમાન જરથોસ્ત ! તે અહુનવરનો બધ હતો, “ કે જે તારે માટે હું બોલ્યો હતો. ”

સઘલા રજાલરો મજ્દુર વાક્યોમાં “ બધ ” ના સંબંધમાં વપરાયલા “ એ ” અને “ તે ” સર્વનામોનો મને અને તુને બીજી વીભક્તિ એક ખુલાસો. વચનમાં અર્થ કરે છે. આ તેનો અધુરો અર્થ છે અને તે અયોકકસ અર્થથી “ બધ ” ની ખરી પીછાંણુ થતી નથી. પણ જ્યારે આ સર્વનામોને મારે માટે અને તારે માટે ચોડી વીભક્તિ એક વચનના ખરા અર્થમાં લઇએ છીએ, ત્યારે “ બધ ” ને સંબોધીને બોલાયલાં આ સર્વનામોનો આપણને મનપતીજ ખુલાસો મલે છે. પેલો “ બધ ” અહુરમજ્દ બોલે છે એ ખરું, પણ તે ખાસ જરથોસ્ત માટે બોલે છે એવો તેમાંથી ચોખ્ખો ભાવાર્થ નિકલે છે. હયાં જરથોસ્ત પ્રશ્ન કરે છે કે, જગત ઉત્પત્તિ પેહેલાં કયો કલામ હતો, કે જે “ મારે માટે તું બોલ્યો હતો ?” અને તેના જવાબમાં અહુરમજ્દ કહે છે કે, તે “ બધ ” હતો, કે જે “ તા માટે હું બોલ્યો હતો. ” ત્યારે મારે માટે અને તારે માટે ના આ અર્થસુચક શબ્દો દેખાડે છે કે, તે અહુરમજ્દ બોલે છે અને પેલા “ બધ ” માં ખાસ જરથોસ્ત માટે બોલે છે. આ સર્વનામોને બીજી એક વચનના અર્થમાં લેવાથી જે અધુરો સાર નિકલે છે તે એટલોજ છે કે અહુરમજ્દે જરથોસ્તને “ બધ ” જાહેર કીધો હતો, પણ જ્યારે તેઓને ચોડી વિભક્તિ એકવચનના તેના ખરા અર્થમાં મુક્યે છીએ, ત્યારે “ બધ ” માં અહુરમજ્દ તરફથી જરથોસ્ત માટે બોલવામાં આવ્યું છે તેનો અર્થસુચક સાચો ભાવાર્થ નિકલે છે. તેમાં જરથોસ્ત માટે શું બોલવા આવ્યું છે તે આગલ આપણે જોવાને શક્તિવાન થઇશું.

અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચેની આ પુસેશ પાસોખમાં જરથોસ્ત જગત બધ, શું અહુન- ઉત્પત્તિ અવધ પોતાનાજ સંબંધમાં અહુરમજ્દ તરફથી વર છે ? બોલાયલા કલામ માટે જ્યારે સવાલ કરે છે, ત્યારે તેના જવાબમાં અહુરમજ્દ તેમને “ બધ ” નો હવાલો આપે છે. આ “ બધ ” અગર અહુનવરનો કલામ હોય તો, મજ્દુર સત્તાધાર શહાદત મુજબ તે અહુરમજ્દે ખુદ જરથોસ્ત માટે બોલવો જોઇએ. બીજા બોક્ષોમાં અહુનવરનો તરજુમો એવો હોવો જોઇએ કે, તે અહુરમજ્દે

ઉચ્ચારેલો અને ખુદ જરથોસ્તના સંબંધમાં ઉચ્ચારેલો હોવો જોઈએ. હવે પુર્વ અને પશ્ચિમના બે દજન સ્કૉલરોએ અહુનવરના જે તરજુમા આપ્યા છે, તેમાં કોઈપણ સ્કૉલર અહુનવરનો કલામ અહુરમજ્દને બોલતો, અકસર જરથોસ્ત માટે બોલતો દેખાડી શક્યા નથી અને પેલા બેગાંના “બધ” ની ખરી પિછાંજી વગર તેઓ કદીપી દેખાડી શકવાના નથી.

હાં “બધ” સંસ્કૃત ભાગ સાથે મલે છે, તે અહુનવરના ત્રણુમાંનો પેહેલો એકજ ભાગ છે, એજ ભાગ અહુરમજ્દે ઉચ્ચાર્યો હતો. ત્યારે બધ શું છે? અને તેમાં જરથોસ્તના સંબંધમાં ખાસ બોલવામાં આવ્યું છે. અહુનવરના ત્રણુ ભાગો અહુરમજ્દે બોલ્યા નથી અને ત્રણુ ભાગનો અહુનવર આ “બધ” નથી. વળી “બધ” એકલો અહુનવરનોજ નથી, પણ અષેમ, ચેઝહે હાતાંમ અને સ્તઓતયશન (!). એ ત્રણુ નામીયાં બહુતરોનો ખી મલે છે. એઓમાં “અષેમ” ના “બધ” નું જે વર્ણન મલે છે તે અહુનવરના “બધ” ની મજકુર દલીલને સીધી ટેકા આપે છે. “બધ” અહુનવરનો અગર એકજ ભાગ હોય તો, અષેમમનો “બધ” તેનો પેહેલો એકજ ભાગ હોવો જોઈએ, વળી તે ખુદ અહુરમજ્દે ઉચ્ચારેલો હોવો જોઈએ અને અષેમની શરેહવાલા ઇજશને ના ૨૦ મા હા માં તે અહુરમજ્દે ઉચ્ચારેલો આ મુજબ મલે છે.

“ કાઝઓત અહુરેઃ મજ્દાઓ અષેમ વોહુ વહિસ્તેમ અસ્તિ. ”

એટલે, અહુરમજ્દે “અષેમ વોહુ વહિસ્તેમ અસ્તિ” જાહેર કીધો (૬૦ ૧) ૦ ખુલાસો. મજકુર હામાં અષેમનો “બધ” મલે છે, તે અષેમના ત્રણુમાંનો પેહેલો એકજ ભાગ છે અને તેજ ભાગ અહુરમજ્દે ઉચ્ચાર્યો છે. અહુનવરના “બધ” સિવાય ખીજા બે ભાગો જેમ અહુરમજ્દે બોલ્યા નથી, તેમજ અષેમના બે ભાગો અહુરમજ્દે જાહેર કીધા નથી. ત્યારે વગર શકે સા-મેત કરી શકાય છે કે, “બધ” અહુનવર નથી, પણ તેનો એકજ ભાગ છે અને તેજ ભાગ અહુરમજ્દે નીચે મુજબ ઉચ્ચાર્યો છે.

ત્યારે અહુનવરનો “બધ” કલામ આલમ ઉપરનો અહુરમજ્દનો પેગામ હતો અને ૧૯ મા હા મુજબ જગત ઉત્પતિ સાથે જરથોસ્ત માટે અહુરમજ્દનો એક મહાન પેગાંમખર તરીકે અહુરમજ્દે પોતાની પસંદગીનો પેગાંમ. ઠરાવ આ મુજબ કરી રાખે છે.

અહુરમજ્દ ઠરાવ કરે છે—“યથા અહુ વૈર્યો અથા રતુશ અપાતિયત હયા”

એટલે, અશોષની સંપૂર્ણતાને લીધે જેવી રીતે અહુ (Temporal-Lord) તેવીજ રીતે રતુ (Spiritual-Master) (જરથોસ્ત) ચાહવા લાયક છે (ગાથા પુન).

આ ઠરાવના અમલનો ભવિષ્યમાં જ્યારે સમય અને સંજોગ સાથે મલે છે અને જરથોસ્ત મુખારક જન્મ લેછે, ત્યારે તેના આ બર વખતે ગાથામાં અહુરમજ્દ જગતને પોતાનો પેલોજ સેવકનો પેગાંમ આ મુજબ પોહોંચાડે છે.

અહુરમજ્દનો આલમને પેગામ—“ નોધત અએવા અહુ વિસ્તો નએદા રતુશ અપાતિયત હયા ”, એટલે, અશોષની સંપૂર્ણતાને લીધે અહુ અને રતુ એકલા (જરથોસ્ત) સિવાય હું જાણુતો નથી (હા ૨૯, ૬) આવાં યરત મુજબ અહુરમજ્દની ખાસ ખાહેશ હતી કે જરથોસ્ત એક નામવર પેગાંમબર થાય ૬૦ ૧૮). આખરે જરથોસ્ત અહુરમજ્દની ખાસ પસંદગી પામેલા પેગામબર તરીકે પ્રસિદ્ધતા પામે છે અને પોતાની કીર્તિવંત કારકીર્દીથી અહુરમજ્દની ભવિષ્ય વાણીની મહાન સમ્માધ ખરી પાડે છે. અહુરમજ્દે જગત ઉત્પત્તિ સાથે જે ઠરાવ કરી રાખ્યો હતો તેજ પસંદગીનો ઠરાવ તેના તેજ શબ્દોમાં, પણ વધારે બાર અને ઘણી જોશદાર ભાષામાં પ્રુદ ગાથામાં જાહેર કરે છે અને આલમને પોતાનો છેવટ પેગાંમ પોહોંચાડે છે. આ પેગાંમ કેવળજ જરથોસ્ત માટે હતો તેની સૌથી ધરખમ અને અચુક ફલીલ એ છે કે, અવસ્તાના આખાં સાહિત્યમાં આ ગેતીમાં એકલા જરથોસ્ત સિવાય અહુ અને રતુ એટલે, દીન અને દુનિયાના સર્વોપરી સરદારતું મહાન પદ કોઇનેમી કદી મળ્યું, નથી. ત્યારે જગતની પ્રગટી સાથે જરથોસ્તની પેગાંમ્બરીની પસંદગીની મહાન યોજનાનો મોટો ભેદ “બધ”ની આ આકાશ વાણી છે અને અહુરમજ્દની આ સૌથી બળવંત શબ્દ શાક્તએ જગત ઉત્પત્તિમાં આપેલા હિસ્સાની આપણને આખાદ યાદ આપે છે.

આ હાનો મોટો ભાગ “બધ”ની શરેહથી રાક્ષયો છે, તેના ૩૩-૧૯ મો હા. આત અને સેવટ બન્ને બધ થીજ થાય છે અને તેના ૧૨ થી ૧૫ શું છે ? એ ચાર ફકરામાં અહુનવરના કક્કાઓ ઊપર નહી સમજી શકાતી જે શરેહ મલે છે તે આ આખાં પ્રકરણનો માત્ર એક નાનો ભાગ છે. તેના ૧ થી ૮ અને ૧૬ થી ૨૧ ના ચૌદ ફકરાઓમાં “બધ” તું જે ખાસ બયાંન થયું છે તે આ મહાન કલામતું “ મહત્વ ” દેખાડે છે. સાત શબ્દો આ નાનો મહા મંત્ર ઉચ્ચારવા બારીક ચોક્કસાદ રાખવાની તેમાં જેવી તાકીદ ફરમવાતી છે અને તેજ

જે ઉચું પરીણામ દર્શાવ્યું છે, તેવું બીજાં કોઇથી બહુતર માટે અવસ્તા સાહીત્યમાં દર્શાવેલું મલતું નથી. તેમાં થોડીથી ગફલતી કે થોડીથી ચુકતું છેવટ પરીણામ સૈથી ગંભીર જણાવ્યું છે જે બીના આ માંદગાંણીની અગત અને અસરતું સર્વોપરીપણું સામેત કરે છે અને તેની અચુક ગવાહી આપે છે. આ અને બીજું સઘળું અસરકારક વર્ણન અહુરમજ્દની પવિત્ર વાણી બધતું છે અને તેની ઉંચી એજમત તથા ખરકકતનાં વર્ણનો આખા અહુનવરનાં હોવાની આપણી હાલની અચોક્કસ માન્યતામાં થોડુંબી વજ્રુદ જણાતું નથી.

અહુનવરના બીજા બે ભાગો શું છે ? તેમાં કોણુ બોલે છે ? અને કોણુને માટે બોલે છે ? આ સ્વભાવિક સવાલોના જવાબમાં “નામોચુ જરથોશ્તનામુ” નામના આગલ આવતા એક વીષયમાં હું વીગતે બોલનાર છું.

૫—“ઘ્રતીમ ત્ઝએવેમ ” અને “પંચ ત્ઝએવ.”

જરથોશ્તતું ઉંચ આરિત્ર.

ઘજરનના ૧૯ મા હાના ૧૩ અને ૧૪ એ બે ફકરામાં મજ્દુર શબ્દો મલે છે. આ ફકરાઓની એખારત મુશકેલ હોવાથી તેનો તરજુમો પડતો મુકામાં આવ્યો છે (એ. કાંગા) અને બીજા સ્કૉલરોથી તેના જે અર્થો થયલા મલે છે તે ઉપરથી કાંઇ ખ્યાલ આવી શકે એવી તેની સાદી સમજ વટીક ઉઠાડી શકાતી નથી (હાર્લે વગેરે) તેઓ જેટલા મુશકેલ છે તેટલાજ મુશકેલ મથાલે ટાંકેલા મજ્દુર બે સંખ્યા વાચક શબ્દો છે.

તેનો પહલવી તરજુમો “સતીગર દાતોખરી” અને “પંજ દાતોખરી” એટલે, ત્રીજી દાવરી અને પાંચ દાવરી કરે છે અને તેની મતલબ “હોકમ ” ઉઠાડવામાં મતમતાંતર. આવી છે, તોપણ આ ત્રણ અને પાંચ હોકમનો ખુલાસો આપવામાં આવ્યો નથી (૨) આ પહલવીનો ગુજરાતી તરજુમો કરનારા દસ્તુર સાહેબો પહલવીનાજ આધારે રહ્યા છે અને પોતાનું કોઇ મત ઉચ્ચાર્યું નથી. (૩) મહુંમ વિદ્વાન એરવઢ તેમુરસ ત્રણ દાવરી માટે બોલતા નથી અને પાંચ દાવરીની જે સમજ આપે છે તે એજ હાના “પંચરતુ” ને લગતી છે. તે માનપતી, વીસપતી, જાંદપતી, દેહપતી, અને જરથોશ્તરો તુમી એટલે, ધર, મોહોલ્લા, કસખા અને દેશતું વડીલપણું તથા દસ્તુરાન

દસ્તુર એવા પાંચ રહેના દરજ્જા દર્શાવ્યા છે. (૪) પ્રાંત સ્પીગલ, રેવરંડ ડૉઠ મીલ્સ, અને પ્રાંત હાઉસ તેઓને અહીંનવરના સંબંધમાં વપરાયલા જણાવે છે અને પેહેલા તેનો અર્થ ત્રણ અને પાંચ ભાગ, ફકરા વગેરે કરે છે અને બીજો ત્રીજી વાક્ય અને પાંચમું વાક્ય કરે છે. આ મુજબ ત્રણ અને પાંચ “તકએષ” ના સંબંધમાં જુદા જુદા અર્થો થયા છે અને તે ઉપરથી જુદાં જુદાં અનુમાનો ખેંચવામાં આવ્યાં છે. મજકુર શબ્દો અહીંનવરના સંબંધમાં નહીં, પણ ખાસ જરથોસ્તના સંબંધમાં વપરાયલા છે અને તેઓ જરથોસ્તનું ઉંચ ચારિત્ર દેખાડે છે.

અવસ્તા “તકએષ” નો સીધો સર્વ માન્ય અર્થ, તરીકા અથવા મજહબ, શરિતય અથવા માર્ગ છે તેજ દર્શાવેલ છે અને તે અકસર જરથોસ્તના માર્ગે ખુલાસો. સંબંધમાં મલવાનો મઆકુલ સખમ મજકુર મુશકેલ ફકરાનુંજ એક વાક્ય આ મુજબ દર્શાવે છે. “યથ ઉર્વથેમ રિપતમાન પંચ તકએષ એટલે, પંચ તકએષ (પાંચ માર્ગ, લક્ષણ) સપેતમાન (જરથોસ્ત) માટે મિત્ર મિસાલ છે (૬૦ ૧૪). અને બીજો ઠેકાણે કહે છે કે, “જરથુરત્રહ વરેનેમ્ય તકએષેમ્ય યજમહદે” એટલે, જરથોસ્તના પ્રમાન અને તરીકાને અમે વખાણ્યે છીએ (હા ૧૬, ૨) ફર્વર્દીન યશતમાં ખુદ જરથોસ્તને “પઆઇથે તકએષ” એટલે, પેહેલા તરીકાવાલા પૌરોઓ દકેશ કલા છે (૬. ૧૫૨). ત્યારે જરથોસ્તનો “તકએષ” સાથોના અચુક સંબંધ હાં આપણે વગર શકે જોઈએ છીએ. અને જરથોસ્તના ત્રણ અને પાંચ એ બે જુદી જુદી સંખ્યાના માર્ગ અથવા તરીકાનાં ઉંચ ચારિત્રનો ઉડો મર્મ જરથોસ્તી સાહિત્યમાં સમાવવામાં આવેલો નીચે મુજબ મલે છે. હાં પ્રથમ આપણે જરથોસ્તનાં “પંચ તકએષ” દર્શાવીશું અને જોઈશું કે, તેઓ ચાર કે છની કોઈ વધતી ઓછી હેરફેર સંખ્યામાં નહીં, પણ પાંચની એક સરખી સંખ્યાના અનુક્રમમાંજ જાળવે મલે છે. જરથોસ્ત પોને ખુદને પાંચ માર્ગ અથવા પાંચ ખાસીહતના આ મુજબ જાહેર કરે છે.

પાંચનો હું (સાથી) છું, પાંચનો હું (સાથી) નથી.

- (૧) હુમતનો હું છું, દુશ્મતનો હું નથી.
- (૨) હૂપ્તનો હું છું, દુજુપ્તનો હું નથી.
- (૩) હવર્સ્તનો હું છું, દુજવર્સ્તનો હું નથી.
- (૪) “સઓષ” નો હું છું, નાદરમાનીનો હું નથી.
- (૫) “અષ” નો હું છું, દરવંદનો હું નથી. (૪. હા ૧૦, ૧૬).

ફરવરદીન યરતમાં જરથોસ્તની ત્રીનીતિ (ત્રિતિ ત્ર્યેષ) આ મુજબ મળે છે. જરથોસ્ત પેહેલા ભલો વિચાર, પેહેલા બધું વચન અને પેહેલા બધું કામ કરનાર હતા (૬૦ ૮૮) આ મુજબ આ અને બીજાં ત્રણ અને પાંચ જરથોસ્તનાં ખાસ લક્ષણો બીજે ઠેકાણે બી દર્શવેલાં મળે છે (હા ૯, ૧૫— હા ૧૯, ૧૭— વી ૦ ક ૦ ૧, ૫, — ૫૦ જ ૦ ૬૦ ૭૬— ૫૦ દીન ૬૦ ૬— અહુનવદ ગાથાની શરૂઆત વગેરે). આ ત્રણ અને પાંચ “ ત્ર્યેષ ” અર્થે જરથોસ્તની પ્રથમ ખાસ ખાસીહતો હતી અને તેમનાં એકલાં ખાસ લક્ષણો હતાં. જરથોસ્ત વિચાર, વાણી અને કર્મમાં સર્વથો પેહેલા ખાલેસ હતા, તેવણે જે જે વિચાર્યું, બોલ્યા અને કીધું તે સર્વોત્તમ હતું, તેથી તે સધલું પાછળથી ધર્મનું એક ફર્માન (લક્ષણ) ગણાયું અને તેની દરેક સાચા જરથોસ્તીને નકલ કરવા યોગ્ય ગણાયું છે. તે દરેક જરથોસ્તીએ અપત્યાર કરવાના સદૃશ્યો તરીકેજ સાધારણ રીતે પસાર થાય છે, પણ તેઓ સાથે જરથોસ્તનો પેહેલો ખાસ નિકટ સંબંધ દેખાડવામાં જે રહસ્ય સમાયલું છે, તે નીતીના દરજ્જાની સરસાઇની સરખામણીમાં જરથોસ્તના ચારિત્રનું સર્વોપરીપણું દેખાડવાનું અને તેમને ફરેસ્તાઇ ખસલતના એક મહાગુરૂ તરીકે ઓળખાવવાનું છે. એક પેગાંમ્બરનાં જે લક્ષણો તે તેના બરપા કીધેલા ધર્મનાં લક્ષણો છે અને ધર્મના જે લક્ષણો તે તેની પેગાંમ્બરીમાં માન્યતા ધરાવનારાં અને તે મજહબમાં માનનારાં ભાવિકોએ ફરજિયાત પાલવાનાં ફર્માનો છે.

૬—“શ્રિ-અફરેમ,” “ચથુ-પિરેમ” અને “પંચ-રતુ,”

જરથોસ્તના ઉંચ અધિકારી.

ઇજરનના ૧૯ માહામાં નીચલું વાક્ય મળે છે.

“ અએતત્ય વચો મજદએખ્તેમ.

શ્રિ-અફરેમ ચથુ-પિરેમ પંચરતુ. ”

એટલે, અહુરમજ્દે જાહેર કીધેલો આ કલામ ત્રણ લક્ષણ (માપ), ચાર પેશા અને પાંચ રદ (સરદાર) વાલો છે (૬૦ ૧૬)૦

મજ્દુર વાક્યના સંખ્યા વાચક શબ્દોનો કોઇ કલામ સાથે, અને ખુલાસો. મજદએ કહેલા કોઇ એક બેગાંના કલામ સાથે જ્યાં સીધો સંબંધ જોડાયેલો આપણે જોઇએ છીએ. આ નનામો કલામ હુમત, હુખત અને હવર્સ્તનાં ત્રણ લક્ષણ વાલો કહી શકાય એ ખરું, પણ તેને અધોરનાં, રથેસ્તાર,

વાચ્યોશ અને હુતોક્ષવાલાં તથા ધર, મોહોલ્લા, કસબા, અને દેશના ગુરનાં વડપણનાં અપાયલાં વિશેષણો બંધબેસતાં થઇ પડતાં નથી. તેઓ માણસાઇ બહવારોપયોગી લક્ષણો, વડપણો અને અધિકારો છે અને તેઓ માણસોજ ભોગવી શકે છે. ત્યારે આ કલામ કયો ? અને તેને અપાયલા અધિકારો વિષે ખુલાસો કરવાની એરવદ કાગાં રેવરંડ ડા. મીલ્સ, પ્રો. હાર્લે, પ્રો. સ્પીંગલ વગેરે કોઇખી વિધવાનો તરફથી કોઇખી કોરોષ થયલી મલતી નથી. હાં તેનો ખુલાસો આપવાની આપણે નયળી કોરોષ કરીશું અને જોઇશું કે અમુક કલામની સંજ્ઞાથી દેખાડેલા આ અધિકારોનું વડપણ કેવળજ જરથોસ્તનું છે. મજકુર વાક્ય ઇજરનના ૧૯ માં હામાં મલે છે અને તેમાં અહુનવર અકસર તેના બધ ઉપર શરહ થયલી છે. તેમાં અહુનવરના બધને અહુરમજદે કહેલા અથવા જાહેર કાષેલા કલામ કહયા છે (ફ. ૧-૨). ત્યારે મયાલે ટાંકેલાં વાક્યમાં જે કલામ વિષે બોલવામાં આવ્યું છે તે આ અહુરમજદે કહેલા બધ એટલે એક ભાગ છે, તે અહુનવરના ત્રણ માંનો પેહેલો એકજ શ્લોક છે, તેને અને તેનેજ મજકુર વાક્યમાં સંખ્યા વાચક વિશેષણોથી ઓળખવો છે. હાંસુધી ઉપલાં વાક્યમાં ભોગમ દર્શાવેલા કલામની ખરી પિઠાંણુ આપણે કાઢી છે. એ ખરં, પણ તે ઉપરથી તેને અપાયલાં વિશેષણોનો ખરો ખુલાસો મલતો નથી. એનો મનપતીજ ખુલાસો એકજ છે અને તે આકે મજકુર વાક્યમાં જે કલામ વિષે ભોગમ બોલવામાં આવ્યું છે, તે અહુનવરના બધવાલો પેહેલો શ્લોક છે અને હાં જે ખાસ જાણવા અને લક્ષ દેવા વેગ હું દલીલ કરું છું તે, આ શ્લોકમાં અહુરમજદે ખુદ જ ખુદ જરથોસ્તને એક મહા ગુર તરીકે જાહેર કરે છે. અહુનવરના બધ ની ખરી પિઠાંણુ નહીં થયું અને અહુનવરના પેહેલા શ્લોકના સત્તાદાર તર્જુમાની ગેરહાજરી એ બે ખાસ કારણો આપણા સઘલા ગુચવાડાનું ખાસ મૂળ છે. ત્યારે અહુનવરના પેહેલા શ્લોકમાં અહુરમજદે તરફથી જે મહાન પુરૂષના અહુ અને રતુ ના આ ગેતીમાં કોઇતેખી નહીં અપાયલા પાદશાહી અને પેગાંમ્બરીના જે સૌથી ઉચા અધિકારો માટે બોલવામાં આવ્યું છે, તેજ પુરૂષના બીજા સામાન્ય અધિકારો ચોક્કસ કલામની સંજ્ઞાથી હયાં દેખાડવામાં આવ્યા છે. તે મહાગુર જરથોસ્ત છે અને હયાં તેમને ત્રણ લક્ષણુ, ચાર પેશા અને પાંચ રહતું ખાસ વડપણ ધરાવતા જાહેર કાષા છે. મારી આ દલીલનું તોલ કરવા હું ધર્મની નીચલી શહાદતો રજુ કરું છું.

હાં મજકુર ત્રણ, ચાર અને પાંચ સંખ્યા વાચક શબ્દોનું રહસ્ય દલીલ. જાણવા અને મનન કરવા લાયક છે, કારણકે ઉપર દર્શાવવા મુજબ

તેમાં દર્શાવેલાં લક્ષણુ અને આધિકારોનાં વડપણ સાથે અશો જરથોસ્તનો નિકટ સંબંધ જોડાયેલો મલે છે, ત્યાં તેઓનું વર્ણન કરવામાં આવે છે કે,

“શ્રિ અકુસ્મ,”—તે હુમત, હુપ્ત, અને હવસ્ત છે, “ચથુ પિસ્ત્ર” તે ચાર પેશા અથોરનાન, રથેસ્તાર, વાસ્ત્રયોશ, અને હુતોશ છે અને “પંચ રતુ” તે ધર, મોહલ્લા, ગામ અને દેશનો વડો છે અને પાંચમા રદ જરથોસ્ત છે (૬૦ ૧૯) ૦ ત્યારે આપણે વગર શકે સાબેત કરીશું કે, હયાં જરથોસ્તના સંબંધમાં બોલવામાં આવેછે અને આ સધલાંના અધિકારી એકલા જરથોસ્ત છે. (૧) આ ત્રણુ લક્ષણુ તે જરથોસ્તના ખાસ ત્રણુ સદગુણો છે, ચાર પેશા તે પ્રજા વ્યવસ્થા જાલવવા જરથોસ્તે કાઢેલી પ્રજા વર્ગની વેહેંચણી છે અને તેના વડા વ્યવસ્થાપક જરથોસ્ત છે અને પાંચ રદ તે એજ રાહબરે દેશના ધર્મ અને રાજ્યના સારા બંદોબસ્ત માટે મુકરર કાઢેલા ચાર અધિકારી છે અને તેઓના વડા જરથોસ્ત પોતે છે. (૨) હ્યાં અધિકારોતું વડપણ બીજા કોઇબી માટે દર્શાવ્યું નથી પણ કેવળ જરથોસ્ત માટે દર્શાવેલું મલે છે. કારણકે પાંચ રદોના સંબંધમાં બોલતાં “જરથુસ્ત્રો પુષ્પો” એટલે, પાંચમાં રદ (પેગાંમ્બર) તરીકે ખુદ જરથોસ્તતું ખુલ્લું નામ મલે છે. વળી ત્યાંજ અને તેજ વેળા રએ પ્રાંત વિષે બોલતાં ચારજ રદ જણાવ્યા છે, તેમાં પાદશાહ કે પેગાંમ્બર તરીકે બીજા કોઇને જણાવ્યો નથી, પણ જરથુસ્ત્રો તુર્થો એટલે ચોદા રદ (પાદશાહ અને પેગાંમ્બર) ના એકત્ર અધિકાર માટે જરથોસ્તતું એકલું નામ મલે છે. આ રદોના સંબંધમાં હ્યાં જરથોસ્તતું સીધું નામ મલે છે અને આ સિવાય બીજા અધિકારો માટે બીજે ઠેકાણે જરથોસ્તનાં નામ સાથે બોલવાની સીધી શાહદતો મલે છે. (૩) ત્યાં જરથોસ્તને પેહેલા બસો વિચાર, પેહેલા બહુ વચન અને પેહેલા બહુ કામ કરનાર હતા. તેમજ પેહેલા અથોરનાન, પેહેલા રથેસ્તાર અને પેહેલા વાસ્ત્રયોશ જાહેર કાઢ્યા છે (ય. ૬. ૬. ૮૯.) (ગાથામાંથી ત્રણુજ અધિકારોનાં નામ મલે છે.)

અવસ્તાનો તર્જુમો કરનારા સાહેબો મજકુર ફકરામાં આવેલા “પ્રઓઇર્ધો” શબ્દનો અર્થ સૌથી સરસ અથવા ચુનંદો કરે છે. આ અર્થ બીજે ઠેકાણે ખુલાસો. બંધબેસતો હશે પણ હ્યાં “ પેહેલો ” અર્થ સુચક શબ્દ છે. હ્યાં આ અર્થ ફેરવવાતું કારણ પહલવી અને ફાર્સી લખાણોએ આપ્યું છે, કારણ કે તેમાં સર્વથી પેહેલાં પ્રજા વર્ગની વેહેંચણી કરનાર તરીકે શાહુ જમશેદ ને અયોકસ જાહેર કાઢ્યા છે, અગર તેણે આ પ્રજા વ્યવસ્થા કાઢી હોય તો આ એક ધણી અગત્યની નોંધ લેવાં લાયક જગા વંદોત્તેદ ની બીજી પરગરદ હતી, જેમાં તેની ઝળકતી કારકીર્દીતું સુંદર વર્ણન થયું છે અને તેમાં આ અગત્યની બાબદની.

નોંધ મલતી નથી. વળી દએવયસ્તોનો પેહુલા દોર તોડનાર, દએવયસ્તી કાયદાઓને પેહુલા વખોડનાર અને અનેક ઇશ્વરપુજા તથા યુતપરસ્તીનું મોપાળું પેહુલા જાગાડું પાડનાર તરીકે જરથોસ્તના સંપ્રદાયમાં પેલોજ “પએમધ્યે” શબ્દ વારંવાર મલે છે (૬૦ ૮૯-૯૭) ત્યારે તેનો સીધો અર્થ ફેરવીને સૌથી સરસ લઇએ તો તેમાં એકજ ખુદા પરસ્તીનો મહાન મજહબ ફાહેશ કરવા, એકજ ખુદાની ખાલેશ પરસ્તેશ દાખલ કરવા અને જાહેર તથા ખાતેન યુતપરસ્તીની બદીને લોખંદી હાથે દાખી દેવાનું પેહુલું માન જરથોસ્તને ફાલે જતું નથી અને તે વેહુંચઇ જઇ તેનું અધરીત માન અને કીર્તિ કાઢ તરાહીતને ખિનજરેર ખિનપાય આપવા સમાન થઇ પડે છે. ત્યારે આ સઘળા અધિકારો અને તેનું વડપણ કેવજન મહાયુર જરથોસ્તનાં છે.

આ વિષયને મથાલે મુકેલાં અધુરાં વાક્યને છેડે બાળુમાં દેખાડેલા શબ્દો મલે છે અને તેઓ જોકે એજ વાક્યના “વચો” (મજદએ જાહેર કીધેલો રાઇતી-હુંકેરેથેમ. કલામ) શબ્દનું એક વિશેષણ છે, તોપણ અસલ વાક્યના બે કકડા કરવામાં આવે છે અને તેના અર્થો, “તે બેરોને સંપૂર્ણ કરે છે” (પ્રો. હાલે), “(અને તેનો) છેડો સખાવતથી છે” (પ્રો. રપીગલ, એ. કાંગા) કરે છે. આ અર્થો અને તે ઉપરથી કાઢેલું અનુમાન એ બંને અચોક્કસ છે. કારણ મજકુર શબ્દો પેલાં ત્રણ, ચાર અને પાંચ સંખ્યાવાચક નામો અને તેઓથી મલતા કાયદાઓને હાં “રાઇતી-હુંકેરેથેમ” એટલે, સખાવતનો સંગ્રહ અથવા સંગ્રહ કીધેલી બખશેશના કલામ તરીકે ઓલખાવ્યા છે (૬૦ ૧૬). આ “રાઇતિ” શબ્દ બીજી એર્ધન ભાષાઓ સાથે બરાબર મલે છે, અને “હુંકેરેથ” નો સંસ્કૃત “સઙ્કર” ને “થ” ભૂતકૃત્તનું પ્રત્યય લાગી “સંગ્રહ” શબ્દ થયો છે. એનો ધાતુ “કર” (કરવું) અને તેને “હન” (સાથે, એકઠું) ઉપસર્ગ લાગી “હુંકેરેથ” એટલે, સાથે કીધેલું, એકઠું કીધેલું અથવા સંગ્રહનું બૂ. ૬૦ વિ. ૦ નાન્ય. ૨-૧ નું રૂપ થયું છે. સરખાવો “વાચ હુંકેરેથ યજમઘદિ” એટલે, સંગ્રહ કીધેલા કલામોને હમે વખાણ્યે છીએ (હા ૭૧, ૧૮). હવે આ સખાવતનો સંગ્રહ અથવા સંગ્રહ કીધેલી બખશેશ એટલે શું? તેઓ ત્રણ લક્ષણો, ચાર પિશેવરો અને પાંચ અધિકારોની અપો જરથોસ્તથી થયલી વ્યવસ્થાથી પ્રજનવર્ગને હાંસલ થતી બખશેશ છે. જમ્યાદ યરત માં જ્યાં અથોરનાનની બખશેશો માટે બોલવામાં આવ્યું છે, ત્યાં “અથઉરુનો હો રાતનાંમ” એટલે, તે અથોરનાનની બખશેશો મેલવે, એવા અર્થસુચક શબ્દો મલે છે. (૬૦ ૫૩). હાં આ બખશેશનો ખુદાશો મલે છે કે તે, “રઓદિન દિનુતેમ”

અને “પાઉં કુતુબ” એટલે દીનના એકમની રાશી અને દીનનો સંપૂર્ણ એકમ છે. આ મુજબ બીજા પિશેવરોથી મલતા બદલા વિષે બીજો ઠેકાણો બોલવામાં આવે છે ત્યાં ત્રણ પિશેવરોને માળદયસ્ત્રી દીનની મહાન હિમ્મત (મજબૂતી અર્થમાં) તરીકે ઓળખાવ્યા છે (હા ૧૩ ક્રો ૨-૩). હવે પિશેવરો અને રતુઓ (દીન અને દેશની વ્યવસ્થા જાલવનારા સરદારો) વગેરેથી હાંસલ થતી જે બખશોશો તે “રાહતિ-હુકુમેથ” એટલે સંગ્રહ કીધેલી એકંદર બખશોશો છે. ત્યારે મથાલે ટાંકેલા ત્રણ સદશુણો, ચાર પેશા અને પાંચ અધિકારો દીન અને દેશની વ્યવસ્થા જાલવનારાં સાધનો હતાં તેના પેલા મહાન રાહબરે ધાર્મિક, નૈતિક અને રાજકય બંધારણ માટે ઠરાવેલા કાયદા અને તેથી મલતા કાયદા ગોચા ધરાની આલમ ઉપર ઉતરતી ઉદાર બખશોશો, ઉંચી બેટો અને કીમતી સખાવતો હતી.

૭-અહુનવર,

તેના જાતજાતના અને ભાતભાતના તર્જુમા.

જરથોસ્તી સાહિત્યમાં અગર કોઇબી કલામ વધારે મહત્વ ધરાવતો હોય તો તે અહુનવરનો કલામ છે. તે જેટલો મોતેબર છે તેટલોજ બાવાર્ય સમજવામાં મુશ્કેલ છે. તેનો પુરતો બાવાર્ય સમજવાને કમનસીબે હજુ આપણે શક્તિવાન થયા નથી. એ કલામની ખરી સમજ મેળવવા તરફ થોડી કોશિશ ખપાવવામાં આવી નથી અને થોડાં વિદ્વાન બેળાંઓ કામે લાગ્યાં નથી. જુદા જુદા વિદ્વાનો તરફથી એના અનેક તર્જુમા જોડે બહાર પડ્યા છે, તોપણ તેમાંનો એકબી તરજુમો હાલ સુધી બરસા બરેલો જણાયો નથી. એ કલામની ખરી સમજ માટે આપણે એકલાજ બેનસીય નથી, પણ શુમારે બાવીસસો વરસ ઉપર ગ્રીક દેશના રાજા સીકંદરના હાથથી

જરથોસ્તી સાહિત્યની થયેલી પાયમાલી પછી તેનું જ્ઞાન એટલું તો કુતાહ થયું છે કે પારસી રાજ્યની જાહેજલાલીનો પાછલો સાસાનિયાંન જમાનો બી એ કલામની ખરી સમજ મેળવવામાં કમનસીબ જણાયો છે. એકવીસ શબ્દના આ નાના કલામનો બેદ ખોલવાની શુભ થયેલી ચાવી હજી એકબી સલામત હાથે લાગતી નથી. એના શુભારે, બે દઝનથી વધારે તર્જુમા વિદ્વાનો તરફથી બહાર પડ્યા છે તેઓમાં મારો આ નાકેશ તર્જુમો માત્ર એક વધારો છે. અવસ્તા સાહિત્યમાં ખાસ કરી ગાથામાં બેદ બરેલા લખાણોનો સમાવેસ થયેલો છે. અહુનવર માંથ્રવાણી યાને એક મંત્ર છે અને તે “ગાથા” કહેવાય છે. ગાથા બણતર જેટલું શ્રેષ્ઠ તેટલુંજ બેદી છે. તે એટલું તો મિકત છે કે હાલ જમાનાના મોટાંમાં મોટા ઉલ્માઓ પોતાની પોંણી સદીની ચાલુ જેહેમતથી પણ તે બરાબર સમજાવી શક્યા નથી. બેદ સમજવાનું તો રહ્યું પણ તેમાંના કેટલાક ભાગોનો તો કંઈ સમજમાં ઉતરે એવો સાદો અર્થ વરીક બેસાડી શકાય એ મહા સુરકેશ ગણાયું છે. જેનો તાજે પુરાવો આ અહુનવરનો માત્ર એક નાનો કલામ છે. આટલો અથાગ શ્રમ લીધા પછી પણ તેઓએ ગાથાના જે કંઈ અર્થ કીધા છે તે માટે તેઓનો એવો પ્રમાણિક એકરાર છે કે, તે સવળા સહી છે એમ માનવા તેઓ પોતે ખાત્રી ભરેલા નથી. કદાચ બીજી અરધી સદી સુધી આ મહાન ભાષા શાસ્ત્રી વિદ્વાનોની હારને, બીજા તેવાજ બલકે તેઓથી ચઢતા મહાવીર અબ્યાસી હીરાઓ, વિશેષ મથન માટે પોતાનું મગજ કસીને લખાવેલી રાખશે, તોપણ હું ધારું છું કે સુદ્ધ જ્ઞાનથી અશોધને પુગી ગાથાને સમજવાને લાયક થયેલા સિવાયના બીજાઓ સાથે ગાથા પુરેપુરું ખોલવાના નથી.

પ્રથમ વિદ્વાનો તરફથી બહાર પડેલા અહુનવરના તર્જુમાઓના થોડાક નમુના રજુ કરીશ. અહુનવરનો પહેલો તર્જુમો પહલવી ભાષામાં થયેલો આપણને મળે છે. જે સાસાનીઅન તબક્કાની પારસી હકુમતના જમાનામાં થયેલો છે. શુભારે ૧૫૦૦ વર્ષ ઉપર તે જમાનાના દસ્તુર-દાવરો અહુનવરનો ભાવાર્થ કેવો સમજાવતા હતા તે જાણવાની આપણને વધારે જરૂર છે, તેથી પહલવી ભાષામાં થયેલો તરજુમો પહેલાં રજુ કરું છું.

“ જેમ અહુરમજદની ઇચ્છા (છે) તેમ દરેક અશોષથી સરદારો (યાને દસ્તુરાંન દસ્તુરો) છે જે અહુરમજદને લાયક દુનિયામાં

પહલવી તર્જુમો,

કામ કરે છે તેને બેહેમન બલો આપે છે. જે ગરીબોને પોષણ આપે છે તે અહુરમજદને

પાદશાહી આપે છે.”

(૨) પેહેલવી તરજુમો જણાવવા પછી દરતુર સાહેબોએ કીધેલા તર્જુમા ટાંકીશ. પારસી રાજ્યની પડતી પછી શુમારે ૭૦૦ નૈરીઓ સંગ ધવલ. વર્ષ ઉપર નૈરીઓસંગ ધવલ નામના ઝાલમાં દરતુરે સંસ્કૃત બાષામાં કીધેલા તરજુમો પેહેલવી તરજુમાને ધણે ભાગે મળતો છે.

(૩) “ જેમ બુજેરગ હોરમજ્જદની ખાહેશ હોય તેમ કરે જે મને મોટી દીનમાં પેદા કીધો. જે કોઈ હોરમજ્જદને ગમે તે કામ દરતુરે ફ. શા. મેહરજીરાણા. કરે ‘ બીજુ કામ નહિ કરે. મને નેક મોરાદ બહુમન અમસારપદ આપે. જે મને સવાખનું એ નામ તમામ દુનિયા માટે જેવું બોજેરગ હોરમજ્જદને ગમે તેવું કરે. હોરમજ્જદનું બેહેસ્ત તેને મળે છે જે અશોધને પાલે અને અશો લોકોની ઇચ્છારી અને પરવશ કરે અને ગરીબની ખબરદારી લીએ અને ખખશેશ કરે અને રાસથી બોલે તેવા નેક મરદને વાસ્તે હોરમજ્જદે બેહેસ્ત પેદા કીધું.”

(૪) જે મીસાલે^૧ હોરમજ્જદની^૨ ખાહેશ^૩ છે તેજ^૪ રવેશે તે સવાખના^૫ હરએક^૬ કામનો હોકમ^૭ હરજગ્યાથી કેવી રીતે આપવો દરતુરે અ. ફ. મુલ્લાંફીરોઝ. જોઈએ જે તે દાદાર હોરમજ્જદને પશંદ આવે આએ દુનિયામાં^૮ હરએક સવાખના તથા નેક કામ^૯ કરવાથી હોરમજ્જદ^{૧૦} બલી^{૧૧} મનશની^{૧૨} આપે^{૧૩} (બલી મનશની તે નેક વીચાર તથા નેક અદેશાને કહે છે). જે કોઈ^{૧૪} દુરવેશોને પરવશ થવું આપે તેને હોરમજ્જદ પાદશાહી આપે. (એટલે જીંદગીમાં સરદારી અને ગુજરવા પછે બેહેસ્ત આપે ઇચ્છાને જે શખશ દાદાર હોરમજ્જદના ફરમાન મુજબ સવાખના તથા સખાવતનાં કામ કરે તેને ગુજરવા પછે તે સાહેબ મીનો જાંહાનમો જેમ બેહેસતનું તેમજ આએ દુનિયામો તનદુરસ્તીનું અને આશુદગીનું સુખ આપે અને તેનો મરતમો બોજેરગ કરે.)^{૧૫}

(૫) “જે મીસાલે હોરમજદની ખાહેસ તે મીસાલે જે કાંઈ સવાબના (કામમાં) હોકમ (તે કરવાથી અને) એ દુનિયામાં નેક દસ્તુર એ. ડા. સંજાણા. કામ કરવાથી હોરમજદ ભલી મનશની આપે. જે દુરવે-શોની પરવશ કરે તેને હોરમજદ પાદશાહી (ખ્યાને ખુલંદ મેહેસ્ત) આપે.”

દસ્તુર સાહેબોના તરજુમા જાણુવા પછી યુરોપિયન વિદ્વાનોની “કમપેરેટીવ ફાઇલાસોફી”ની નવી સોધના આધારે વિદ્વાનોએ કીધેલા તરજુમા રજુ કરે છે.

(૬) “જેમ વડા ગુરને માન આપવામાં અને પસંદ કરવામાં આવે છે તેમ ઉતરતી ખાએરીના ગુરને પણ આશોધને લીધે (ચુટી કાઢવો જોઈએ). રેવરંદ ડૉ. મીલ્સ. તે ભલી મનશનીવાળો અને પોતાની જાંઘળી સુધી હોરમજદને લાયકના કામો કરનારો હોવો જોઈએ અને સઘળી હકુમત હોરમજદના (તરીકાની હોવી જોઈએ) કે જેથી ગરીબોનું રક્ષણ થાએ.”

(૭) “જે પ્રમાણે એક સંપૂર્ણ શ્રેષ્ઠ સાહેબ છે તે જ મુજબ દીનનો એકેએક સરદાર અશોષ (જાળવવા અને ફેલાવવા) માટે છે મોરશુ સો. ડી. હાર્લે. (તેમજ) નેક વિચારોને અને મજદની સત્તાને લગતાં કામને અમલમાં મેલનાર તે છે. બજાવંત પાદશાહી અહુરને લગતી છે. તેણે (દીનના સરદાર)ને લાચારોનો રક્ષણ કર્તા (ભર્વાદ) નેમ્યો છે.

(૮) જેમ એક આકાશીક સાહેબ પસંદ કરવાનો છે તેમ એક દુનિયાઈ સાહેબ (આત્મીક ભોમ્યો) સચ્ચાઈને ખાતર મજદ તરફના જાંઘળીના કામનો ડૉ. હાઉગ. સારા વિચારોને આપનાર (થવાનો) છે; અને તે સત્તા તે સાહેબ (અહુર) ને માટે કે જેને તેણે (મજદે) ગરીબો માટે એક તરીકે આપ્યો છે. (હાઉગના પારસીઓ આખેના રૈસાલા લખનાર-ઈ. કમલુ. વેસ્ટ-પાનું ૧૪૧-૬-૨)

(૯-૧૦.) ડૉક્ટરો વેસ્ટ અને ગાઇડર બેઉ ડૉ. હાઉઝ પ્રમાણેજ તર્જુમો કરે છે.

(૧૧.) ખુદાની મરજી તે અશોધનો કાયદો છે. મજદને માટે આ દુનિયામાં કીધેલાં કામોને વોહુમનની બખ્શીશો પ્રાપ્ત કરે. (મળે છે). જે ગરીબોને હોડવે છે તે અહુરને રાજ બનાવે છે (‘‘સેક્રેડ બુક્સ આફ ધી ઇસ્ટ,’’ વાલમ ૪, જન્દ અવસ્તા ભાગ પહેલો, આવૃત્તિ બીજી, પા. ૧૨૯)

(૧૨.) ખુદાની મરજી તે અશોધનો કાયદો છે; વોહુમનોની દોલત તેને આપવામાં આવશે, કે જે આ દુનિયામાં મજદને ખાતર કામ કરે છે, અને અહુરની મરજી માફક ગરીબોનો છુટકો કરવા જે સત્તા તેણે આપી છે તે સત્તા વાપરે છે (‘‘સેક્રેડ બુક્સ આફ ધી ઇસ્ટ,’’ વાલમ ૨૩ જન્દ અવસ્તા ભાગ બીજો, પાનું ૨૩).

(૧૩.) હોરમજદની ખાહેશ છે કે (ધર્મનો) સરદાર પાક તથા સવાયના કામો કરે, જે ઘણી દુનિયામાં પાકીજેથી ચાલે છે તેને મોંરયું આંકુઇટીલ હુ. પેરો. બેહમન (ઘણું) આપે. ઓ ? હોરમજદ તેને તું પાદશાહ કર, કે જે ગરીબ માણસોની દાદ લીએ છે તથા તેઓનું પોષણ કરે છે.”

(૧૪.) સૌથી ઉતમ ખાહેશના સખુનની મિસાલે તેમાંથી નીપજતી પેદાયશ સચ્ચાઇમાંથી નીકળે છે; વાર્તેજ તે હસ્તી ભોગવે છે. આએ મોંરયું જે. આપર્. દુનિયામાં વિચારમાં તથા કામમાં જે સાર હોય તેની ઉત્પત્તિ મજદને હસ્તક છે તથા તેઓનું પોષણ કરે છે, જેને દુરવંદનો નાશ કરનાર તરીકે મુકરર કીધેલો છે.”

(૧૫) જે મીસાલે સાહેબની મરજી છે તે મીસાલે (તે છે) અશોષની રાહે હોકમ જે કાંઈ કરે છે આએ દુનિયામાં કામો તેના બદલામાં (તેને પ્રા. રપીલગ બસીક. પોંહાયશે) બખશશો જહમન પાસેથી. અને પાદશાહી (હમે આપીએ છીએ) અહુરને જયારે હમે ગરીબ માણસોને મદદ આપીએ છઈએ તાહરે.”

(૧૬) જેમ હોરમજદ ઇચ્છતો છે તેમજ સમ્યાષની રાહે સમ્યાષ ઉપર ચાલનારો (માણસ) પણ ઇચ્છતો છે.

વિદ્વાન ખુ. રૂ. કામાજી. (૨) બલી મનશતીનો (અકલે અવલનો) તથા કામોનો (કેરફેનો) બખશનાર (તે સાહેબ) છે.

(૩) આએ દુનિયાંની હાકમીની હોરમજદ (સ્વાધીન) છે.

(૪) (તે સાહેબ) મુશ્વેસોને વાસતે (ગરબક બેકાર માણસને વાસતે) જે કોઈ ખેતરના સાહેબ હોય તેને (ચાકરી રાખનાર હોએ તેને) મેળવી આપે છે.

(૧૭) જે પ્રમાણે આ દુનિયાને લગતો કારોબાર ચલાવનાર સરદાર (યાને પાદશાહ પોતાની મુરાદ મુજબ કામો કરનાર

વિદ્વાન તે. દી. અંકલેસરીઆ, યાને) આપ એખત્યાર છે તેમજ ધમને લગતો કારોબાર ચલાવનાર સરદાર (યાને

દસ્તુરાન દસ્તુર) પોતાની રાસ્તીની મારફતે મુરાદ મુજબ ચલાવનાર છે (મતલબકે આ દુનિયાંને લગતો કારોબાર ચલાવનાર પાદશાહ અને મીનોષ દુનિયાંને લગતો કારોબાર યાને માણસોને સમ્યાષની મારફતે બેહેસ્તનો માર્ગ શીખવનાર “૨૬” (વડો ધર્મશુર) એક સરખા દરબજાના અથવા માન આપવાને લાયકનાં છે).

બહમનની બખશશ આ દુનિયાના અહુરમજદને માટેના કામો કરનારાઓની છે (યાને જેઓ આ દુનિયાંમાં દાદાર અહુરમજદને ખુશી કરવાના કામો કરે છે તેઓને બેહેસ્તની બખશશ મળે છે.)

“જે શખસ ગરીબોને પરવરશી કરનાર મેળવી આપેચ તે ગોયા અહુરમજદને પોતાનો પાદશાહ (અથવા માલિક) ગણે છે. ”

(૧૮) “ તે અશોષની મારફતે જેમ ઉત્તમ હાકમ છે તેમજ રતુ (વડો ધર્મગુરુ) છે, કે જેને બહમનની બખ્શેશોની મારફતે અહુર વિદ્વાન જ. દા. નાદશાહ. મજદની જગાએ દુનીયાના કામોનો હોકમ આપનાર તથા બુરાઓને બેનર કરનાર નેમેલો છે.”

(૧૯) “જે પ્રમાણે પાદશાહ પોતાની મરજી પ્રમાણે ચલાવનાર (છે) તેજ પ્રમાણે દસ્તુરાંત દસ્તુર અશોષ ધત્તાદીને લીધે (પોતાનાં કામમાં) વિદ્વાન કા. એ. કાંગા. (આપ અખતાર) (છે.) બહમનની બખ્શેશો આએ દુનીયાના હોરમજદને માટેના કામો કરનારાઓની (છે.) જે શખ્સ ગરીબ-લાચારોને માટે પાસખાની કરનાર (અથવા પોષણ કરનાર) થાય છે (તે ગોયા) હોરમજદને માટે (તમામ ખદકતની) પાદશાહી કબુલ રાખે છે.”

(૨૦) જેમ અહુરમજદ મોરાદમંદ છે તેમ ધર્મગુરુ સમ્યાષની મારફતે આએ દુનીયામાં હોરમજદને વાસ્તેનાં કામોનો સારો વિદ્વાન મેહરજીરાણા—વાઘ્લા. વિચાર આપનાર છે, જે કોઈ મુદ્દલેશોને પરવરશી આપશે તે હોરમજદને સાહેબી આપશે.

“ કમપેરેટીવ ફાઇલાલોજી ” ને કાયદે થયલા તરજુમાઓ જોઇ જવા પછી “ થિઓસોફીના ” બે અબ્વાસીઓ તરફથી થયેલો તરજુમો દેખાડીશું.

(૨૧) “ જે મુજબ હમેશગીરીની હસતીનો કાયદો છે તે મુજબ (તે હસતીની) શક્તિ (અથવા જુરસો) બહમન (યાને સર્વ સંપૂર્ણ મન)ની અશોષથીજ જગતની વ્યક્તિઓ (જિત્પતિ) નો બનાવનાર થાય છે, અને હાં બ'હાલેવાલા અહુરમજદને માટે તે (શક્તિ એક) કૌવત (છે) કે જે ફરતા મ'ંડળોને ઉપ જીવન આપે છે.”

(૨૨) "જેમ ખુદાંદ અહુર (મજ્દ), એમ અશોષ પાળનાર (સાલેક) અશોષથીમી,
 નેક મનશીનીના કામે કરનાર દુનિયાની અશોષ માટે (છે)
 મીં બેં અને સત્તા જેની કને અશોષ સાડ (તેંજી) દુર્વેશો (સાલેક) પાસેથી
 દાં બસલા પરહેજગારી પેદા કીધી."

(૨૩) જે પ્રમાણે અહુર (મજ્દ) ને (મીનોષ દુનિયાનો સરદાર) ગણવામાં આવે
 (છે), તે પ્રમાણે વળી અપ (યાને સત્યના કાયદા) નાં દરેક
 વિદ્વાન શેં કામ (મળવવા) માટે (દીનના) સરદાર (અશો જરથોસ્તને આ
 દાં ભડ્યા દુનિયાના સરદાર ગણવામાં આવે છે). બલાં મન (બેહેસ્ત) નો
 બદલો (ખચીત) આ દુનિયાના લોકો તરફ બલાં કામે કરવામાં
 (છે). જે નિરાધાર બલાં માણસોને આશ્રો (અથવા ઉદ્યોગ) (આપેછે) તે મજ્દ
 અહુરાને સત્તા આપેછે. (અવસ્તા ઉપર પાડો ભાગ ૩ જે. સફે ૧૭૦).

(૨૪) તે ખાવીંદ (ખુદા) ની જેવી ખાહેશ (છે), તે પ્રમાણે રાસત તથા અશો
 આદમી ખુદાઇ હુકમ (અથવા તરીકા) મુજબ આ જેહાંનમાં
 દસ્તુરે ૩૦ મજ્દને માટે નેક મનના કામોને ટેકો આપનાર અને જે સંતનત
 એં સંજાણા. ગરીબોને મદદ અને રક્ષણ આપેછે, તેને અહુરને ખાતર ટેકાવી
 રાખનાર (છે).

(૨૫) અહુરમજ્દનો પેગામ. અશોષની સંપૂર્ણતાને લીધે જે મિસાલે
 અહુ (Temporal Lord) તેજ મિસાલે રતુ (Spiritual
 માશે તંજીમે. Master) (જરથોસ્ત) માનને લાયક (છે).

કુનીયાના વોહુમનનાં કામોમાંનાં (બલાં કાર્ય, જરથોસ્ત) મજદને
ખાતર ફેદા કરે છે, તે ગરીબોને માટે રક્ષક
જરથોસ્તની ફેદાગીરી. રખેવાલ તરીકે સ્વસત્તા (રાહનુમાઈ) ખચ્ચીત
અહુરને ખાતર ફેદા કરે છે.*

૮ “ પેષો-પરેન”

એક નામીયું પક્ષિ, તેનાં કરાંમતી હાડકાં અને પીછાં.

બેહેરાંમ યશતમાં મજકુર પક્ષીનાં ખ્યાંનમાં નીચલું વાક્ય મલેછે.

“ મેરેધહે પેષો-પરેનહે વારેનજનહે પરેનેમ અયસથેષ સ્થિતમ જરથુશ્ત્ર”

એટલે, અએ સપેતમાન જરથોસ્ત ? પાંખ ફફરાવતાં “ પેષો-પરેન” પક્ષિનાં
પીછાં તુંએ શોધવાં જોઈએ” (એં કાંગા).

* ૧ અહુ-સાહેબ (Temporal Lord) નામ ૧-૧ (૨) વર્ધરીઓ-ચાહવાજેમ, બહાલો. ધાતુ વર ચાહલું વિ. ૧-૧ સરખાવો ફાંઠ અર્ધિદન માન આપલું, મહોટાઈ આપવી. (૩) રતુશ સરદાર (Spiritual Lord) નામ ૧-૧. (૪) દજદા, બદલો, બક્ષેષ. નામ નાન્ય. ૨-૩ અને દદત-આપ્યું. ધાતુ દા આપલું, અપૂર્ણસૂત ૩-૧ વર્ગ ૩ને. દજદા આ દદત ભેટ આપે છે ફેદા કરે છે. સૂતકાળનાં રૂપો વર્તમાનમાં મલે છે (દિવરંડ ડો. મીલસ, ડો. હાર્નેસ્ટેટ અને પ્રો. હાલે વગેરે). સરખાવો-રાતાંમ દદાઈતી ભેટ આપે છે, ફેદા કરે છે. વર્ત. ૩-૧ (હા ૩૩ ફં ૧૪). (૫) ક્ષેમેમ પાદશાહી, હીનની સૂતા, રાહનુમાઈ નામ નાન્યં ૨-૧. (૬) આ ખચ્ચીત નીં અં (૭) થીમ. જેને, ક્ષેમેમનું સં. સં નાન્યં ૨-૧ સરખાવો નાન્યં ૧-૧ વં. ફં ૨૨-૨૫. સરખાવો-થા જેને કોરઓષ અને ક્ષેમે તું સં. સન્નાન્ય ૦. સં. થો ૨-૨ (હા ૩૩ ફં ૧૪) (૮) ડીગુચયો ગરીબો માટે. નામ નાન્યં ૪-૩. (૯) વાસ્તાદેમ રક્ષક, રખેવાલ. સામાન્ય નામ નાન્યં ૧-૧.

પ્રાંત બાર્થોલોમી. (૨૬) ૧-પત્રિત કાયદા મુજબ જેમ તે (જરથુસ્ત્ર) સૈથી સરસ સાહેબ છે, તેમ સૈથી સરસ ઇન્સાફ કરનાર છે.

૨-જે બધા વિચારના જીંદગીના કામો મજદ આગત લાઇ જાય છે, અને (આ રીતે) અહુર ને રાજ્ય (આપે છે.)

-૩તે (જરથુસ્ત્ર) કે જેને તેઓએ ગરીબોનો રખેવાલ નીમ્યો છે. (યાં મો-લ્તનની “ Early Zoroastrianism ” પા. ૧૬૧, ઈ. સ. ૧૯૧૩)

રેવરંદ ડાં મોલ્તન. (૨૭) ૧-જેમ તે (જરથુસ્ત્ર) આપણે માટે સાહેબ તરીકે પસંદગીને લાયક છે, તેમ તે અશોષ પ્રમાણે ઇન્સાફ કરનાર છે.

૨-તે કે જે બધા વિચારના જીંદગીના કામો મજદ આગત રજુ કરે છે અને અહુર ને પાદશાહી (બક્ષે છે.)

૩-તેજ કે જેને તેણે (અહુરમઝ્દે) ગરીબોનો રખેવાલ નીમ્યો છે. (ફ્રેઝર ઓફ ધી મેન્સ. પા. ૮૯, નોટ ૨.)

અવસ્તાનો તર્જુઓ કરનારા એ સ્કૉલરો “પેષો—પરેન”નો અર્થ, હુવડનાં
જેવા પીછાંવાળું કરેછે (એં કાંગા અને સિપગલ) અને
ખુલાસો. તેમાં “જેવું” વિશેષણ આવવાથી આ પાક્ષીની ખરી પીછાંજીથી
 આપણે બીનવાકેફ છીએ. એના સંબંધમાં બીજાં વીક્ષાનો કોષ
 મન માનતો ખુલાસો આપતા નથી (યુરતી, હાલે, ડામેસ્ટેડે વગેરે).

ત્યારે આપણે “પેષો—પરેન”નો અર્થ પ્રથમ મુકરર કરીશું અને તેના ટેકામાં
 થોડી ફલીલ કરશું. આ નામ “પેષો” અને “પરેન”
મારો તર્જુઓ. એ બે શબ્દોનું બનેલું છે, પહેલાનો અર્થ લડાઇ અને બીજાનો
 પીછાં (પાંખ) મલેછે, તેનું સમાસ રૂપ “પેષો—પરેન” થયું છે
 અને તેનો અર્થ લડાઈના પીછાં ધરાવનાર લડાયક પક્ષી થાયછે. આ અર્થ મુજબ
 મજકુર પક્ષિને લડાયક પાંખો ધરાવનાર અને લડાઇનાં પ્રસંગો સાથે સંબંધ ધરાવનાર
 લડાયક પક્ષિ તરીકે તેની ઉંચી પિછાંજી થવાનાં કારણે હવે આપણે તપાસીશું.

આગલા ધરાનીઓ અમુક પક્ષિનાં પીછાં એજમતી હોવાની માન્યતા
 ધરાવતા હતા અને લડાઇના હિંગામો વેળા ફતેહના એક અસરકારક
ફલીલ. સાધન તરીકે તેનો ઉપયોગ કરતા હતા. મજકુર યસ્ત મુજબ લશકર
 ગાહમાં પક્ષિના પીછાં રાખવામાં આવતાં હતાં. બે હરીફ લશકરો
 (દેશની માહોમાહેતી લડાઇ) માંથી જે પેહેલાં ક્રિયા કરતા હતા, તેની અમ (હિમ્મત)
 અને વેરેથ્રધન (ફતેહ) એ બે ફરેરતા દસ્તગીરી કરતા હતા અને તેનો તેઓ એક
 બળવાન બચાવ થઈ પડ્યા હતા (ફ૦ ૪૪-૪૫) પેલાં પીછાંનો શ્રાપ રૂપી મત્રો
 તથા છુપાં દુઃખ દર્દોના ઇલાજ તરીકેથી ઉપયોગ થતો હતો (ફ૦ ૩૫) અને તેને
 વળી દુશ્મનના હુમલાઓથી બચાવમાં રહેવાનો એક અસરકારક ઉપાય લેખવામાં આવ્યો
 હતો (ફ૦ ૩૬). એક બળવાન સાધન તરીકે તેની તરફ ધરાની બાદશાહો ઘણા
 માનની નજરે જોતા હતા (એજ) અને તેને ચાહતા હતા. તેને કેઆની બાદશાહો
 કએ કાઉશ અને કએ ખુશરો (તેના ખાનદાંનીઓ) એ ચાહયું હતું (ફ૦ ૩૯)
 તેને ફતેહમંદ ફરેદુન પોતાની સાથે રાખતો હતો અને તેની બરકકતથી તેણે જાલીમ
 ઝોહાક ને મારીને તેની જુલમજ્જરતી અને જબરદસ્તીમાંથી ધરાની આલમને બચાવી
 લીધી હતી (ફ૦ ૪૦). વળી કહેછે કે, પેલાં પીછાં ઘોડો, ઉંઠ અને નાવ રાખતાં
 હતાં (ફ૦ ૩૯) તેમજ ઘોડાની પેશાની ઉપર અને ઘોડાના શિંગડાં ઉપર અમ

અને **વેરેશ્વરન** બેઠેલીએ (૬૦ ૭ તથા ૯). આ મેઘાનાં પક્ષિનાં પીછાનું મજકુર
જ્યાંનાં શાહનામાહમાં વર્ણવેલાં જમુકી જાલ અને રૂસ્તમ નાં પાસમાન સીનમુર્ધ
નાં પીછાંને બંને બાપ બેઠાઓએ કાપેલા ઉપયોગ અને તેની એજમત તથા
અસરના તેઓએ મેલવેલા લાભોની આપણને આગ્રાહ યાદ આપે છે.

હયાં મજકુર અવસ્તાઈ વર્ણનનો બેદ ખુલ્લો કરીશું અને જોઈશું કે, પક્ષિનાં
પીછાં અને તેની અસર બે જુદાં નથી, પણ વસ્તુ (પીછાં)

ખુલાસો. અને તેની એજમત તથા અસરનું પરિણામ (હિમ્મત
અને ક્ષેત્ર) એ બંને જ્યારે એકજ છે, ત્યારે ધોડાની

પેશાની ઉપર અને ધોધાનાં શિંગડાં ઉપર બેઠેલી અમ અને વેરેશ્વરન કાઠજ
નહીં, પણ હિમ્મત અને ક્ષેત્રના ચિન્હ (Symbol) તરીકે પેલાંજ હિમ્મત
આપનાર લગાયક **પેષા-પરેન** પક્ષિનાં ક્ષેત્રમંદ પીછાં છે અને હયાં તેઓને
હિમ્મત, અને ક્ષેત્રની અલંકારીક ઉપમાથી જોલખાવ્યાં છે. (૨) આ પીછાં
વળી લશકરગાહમાં રાખવામાં આવતાં હતાં અને તેઓને ધોડા, ઉંઠ અને નાવ
રાખતાં હતાં. આ અલંકારનો બેદ કંઈજ નહીં, પણ પેલાં લગાયક પીછાંની
કીર્તિની કલગી, ધોડાની પેશાની ઉપર અને ધોધાનાં શિંગડાં ઉપર, ઉંઠના
કપાળ ઉપર અને નાવનાં સુકાન ઉપર તેમજ વળી લશકરગાહની હરોલમાં
રાખવામાં આવતી હતી. (૩) કહે છે કે પેલાં કરામતી પીછાંને ધરાની બાદશાહો
ચાહતા હતા અને પોને રાખતા હતા. ત્યારે જોઈએ કીર્તિવંત તરીકે નામના
મેલવી હતી તેઓનાં સરતાજ ઉપર આ ક્ષેત્રમંદ પીછાંની કીર્તિની કલગી
ઉડતી રહી હતી. (૪) વળી લગાઇના હથિયાર સાથે આ અને બીજાં પીછાંને
સંબંધ મલે છે અને શાઅર ફીદોશી તેનો સંબંધ જહાં પેહેલવાન રૂસ્તમના
તીર સાથે જોડે છે. ધરાન અને તુરાન વચ્ચેનાં એક જંગમાં રૂસ્તમ તીરની નોકે
ચાર પીછાં જોડીને તુરાની પેહેલવાન; અરુકખુશને અને ત્રણ પીછા સાથના તીરથી
રૂધનતન અરુકહીઆરને બેળન કરે છે. આ જોડાણુ, નિશાંનની નેમ નહિ
સુકનારાં એક ક્ષેત્રમંદ હથિયાર તરીકે તીરને ગેલા પક્ષિનાં પીછાં જોડવાનું હતું. આ
મુજબ અવસ્તામાં અમ અને વેરેશ્વરન શક્તિને સંબોધીને પક્ષિનાં પીછાંનું જે વર્ણન
મલે છે, તે આ કરામતી વસ્તુ તરફનાં આગલા ધરાનીઓના અખંદ વિશ્વાસની અચુક
ગવાહી આપે છે. તેઓની માન્યતા મુજબ લગાઇના હંગામોમાં આબે બળવાન ધજો
ગેબથી મદદ પોંહોંચાડતા હતા, ગોયા તેઓજ ક્ષેત્રમંદ લડત ચલાવતા હતા, તેની

નહેર નિશાન દાખલ પક્ષિનાં કરામતી પીછાંની કીર્તિની કલગો, દુશ્મન લશ્કરને બચ પમાડી ધરાની લડચૈયાઓમાં હિમત અને ક્ષેત્ર તરફ વિશ્વાસ મળ્યુત એસાઠવા અને તે તરફ તેઓના લડાયક જીરુસાને જોશ અપી, આ અને બીજાં ધાર્મિક ક્રિયાઓનાં સાધનો મારફતે તેઓને ક્ષેત્રની વધારે નજદીક દોરવી જવાનું એક અસરકારક સાધન ગણાયું હતું. મળકુર વર્ણન પેષો-પરેન સાથે આગલા ધરાનીઓમાં માન પામેલાં એક નામીયાં પક્ષિ તરીકે આપણને ઉંચી પિછાંણુ કરાવે છે એ ખરું, પણ તેની ખરી જોલખ વગર આ બયાન અધુરું જ ગણાય. ત્યારે આ બેમાંનું પક્ષિ કોણુ ? હેઠળના વિષયમાં આપણે જોઈશું, કે તે ધરાનીઓનું માનીનું અને અવસ્તાએ જોકે વખાણેલું તોપણ હાલ વેહેમી પ્રજાઓના વહેમોનું ભોગ થઈ પડેલું નિર્દોષ અને ગરીબ ગરૂદ ગુવડ છે.

હાથ ધરેલી બાબદને તેના ખરા આકારમાં દેખાડવાની મુશ્કેલીને લીધે પશ્ચિમના વિદ્વાનો એકવાર પેષ નો અર્થ કુવડ કરે છે (સ્પીગલ, યુસ્તી, હાર્લે) પણ આગલ આપણે જોઈશું, કે બીજી વેળા આ અને બીજી વિદ્વાનો તેને વળી વિશેષણમાં ફેરવી નાખે છે. માંરા મિત્ર કુતાર એસદરે “પેષો-પરેન” ને બાઝ પક્ષિ સાથે સરખાવે છે, પણ ફાર્સી. “બાજે પરરાંન” માટે અવસ્તામાં “એરેજી કથ પરેન” ખુલ્લું નામ મલે છે. વળી આપણે જોઈશું કે “વારેનજન” કોઈ પક્ષિનું નામ નથી, પણ પેષો-પરેનનું જ એક વિશેષણ છે. (શાહનામેહ વૉ ૧ લું સફ ૧૨૮). વળી “પેષો-પરેન” તે “સીમોર્ધનું” બીજું નામ નથી, તેને માટે અવસ્તામાં “સએન મેરેધ” વિશેષનામ મલે છે. (એજ) આ મુજબ પેષો-પરેન, શાહબાજ અને સીમોર્ધ ત્રણ એકેકથી જુદા પક્ષિઓનાં વિશેષ નામો છે.



૯—“ વારેન્જન ” અથવા “ વારધન. ”

એક એમાંનું પક્ષિ.

એહેરાંમ યશત માં ઉપલા પક્ષિના સંબંધમાં નિયતું વાક્ય મળે છે.

“ અહ્યાધ હુપ્તથો આન્સત વજેન્નો વેરેથ્વનો અહુરધાતો, મેરેધહે કેહર્પ વારધનહે. ”

તર્જુમો—“ સાતમી વખતે હોરમન્દનો પેદા કીધેલો એહેરાંમ (ઇન્દ્ર) પાંખ ફફરાવતાં પક્ષિના શરીરમાં ઉડીને જાય છે ” (એન્ડ કાંગાન્ ૬૦ ૧૯).

હાં મજ્જુર નામો માટે થોડા વિચાર કરીશું, કે જેઓ પેષા-પરેન સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવે છે. અવસ્તા સ્કૉલરો ઉપલાં નામોને કોઇ એ ખુલાસો. એમાંના પક્ષિ તરીકે ઓત્રખાવે છે (ડર્મેસ્ટે અને હાલે) અને તેનો અર્થ પાંખ ફફરાવતું પક્ષિ કરે છે (કાંગા, સ્પીગલ વગેરે). આ અર્થ પેષા-પરેન મિસાલ અધુરો છે. પક્ષિ માત્ર પાંખો વડે ઉડે છે, અને ઉડતી વેળા તેઓ જ્યારે પાંખો ફફડાવે છે, ત્યારે મજ્જુર અર્થથી કોઇખી અમુક પક્ષિની પાધરી પિછાંચુ થતી નથી અને તે ઉપરથી કોઇ એકસ અનુમાન કાઢી શકાતું નથી. ત્યારે આ નામો શું છે ?

તેઓ કોઇ તરાહીત પક્ષિ નથી અને આ તેનાં કોઇ એ વિશેષનામો નથી, પણ તેઓ પેલાં લગાયક પાંખો ધરાવનાર પેષા-પરેનનાંજ દલીલ. વિશેષણ છે. આ એમાંનું એક “ વારેન્જન ” ખુદ તેનાં વિશેષણ તરીકે ખુલ્લું મળે છે (૬૦ ૩૫,) અને ખીજું “ વારધન ” તેની ઉત્પત્તિ કે તેનાં અર્થમાં જુદું નથી, પણ તેઓ એકજ ધાતુ અને એકજ અર્થ ધરાવનાર શબ્દનાં માત્ર એ જુદાં રૂપો છે. તેઓ બન્ને વાર અને જન એ બે શબ્દોનાં બનેલા છે, પહેલાંનો અર્થ ખાલ અથવા પાંખ અને બીજાનો મારવું થાય છે. તેઓનું સમાસ રૂપ “ વારેન્જન ” અને “ વારધન ” થયું છે, તેઓ ફાર્સી “ ખાલજન ” શબ્દ સાથે મળે છે અને તેઓનો અર્થ, ખાલે મારનાર અથવા પાંખથી મારનાર યાને લગાયક પાંખો ધરાવનાર પક્ષિ થાય છે. એવોજ એક સમાસિક શબ્દ “ સ્વેવો-જન ” આપણને મળે છે. અને તેનો અર્થ નખ-નખરિયાથી મારનાર

અથવા શિંગડા વડે મારનાર (સ્નાર્વિક ૨.૬૪) થાય છે (૫૦ જા ૬૦ ૪૩) ત્યારે આ વિશેષણો અને તેનું વિશેષનામ બે જુદાં નહીં પણ એકસાન અર્થો ધરાવે છે અને તેઓ લગાયક પાંખો ધરાવનાર “પેચો-પરેન” નો અર્થ તથા તે ઉપર થયેલાં મજકુર અવસ્થાન બંધાનને સીધો ટેકો આપે છે.

મજકુર યશતર્માજ “વારધન” નાં લક્ષણ અને તેની હીલચાલનું જે બંધાન મળે છે તે “પેચો-પરેન” ની ખરી પીછાંણ કરાવે છે. ત્યાં બેહુરાંમ અને બેહુરાંમ ઇજાને દશ નિર્દોશ પ્રાણી વગેરેનાં જુદાં જુદાં રૂપો વારધન.

આપવામાં આવ્યાં છે, તેઓમાં એક પક્ષિ છે અને તે બાજુમાં દેખાડેલું અને પેલું વિશેષનામને ઠેકાણે વપરાયેલું નામીયું “વારધન” છે (૬૦ ૧૬). ત્યારે તેમાં આ નામનું નિર્દોષપણું અને તેમાં સમ્પૂર્ણ વજુદ એ બન્ને આપણે જોઈ શકીએ છીએ. વળી બાદશાહ જમશેદ આમલથી તેનું સૈથી બળવંત કેઆની ખુરેહ બ્યારે એજ પક્ષિના આકારમાં જોડી જતું જણાયું છે (૫૦ જા ૩૫) ત્યારે જ્યાં ખુરેહ સાથેના તેનો અચુક સંબંધ તેને એક કીર્તિવંત પક્ષિ તરીકે ઓળખાવે છે અને આ ઓળખ તેનાં એજમતી પિછાંણ ઉઘી પિછાંણ કરાવે છે. ત્યારે અવરતા જમાનાના ધરાનીઓનું આ પ્રાણી માટે દેટલું ઉઘું માન અને વહાલ હોવું જોઈએ તેનો જાંથી આપણને ખરો ખ્યાલ આવે છે.

તેની જણીતી ખાસીયત અને ખરી હીલચાલ જાંથી સર થાય છે, તે “અક્ષફની. ફક્ફનીમ ઇસેમનો” એટલે, અંધાસને નહીં તેની પિછાંણ. અંધારં ચાહતું (અંધકારને રોશની સમાન સમજવું), અને “અસૂધરિ સૂધરીમ. ઇસેમનો” એટલે, રોશનીને નહીં રોશની ઇચ્છતું (રોશનીને અંધકાર બરાબર ગણતું) બામદાદ થવા પહેલાં ખુશી થતું ઉડી જાય છે (૬૨૦)* અને પક્ષિઓનો અરાજ સાંભલતાં પવંતો, ખિણો અને ઝાડો તરફ એકાંત જગ્ગએ ઉડી જાય છે (૬૦ ૨૧). હવે આ ફતેહમંદ પાંખો ધરાવનાર લગાયક પક્ષિ અગર ધરાનાના ગર્ભેતર દેશનું જ પ્રાણી હોય તો, તે શું હાલના આપણા ગરમ દેશનું ગરૂડ હુવડ છે? એનો જવાબ આપણને હાકારમાં મળે છે. તે એશિયાનું પ્રાણી છે અને તેની કેટલીક જાતો યુરોપમાં બી દેખાવ દે છે. યુરોપિયન પ્રજનનું તે એક માનીતું અને વહાલું પ્રાણી છે અને તેને સારાં શુકનની નિશાની તરીકે તેને પાલવા તથા તેની પરવરશી કરવામાં

* અવરતા સૂર સંસ્કૃત શુર=, સુય, સુચની રોશની સાથે મળે છે, વળી તે રોશનીનાં વિશેષણ તરીકે બંદીદાદમાં મળે છે (૫૦ ૧૬ ૬૦ ૨૩)

આવે છે. હવે તેના કદ અને રૂપરંગ ઉપર જુદા જુદા દેશનાં જુદા જુદા માનવી
 જોકે જુદી જુદી અસર પોહાંચી છે, તોપણ તેઓની જુદી જુદી ભત્તીમાં આપણું
 સ્વદેશી ધુવડનાં શુભ અને લક્ષણ ઉપર કોઈ જુદી અસર થયતી જણાતી નથી, પણ
 તે ધણી દાખલામાં અવસ્તાના વરણન સાથે આ મુજબ મળે છે. (૧) આ કસામતી
 પક્ષિનાં હાડકાં અને પિછાંના ઉપયોગના સંબંધમાં અવસ્તા જમાનાના ધરાનીઓ જે
 નિર્દોષ ખ્યાલો ધરાવતા હતા (૬૦ ૩૬) તે અસલ ખ્યાલોથી વેગલા વહેમી ખ્યાલો
 હાલમાં તેના શારીરિક અવયવો હાડકાં, નખો વગેરે સાથે જોડાયેલા મળે છે. (૨) તેને
 રાતનું પક્ષિ તરિકે અવસ્તામાં વાળખી ઓલખાવ્યું છે અને તેની અંધકાર પસંદ
 કરવાની અને રોશની નાપસંદ કરવાની, રોશનીમાં જોઈ નહીં શકવાથી દિવસે દેખાવ
 નહીં દેવાની અને પર્વતો ખીણો, ઝડો વગેરે શુંદ્રાઓમાં છુપાઈ બેસવાની છે. તેમજ રાતના
 અંધારામાં જોઈ શકવાથી શુદ્રાઓમાંથી બાહાર આવી રાત્રે દેખાવ દેવાની અને પક્ષિ-
 ઓનો અવાજ સાંભલતાં એટલે, ખામદાદનું ઝઝકળું થતાંજ પાછું શુદ્રાઓમાં છુપાઈ
 બેસવાની તેની જાણીતી ખાસીયતનું અવસ્તામાં જે વર્ણન થયું છે તે તેની હાલની
 હીલચાલ આપણને આખાદ ખ્યાલ આપે છે (૬૦ ૨૦) (૩) તેની આંખોની વિચિત્ર
 રચણા માટે કહે છે કે, તે આંખુખાણુ જોઈ શકતું નથી, પણ તે જે સિધું જોઈ
 શકે છે તે તેનું ગાદાપચ દેખાડે છે (Nelson's Encyclopedia) અને અવસ્તા
 તેમાં “ મનકહુ ” (મનશક્તિ, ગાદાપણુનો અંશ) મુકાયલું જણાવે છે
 (૬૦ ૩૮) (૪) તે પોતે શિકારી પક્ષિ છે, તોપણ તેને કોઈ મારતું નથી.
 અને અવસ્તા મુજબ કોઈમી માણસ તેને મારતું નથી કે જખમ કરતું નથી.
 (૬૦ ૩૬) (૫) પક્ષિ માત્ર પાંખોવાળાં હોય છે અને પાંખો વગરનાં પક્ષિ હોતાં
 નથી, તોપણ તેને “ પરેન ” એટલે, પાંખ અથવા પીછાંવાળું કહ્યું છે. એનું એક
 મુખ્ય કારણ તેનાં પીછાંનાં ઉપયોગીપણાનું છે અને બાળું, તેને બીજાં પક્ષિઓ કરતાં
 મુશ્કેલ પીછાં હોવાનું છે. એટલુંજ નહીં પણ તેનાં આંધેથી ભરેલાં જોળ ભચ્ચ
 ભવાં, માંથા ઉપર બાંધેલાં બે ઉભાં શિંગડાં અથવા કીર્તિની કલગી અને માંથાથી
 પગના પંજા સુધી ભરચક પીછાં છે તેથી તેને વળી ધિઅર્યે “ પેષો-પરેન ” એટલે,
 ભરપુર પીછાંવાળું કહ્યું છે. તે અવસ્તા તથા સંસ્કૃત ધાતુ પર=ભરવું તેનું ભૂ. ક.
 પરેન=ભરેલું અને તેનું સમાસરૂપ પેષો-પરેન એટલે લગપક ભરચક પીછાંવાળું થયું
 છે. પ્રોહાસે એક આ નામનો એવોજ અર્થ કરે છે, પણ બા વિદ્યાન તથા મુસ્લી અને
 હામેરેટ્ટે, પેષો-પરેનને વારધનનું વિશેષય ગણે છે.

આ થોડી અર્થ સુચક સરખામણી “પેષો-પરેન”ની ખરી પિછણ કરાવે છે અને તેને એક નામીયાં પક્ષિ તરીકે તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં આપણી લનમુખ રચુ કરે છે. ત્યાર બેહેરાંમ યસ્તના કદાં ૭માં “વારધૂન વિશેષયુથી જે નનામાં પક્ષિ વિષે બોલવામાં આવ્યું છે, તે ૧૪માં કદાંમાં વણુવેલું પેલું લડાયક “પેષો-પરેન” પક્ષિ છે અને તે પારદશ્યક દેખાડે છે કે આ અવસ્થામાં વખણાયલું અને ધરાની નામવરણું આનીતું લડાયક પાંખો ધરાવનાર નિર્દોષ અને નામીયું ગારૂદ કુવડ છે.

યુરોપિયન સાચાં ઉપજાં પક્ષિને એકતાર વિશેષનામ અને બીજતાર વિશેષજીમાં ફેરવે છે. એઓમાંનાં કોઇખી એકને વિશેષનામતું પ્રધાનપદ મલવું તો જોઇએ અને આપણે પેષો-પરેનને પ્રધાનપદ આપ્યું છે. અગર તેની જગાએ વારે-જનને સુકરે તો, તેમાં માત્ર નામના ફેર સિવાય આ વર્ણન ઉપર કોઇ ઉલટી અસર થતી નથી અને આગલા વિષયના મથાલે ટાંકેલા વાક્યના નીચલા તણુંમાંથી અનર્થ ચતો નથી. જેમકે,

અર્થ-અએ જરથોશ્ત ! લડાયક પીછાં ધરાવનારે “વારે-જન” ચક્ષિનાં પીછાં તુંએ શોધવાં જોઇએ, (બે. ૬. ૭૫)



૧૦—“ હુઓમ બધરિ ”

હિમ્મત અને કૃતેહનું ચિન્હ (Symbol).

બેહુરામ યરતમાં નીચલું લખાણ મહે છે.

“ હુઓમેમ બધરિ સાધરિ-બઝાધેમ. હુઓમેમ વેરેઝાજનેમ બધરે-
નિપાતારેમ વોહુ બધરે. પાતારેમ તનુથે બધરે. ”

તથુમો—મધીચી સાધ કરનાર હોમને મારી પાસે રાખું. કૃતેહમંદી બખશનાર હોમને હું મારી પાસે રાખું. મલાં લોકના રક્ષકને હું મારી પાસે રાખું અને મલાં માણસોના તનના પાસખાનને હું મારી સાથે રાખું (૬૦ ૫૭).

આગલા વિષયોમાં ધરાની લઙવૈયાઓના લઙાયક જુરસાને જોશ આપવાનું અસરકારક ઉપાય તરીકે કરામતી પક્ષિનાં કૃતેહમંદ પીછાંની કીર્તિની કલગીના ચત્ત ઉપયોગથી આપણે વાકેફ થયા હતા. હવે હાથ ધારેલા વિષયમાં તેના ટેકામાં થોડી વધારે દલીલ કરીશું અને જોઈશું કે, આગલા ધરાની નેઆગાંનોની કરામતી વસ્તુઓ તરફની માન્યતાનો તે એકજ દાખલો નથી, પણ તેઓમાંનો આ બીજો એક અસરકારક દાખલો એજ યરતમાં નોંધાયેલો મહે છે. બેહુરામ ઇજહ “ વેરેઝાજ ” એટલે શનુજી અથવા કૃતેહનો ફરેસ્તો છે અને દીન તથા દેશના બચાવની લઙાઇઓમાં કૃતેહમંદી બખશનાર અજીત ફરેસ્તા તરીકે બેહુરામ યરતમાં તેનાં સુદર વળુંનો થયાં છે. આ કારણને લઇને લઙાઇના હંગામો વેળા તેનાં બીજાં બચાવનાં એક અસરકારક સાંધણ તરીકે હોમના ચમતકારીક છોડના ઉપયોગીપણાનું તેમાં ખાસ વળુંન મહે છે.

તેની પેહેલી પેદાયસનું ઉત્પતિસ્થાન ઉતર ગોલાધના અલખોજ પર્વતની શિખરો, ખીણો અને ખેતરો હતાં અને ત્યાંથી તેના બીજોનો પક્ષિઓ તેનું અસરકારકપણું. મારફતે બીજા દુરના ભાગોમાં ફેલાવો થયો હતો (હા ૧૦ ૬૦ ૧૦—૧૧) તેના અસરકારક ગુણને લીધે આગલા ધરાનીઓએ તેને ધાર્મિક રૂપ આપ્યું હતું અને ધાર્મિક ક્રિયાઓથી તેના તાજા પાલાને ખલમાં છુડી, છુડી, ગાળી અને તેનાં અરક કાઢીને તથા તેમાં દુધ (જીવામ) અને મધનું મિશ્રણ કરીને તે અમૃત રસનું તેઓ પાન કરતા હતા. તે શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક શક્તિઓની બિજવણો માટે એકલું ઉપયોગી પ્રવાહી નહોતું, તે તનની તાકાટ, મનની મજબુતી કે આત્માની આગદેહગી માટે એકલું પુષ્ટીકારક પીણું નહીં હતું, પણ કહે છે કે તેની બરકતથી હિમ્મત અને કૃતેહ, તન—

મનની દૃષ્ટી અને તે દૃષ્ટીના ધલાને; લાંબી, બહી અને અમર જીંદગીના સધલા સુખી આશિરવાદો તેના તાજ પાલાતું પાન કરનારા બહા ધરાની એ ઉપર ઉતર્યા હતા (હા હ તથા ૧૦) તે ગોલા ધરાનીઓનું આમે હૈયાત હતું અને તેના સર્વોત્તમ ગુણોની સાથી વજનદાર ગચાહી એકજ નાનાં વાક્યમાં આ મુજબ દર્શાવેલી મળે છે.

“ હૃદયીમય અશ્વહે ખાઓ આહ ” એટલે, અએ હોમ ! અચ્ચીતજ વું અશોધનો ઝરો છે (હા. ૧૦—૪).

આ મુજબ હોમના છોડની એજમત અને અસરને લીધે પુરાતન આયુ પ્રજા ઉપર તેણે જંડી અસર દીધી હતી. તેના અસરકારક ગુણોને લીધે તે એક કરામતી પ્રવાહી રાજ્ય લેખાયું હતું અને તેમાં કોઈ કુદરતી શક્તિનો બળવન અંશ હોવાની માન્યતા ધરાવનારા આવી હતી. આ કારણને લઈને આગલા આયો લગાઈની અસલ આફતોના બારીક પ્રસંગોમાં તેના ઉપયોગથી હિમ્મત અને ફતેહની ગેયથી મદદો મલવા અને મુશ્કેલ આસાન થવાનો એતેકદ ધરાવતા હતા.

આ ચરતમાં દીન અને દેશના બચાવની લગાઈઓમાં હોમના ઉપયોગનું અસરકારક વર્ણન મળે છે. ત્યાં કહે છે કે જે હોમનો રસ પીએ છે તે બેહોશમ ચરત, દુશ્મન ઉપર ગાલેબ આવે છે. જેની બરકતથી દુશ્મન લશ્કરને હું શિક્ષત આપું, તેને પરાંગદેહ કરું અને જેણે મારો દુશ્માનો પકડયો છે તે લશ્કરની સફ તોડીને તેને હું જમીન દોસ્ત કરું (૬૦ ૫૭—૫૮). લગાઈના અસલ સંકટો એટલાં કરવા ધરાની શાહનશાહત બેહોશમ ઇન્દ માટે ક્રિયાની બેટો ધરે, તેને માટે બર્સમ પાંચરે અને તેઓ એકસરખા શુધ સફેદ રંગનું પશુ પકાવે (૬૦ ૫૦) અમર ક્રિયા કીધેલી મ્યજદની ચાસ્તીમાં અધર્મીઓ અને અનીતીમાંનો ભાગ લે તો ધરાની સલતનતની પાયમાલી થાય (૬૦ ૫૧—૫૩). ત્યારે આ ક્રિયા અગલા ધરાન ઓનેા પશુ ચફા છે અને તેમાં એ ઉમદા મક્સદ સમાયલી છે. એક દીન અને દેશના બચાવની અને બીજી નીતીની જલ્લવણી અને સદગુણી ખિલવણી કરવાની છે. વળી એજ ચરતમાં કહે છે કે, બેહોશમ ચફદ આપેના કોઝનો ભંગ કરનાર લડવૈયાઓના બંને હાથો પાછલ બાંધી તેઓને બધવા બનાવે છે, તેઓની આંખો આસપાસ પરડા કરી તેઓને અંધ કરે છે, તેઓના કાંને ઢાંકણું વાલી તેઓને સના બહોરા કરે છે અને સેરે સબેખુન મારે છે (૬૦ ૬૨).

ત્યારે લગાઈના હંગામોના બારીક પ્રસંગો ઉપર ધરાની લશ્કરને હિમ્મત અને ફતેહની વધારે નજદીક દોઢી જવાનાં એક ત્રામિક ચિન્હનાં અસરકારક સાધન તરીકે

* વવારીખના હાબલાઓમાં કોસમાં આપેલા ખુલાસો કરવાનો છે.

હોમના છોડની એજમતી ડાંખલીઓ સાથે રાખવામાં આવતી હતી અને લડાઇના મેદાનોમાં ધર્મશુરઓ હોમયજ્ઞની ધાર્મિક ક્રિયાઓથી તેનો અમૃત રસ તૈયાર કરતા હતા અને તેના પાનથી શુરવીર લડવૈયાઓના શુરાતનપણામાં નવું જોમ અને જોશ પેદા કરતા હતા.

તવારીખ ઉપરથી જણાય છે કે, લડાઇના મેદાનોમાં આ અને બીજી અસરકારક ક્રિયાઓ થવાના દાખલા હખામતીથી શાહનશાહો કુરૂશ અને તવારીખ નવીશા ઝર્કસીસના સંબંધમાં નોંધાયેલા મળે છે. મહાત્મા કુરૂશ લડાઇ શું કહે છે. ઉપર જતાં મેહેર અને આદર ઇજદોના પવિત્ર રથો કાઢ્યા હતા (જેનોફન) શાહ ઝર્કસીસે યુનાન ઉપરની ચઢાઇ વેળા એવા ઇજદોના રથો કાઢ્યા હતા અને કુચ દરમિયાન હુલેસ્પાટી ખાડી ઉપર પુત્ર પનારકાવા પેહેરાં મેડી (અર્સમ !)ની ડાંખલીઓ પથરાવી હતી અને ત્યાં ખુશબોઓની પુષ્કળ ધુપ અળાવી હતી, બ્યારે સેના સ્ત્રાઇમન નદી આગળ પુગી ત્યારે ત્યાં માજી ધર્મશુરઓએ સફેદ ઘોડાના ભોગો આપ્યા હતા, (લડાઇના જીતસતોસના ખારીક પ્રસંગોમાં આકાશી-ઓના આશિર્વાદ ઉતારવા તેઓને પશુના ભોગો આપતા હતા અને તેમાં લડવા-ઓના ભોગો ઓછા થવાની ઇરાદીઓ માન્યતા ધરાવતા હતા) તથા ત્યાં મંત્રો ઉચ્ચારી ક્રીયાઓ કરીધી હતી (હીરોડોટસ). ઇરાનીઓ લડાઇની કુચ વેળા જ્યારેમી પાણીના ચરખાઓ આગળ આવી પુગતા, ત્યારે જમીનમાં ખાદો ખોડી તેમાં ભેગો હજાત કરતા હતા પણ ભોગની મેઢી વસ્તુઓથી જમીન ખરાબ નહી થાય તેની સંભાલ લેતા હતા અને જમીનપર ઘાસ (ખરેરમ ફરતર સ. દર્મ=અર્સમના ઘાસની સાદડી) પાથરતા હતા. તે ઉપર ભોગનું માંસ મુકતા હતા, આગશવર ખુરખેએ બાતતા હતા તથા તેજ અને દુધ (જીવામ) સાથે મધ (હચોમહે મધ=રોમનુ અમૃત) ભેળીને જમીન પર ઘોળતાં (પૃથ્વી માતાને ભોગ આપતા) હતા (સ્ત્રેઓ).

તવારીખના આ દાખલા દેખાડે છે કે, લડાઇની કુચ કરતાં અને લડાઇના મેદાનોમાં એક તરેહની ધાર્મિક ક્રિયાઓ થતી હતી અને તે દીન અને દેશના બચાવ માટે લડવૈયાઓમાં હીમત અને ફતેહનો બલવાન જીવરસો ઉત્કેરવાનું સૌથી અસરકારક સાધન ગણાવું હવું. ત્યાં હોમયજ્ઞ અને પશુયજ્ઞની દબદબા બરેલા અસરકારક ક્રિયાઓ થતી હતી અને તેને વધારે અસરકારક બનાવવા માજી (મોમેદ) ધર્મશુર માધવણીનાં એજમતી કલામેનાં પવિત્ર ગાયણો સુંદર સરોદો અને શુર આપનારા ઉંચા સ્વરે ગાતા હતા. ત્યાં આદશાહો પોતાના દસ્તગીર ઇજદોના પવિત્ર રથના સરખસો કાઢતા હતા અને તેઓને પશુઓના ભોગો આપતા હતા. ત્યાં અર્સમ પાથરવામાં આવતી હતી સુધ્ધલીઓ બાલવામાં આવતી હતી અને તે તરફ ફતેહનો સુધ્ધ (વેરેથ —બઓધો) એટલે, ફતેહની ગેબથી બચારત થવાનું તેઓ યકીન ધરાવતા હતા (૫૦ ૬૦ ૬૦ ૪૬)

૧૧-પાઞ્ઠ “ટૅકસ્ટ” નાં થોડાં અશુદ્ધ વાક્યો.

તેઓના થયલા અનર્થો.

ખડું શું? “અવસ્તા પચ મનરની” કે “અવસ્તા પ-ચમશને?”

પતેતે ઇરાનીમાં અવસ્તાઇ મણુતરોના જુદા જુદા ચહ્ન ઊતર ત્રણ વર્ગો દેખાડેલા મલે છે, તેઓમાં એક “અવસ્તાએ ચમશ” છે અને તેના અર્થ પહલવીના આધારે દસ્તુર સાહેબો તરફથી મોટા અવસ્તા કરવામાં આવ્યો છે. આ ચમશ શબ્દ વિષે હાં આપણે બોલીશું. કારણકે તે પતેતે પરીમાનીના પાંચમા કર્દાના એક વાક્યમાં બેકાવદે વપરાયેલો મલે છે. તે અશુદ્ધ અને અધુરું વાક્ય અવસ્તાની તમામ કેતાબોમાં આ મુજબ મલે છે.

“અવસ્તા પચ મનરની નગુફતન.” એટલે, “અવસ્તા નેક મનરનીથી નહીં ભણવા” નો પસ્તાવો કરવાનો અર્થ કરવામાં આવે છે. (પહલવી તર્જુમો, એ૦ કાંગા અને બીજાઓ.)

હાં અસલ વાક્યની શબ્દ રચના પાછલથી ફેરવાઇ છે, તેમાં મુજ વાક્ય અને

ચમશન શબ્દ ખગદેલાં રૂપમાં બે બાજુ વેહેંચાઇ ગયાં છે અને

ખુલાસો.

વાક્યનો અર્થ ઉલટાઈ ગયો છે. એનાં થોડાં કારણો આ મુજબ

મલે છે. (૧) આ પાંચમા કર્દાની શરૂઆત અને સેવટ એકજ છે,

માટે તેમાં એકજ બાબદનું લખાણ હોવું જોઇએ. તેની શરૂઆત “હુહુર નસા”

ની પરહેજી જાલવવાની બાબદ સાથે થાય છે, અને તેનું સેવટબી બ્યારે તેની પરહેજી

નહીં જાલવવાનો પસ્તાવો કરવાની બાબદ સાથે આખર થાય છે, ત્યારે તેના મધ્યમાં

કોઇ બલતી બાબદનો બેલ થયો નહીં જોઇએ. (૨) પણ હાં તો “અવસ્તા મનરનીથી

નહીં ભણવા” ના ગુતાહનો પસ્તાવો કરવાની બ્યારે બાબદ મલે છે, ત્યારે અવસ્તાના

પાક કલામો, હેહર અને નસાના વર્ગની કોઇ વસ્તુ હોવાનો ઘણો ગંભિર મહા અનર્થ થાય

છે. એનું કારણ એકજ છે અને તે આખાં વાક્યના બે કકડા કરવાનું અને તેને બેકાવદે

બે જૂદા અર્થોમાં વેહેંચી આપવાનું છે. (૩) આફ્રીને હફત અમશારપંદમાં

એવુંજ એક અશુદ્ધ વાક્ય આપણને મલે છે અને તે “જુરદાએમ પચા મનરની”

છે. તેને મહુમ એરવદો તે૦ અંકલેસરીઆ અને કા૦ કાંગાએ પોતાની “ટૅકસ્ટ”માં

“જેરદાઆન પ-ચમશને” જોકે સુધારીને લીધું છે, તોપણ પતેતે પરીમાનીનાં

મજ્જુર એવાંજ નાકેશ વાક્ય તરફ બેઉ વિદ્વાનનું લક્ષ ગયું નથી, તેમાં માત્ર નજર ચુક સિવાય બીજું કોઈ કારણ હું જોઈ શકતો નથી. (૪) મજ્જુર અધુરાં વાક્યની જોડાજોડ બાલ, નખ, દાંત અને રાતના (વાસીદા) હાથ એવાં “ હેહેર ” (સુકકા નસા) નાં નામે મલે છે અને એજ અર્થસુચક નામે સાથે મજ્જુર અધુરાં વાક્યનો નિકટ સંબંધ જોડાયેલો છે. (૫) જેમ હાં તેમજ પતેતે ધરાનીમાં “ હેહેર નસા ” ને પરહેજવાની તાકીદ કીધી છે, અને બીજું વંદીદાદની ૧૭ મી પરગરદ આ ચાલતી આવેલી આપણી ભુલ બાંજે છે. તેમાં નખ અને બાલ પરહેજવાની બાબદ આવે છે અને ત્યાં ચોક્કસ તરખીય સાથે ૩, ૬, ૬ અહુનવરના કક્કામો બણવા ફરમાવે છે (૬. ૫ તથા ૭). (૬) અસલ વાક્યમાં એક બીજો બી શબ્દ તથા તેનો અર્થ એ બંને અશુધ મલે છે. આ બેગાનો શબ્દ “ ફરેશ ” છે, તે પાજદ પહેજશ (પરહેજવા) નું બગડેલું રૂપ છે અને તેને સઘલા તર્જુમો કરનારા સહે-બોએ દાંતણુ અથવા દાંતકોતરણી (દાંતના ઘસ) ના નાકેશ અર્થમાં ફરેવી નાખ્યે છે (પહલવી શરેહ, વિં કાંગા અને સઘલા) હાં હેહેર નસાને પરહેજવાની બાબદ છે, અને પહલવી તર્જુમોબી જોકે તેઓને પરહેજવા કહે છે તેપણુ વાક્યમાં તેજ શબ્દની હસ્તી નીસ્તીમાં ફરવાષ ગણ છે. હાં મુગ શબ્દનો અર્થ ઉગટાઈ જાય છે, વાક્યની મતલબ અધુરી રહે છે અને ફરેશ શબ્દ તેનાં બગડેલાં રૂપમાં મોજુદ હોવા છતાં તેનો અર્થ બહારથી ઉછીકો લેવાની આપણને ફરજ પડે છે. ત્યારે તે શુદ્ધ, અસલ અને અખંડ વાક્ય આ છે. “ અવસ્તા પ-અમશને નગુકુતન મુએ નાખુન દંદાંન ફરેશ દસ્તેશવીન ”* એટલે, “ નખ, બાલ, દાંત અને વાસીદા હાથ પરહેજવા મોટા અવસ્તા (અહુનવર) સાથે નહીં બણવા ” ના ગુનાહનો હાં પસ્તાવો કરવામાં આવે છે (કહોં ૫ મો)

આ તર્જુમાથી આપણી બે મોતેબર નેમો બર આવે છે, પેહેલી અવસ્તા બણવાની બાબદ અસ્થાનથી તેની લાયક જગાએ મુકાતી મલે છે અને બીજી વંદીદાદના ફર્માન મુજબ તે બાબદ અમલમા આવતી હયાં આપણે જોઈએ છીએ. આ અનર્થનાં બીજાં જે સ્વભાવિક કારણો છે તે આ અને બીજા સઘલા હાથ ધરેલા વિષયો નહીં લખાવવાના સબબે મોકુફ રાખવાની ફરજ પડે છે.

દરોબસ્ત શું ? “ યજદાંન નેહાદ ” કે “ અયજદાંન નેહાદ ? ”

પતેતે પશેમાની ના ૯ મા કર્દામાં મજ્જુર શબ્દો મલે છે અને અવસ્તાના તમામ દફતરોમાં અસલ વાક્ય અશુદ્ધ લખાયેલું આ મુજબ મલે છે.

* વિં રોહેરીઆરજી “ દસ્તેશવી ” નો અર્થ કુલ્લા કે જાગરાનો રસીવાલો હાથ કરવાની જે દલીલો દેખાડે છે તે ધણી મચાકુલ છે (રીસ્તીઁ સફે ૨૧૦-૨૧૧).

“ હોમ દરૂન હોશ ફરીદ યજ્ઞદાંન નેહાદ ”

આ વાક્યમાં આવેલા યજ્ઞદાંન એટલે ખુદાનો અર્થ દર્શાવનાર શબ્દમાં ગોટાલો થયેલો છે અને અસલ શબ્દ ને મ્યજ્ઞદાંન એટલે, પવિત્ર હદીઓ છે તે લાં ખુદાના અર્થમાં ઉલટાઈ ગયો છે. આ ભુલ વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદનાં એક વાક્યથી સુધારી શકાય છે અને તે વાક્ય આ છે.

• “ હુઓમહે હુતહે દધાઈતિ ઉસે—ક્રિતિનાંમ વા મ્યજ્ઞદાંનાંમ.” એટલે, “ હોમના દરૂનની હોશફરીદ મ્યજ્ઞદ આપે છે,” અને આ ઇત્યાદી મ્યજ્ઞદમાં બદલાઈને હિસ્સો નહીં આપવા વંદીદાદમાં ફર્માવ્યું છે (ક. ૧૨)

મજકુર અવસ્તાઈ વાક્યમાં “ ઉસે—ક્રિતિનાંમ મ્યજ્ઞદનાંમ ”નું પાજ્ઞંદ વાક્યમાં “ હોશ ફરીદ મ્યજ્ઞદાંન ” ને બોલેબોલ સરખામણી મલે છે, તે પાછલથી પહલવી નકલ નવીશની નજરચુકથી અથવા પહલવી બેઈમલા મીજ્ઞદાંન અથવા મ્યજ્ઞદાંન શબ્દનો (મ) છેકાઈ જવાથી અધુરાં રહેલાં રૂપને યજ્ઞદાંન વાંચવાનો લાં અનર્થ થયો છે. આને ભુલનાં પરીણામ તરીકે તે પહલવી જમાનાથી ભુલભરેલી રીતે બણીતો રહેા છે અને પવિત્ર બણીતરોમાં શબ્દના મલતાપણાથી થતા અનર્થોના એવા અનેક દાખલા મલે છે. ત્યારે પાજ્ઞંદ અસલ વાક્ય આ મુજબ સુધારી શકાય છે.

“ હોમ દરૂન હોશ-ફરીદ મ્યજ્ઞદાંન નેહાદહુ.”

સહી શુ ? “ગેતોફરીદ ફર્માયદ ” કે “ ઓસ્તો ફરીદ ફર્માયદ ? ”

પતેતે પશોમાનીના ૧૨ મા કદામાં મજકુર ગેતોફરીદ નામનો બેગાનો શબ્દ મલે છે અને તે અવસ્તા “ ઉસે-ક્રિતિ ” શબ્દનો પહલવી (ઓસ્તો ફરીદ ચહાઈમની ચાસ્તીના પવિત્ર હદીઓ) નું બગડેલું રૂપ છે. એમાંથી શરૂઆતનો (ઓ) સ્વર કોઈપણ કારણે નીકલી જવા પછી ને અધુરો આકાર રહે છે તે “ સતોફરીદ ” છે અને તે ભુલથી “ ગેતોફરીદ ”; વંચાયો છે. + આ ભુલનું સ્વભાવિક કારણ પહલવી અક્ષરોની એકથી અનેક થતા ઉચ્ચારોની મુશ્કેલીને એકલું આભારી છે. આ કારણને લીધે અસલ શબ્દનું પાછલથી ભુલભરેલું વાંચણ થયું છે અને આ ભુલે બીજા અનેક ભુલોને કારણ આપ્યું છે આ દાખલામાં વાંચણના સંબંધમાં એકથી ભુલ થઈ નથી, પણ આ બેગાના શબ્દનો કોઈ અર્થજ નથી, તેથી પાછલા વખતમાં તેને “ ગેતી ફરીદ ” વાંચ્યો છે અને વધારે ભુલ ભરેલી રીતે તેને

નઆ ભુલ સર્વથી પેહેલાં મારા મહુમ વિદ્વાન ઉસ્તાદ એરવદ શે. દા. બરચાએ દેખાડીએ.

“ગેતી ખરીદ” એટલે, આ ગેતીમાં સવાળ ખરીદ કરવાના નાકેશ અર્થમાં ફેરવી નાંખ્યો છે. આ મુજબ “ઓસ્તો ફરીદ” જે અસલ એક પવિત્ર હઠીઆતું નામ છે, તે પાછલથી “ગેતી ખરીદ”ની ફરજિયાત ક્રિયામાં ફેરવાઈ ગયું છે. એની વળનદાર દલીલ એ છે કે, પતેતે પશેમાનીના ૯ મા કદામાં અને પતેતે છરાનીના “અજ હર ઇન્શને”વાલા ભાગમાં “હોશ ફરીદ” અથવા “ઓસ્તોફરીદ” શબ્દ પવિત્ર હઠીઆના અસલ અર્થમાં મલે છે. આ બેઉ જગ્યાએ જુલ ભરેલી રીતે તેનો તર્જુમો કરનારા દસ્તુર સાહેબોએ “ગેતો ફરીદ” ઉકલાવ્યો નથી, તેને “ગેતી ફરીદ” વાંચ્યો નથી અને તેને “ગેતી ખરીદ”ની ક્રિયાના અર્થમાં ફેરવી નાંખ્યો નથી. આ બે દાખલામાં આપણે અસલ શબ્દને તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં અને ખરા અર્થમાં જલવાયલો જોઈએ છીએ, ત્યારે આ પાજંદ વાક્ય આ મુજબ શુદ્ધ બહુવું થતે છે.

“મન જાહેરુર અજ ગુનાહ પ પતેત બહોદ સેદોશ ઓસ્તો ફરીદ ફર્માયદ.” એટલે, મારાં ફરજંદો ગુનાહ માટે પતેત બહો અને ત્રણ સરોશ તથા ઓસ્તો ફરીદ (અજદ) ફર્માવ (ક. ૧૨).

ત્યારે પતેતે પશેમાનીનાં મજકુર ત્રણ વાક્યો આ મુજબ બહુવાં સળવાર છે.

૧—અવસ્તા પ—અમશને નગુફતન મુએ નાખુન દંદાંન, ફરેશ દસ્તે સવીન.

૨—હોમ દરન હોશ ફરીદ મ્યજદાંન નેહાદેહ.

૩—પ પતેત બહોદ સેદોશ ઓસ્તોફરીદ ફર્માયદ.

પાજંદ “ટેકસ્ટ”ના મજકુર દાખલાઓમાં થયેલા અનર્થો પહલવી તરજુમાઓને આભારી છે અને તેનાં કારણો જાણવા જોગ છે. પ્રથમ પહલવી ભાષાના શબ્દોતું જુલભરેલું વાંચણ થયું હતું અને તે ખોટાં વાંચણોનાં પાજંદ ભાષામાં લખાણો થયાં હતાં. આ લખાણોનાં પાછલથી પહલવી તરજુમા થયા છે અને તે ઉપર શરેહો લખાઈ છે. આ લાયક કૌશલ થતાં પેલો પાજંદ “ટેકસ્ટ” સુધારવામાં આવ્યો નહીં હતો અને તેનાં બગડેલાં રૂપમાં કાયમ રહ્યો હતો. આથી સ્વભાવિક રીતેજ તેના થયેલાં પહલવી તરજુમાઓમાં જુલો થઈ હતી અને તેનાજ આધારે થયેલા પાછલા સઘલા તરજુમાઓમાં અનર્થો થયેલા મલે છે.

૧૨—આફ્રીને અર્દાફર્વશ,

એક શકમદ શરેહ.

આફ્રીને અર્દાફર્વશમાં નીચલું લખાણ મલે છે.

“અવલ એસ્તેહ બેહેમન અમેશારપંદ

વસ્તર્ગે દીબાઓ જરીન-પેસીદ

પ રવાંન ઓએ અનઓશ રવાંન હેહાદ.”

એટલે બેહેમન અમેશારપંદ ઉભો થયો અને અમર્ગ રવાનને સોનેરી-રેપેરી છુદાદાર પોશાક આપ્યો.

મજકુર લખાણમાં ગુજરેલાંનાં રવાનને બેહેમન અમેશારપંદ વસ્તર્ગ (વસ્ત્ર) આપતો જણાવે છે, તેમાં શું વસ્તુદ સમજાયલું છે? આ ફટવાના ટેકામાં શરેહ લખનાર દસ્તુર સાહેબ તરફથી ખુદ અવસ્તાની શાહાદત ટાંકવામાં આવી છે અને વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદનું એક વાક્ય જોકે ટાંકી દેખાડેલું મલે છે, પણ તે અવસ્તાનને અસલ બાવાર્થથી તદનજ વેગલું છે. અને અવસ્તાને નામે એક મહત્તોજ ફટવો આપણી આંખો સન્મુખ ધરવામાં છે. કર્તાએ રજુ કરીલું અવસ્તાનું તે અસલ વાક્ય આ છે.

“ઉસે હિરતદ વોહુ મનો હય ગાલ્વો જરન્યો—કરેતો.”

એટલે, બેહેમન સોનાથી મઢેલાં તખ્ત ઉપરથી ઉભો થયો (ફ. ૩૧).

મજકુર અવસ્તાનો પહલવીમાં જે તરજુમો થયો છે તે આ છે.

“બાલા ઉસ્તાત વોહુમન મીન ગાસ ઝાખામન કર્ત.”

એટલે, બેહેમન ગ્રામની તખ્ત ઉપરથી ઉભો થયો (એજ).

આ અવસ્તાનો બોલેબોલ પહલવી તરજુમો છે અને તેમાં તેમજ પાગંદના ટેકારૂ અવસ્તામાં બેહેમન અમેશારપંદે રવાનને પોશાક જેવી કોઇ વસ્તુ આપવાનો ઇશારો વટીક મલતો નથી. અવસ્તા મુજબ હાં બેહેમન રવાનને ચહાશમના શીઆવનો શીરપાવ આપવા ઉભો થતો નથી, પણ તે કોઇ બીજાંજ કારણ માટે ઉભો થાય છે. તે વજનદાર કારણ પેલાં પુલ ગુજર થયેલાં અશોનાં રવાનને બેહેસ્તની મીનો દુનિયા તરફની તેની આમદને આવકાર આપવાની છે અને તે આવકારદાયક સખુનો આ છે.

“ક્રુવઓચત વોહુમનો કધનો ઇધિ અશાઉમ અગતો

ઇથેજહહુતત હય અહહુઓત અઇથેજહહુમ અહુમ આ.”

બેહેમન બોલે છે—અએ અશો ! ફાંની જહાનમાંથી અવીનાશી જહાન તરફ હાં હમારી આગલ તું ક્યાં (અથવા બલે) આઠ્યું (એજ).

હાં અવસ્તા અને પહલવીમાં રવાનને કોઇ પોશાક આપવા બીલકુલ બોલાયું નથી, પણ તેમાં તેને પેલી આલમમાં બાઆબર આવકાર આપવાની છે, તે પાજદ શરેહમાં પોશાક આપવાની ખોટી અને ખર્ચાળુ રસમમાં ફેરવાઇ જતી હાં આપણે ખેદ સાથ જોઇએ છીએ. આ ભુલ કોઇ નકલ નવીશાયી થયેલી જણાતી નથી. આફ્રીનમાં અવસ્તાનાં બીજાંબી વાક્યો ટાંકેલાં મલે છે. તેઓ વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાંથીજ લીધાં છે અને તે ઉપર શરેહ લખનાર દસ્તુર સાહેબે જે ટીકા કીધી છે તે દરોખસ્ત છે. પણ મજકુર વાક્યમાં “ ગાત્વો જરન્યો કરે તો ” ની પાજદ શરેહ “ વસ્તર્ગ દીબા ઓ જરીન-પેસીદ ” કરીને અવસ્તાના “ ગાતુ ” એટલે, જગા, તખ્ત, બેઠક અને વખત શબ્દને પાજદ “ વસ્તર્ગ ” એટલે વસ્ત્ર અથવા કપડાંના નાકેશ અર્થમાં ફેરવવા અને અવસ્તાના મહાન કર્તાઓનાં એક મઆકુલ શિક્ષણને ઉલટાવવામાં દસ્તુરજી મવસુફે પોતાની મુનસરી વાપરવાનો અનર્થ કાં કીધો હતો ! આ ફતવાએ પાછલથી ઘણી ખરાબ અસર કીધી છે. આ ભુલ બરેલા પાયા ઉપર રેવાયત લખનારા પાછલા દસ્તુર સાહેબોએ મોટી ઇમારત ઉભી કીધી છે અને આ ભુલે બીજી ગંભિર ભુલને સખળ કારણ આપ્યું છે. અસલ અવસ્તા જ્યારે હૈયાતીમાંજ નેક મનસ્વી (બેહેમન) ની નીતિમાન બલી છંદગી ગુજરવાનાં અને તેનાં આખર પરિણામનાં અસરકારકપણાં તરફ આપણું લક્ષ ખેંચે છે, ત્યારે પાછલાં લખાણોએ એક ખર્ચાળુ અને ભુલબરેલા માર્ગ તરફ દોરવી જવાને કારણ આપ્યું છે. એક ભલાં અને નિર્દોષ મરનારની બલી કરણીના ખદલામાં તેના રવાનને મલતાલાયક આવકારને પોશાક જેવી વસ્તુ સાથે સંબંધ થું હોઇ શકે ? બેશક હાં વગર અર્થનો ગુચવાડો થયો છે અને આ ગંભિર ગુચવાડાએ એક બિનજરૂરી રેવાજને બિનપાય જન્મ આપ્યો છે. સુમારે પંદરસો વર્ષ ઉપર લખાયેલી આ પાછલી શરેહમાં મરનારનાં રવાનને વસ્ત્ર આપવાનો અનર્થ થયો છે. એક જરથોસ્તીનાં મરણ બાદ ચહાઇમની બામદાદે તથા મરણના બીજા અવસરો ઉપર રવાનની નયતે સીઆવાનાં કપડાં ઇજાવવાના ખ્યાલે મજકુર શરેહ ઉપરથી જન્મ

લીધેલો જણાય છે, અને તેનાજ આધારે શુભારે ચાર સદી ઉપરના વધારે પાછલા વખતમાં સીઆવ ઇજ્જતવાળી ફરજનાં ધણાં લાંબા વર્ષોનો રવાયત લખનારા દસ્તુર સાહેબોએ જાળવળ કરીધાં છે. તેઓએ એવી અટકલો દોડવી છે કે, સીઆવનાં કપડાં બારીક અને કુમાસદાર હોવાં જોઈએ, તેથી રવાંનને બેહેસ્તમાં માન મરતબો ધણો મલે છે. અગર તેઓ ઉંચી કીસમનાં નહીં હોય તો તેને બેહેસ્તી રવાનો પોતાની સંક્રમાં લાયક જગા અને ઘટતું માન આપતાં નથી, એટલુંજ નહીં પણ સીઆવ ઇજ્જતો નહીં હોય તો તે પેલી જહાંનમાં વજ્ર વગર (બરહને તને) અને શરમીંદુ રહે છે (!) વગેરે કલિપત કથા વણવી છે.



૧૩-“ઓસ્તો ફરીદ મ્યજદ,”

ચાહરમની ચાસ્ની.

આ એક ખેગાંતું નામ છે, તે જોકે એક ઘણા ગંભીર અવસર ઉપર અપાતી બેટનું નામ છે, તોપણ તેને ખરી રોસ્નીમાં દેખાડવામાં આવ્યું નથી. તેને ચહારમની ચાસ્નીના પાક હડીઓ તરીકે આગત્રા વિષયમાં આપણે ઓલખાવ્યું છે પણ તેની ખરી પિછાંણુની કોઇ દલીલ દેખાડી નથી. માટે તેને ખરા અર્થમાં દેખાડવાની નબળા કોશેષ કરીશું અને જોઇશું કે તે દુધનાં બનાવેલાં મીઠાં પકવાંનના એક હડીયાનું નામ છે.

ચહારમની ખામદાદે ચાર બાજે ધરવામાં આવે છે, તેમાં એક રશને આસ્તાદ અને બીજી મીનારાંમની છે. આ ચાર બાજેની વિદ્વાત ભરેલી સમજ મરહુમ એરવદ શેઠ દાઠ બર્યાએ પોતાની નામીયી કેતાબ રીસ્તિસ્તાનમાં આપી છે, તેમાં આ બાજે-નું એક કારણ મરનારનો સેવકનો ધનસાફ કરવાનાં એહેશાંતમાં રશને ઇજદ વગેરેની યાદ થવાનું જોકે વાજબી જણાવ્યું છે, તો પણ તે એકલું નથી. અગર તેમ હોય તો નિયાયની અદલતમાં ધનસાફ તોલવામાં એક આગેવાન નિયાયાધિક્ષ મેહરદાવરનું એહશાન પેહેલું મનાવું જોઇએ. પણ જ્યારે તેમ થતું નથી, ત્યારે તેનું કોઇ બીજું બી કારણ હોવું જોઇએ અને તે માટે આપણે નીચલા બે સ્વભાવિક સવાલો મુકીશું.

પેહેલું, ચહારમની ચાસ્નીમાં દરન સાથે મરણના એક ગમખાર અવસરે ખાસ મીઠાં પકવાંનનો હડીઓ ધરવાનું કારણ શું ?

બીજું, આ હડીઓ બેટ ધરતાં સરોશ અને અર્ધશવશની બાજે સાથે રશને અને રાંમ ઇજદોની યાદ કરવાનું કારણ શું ? આ બે સવાલોના ઉત્તરમાં આપણે નીચલી દલીલો કરીશું.

પેહેલું, ઓસ્તોફરીદ મ્યજદ અવસ્તાના “ઉસેક્રિતિમ્યજદ” નું પહલવીરૂપ છે, માટે તેનો અર્થ પ્રથમ મુકરર કરીશું. “ઉસે” (ઉસ=ઉંચું), “ક્રિતિ” (પ્રિતિ) અને “મ્યજદ” (હડીઓ) મલીને તેનો અર્થ, ઉંચો પસંદગીનો હડીઓ અથવા મીઠું પકવાન થાય છે.

બીજું અવસ્થામાં આવ્યાં, રશ્નું, અને રાંમ એ ત્રણ ઇજદોને અર્પણ કરવાનાં તપણતું જે નામ છે તે કોઈની બીજા ઇજદો માટે મલતું નથી. રશ્નું અને રાંમ યસ્તો મુજબ તે “ પેરેન વીધજાર ” છે, તેનો સીધો અર્થ દુધતું બનાવેલું મીઠું પકવાન, ખીર—પાણી અથવા દુધપાક પુરી થાય છે (૫૦ રશ્નું ૬૦ ૪) આ પકવાનતું નામ છે અને એક મીઠાં પકવાનતું નામ છે તેની ખુલ્લી સામેતી વંદોદાદ માં મલે છે. ત્યાં તેને “અરેથ” એટલે ખોરાક અને “ ખાસ્ત અરેથ ” એટલે એક સ્વાદદાર ખોરાક તરીકે ઓલખાવ્યું છે. વળી ત્યાં તેને આતશ રબર અસમ (બાજ) ની ક્રિયા સાથે ભેટ ધરવા જણાવે છે (૫૦ ૧૯, ૪૦).

ત્યારે ચહારમની બામદાદે રશ્ને અને રાંમ ઇજદોને તેઓનીજ ખુદ ખુશતુમનથી ભેટ ધરાતું મીઠું પકવાન અને તે ભેટ સાથે થતી તેઓની બાજ—અસરમ સાથની આરાધના આપણી બાબદવાલી ઓસ્તોફરીદ મ્યજદના સંબંધને જોડી આપે છે અને તે ચહારમની બામદાદની આખીનાં મીઠાં પકવાનની ખરી પીછાણ કરાવે છે.

મરહુમ વિદ્વાન શેહેરીઆરજી “ ઓસ્તો ફરીદ ” નો અર્થ ગોરપંદની કુરખાંની કરે છે અને તેને ચહારમની બામદાદે ગોરપંદની ચરબ આતશને ચહાડાવવા પહલવી શરૈફ, ફાર્સી રનાયત અને પાછલા રેવાજનો ટેકો છે.

હયાં સવાલ ઉભો થાય છે કે મીઠું પકવાન શાદી અને ખુશાલીતું ખાણું છે, તે મરણ જેવા એક ગમખાર બનાવ અને ગંભીર અવસર એક શકમંદ સવાલ સાથે મીઠાં પકવાનની ભેટ ધરવાનો સવાલ બંધખેસ્તો કેમ થઈ પડે ? હવે ચહારમની ચાસ્તીમાં દુધપાક, આઉંદ, ખીર કે એવુંજ બીજું મીઠું પકવાન ભેટ ધરવાનો હાલનો ચાલું રીવાજ જોકે આ સવાલનો મન માનતો જવાબ છે, તોપણ તેનું બી કોઇ સમજા કરણ હોવું જોઈએ. સહજ તપાસ પછી જણાય છે કે રશ્ને રાસ્તી અથવા ઇનસાફનો અને રાંમ રામસ્તી અથવા ખુશાલીનો ફરેસ્તો છે. વળી રામ ખાસ્ત્ર ખાણામાં લિજગત આપનાર અથવા સ્વાદીસ્ત ખાણાની ભેટ ધરાવનાર ઇજદ છે. વળી એક ઇજદોને ભેટ ધરાતું દુધ અથવા દુધતું પકવાન તરાવત અને ત્રષ્ટિની નિશાની છે. આ કારણોને લઈને ચહારમની બામદાદે મરનારની કારકીરદીનો સેવટનો ચુકાદો થવાનાં ખારીક હંગામ ઉપર, રાસ્તી અને રામસ્તીના આ બે ફરેસ્તાઓ માટે ભેટ થયલાં સ્વાદીસ્ત તર્પણથી મરનારનાં રવાનને સેવટની તૃપ્તી આપવામાં આવે છે અને મરનારનાં ફરજદો તથા ખેશાવંદોએ પેલાં ઇજદોમાં મીઠાં પકવાનની ફરજપાત

ચાસ્તી કરવા સાથે મરણના શોકનો છેડો લાવવામાં આવે છે. ત્યારે ચહાઈમની ચાસ્તીમાં **એસ્તોફરીફ મ્યજદતુ** 'દુધતુ' મીઠું પકવાં બેટ ધરવામાં બે મોતેબર સમયે સમાયલા છે. એક મરનારનાં રવાનને સેવટની તૃપ્તિ આપવાનો અને બીજો ફરજદો તથા ખેશાવદોએ પોતાની મરનાર તરફની ફરજ અદા થવાનો દીલાસો લેધ તેઓએ મરણના શોકમાંથી ફારેગ થવાનો છે.

જરથોસ્તી તરીકત મરણ પાછલ ત્રણજ દિવસ શોક પાલવાનો ઠરાવે છે કારણકે **રામધજદ** જે રામસ્તીનો ફરેસ્તો છે તેનાં નામની મરણના મરણના શોકના પેહેલા ત્રણ દિવસોમાં મરનાર તરફથી ફરજ ચુગ્ગરવાનાં (1) ત્રણ દીવસો. સઘલાં બણતરોમાં યાદ થતી નથી અને બીજાં સઘલાં આશિપનાં બણતરો મોકુફ રાખવામાં આવે છે. પણ ચહાઈમની ખામદાદથી લિજ્જતદાર પકવાંનની ચાસ્તી સાથે રામસ્તીના ફરેસ્તા રામ (વયુ=વાયે) ઇજદનીયાદ, “દદ્ધ આક્રિતિ” (દદ્ધમાનતું આક્રિતગાંન) એટલે, બલાંઓને આશિપ દેવાનું બણતર અને બીજાં દોઆ ગોગ્ગરીનાં આશિષ આપનારાં બણતરો જારી થાય છે અને મરણનો સેવટનો શોક ઉતારવામાં આવે છે. આ એક હિમદા નસીહત છે, પણ વહાલાંઓનાં મરણનો ખનાવ એટલો ગમખાર છે કે, આ જરથોસ્તી તરીકા ઉપર લાયક અમલ થતો નથી. આ અસહ્ય દુઃખ અને ગમની ગીરફતારીમાં આ તરીકા જોકે પલાતો નથી, તોપણ તેથી તેનું મહત્વ ઓછું થતું નથી. તે મોતેબર તરીકા એક જરથોસ્તીને મરણ પાછલ લાંબો વખત સુધી ગમમાં ગીરફતાર રહેવા મના કરે છે. તે ગમમાંથી વેળાસર ફારેગ થવા અને સહનશીલ થવા ઉદ્યોગે વળગવા અને પોતાની ફરજો તરફ બિદાર થવાનું લાયક શિક્ષણ આપે છે.



૧૪—રશ્નુ યશ્ત અને પ્રાહ્મણીની યજ્ઞ ક્રિયા.

એક મુકાબલો.

ઉપલી યજ્ઞમાં નીચેલો ફકરો મળે છે.

‘અએતત તે જસાની અવડહે અજેમથો અહુરો મજદાઓ અવિ ઇમત
પરો ઉજદાતેમ અવિ આતરેમથ અરેન્માથ અવિ પેરેનાંમ વીધ-
જીરથે ઇન્તીમ અવિ રઓધન્યાંમ વરડહેમ આજૂતીમથ

ઉર્વરનાંમ.”

મહૂંમ ઠા. કાંગા. “હું હોરમજદ તે તૈયાર કાઢેલી બેટ તરફ, આતશ
અને ઈર્સમ તરફ, પુષ્કળ દુધની (બેટ) તરફ, રોગન સાથની
બેટ તરફ તથા ઝાડોના રસ (અથવા મવાદ) તરફ ... તારી
મદદે હું પોહોંચીશ.”

“તો હું જે હોરમજદ છેઉ તે આએ ઉભાતા રસની તરફ, આતશની તરફ,
અરસમની તરફ, વેહેતી પુરણાતાની તરફ, ચીકાસદર “વરંગ”
મહૂંમો મેહુરજી ની તરફ અને ઝોરવરોના મવાદની તરફ ... તારી મદદે
રાણા-વાચા. પોહોંચીશ.”

“પછી હું અહુરમજદ તારી મદદે તે ઉચે (મારા તરફ) ધરેલી બેટો તરફ,
આતશ અને ઈર્સમ તરફ, અતીશે વેહેતી પુષ્કળતા, ચરબદાર
મોં. સી. દી. હાલ્લે. ન્યાંમતોનો દગલો, ઝાડોનો રસ (આપવા) માટે આવીશ.”

હું જે અહુરમજદ તે આ ખમીર ચઢાવેલી વઢી (ની બેટ) તરફ, આતશ
અને ઈર્સમ તરફ, પુષ્કળ દુધપાક-પૂરી (ની બેટ) તરફ,
કર્તા. તેલમાં તળેલાં વડાં (ની બેટ) તરફ અને ઝાડોનાં શ્રીફળ
(ની બેટ) તરફ તારી મદદ માટે આવીશ (ફ. ૪).

લાં આ ફકરામાં દર્શાવેલાં બેટ ધરવાનાં નામોની શબ્દોત્પત્તિ દેખાડવાની કો-
નોટ.

શેષ કરીશું અને જોઇશું કે તેઓ રસ્તું ઇન્દને બેટ
ધરવાનાં તર્પણો છે. પેહેલી બેટનું નામ “પેરેન” અને
“વીઘજરય” જોડ શબ્દોમાં મળે છે, પેહેલું વિશેષણ નહીં પણ એક પક્વાનતું
વિશેષ નામ ૨-૧ વચન છે. તે પુરણપોળી (મોટી પોળી), પુરણયાં (નાની
પોળી) અથવા પૂરી નાં પકવાન સાથે મળે છે. ખીજાં નામનો ધાતુ ઘજર અને
ઘજર અથવા ખજર અને ખજાર સંસ્કૃત ક્ષરનો એક અર્થ વેહેલું અથવા (દુધ)
દોહવું થાય છે. તેનું ઘજરય ૩૫ ફાર્સી શીર એટલે, દુધ સાથે મળે છે અને તેનો
અર્થ દુધનું બનેલું, દુધનું પકવાન અથવા દુધપાક થાય છે. તેને વી= વિશેષ
ઉપસર્ગ લાગીને અને શુદ્ધ કૃદંત થઇને ૨-૧ વચનમાં મળે છે. ફાર્સી શીર નો
ગુજરાતી શીરો અને ખીર શબ્દો થયા છે અને તે દુધના એક પકવાનનું જ નામ
છે. ત્યારે આ જોડ નામ દુધપાક પૂરી, શીરો પૂરી અથવા ખીર પોળી ના
આપણા ચાલુ વપરાસનાં સમાસ નામો સાથે બરાબર મળે છે. આ એક મીઠાં
પકવાનનું નામ છે તેની ખુલ્લી સામેતી વાંદીદાદ માં મળે છે, ત્યાં મજકુર જોડ
નામો ખરેખર એટલે, ખોરાક અને ખાસત ખરેખર એટલે સ્વાદદાર ખોરાક તરીકે
મળે છે. તે વાક્ય આ છે.

“ખાસ્ત ખરેખરો ક્રખરોઇશ પેરેનાંમ વીઘજરયે ઇન્તીમ.”

એટલે, પુષ્કળ દુધપાક પુરીનો સ્વાદીસ્ત ખોરાક તું એ લઇ જવોજોઇએ (૫૦
૧૯, ૪૦) આ ખીના આફ્રીને ગાહમખારમાં દર્શાવવા મુજબ ગાહમખારના અવસરે
તાજું દુધ અને મીઠી ખીરનું પકવાન બેટ ધરવાના આગલા રેવાજની યાદ આપે છે.

બેટનું ખીજું નામ “રઝોઘન્ય વરઝહ” છે અને તેને આઘણોનાં
વડાં સાથે સરખાવી શકાય છે. પેહેલું વિશેષણ અને ખીજું નામ છે. “ચોળા કે
અડદની દાળ વાટીને પતાસાં જેવો આકાર કરીને તેલમાં તળી કાઢેલાં” પક્વાનને
વડાં કહે છે. તે જેમ તેલમાં તળવાનાં છે, તેમજ મજકુર નામનું વિશેષણ
“રઝોઘન્ય” પહેલવી-ફાર્સી “રોગન” સાથે મળે છે. અને તેનો અર્થ તેલ
થાય છે. ત્યારે મજકુર નામનો સીધો અર્થ તેલમાં તળેલાં વડાં થાય છે.
આફ્રીનગાન તથા આફ્રીને ગાહમખાર માં ક્રિયા ક્રીધેલી અબદનું એક
“ખરેખો વરઝહ” નામ મળે છે અને તે ગરમ વડાં છે.

શ્રીજી બેટનું નામ “વરો ઉજ્જાત” છે. એમાં પેહેલું નામ ઉપલુંજ “વરડોહુ” છે. અને તે જાતીનો ફેર સિવાય એકજ છે. ઉપલું નાન્યતર અને આ નર જાતી છે. તેઓ બેટ તરીકે જેમ બે વાર મલે છે, તેમજ હિન્દુઓમાં તેઓ વડાં અને વડી એવાં બે જુદી જાતનાં અને બે જુદાં નામનાં ભોજનનાં નામો તરીકે મલે છે. “ચોખાની દાળ પલાળીને વાટી માંહે આદુ-મરચાં નાખીને સોગટાં જેવી બનાવેલી ચીજ” ને વડી કહે છે. તેનો સોગટાંનો આકાર બનાવતાં દાળમાં દહીં તથા છાશ નાંખી જેમ ખમીર ચઢાવવામાં આવે છે, તેમજ મજકુર નામનું વિશેષણ “ઉજ્જાત” મલે છે અને તેનો અર્થ જોશ આપવો અથવા ફીણ ચઢવું થાય છે, ત્યારે ઉપલાં નામનો પાધરો અર્થ ખમીર ચઢાવેલી વડી થાય છે. આ જ્યારે રસ્તુને બેટ આપવાની વસ્તુનું નામ છે ત્યારે હિન્દુઓની વડી સાધારણ ખોરાક માટેની વસ્તુ છે.

બેટનું ચોથું નામ “આબુધતિ ઉર્વરા” છે. એમાં પાછલો શબ્દ દેખાડે છે કે તે ચોરવર (ઝડ) ની કાષ્ટ વસ્તુનું નામ છે અને બ્રાહ્મણોની યજ્ઞ ક્રિયામાં તે શ્રીફલ (નાળીચેર) સાથે મલે છે. યજ્ઞ ક્રિયાની સેવટે બ્રાહ્મણો અગ્નિમાં નાળીચેર હોમે છે તેને “પુર્ણા હૃતિ” કહે છે અને મજકુર બેટોમાં સેવટે જે નામ મલે છે તે ચોરવરાની “આબુધતિ” છે અને તે સંસ્કૃત “આહુતિ” સાથે મલે છે એમાં જે ઘટતો તદ્વાવત મલે છે તે, તે સંસ્કૃતમાં “પૂર્ણ” વિશેષણ સંધી થઇને રહ્યો છે અને તે યજ્ઞ ક્રિયાની સ્વપતની સંપૂર્ણતા દેખાડે છે એ ખરું, પણ અવસ્થામાં એ વિશેષણની જરૂર એટલા માટે જણાતી નથી કે, તે ઇજ્જને વગેરે ક્રિયાની સેવટે અગ્નિને નહીં, પણ પાણીને જે હદીઓ અર્પણ કરવામાં આવે છે તે દુધ સાથે બેગેલો હોમ અને હુધાનએ પતનો રસ છે. આ મુજબ મજકુર નામનો અર્થ, ઝાડોનું ફળ અથવા મેવો (શ્રીફલ) થાય છે.

આ આગલા ધરાનીઓની ઇજ્જને અર્પણ કરવાની વસ્તુઓનાં ખાસ નામો છે. અને તે બ્રાહ્મણોની યજ્ઞ ક્રિયા માં દેવોને હાલમાં બલિદાન અપાતી વસ્તુઓ સાથે મલે છે. તેઓ દુધપાક-પૂરી, વડાં (બાકરા જીજેલા મગ-ચણાનો કથોળ) અને ક્રિયાની સેવટે અગ્નિમાં હોમવાનાં શ્રીફળ (નાળીચેર) સાથે તેમજ વડીનાં પકવાંન સાથે મલે છે.



૧૫—ગાહ્યભારની ધાર્મિક મજલસો.

તેમાંથી અધર્મિઓની ખરતરફી.

આક્રીનગાંન તથા આક્રીને ગાહ્યમખારમાં બે બેગાંનાં વાક્યો આ મુજબ મલેછે.

“ ગરેમો વરઝહેમ દસ્તે અન્તરે મજ્જદયસ્નાઈશ. ”

“ ગરેમો વધરીમ દેહુશ અંદર મજ્જદયસ્નાંન. ”

મજ્જકુર અવસ્તાઇ વાક્યમાં દર્શાવેલા “ ગરેમોવરઝહુ ” એ બે શબ્દો ધણુ અગત્યના છે, તેમાં પેહેલો વિશેષણ અને બીજો નામ છે. આ જોકે એક ચોક્કસ ઇજ્જતને પાક હદીઓ ભેટ ધરવાનાં પકવાનનું નામ છે, તોપણ જુદા જુદા વિદ્વાનોએ તેના અનેક અર્થો ઊપજાવ્યા છે અને તે ઊપરથી જુદાં જુદાં અનુમાનો ખેંચવામાં આવ્યાંછે. ઉપલાં બંને વાક્યોવાલા અવસ્તા અને પાજ્જદ ફકરાઓમાં ગાહ્યમખારમાં ભાગ નહીં લેનાર એક નાફરમાન જરથોસ્તીને ક્રિયા કૃષેલી મ્યજ્જદની આશનીમાંથી ખાતેલ કરવાનાં લખાણો થયાંછે અને તેઓમાંનું એક “ખરતરશીનું” મજ્જકુર વાક્ય મલેછે.

આ અવસ્તાઇ વાક્યમાં આવેલો “ વરઝહુ ” તેજ શબ્દ છે, કે જે રસ્તુ’ યસ્તમાં એક ભેટ તરીકે જોકે વારંવાર મલેછે, તોપણ આ વિદ્વાનોના તર્જુમા. દાખલામાં “ ગરેમો વરઝહુ ” શબ્દો ઊપરથી જુદા જુદા સ્કાલરો જુદાં જુદાં અનુમાનો કાઢેછે (હાઉગ, મીલ્સ, ડાર્મસ્ટેટ, કાંગા, પહલવી શરેહ, સંજણુ, રબાડી, મસાંતી, મેહેરજરાણુ—વામ્બા). (૧) હાઉગ કહેછે કે, આતશની સામે જાતજાતનાં ફળ અને ધી મુક્રીને રસ્તુની આરાધના થતી હતી. (૨) પ્રોડ ડાર્મસ્ટેટ “ વરઝહુ ” નો અર્થ “ Ordeal ” (કાઇનો અપરાધ અને નિરપરાધીપણું તપાસવાની સંખ્ત રીતી) કરેછે. મજ્જકુર શબ્દ જોકે ભેટ ધરવાનાં એક તર્પણનું નામ છે અને તે હિન્દુ બ્રાહ્મણોની યજ્ઞ ક્રિયા માં દેવતાઓને અપાતાં બલિદાંન સાથે મલેછે, તોપણ આ વિદ્વાન તેના સંબંધમાં જે તર્ક કરેછે તે મજ્જકુર શબ્દને અવસ્તા “ વર ” એટલે, છાતી ઉપરથી પાછલા વખતની “ વરનીરંગ ” નામનો છાતી પર કાંસુ રેડીને ખરં-ખોટું પારખવાનો એક મોત્તજો ગણેછે! અને વીરાફનામાનો આધાર પકડી તેને અશો દસ્તુર અદાએવીરાફ ઉપર અજમાવેલા તથા શાહનામાના આતશની સલગાવેલી ચેહમાંથી અશો સ્થાવક્ષ ને આસાની સાથ પસાર થવાના

કેહેવાતા મોળેજ સાથ સરખાવેછે. (૩) રેવરંદ હાં મીલ્સ બી ઉપલા શબ્દનો અર્થ “ગરમ છાતીવાલો” યાને આતશની દિવ્ય (Ordeal of fire) થી છાતી બળી ગયલી કરેછે. (૪) એં કાંગા રસ્તુ યસ્તમાં “વરડહ” શબ્દને એક ભેટ તરીકે વાળખી દેખાડેછે, પણ હયાં ઉપલાં વાક્યનો અર્થ મ્યજ્દનો વડો ધર્મગુરૂ મ્યજ્દમાં ભાગ નહી લેનાર શબ્દને “માજ્દ-યસ્તો (ની મિજલસ) માં જણાઇ આવેલા ગુનેહગાર તરીકે ઉગાડો પાડે” કરેછે. (૫) એવોજ અનર્થ એરવદ શીરોઝ શા. મસાનીએ બી આફીને ગાહમખારમાં કીધોછે. * (૬) પહલવી શરેહ લખનારા કામેલ દસ્તુરે જે તર્જુમે કરેછે તેને સંખેધીને (૭, ૮, ૯,) મહૂમ દસ્તુરે ૬૦ મેહુરશ રાણા, એં સંજાણા, ૬૦ રખાડી, વગેરે આ મુજબ એક સરખો તર્જુમે આપેછે. “તે ગુનેહગારની માજ્દીઅસનાનો ગવાહી કમ્બલ નહી રાખે.” (૧૦) મેહુરશ રાણા-વાચ્છા કહેછે કે, “તેને જે કોઇ જાતનું પકવાન એવું ધારવીને અર્થ કયેં તો “વર” એટલે, વડાં ૦૦૦ એવો અર્થ થઇ શકે, પણ એવો અર્થ કરવા આગમજ તેની પુરતી તપાસ થવી જોઇએ.” આ મહૂમે પોતે શકમંદ હોઇને બી જે અનુમાન કાઢેછે તે ઉપલાં સહલાં અનુમાનો કરતાં મજકુર વાક્યના ભાવાર્થની વધારે નજદીક છે તે નીચલા ખુલાસાથી રહેજે જોઇ શકાશે.

મ્યજ્દનો વડો હાહામોખેદ પેનેશમ ગાહમખારમાં શામેલગીરી નહીં આપનાર મારે તર્જુમે. અધર્મી જરથોસ્તીને “માજ્દયસ્તાનો વચ્ચે ગરમ વડાં નહીં આપે.”

આગલા વિષયમાં હાથ ધરેલા બેગાના “વરડહ” શબ્દને રસ્તુ ઇજ્દ ને અર્પણ થતાં વડાં નાં તર્પણના હદીઆ તરીકે ઓલખાવ્યોછે, થોડો દલીલ. વળી ત્યાં તેને “રઝોધન્ય વરડહ” એટલે તેલમાં તળેલાં વડાં તરીકે આપણે સામેત કીધોછે. (૨) આ અર્થના ટેકામાં હાલના રેવાજ સાથે તેની થોડી સરખામણી કરીશું અને જોઇશું કે તે ઉપલા અર્થને સીધા ટેકા આપેછે. હાલમાં ફરવરદેગાંનના દિવસોમાં ગાહમખારના હંગામે ઉપર ઓખાના લોટનું પતાસા જેવા આકારનું જે પકવાન બનાવેછે, વળી તેને ખાસ તેલમાં તળવામાં આવેછે અને તેને સન્મુખ રાખી સતુમ નું બહુતર બહુવામાં આવેછે તે વસ્તુ વડાં (ભાખરા) છે. વળી બ્રાહ્મણોના યજ્ઞમાં વડાં સાથે “બાકરા” (બાકરા) ! નામથી ઓળખાતા મગ-ચણાના પકાવેલા કથોળનો બલિ

* એરવદ હાં એં કાંગાની “ખોરદેહ અવસ્તા બા માએની” સફે ૪૫૧. આ વર્જુમાનો પાળંદ “ટકસ્ત” મીં મસાનીનો છે એમ મારે પ્રમણિકપણે કેહેવું જોઇએ.

આપેછે, તેમજ આપણામાં જુએલો કથોળ અને ખીજો અનાજ ભેટ ધરવામાં આવેછે. એટલુંજ નહીં પણ “ગાહમખારીયુ” નામથી ઓલખાતા મરણના અવસરો જીપર (૧) વાલ-વટેણાનો બફેલો કઠોળ રજી રાખી તે જીપર સતુમ બણાવવામાં આવેછે. આ રેવાજ શું દેખાડેછે ? તે બ્રાહ્મણની યજ્ઞ ક્રિયા મિસાલ ગાહમખારો ખર ફસલોને આવકાર આપવાનાં અને જીદી જીદી મોસમો ઉપર ફળફળાદિ તથા અનાજના જાત જાતના પાકો જીતરવાની શુક્રગુજારી જાહેર કરવા જરથોસ્તીઓના રૂપરૂપ ના અવસ્થા મુજબ મ્યજ્ઞદો—રુદ્રીતિના અવસરો છે. (૩) મહૂમ કાંગા મજકુર વાક્યમાં આવેલો “હસ્તે” ક્રિયાપદનો અર્થ ધાતુ “દા” ઉપરથી “જાહેર કરે,” “ઉગાડો પાડે” કરેછે. તે ખીજો ઠેકાણે જોકે અંધ-ખેરતો થઈ પડેછે, પણ હયાં ગરમ વડાં નાં દાખલામાં અતુકલ થઇ પડતો નથી. એક પાક હદીઆને, જીનેહગારના અર્થમાં ફેરવાઈ જવાનું પેહેલું કારણ પહલવી તર્જુમાએ આપ્યુંછે, પહલવીના આધારે પાછલા દસ્તુર સાહેબો દોરવાયાછે અને તેને સંખેદીને પુર્વ અને પશ્ચીમના સઘલા રફોલરાએ “ગરેમો વરઝહ” શબ્દને “જીનેહગાર” ના અર્થમાં મુકવાથી હયાં “જાહેર કરે” કરવાની ફરજ પડેછે, પણ જ્યારે તેન ગરમ વડાંનાં અસલ અર્થમાં મુકયે છીએ ત્યારે (નોંધત) “હસ્તે” નો લાયક અર્થ (નહીં) “આપે,” થાયછે. આ શબ્દ ક્રિયાપદનું એક અસાધારણ રૂપ છે, તેનો ધાતુ “દા” અથવા “દથ” એટલે આપવું અને તેને વર્ત્ત્ત આત્મ. ૩-૧ તું પ્રત્યય લાગી “દદાછતે” અથવા “દથછતે” (તે આપેછે) થવાને બદલે, તે એ કાયદે “હસ્તે” મલેછે. તેનું આ અધુરાપણું એકલું નથી, પણ વાક્યમાં નિષેધાર્થક કિં અં તું પ્રત્યય “નોછત” નહીં મલવાથી બાં અનર્થ થાયછે. એવાંજ અસાધારણ રૂપનું અશુદ્ધપણું એજ વાક્યના ફરોના “અધાછતિ” ક્રિયાપદમાં મલેછે અને તેને ખી નકારતું પેલુંજ પ્રત્યય નહીં લાગવાથી એક સરખો અનર્થ થાયછે. આ અનર્થ દુર કરવા બેઉ ઠેકાણે આપણને નકારતું પ્રત્યય આપણા તરફથી લેવું પડેછે. વળી “હસ્તે” તું પાજદ-૩૫ “દેહેશ” (દેહેસ્ત=બદલો) અને તેનું પહલવી “યહ જુનસ્ત” (દાજુનસ્ત=બદલે) ખી આપવાના અર્થમાંજ મલે છે. તેમજ હમ સપથમએદેમ ગાહમખારમાં પકવાનની મ્યજ્ઞદતું એક નામ “ગર્મનાં” એટલે, ગરમ રોટી મલેછે, ત્યારે હાથ ધરેલાં મજકુર વાક્યમાં પેતેશમ ગાહમખારમાં ભાગ નહીં લેનારને ગરમ વડાંની ચાસ્તીમાં હિરસો નહીં આપવાના મજકુર અર્થનું દરોખસ્તપણું આપણે જોઇ શકીએ છીએ.

૧૬—ઈજ્જનેના “હા”.

તેઓના દીબાચામાં ગોંટાળો.

પ્રો. ઍન. ઍલ. વૅસ્ટર ગાર્ડ અને પ્રો. કાર્લ. ઍફ ગૅલ્ડનરની નામીની અવસ્તા “ટેકરટ” માં ઇજ્જનેના કેટલાક હા ની રચણામાં પાછલા નકલ નવીશોથી થયલી ભુલો કાયમ રહેલી મલે છે. ઇજ્જનેના હા ૭૨ કોષ એકજ બાબદનું લખાણ નથી, તેમાં અનેક જુદી જુદી બાબદો ઉપર લખાણો થયાં છે અને તેમાં કેટલાક વિષયના દીબાચા લખાયલા મલે છે. તેમાં સઘજા વિષયોના દીબાચા જોકે લખાયા નથી, તોપણ જેટલા લખાયા છે તેઓમાંના કેટલાક અસ્થાને મુકાયા છે અને તેઓ દીબાચા વગરના વિષયો તરીકે પસાર થયા છે. ઘણા દાખલામાં તેઓએ પોતાનું ‘અર્’ સ્થાન ખોલી દીધું છે, તેઓને ખરાં સ્થાનેથી ઉપાડી બલતાજ વિષયોને છેડે મુકવાના અનર્થો થયા છે, અને અસ્થાનેજ તેઓના તર્જુમ થયલા મલે છે. એવા અનર્થોના થોડા દાખલા અત્રે ટાંકીશું.

હોમ (સોમ) ની સ્તુતિવાલા ઇજ્જનેના ૯, ૧૦ અને ૧૨ માહામાં હોમોમજ્ઝરિ (હોમનો તાજો પાલો), હોમોમ ક્રામિ હોમની વખાણ. (હોમનો શોધક) અને હોમોમ ફરઓષ (હોમનો અમૃતરસ) એ ત્રણ હોમોનું એકત્ર વર્ણન મલે છે. ત્રણ હોમોની સ્તુતિનો આ એક ખાસ વિષય છે, તેનો જોકે ખાસ દીબાચો લખાયો છે, તોપણ તેનાં ખરાં સ્થાને તે મલતો નથી અને ૮ મા હા ની સેવટે તે અસ્થાને બેલાયલો મલે છે. આ હાનું સેવટ તપાસતાં જણાય છે કે તેમાં ગોંટાળો થયો છે, તેના સેવટનો ચોક્કસ ભાગ પ્રથમ આ હાથી તદ્દન સ્વતંત્ર હોવો જોઈએ, ને પાછલથી આ હા સાથે બેલાઈ ગયો છે. તે સેવટના ભાગમાં આ મુજબ વધારો થયલો મલે છે.
 “અષેમ ૩, હોમોમહે અષવજ્ઝહે. ખરનઓથ્ર૦૦૦વિદ્ધાઓ ઝઓતૂ.”

મજ્જકુર ભાગ સાથે ૮ મા હા ને જરાએ સંબંધ નથી, એનું વજ્જનદાર કારણ એ છે કે, તેમાં હોમની ખાસ ખસ્તુમન મલે છે. માટે આ ભાગ હોમ ના વર્ણનવાલો છે અને તે ૯ મા હા ની ઉપર મુકવો જોઈએ. અવસ્તાઈ બણતરોના દીબાચાની રચણામાં એક ખાસ નિયમ એવો મલે છે કે, ચોક્કસ ફરેસ્તાના વર્ણનવાલા હોનો જે દીબાચો લખાયલો હોય છે તેમાં તે ફરેસ્તાની ખસ્તુમન હોય છે, માટે આ દીબાચો હોમના વિષયની શરૂઆતમાંજ મુકવો જોઈએ, સેરટે આવી શકે નહીં. આ અવસ્તાઈ નિયમ પાછલા વખતમાં લખાયલા પાજ્ઞંદ દીબાચાઓમાંની જલવાયલો

મલે છે. આ અચુક નિયમ મુજબ મજકુર દીખાવો વગર શકે હોમના વર્ણનવાલા વિષયનો છે, તે તેની શરૂઆતમાં મુકાવો જોઈએ અને નિયમ મુજબ આ વિષયના ૧૧ મા હાના યજ્ઞ હાતાંમ૦૦૦તાઓસ્થા યજ્ઞમર્દિ ના પદો સાથે જોડે આખર થવો જોઈએ, તોપણ તે બિનપાથ અને બિનઆધારે ૮ મા હા ની સેવટે મુકવામાં આવ્યો છે.

આપણી આ દલીલને બીજી રીતે તપાસવાની કોશિષ કરીયું અને જોઈશું કે મજકુર દીખાવાને તેનાં અસ્થાનેથી ઉપાડી ૯ મા હાની શરૂઆતમાં તેનાં ખરાં સ્થાને મુકીએ તો ૮ મા હા નું સેવટ ક્યાં આવે છે અને તે દરોખસ્ત મલે છે કે? આ હાની સેવટે “વસસ્તૂ અહુરમજ્દ૦૦૦વોસ્પયાઓ દ્રવતો સ્તોઈશ” નો જે અધુરો ભાગ મલે છે, તે આ હાનો સ્વતંત્ર નથી, પણ ઇજ્જનના પરમા હા માંથી હાં અનામત ઉપાડીને મુકયો છે. આ હા ત્યાં મજકુર “વીસ્પયાઓ દ્રવતો સ્તોઈશ” નાંજ પદોથી જ્યારે આખર થાય છે, ત્યારે ૮ મા હાની એજ પદો સાથે બેશક આખર થાય છે. આ મુજબ ૮ મા હા નું સેવટ જેટલું ચોક્કસ છે, તેટલુંજ ચોક્કસ હોમ ની ખસ્તુમનવાલો ભાગ જે અસલ ૯ મા હા નો દીખાવો છે, તે ૮ મા હા ની સેવટે ભુવબરેડી રીતે બેલાઈ ગયો છે.

ઇજ્જનના ૧૨ અને ૧૩ એ બે હા એક ખરા જરથોસ્તીનું લક્ષણ દેખાડનાર એકરારનામું છે. આ વિષયનો જોડે ખાસ દીખાવો લખાયો છે એકરારનામું. તોપણ તે હોમના વર્ણનવાલા ૧૧ મા હામાં અસ્થાને બેલાયલો આ મુજબ મલે છે.

અષ્ટમ ૩, ફવરાને૦૦૦ફસ્તુયે૦૦૦અષ્ટમ ૩.

આ એક દીખાવો છે અને તે એકરારનામાના વિષયનો દીખાવો છે. તે કોઈપણ વિષયની શરૂઆતમાં આવવો જોઈએ અને સેવટે આવી શકે નહીં. હોમની વખાણ અને એકરારનામું એ બે એકેકથી તદ્દન સ્વતંત્ર વિષય લખાયા છે, તેને હોમના વર્ણનવાલા ૧૧ મા હા સાથે નિસ્ખત શું હોઈ શકે? તેમાં જ્યારે ફસ્તુયે નું ટુંકું અસરકારક એકરારનામું મલે છે ત્યારે આ ભાગ હોમ ના વર્ણનથી જુદો અને સ્વતંત્ર લખાયો છે અને તે તેના મુળસ્થાને મુકાવો જોઈએ. તેનું અસલ સ્થાન ૧૨ અને ૧૩ મા હા છે અને તેની શરૂઆતમાં તે મુકાવો ઘટે છે. એનું બીજું વજનદાર કારણ ૧૨ મા હાનું સેવટ પુરું પાડે છે. તેમાં હોમની વખાણ વાલી મજકુર બાબદના ૮ મા હા મિસાલ ઇજ્જનના પરમા હાના એક અધુરા ભાગનો અનામત ઉતારો થયલો છે અને તેજ ઉતારો ૧૧ મા હાની સેવટે મલે

છે. ત્યારે ૮ મા હાતું જે સેવટ તેજ ૧૧ માં હાતું સેવટ છે. ૮ અને ૧૧ એ બંને હા “વીપયાઓ દ્રવતો સ્તોષશ” એ પદોથી જોકે આખર થાય છે, તોપણ ત્યાર પછી જે વધારો મળે છે તે ૧૧ મા હાથી સ્વતંત્ર ગણવો જોઈએ અને તે એકરારનામાના વિષયની શરૂઆતમાં તેનાં લાયક સ્થાને મુકવો જોઈએ.

છળસ્તના ૧૯, ૨૦ અને ૨૧ એ ત્રણ હા અહુનવર, અષ્ટમ, ચેઝહેહાતાંમ તથા તેઓના બધા (કલામ) ઉપર થયેલી સામાન્ય ત્રણ સૌથી મોટેબર અવસ્તાષ શરેહના વિષયો છે. આ વિષયોનો એકંદર દીખાવો કલામોનો વિષય. લખાયો છે અને તે ૧૮ મા હાની સેવટે આ મુજબ અસ્થાને મળે છે.

યથા ૪, અષ્ટમ ૩, અહુનેમ વૈરીમ યજમમ્મદેઠ ચેઝહેહાતાંમ૦ તાઓ-સ્થા યજમમ્મદે. આ દીનના સૌથી મહત્વના કલામોના વિષયનો દીખાવો છે અને તેમાં તે કલામોની પ્રથમ વખાણ ગાવામાં આવી છે. આ એક દીખાવો છે, તે ૧૮ મા હાતું સેવટ તપાસતાં આપણે પારદર્શક જોઈ શકીએ છીએ. તે પ્રથમ ગાથાનો ૪૭ મો હા છે, તેને જ્યાં અનામત મુકવામાં આવ્યો છે. ત્યાં તેનું સેવટ જ્યારે ચેઝહેહાતાંમ૦ તાઓસ્થા યજમમ્મદે ના જાણીતા કલામોથી થાય છે ત્યારે ૧૮ મા હાતું સેવટ બીજા એજ પદો સાથે થાય છે. હવે આ સેવટ પછી તેમાં યથા, અષ્ટમ અને ચેઝહેહાતાંમના કલામોની વખાણનો જે અર્થ સુચક વધારો મળે છે, તે એજ કલામો ઉપર થયેલી અવસ્તાષ શરેહવાલા વિષયોનો છે. માટે આ વધારો તેજ વિષયોની શરૂઆતમાં મુકવો જોઈએ અને તેના દીખાવો સાથે તે શરૂ થવો જોઈએ. પહેલવી કેતાબમાં દર્શાવેલા એકવીસ નુસ્કાઓના ત્રીજા બધા નુસ્કાનું આ એક ખાસ નામ હું જોઈ શકું છું.

અહુનવદ ગાથાની શરૂઆત દીખાવો વગર થાય છે. ગાથા સૌથી મોટેબર વિષય છે, જ્યારે કેટલાક અવસ્તાના વિષયોના દીખાવો મને ગાથા બુન. છે ત્યારે આ મહત્વનો વિષય દીખાવો વગર પસાર થયેલો નહીં હોવો જોઈએ અને તે બીજા દરેક દાખલા મુજબ ૨૭ મા હાની સેવટે પ્રો. કાલે અર્ફ. ગેલ્ડનર ના “ટેક્ટ” મુજબ બેલાઈ ગયેલો નીચે પ્રમાણે મળે છે.

અષ્ટમ ૩, ફવરાનેઠ રથવાંમ૦ ફસસ્તયએચ૦ યથા ૪, અષ્ટમ ૩, અહુનેમ વૈરીમ૦ તાઓસ્થા યજમમ્મદે.

આ ભાગોનો “અષ્ટમ ૩, ફવરાને” થી દીખાવો શરૂ થાય છે અને તે વગર સખમે સેવટે આવી શકે નહીં. જ્યાં તેને સેવટે આવવાનું કોઈ ખાસ કારણ નથી,

બલકે તેને શરૂઆતના એક ભાગ તરીકે આવવાનાં ધણું વજનદાર કારણ છે. જેમ મજકુર કલામોથી દીખાયો શરૂ થાય છે તેમજ ધણું બહુતરો “યેડહે હાતાંમ” થી આખર થાય છે, કે જે સંપૂર્ણ રચના મજકુર ભાગમાં જલવાયલી મલે છે. તેનાં શરૂઆત અને સેવટની આ રચણા તેને જોકે હા ૨૭ થી એક સ્વતંત્ર ભાગ તરીકે ઓળખાવે છે, તોપણ તેને તેજ હામા બેલવામાં આવ્યો છે. આ હાનું સેવટ તપાસતાં જણાય છે કે, તેમાં ગાથના ૩૩ મા હાના ૧૧-૧૪ સુધીના ચાર ફરો અનામત લેધ હાં મુકવામાં આવ્યા છે અને ત્યાં ગાથાના આ ૩૩ મા હા નો સેવટનો ૧૪ મા ફરો જ્યારે પુરો થાય છે, ત્યારે ત્યાંજ ૨૭ મા હા આખર થાય છે. આ આખેરી પછી જે અર્થ સુચક ભાગ શરૂ થાય છે તે ગાથા વાણીનો દીખાયો છે અને તે અહુનવદ ગાથાની ઉપર આવવો જોઈએ. આ એક દીખાયો છે અને તે ગાથાનો દીખાયો છે તેની એક અચુક સાખેતી પાછલા હસ્ત લેખોમાં મલે છે. ત્યાં તેને ગાથા યુન એટલે ગાથાની શરૂઆતને નામે વાળખી ઓલખાવ્યો છે. આ દીખાયોમાં અષ્ટમ અને અહુનવર મલે છે અને અહુનવર ઉપરથીજ પેહેલા ગાથાનું નામ અહુનવધતી એટલે, અહુન (અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત) ને લગતા કલામો તરીકે મલે છે.

આ અર્થસુચક દીખાયાના થોડા દાખલા સિવાય બીજા અનેક વિષયોના દીખાયા જોકે લખાયલા મલે છે, તોપણ તેઓનાં અધુરાંપણને લઈને તેઓ અવસ્તા સ્કાલરોની પુરેપુરી ખાતર જમા કરી શકે નહીં તેથી તે પડતા મુકયા છે. દાખલા તરીકે ઇજ્જનના હા ૩ જની સેવટે “ફવરાને” થી શરૂ થતો એક જરથોસ્તીનું ખાસ લક્ષણ, વખત, દિવસ, માસ, વ્યહવાર અને ફસલી વર્ષના સરદારોની યાદ આપનારો તથા “જઓતા” “યોજઓતા” નો એક નાનો ભાગ બેલાયલો મલે છે. તે ૪ હા હા ના દીખાયા તરીકે મુકવો જોઈએ અને “ફવરાને” ના અર્થ સુચક દીખાયાથી શરૂ થઈ આ હા ના “યેડહે હાતાંમ” સાથે આખર થવો જોઈએ, તોપણ તે ૩ જ હા ની સેવટે અરથાને બેલાયલો મલે છે. આ ભાગના સંબંધમાં એક બીજી ખાખદ લક્ષ દેવા લાયક છે. તેમાં “જઓતા” અને “યોજઓતા” નાં પદો મલે છે, તે અર્થ સુચક છે. તે બહુતર ક્રિયાનો જોતી મુકરર કરવાના કલામો છે અને તેમાં પાછલ આવતા અમુક વિષયનાં બહુતરનો વચ્ચે પ્રતિનીધિ ઠરાવવાનું છે. ત્યારે આ ભાગ આખર નહીં પણ અવલ મુકવો જોઈએ. એનું સખળ કારણ એ છે કે, પ્રતિનીધિ ઠરાવવાની આ રચણા તેના દીખાયમાંજ રચાયેલી જાળજ મલે છે. એવાજ બીજો દાખલો હા ૧૪ ની આખરે દીખાયો બેલાવાનો હુખહુ મલે છે અને તે હા ૧૫ ની પેહેલાં મુકવો ઘટે છે.

૧૭-અવસ્તા 'ટેકસ્ટ' નાં બે મોઝમ વાક્યો.

એક બિનસત્તાદાર પહલવી શરેહ.

ગાહે હાવનમાં નીચસો ફરો મલે છે,

“અધર્મમનેમ દધીમ અધવનેમ અધહે રતુમ યજ્ઞમધદે ***

થા ઉપેમે થા મધેમે થા ક્રતેમે જ્યોજી જુયે.

તરે માંથ્રેમપંચ ગાયાઓ.”

અર્થ, ચાહવા લાયક અર્થમન” ને અમે વખાણ્યે છીએ *** જે પાંચ ગાથીક માથની આરપાર સૌથી મોખરે, સૌથી મધ્યે અને સૌથી આગલ (છેડે છે) તેને હું વખાણું છું (૩૦ ૬)

મજકુર ફરમાં અધર્મમન નામની જે માંથ્રવાણી ત્રિષે બેલવામાં આવ્યું છે તે ઇજ્ઞસ્નેનો એક નાનો પઠ મો હા છે અને તેને પાંચ ગાથાઓની આરપાર મુકાયેલો જાહેર કાધો છે. છાં તેનાં ત્રણ સ્થાનો દેખાડવામાં આવ્યાં છે અને તેઓ ઇજ્ઞસ્નેના ૭૨ હા વગેરેની

થયલી રચણામાં તેનાં સ્થાનો ઉપર મોજુદ મલે છે. પાછલથી અવસ્તાના આ સ્થળ દર્શક શબ્દોએ ઇજ્ઞસ્નેની જુદીજુદી કીયાઓનું જુલમરેલું ૩૫ લીધું છે અને તેઓને જુદીજુદી ઇજ્ઞસ્નેનાં જુલાવો ખરાડનારાં નામો અપાયાં છે. પ્રથમ આપણે “અધર્મમન” માંથ્રવાણીનાં સ્થાનો દેખાડીશું અને જોઈશું કે પાછલથી પહલવી શરેહમાં તેઓને ક્રિયાઓમાં ફેરવી નાખવાનો અનર્થ થયો છે.

આ ત્રણ સ્થળો (વદ્દાન એ. શેહેરીઆરજીએ દેખાડ્યાં છે, * પણ તેનાં મધ્ય સ્થળ તરીકે ઇજ્ઞસ્નેનો જે ૩૪ મો, હા દેખાડ્યો છે તેમાં મોજુદ સ્થળો. મારા માનવંત ઉસ્તાદની માત્ર ગેરસમજીતી થઈ છે. ત્યાં મજકુર માંથ્રવાણી નહીં પણ “મજ્ઞ અતમોષ” નું જુલું જ અણુતર મલે છે. ત્યારે આ ત્રણ સ્થાનો કયાં ? તેઓ પેહલા અહુનવદગાથાની પેહલાં ઇજ્ઞસ્નેના ૨૯ મા

હામાં સૌથી મોખરે, બીજું અહુનવદ અને ઉસ્તવદ તથા હસ્તવદ અને ર્થેતોમદ ગાથાની વચ્ચે (વંદીહદ પરગરદ ૧૦ મી તથા ૧૧ મી માં) બેવાર મધ્યમાં અને ત્રીજું ગાથા બહુતર ખતમ થવા પછી ખુદ ઇજ્જનેનો ૫૪ મો હા સૌથી આખરે “અધ્યમન” માંથ્રિવાણી મહે છે. આ બહુતર બીજે ધણે ઠેકણે મહે છે પણ હાં ઉપલાં ત્રણસ્થાનની ખાસ નોંધ થઈ છે. અને તેનાં ખાસ સ્થળો ઉપલાં વાક્યમાં દર્શાવવામાં આવ્યાં છે. કારણકે દીનના કલામોમાં તેને અતિ અસરકારક માંથ્રિવાણી કહી એ (૫૦ અં ૬૦ ૫) અને તેને અશોધનાં કલામેમાં મહાન કલામ (મજ્જિમેમ અપહે સવડહાંમ) કહ્યો છે (હા ૫૪-૨). અવસ્તા સાહિત્યમાં આપણી તપાસવાલાં વાક્ય જેમાં બીજાં બી મોગમ વાક્યો મહે છે અને તેને અત્રે મજ્જુર વાક્યના ઉપલા ખુલાસાના ટેકામાં ટાંકી દેખાડીશું. તે વાક્યો આ છે.

“યત અસ્તિ અન્તરે અહુન (વૈર્ય) અધ્યમન.”

એટલે, જે અહુનવર અને અધ્યમનની વચ્ચે છે (વી. ક. ૨૩-૨) મજ્જુર વાક્યમાં તેના થયલા સઘલા તર્જુમાઓમાં દર્શાવવા મુજબ અહુનવર અને અધ્યમનની ખુદની ખુખી વિષે નહી, પણ આ બે માથવાની વચ્ચે જે કાંઈ છે તેની ખુખીઓ વિષે હાં મોગમ બોલવામાં આવે છે. હવે આ બે જાણીતાં બહુતર વચ્ચે પાંચ ગાથા (યસ્ન હપતઙહાધિતિ, વઙ્ગુચ)નાં તમામ મોતેખર બહુતરતું સ્થાન આ મુજબ મહે છે. ગાથાખુન એટલે, ગાથાના દીગાયામાં ચાર અહુનવર અને ગાથાની સેવટે “અધ્યમન”ની માંથ્રિવાણી મહે છે, આ બે બહુતર વચ્ચે તમામ ગાથાવાણી સમાઈ જાય છે અને તેની હાં ખાસ નોંધ લેવામાં આવી છે. વળી એવુંજ ત્રીજું મોધમ વાક્ય આ છે.

“યત અસ્તિ અન્તરે વોહુક્ષ ગ્રાંમ વહિરતો ઇશતોમ.”

એટલે, જે વોહુક્ષ અને વહિરતોએસ્ત ગાથા વચ્ચે છે (વી. ક. ૧૨ ક. ૧-૨.)

ઇજ્જનેના હા ૭૨ ની થયલી રચણા મુજબ મજ્જુર એક ગાથાની વચ્ચે “યથાર વઙ્ગુચ” તું એટલે હા પર તું દોગા ગુજ્જરીતું નામીયું બહુતર મહે છે તથા વોસ્પરદ ના કર્દાઓના થયલાં બધારણમાં એજ બે ગાથા વચ્ચે અપર યસ્ન હુપ-તઙહાધિતિનું બીજું મોતેખર લખાણ મહે છે (ક. ૨૦ મો.) અને તેઓની આ વાક્યમાં ખાસ નોંધ થઈ છે. અવસ્તાનાં ખાસ નોંધ લેવા લાયક બહુતરોના મોગમ સ્થાનોના આ ટુક ખુલાસા પછી હવે આપણે મુખ્ય બામદ હાથ ધરીશું.

આપણે ખાતર જમા કીધી છે કે, ગાંઠે હાવનના મજકુર ફરસામાં “અધ્ય-
ર્થમન” માંદ્રવાણીનાં ત્રણ સ્થાનોની નોંધ લેવામાં આવી છે
પહલવી શરેહ. અને તે માંદ્રવાણી તેનાં લાપક સ્થાને જોકે મોજુદ મલે છે

તોપણ પહલવી શરેહમાં અવસ્તાનાં આ સ્થળદર્શક અતિસ્વા-
ર્થક વિશેષણોને ઇન્જનેની જુદી જુદી ક્રિયાઓના વિશેષ નામોમાં આ મુજબ ફેરવ-
વામાં આવ્યાં છે. તેઓ ઊપેમે એટલે, સૌથી મોખરેના અસલ અર્થને નાવરની
ઇજને તરીકે, મધેમે એટલે, સૌથી મધ્યના અર્થને હાદોખતની ઇજને તરીકે
અને ક્રતેમે એટલે, સૌથી આગલના અર્થને દવાજહેહ હોમાસ્તની ઇજને
તરીકે ઉપજાવવામાં આવ્યું છે. આ માત્ર એક કદપણ છે અને તે કંઈજ નહીં
પણ અવસ્તાનાં મજકુર મોગમ લખાણોને નહીં સમજી શકવાને લીધે જ્યાં અનર્થ થયો છે.
આ સ્થળ દર્શક વિશેષણોને અમુક અમુક ક્રિયાઓ સાથે સંબંધ શું હોઇ શકે ?
ક્રિયાઓની અગત્યતા હું ના પાડીશ નહીં, પણ નહીં ઘટે એવાં અસ્થાને તેઓને
તાંણી તોડીને અઘટીત અગત આપવામાં તેની મહત્તામાં વધારો થયો નથી. આપણે
જોઇશું કે પહલવી શરેહ લખનારા દસ્તુર સાહેબોને સરોશ યસ્તે હાદોખતનાં એક
વાક્યએ આ સ્થળ દર્શક વિશેષણોને ઇજનેના નામોમાં ફેરવવાનું કારણ આપ્યું છે.

મથાલે ટાંકેલું એજ મોગમ વાક્ય થોડા ફેરફાર સાથે સરોશયસ્તે હાદોખતમાં
આ મુજબ મલે છે.

ખીજી મોગમ વાક્ય- “પયોધરીમય ઉપેમેમય મધેમેમય ક્રતેમેમય
પયોધર્યાય યસ્ન ઉપમય મધેમય ક્રતેમય.”

અર્થ, સૌથી પહેલે દરજ્જેના સૌથી મોખરે, સૌથી મધ્ય અને સૌથી આગલ
(સરોશઇજદ) ને સૌથી પહેલે દરજ્જેના સૌથી મોખરે, સૌથી મધ્ય અને સૌથી
આગલી યસ્ન (અધર્મન માંદ્ર) થી અમે આરાધ્યે છીએ (ક. પ ક. ૧૮)

મજકુર તેજ વાક્યો છે કે જ્યાં જ્યાં જ્યાં ખીજવાર આવે છે અને પ્રથમ તેઓ

ખુલાસો

આપણને ગાંઠે હાવનમાં તેના ખરા અર્થમાં મલે છે. આ
વાક્યોમાં યસ્ન શબ્દ મલે છે અને તેનો અર્થ જોકે પહલવી
ભાષામાં ઇજને થાય છે, પણ તે એકલોજ નથી. અવસ્તામાં
યસ્ન શબ્દ બક્તિ, બંદગી, આરાધના, વખાણ વગેરે અનેક અર્થમાં મલે છે, તેની

મતલબ ઉર હાનું ઇજ્જતનેનું એકલું બહુતર નથી પણ તે અવસ્થાના સામાન્ય બહુતરનો આવર્ત ધરાવે છે. યસ્ન (સં. યત્) નો એક અર્થ ઇજ્જતને થવાથી અને તેનાં વિશેષણો તરીકે પેલાજ સ્થળ દર્શક શબ્દો આવેલા હોવાથી તેઓને જુદી જુદી ઇજ્જતનેનાં નામો આપવાનું પહલવી શરેહ લખનારા દસ્તુર સાહેબોને કારણ મળ્યું છે. આ કારણમાં થોડુંખી વજુદ સમાયતું નથી. ગાહે હાવન અને સરૌશ હાદોખતનાં મજકુર વાક્યો બે જુદાં નહીં પણ એકજ છે એમ તે સાહેબો બરાબર જોઇ શક્યા છે, પણ તે ઉપર તેઓએ જે શરેહ કીધી છે તે મન કલ્પિત છે. તેના કારણો.

(૧) આ સ્થળ દર્શક શબ્દો વિશેષણો છે અને તેઓ મજકુર એક વાક્યમાં જેમ સરૌશ ઇજ્જતનાં વિશેષણો તરીકે મલે છે, તેમજ ખીજાં વાક્યમાં તેઓ યસ્નનાં વિશેષણો છે.

(૨) તેઓ ગાહે હાવનમાં “ અર્ધમન ” માંધવાણીનાં જેમ ત્રણ જુદાંજુદાં સ્થાનો માટે મલે છે, તેમજ જ્યાં તેઓ યસ્નનાં ત્રણ બલકે ચાર સ્થાનો માટે વપરાયાં છે. એમાં જે શબ્દનો વધારો મલે છે તે “પચોધર્મ” છે, અને તે હોમ ગાળવાની ક્રિયામાં આવતી “અધર્ધમન” માંધવાણીનું વિશેષણ છે. આ ક્રિયા ઇજ્જતનેના પાયા સમાન છે અને તેનાં મંદાંન વગર ખીજી કોઇ ક્રિયા થઇ શકતી નથી. યાદ રાખવું કે મજકુર યસ્તમાં ગાથા વિષે બોલવામાં આવ્યું નથી અને ગાથાની આરપારનાં કોઇ બહુતરનો જ્યાં સવાલ નથી.

(૩) યસ્ન સામાન્ય બહુતરના અર્થમાં મલે છે, તેમાંનું એક “ અર્ધમન ”નું બહુતર છે, તેજ બહુતરનાં સ્થળો માટેનું વાક્ય થોડા ફરફાર સાથે જ્યાં ખીજવાર મલે છે અને તે માંધવાણી સાથે જ્યાં સરૌશ ઇજ્જતને આરાધવામાં આવે છે.

(૪) આ સ્થળ દર્શક શબ્દોની મતલબ જુદીજુદી ઇજ્જતનેની હોય તો, ગાહે-હાવનનાં પહલવી લખાણમાં તેઓની જે શરેહ મલે છે તેજ જ્યાં ખી એક સરખી જળવાયતી હોવી જોઈએ, પણ જ્યાં તે પહલવી શરેહમાં આ મુજબ ઊલટાઇ ગયલી મલે છે. દાખલા તરીકે પચોધર્મ્યાય યસ્ન”ની મતલબ પેહેલી નાવરની ઇજ્જતને ખીજી “ઉપમય” સૌથી જુવંદ વીસ્પરદ, ત્રીજી “મધેમય” સૌથી મધ્યમ હાદોખત યક હોમારત અને ચોથી “ક્રતેમય” સૌથી સરસ વ્યાજદહ હોમાસત મલે છે. આ મુજબ સ્થળ દર્શક અવસ્થા શબ્દો અને તે ઉપરથી ઊપજવેલી ક્રિયાઓનું અનિયમીતપણું આપણે જોઇએ છીએ અને તેમાં પાછલા દસ્તુર સાહેબોની માત્ર કંપણ સિવાય ખીજાં કોઇ સજાગ કારણો જ્યાં આપણે જોઇ શકતા નથી. આમણી

તપાસવાલાં વાક્યમાં સરોશ ઇજદને મોખરે, મધ્ય અને આખરે જાહેર કરવામાં શી મકસદ સમાયતી છે ? આ શુચવાડા બરેલા સત્તાલતા થોડા ખુલાસાની લાંબા હું જરૂર સમજું છું, કે જે ખુલાસો મજકુર સ્થળ દર્શક વિશેષણોને સીધો ટેકો આપે છે. લાંબા સરોશનાં જેમ સ્થળો મલે છે તેમજ મેહેર ઇજદને આસપાસ, મધ્ય, ઉપર, નીચે વગેરે સ્થળોથી ઝાલખાવ્યો છે (૫૦ મે. ૧૪૪). અવરતા સાહિત્યમાં આ બેજી ઇજદોની શક્તિનાં વર્ણનો લખા દાખલામાં એક સરખાં મલે છે, બદલે તેઓ બે જુદે નામે ઝાલખાતી એકજ શક્તિ હોય એવો આપણને ભાસ આપે છે અને તેઓ જુદીજુદી દિશાએ બે જુદે નામે પોતાનું બળ પુરું પાડે છે. આ મુજબ મજકુર વિશેષણોમાં બેજી ઇજદોની શક્તિનું એક સરખું સ્થળ દર્શક સર્વવ્યાપકપણું જાહેર થયલું આપણે બરાબર જોઈ શક્યે છીએ.

(૫) એની મઆકુલ દલીલ એ છે કે, અવરતામાં ઇજદોની આરાધનાનાં લણાંજ દુકાં અસરકારક બહુતરોના જુદાજુદા વિષયો લખાયા છે, તેઓને યસ્ન (સં. યજ્ઞ) ના નામથી ઝાલખવામાં આવ્યા છે અને તેઓ સાથે જુદી જુદી કાસમના હદીઆઓથી અર્પણ થતી ક્રિયાઓ જોડી આપવાની જોડે મોજુદ શહાદતો મલે છે, તોપણ વીસપરદના બહુતરના એકજ આપવાદ સિવાય મજકુર શરેહમાં દર્શાવેલાં બહુતર-ક્રિયાનાં નામો અવરતામાં મલતાં નથી અને મલતાં જોઈએ બી નહીં. તેઓની ઉત્પત્તિ અવરતાનાં જુના જમાના પછી થયેલી છે, તે પાછલા પહલવી જમાનાને આભારી છે અને પહલવી શરેહોમાંજ સર્વથી પેહેલાં આ અને બીજી ક્રિયાઓનાં નામો મલે છે. આ વેળા ઇજદોની સેતાયશ વગેરે અવસ્થાનાં મજકુર લખાણોના જુદા જુદા ભાગોને એકત્ર કરવાની લાયક કોશિષો થઈ હતી, તે એકત્ર લખાણો (અકસર ઇજદનેના ૭૨ હા વગેરે) માં જુદા જુદા ઇજદ-અમશારખંદોની ખસ્તુમન (ખુસ્તુદી) ના અવરતાના દીખાયાઓમાં ગણુત્રીના માત્ર થોડા શખંદોના વધારો કીધો હતો અને તેઓને ઇજદનેનાં હા ૯૨ નાં એકનાં એક બહુતર-ક્રિયાને જુનાંજુદાં નામો અપાયાં હતાં. આ મુજબ હાલમાં પલાતી આ અને બીજી ગેતો ખરાદ, હુમાયરત નાની તથા મોટી વગેરે ક્રિયાઓની હારમાળાનો વધારો કીધો હતો અને બોનેર હાનાં આ સંગ્રહને ઇજદનેનું નામ આપ્યું હતું, કે જે નામ ખુદ પહલવી ભાષાની ઉત્પત્તિ છે. વળી આ લખાણોની શરઆત અને છેવટે પાછલથી પાજદ લખાણો જોડવામાં આવ્યાં છે અને બહુતરોમાં નવીન વધારો કીધો છે. આ પાછલાં અને બેવડો, વધારો અને ફરફાર ચોક્કસ સંજોગોને આભારી હતો અને તેનાં રાખાવિક કારણો આપણને મલે છે.

ત્યારે આ સઘલાં પાછલાં બચ્ચતરો અને ક્રિયાઓની ઉત્પત્તિ અને હસ્તીને અવસ્તાને ટેકો નથી અને પહલવી તથા પાશ્વર શરેહ લખનારા મહાન દસ્તુરોએ જોકે ધર્મ સાહિત્યની નહીં બુલી શકાય એવી અમુલ્ય સેવા યજ્ઞવી છે, તોપણ આ અને બીજા ધણા દાખલામાં અવસ્તાને નામે અને તેના આધારને બહાંજો બજાતીજ શકમંદ શરેહો આપણી સનમુખ ધરવામાં થતા અનર્થો આપણે પારદર્શક જોઈ શકીએ છીએ.



૧૮—અવસ્તા “ ટેકસ્ત ” માં બે બેગાનાં વાક્યો.

તેઓનું બગડેલું સ્વરૂપ.

૨૨નું યસ્તમાં નીચલું વાક્ય મળે છે.

“યતિયતઅહિ ૨૨નવો અપાઉમ ઉપહુધન હુધના તનસુશ કમયેમહિ૦૦૦”

અર્થ, અએ અશો ૨૨નું । જ્યારે તું “ હુધન-હુધના-તનસુશ ” તરફ છે ત્યારે હમો તુંને આમંત્રણ કર્યે છીએ. (૬૦ ૩૮)

મજકુર વાક્યમાં “ હુધન-હુધના-તનસુશ ” નું જે તદ્દન બેગાનું નામ મળે છે, તે અવસ્તા સાહિત્યમાં એકલું આ યસ્તમાંજ મળે છે. આ નામ શું છે તે સમજી શકાતું નથી, તેથી અવસ્તા સંકલ્પે મહુમ એઝ કાંગા, પ્રોઝ સ્પોગલ, પ્રોઝ હાર્લે અને ડોઝ કામેસ્ટેટે તેનો તર્જુમો આપી શક્યા નથી. મહુમા મેહુરશશાલા-વાચ્છા તેને વિશેષનામ મળે છે અને આ કોઈ ઉચું બેહેસ્ત હોવાનું જોકે અનુમાન કરે છે, તોપણ નોટમાં વાળખી કહે છે કે, “ આ ભાગ બરાબર સમજાતો નથી.”

વિઝ શેહેરીઆરજી તેને ઉકેલી નહીં શકાય એવું “કોષ બેદ બરેલું નામ” વાળખી ગણે છે.

આ કોષ નહીં જણાયલાં સ્થળનું બેશક વિશેષ નામ છે, તે આપણાથી તદ્દનજ બેગાનાં એક સૌથી ચહડતાં બેહેસ્ત નું નામ છે અને તેનાં

ખુલાસો. આ કારણો છે. (૧) મજકુર યસ્તમાં ચોક્કસ ચહડ ઉતર

સ્થળોનાં અનુક્રમ જલવાપલો મળે છે તેમાં પૃથ્વીનાં નીચલાં

સ્થળોથી શરૂ થઈ આકાશનાં એક પછી એક ચહડતાં રેશ્નીનાં સ્થળોમાં ૨૨નુંની

હાજરી હોવાનું તથા તેને આમંત્રણ કરવાનું બ્યાન થયું છે અને તેની ઉપર તથા

સૌથી છેલ્લું જ્યારે મજકુર બેગાનું નામ મળે છે, ત્યારે “હુધન-હુધના-તનસુશ”

કોષ ઉંચાં રેશ્નીવાળાં સ્થળનું વિશેષનામ ઠરે છે. (૨) આ અનુક્રમમાં જે આકાશી

હસ્તીઓ શરૂ થાયછે, તેમાં સેતારાઓનાં અથવા સતર પાયા બેહેસ્તનાં નીચલાં સ્થળથી

લઈને એક પછી એક ચહડતાં બેહેસ્તોનાં છ નામો મળે છે અને રેશનગરોથમાનની

ઉપર જ્યારે મજકુર નામ મળે છે, ત્યારે તે બેશક સાતમાં કોષ બેગાનાં રેશન

બેહેસ્તનું નામ વાળખી ઠરે છે. (૩) એની મજબૂત દલીલ આ છે કે, અવસ્તા

“હુધન” સંસ્કૃત “સદન” શબ્દ સાથે મળે છે, તેઓ બંને એકજ ધાતુ ઉપરથી નિકળેલાં અને એકજ અર્થ ધરાવનારા શબ્દોનાં માત્ર બે જુદાં રૂપો છે અને તેનો અર્થ સ્વર્ગ, મહેલ, અથવા મુકામ થાય છે. એનો ધાતુ અં “હુધ” અથવા હુહ” સં. “સદ”નો એક અર્થ, બેસવું અથવા રહેવું થાય છે, અને બેઉ ધાતુને “અન” પ્રત્યય લાગી અં “હુધન” સં. “સદન” એટલે, રહેઠાણ અથવા સ્થળતું એક સરખું રૂપ થયું છે. (૪) બેઉ બાષાઓમાં એજ ધાતુ ઉપરથી નિકળેલાં અને એકજ અર્થ ધરાવનારાં બીજાં બી નામો થયાં છે. તેઓ અં “હુદિશ” અથવા “હુદિષ” છે, તેઓ સં. “સદસ્” શબ્દ સાથે મળે છે અને તેઓનો એક સરખો અર્થ રહેઠાણ અથવા મુકામ થાય છે. (૫) વળી અવસ્તા “હુધન-હુધના” જેમ જોડ શબ્દોમાં મળે છે તેમજ સંસ્કૃત બાષામાં “સ્વર્ગસદન”* સમાસ થઈને મળે છે,† ત્યારે વગર શકે સાબેત કરી શકાય છે કે ઉપલાં વાક્યમાં “હુધન-હુધના-તનસુશ” સાતમાં નામીયાં બેહેસ્તનાં એક વિશેષ નામ તરીકે મળે છે.

એમાં વપરાયેલા બેમાંનો “તનસુશ” “વહિસ્ત-નાસેમ”નું ધણું અધુરું અને ધણું બગડેલું રૂપ જણાય છે, કારણ કે આ નામ બેહેસ્ત સાથે તનસુશ. નિકટ સંબંધ ધરાવે છે. બલકે તે ખુદ બેહેસ્તનું એક ખાસ નામ છે. તેનાં “વહિસ્ત” શબ્દના આગલા અક્ષરોનો લોપ થયો છે અને એકલો “ત” અક્ષર છુટો પડી તેની પાછલ આવતા શબ્દ સાથે જોડાઈ ગયો છે અને “તનસુશ”નું છુલ્લભરેલું રૂપ થયું છે. આ વાક્ય એકલું બગડ્યું નથી, પણ એજ વાક્ય એજ ચક્તમાં બીજાં મળે છે, અને તે જે વધારે બગડેલાં રૂપમાં મળે છે તે આગલ આપણે જોઈશું. બીજું તે અવસ્તા “નસ” સં “નસ” (પોહોંચવું, મેલવવું) ધાતુ ઉપરથી બેહેસ્તનાજ ત્રણ તત્ત્વકકા દેખાડનારાં નામોમાં મળે છે અને તે સમાસનામો “અહુ-નાસેમ,” “અષ-નાસેમ,” અને “વહિસ્ત-નાસેમ” શબ્દોમાં મળે છે. વળી તેઓને હાં ખુદ્દા શબ્દોમાં “વહિસ્તહે અહહેહશ” એટલે, બેહેસ્તના (તત્ત્વકકા) તરીકે જાહેર કીધા છે (વં ૫૦ ૧૮ ૬૦ ૬). ત્યારે આપણી તપાસવાનું સમાસનામ “હુધન-હુધના-વહિસ્ત-નાસેમ” છે અને તેની મતલબ સ્વર્ગ-સદન (બેહેસ્ત-મુકામ) બેળવવા રસ્તુને આમંત્રણ કરવાની છે.

*સરખાવો—“સ્વર્ગ સદન મધવાનું મુકામે, કાં ઈચ્છે નળ ધરણીહ.” (મહાભારત પ્ર, ૨)

“સ્વર્ગ સદન” મુકામે કાં, ઈચ્છે નળધર જોહ.” (નળાખ્યાન સતર ૬૩૬).

† સરખાવો—એવાં સમાસ રૂપોમાં સેના-સદન, સરસવતી-સદન, શારદા-સદન, અને રૂપો છે.

એજ યસ્તના એક વાક્યમાં મળકુરુબમહેલાં સમાસનામને વધારે બગાડવામાં
 બીજું બેગાંનું વાક્ય, આબ્યું છે. તેના શબ્દોના કકડા કરવામાં આવ્યા છે
 તેના નાકેશ તર્જુમો, એને તેમાં અક્ષરો હેરફેર થઇ તેઓ આ મુજબ
 અસ્થાને મુકાયા છે.

“આહિ, અરેથે, યહિ, ગએથે, કેધ, વસ્ત, હધ, નર, તધ, મર.

હધ. ના-તનસુશ.” (૬૦ ૮ વગેરે.)

મળકુર વાક્યમાં “હધ. નર. તધ. મર. હધ.ના-તનસુશ”ના આ પાછલા ભાગની
 શબ્દ રચણા અનિયમિત મલે છે, તેમાં “હધ. નર” શબ્દોયોગી અવ્યય અને સામાન્ય
 નામ બે જુદા શબ્દો નથી, પણ એકજ શબ્દના બે કકડા થયા છે. તે અસલ “હધન”
 છે, તેમાંથી “ન” છુટો પડવાયા અને તેને “ર” જોડી આપવાથી “નર” એટલે,
 માણસોનો ખોટો શબ્દ ઉપજાવ્યો છે. બીજું, “હધના-તનસુશ” કકડા થઇને સમાસરૂપે
 મલે છે અને તે પ્રથમ “હધના-વહિસ્ત-નાસેમ”ના સમાસ નામનું તદ્દન બગાડેલું
 રૂપ છે. તેમાં “હધના” જે અસલ શબ્દ છે તેમાંથી “ના” છુટો પડ્યો છે, તે પાછલ
 આવતા શબ્દ સાથે જોડાઇ ગયો છે અને “ના-તનસુશ”નું અશુદ્ધ સમાસરૂપ થયું છે. આ
 ભુલો દેખાડવામાં જેમ હું કોઇ મોટી શોધ કરતો નથી. તેમજ બિનઆધારેથી બોલતો
 નથી, પણ એજ યસ્તના ફકરા ૩૮ માં આવેલાં આપણું તપાસવાલાં મળકુર સમાસ-
 નામને સંબોધીને બોલું છું. આ આપું વાક્ય કોઇ પાછલા નકલનરીશથી તદ્દન બેઠપદે
 લખાયું છે, તેમાં વ્યાક્રણનો અમુક નિયમ જલવાયો નથી અને તેમાં “કેધ-વસ્ત” થી
 “તનસુશ” સુધીના આઠ શબ્દોમાંનો એકેએક શબ્દ તદ્દનજ અશુદ્ધ અને ખીલકુલ
 બેઠપદે મલે છે. આ અનિયમિત વાક્યનો તર્જુમો મૂર્ખ કાંગા વાજખી રીને આપતા
 નથી અને કહે છે કે, “યુરોપિયન વિદ્વાનો ખાનરી ભરેલો તર્જુમો આપી શક્યા નથી.”
 પ્રોફેસર ગ્રીગલ કહે છે કે, “પાછલું વાક્ય ભારે છે અને સમજી નહીં શકાય એવું છે.” અગર
 એક લખાણની ખુદ ભાષાંજ અચોક્કસ હોય તો તેનો તર્જુમો શુદ્ધ અને સહી નહીં થઇ
 શકે એ સ્વભાવિક છે, તોપણ તેને સમજવાની મુશ્કેલીને કીધે પ્રોફેસરે આ “ટેકસ્ટ”ને
 “હધાન૦ નીધાત ૦ તનવે (અથવા નસવે)”માં ફેરવે છે અને તેનો આ મુજબ
 તર્જુમો આપે છે. “ઓ રસ્તુ ! તું ગુજરેલાંઓની લાસને માટેની આરામઘાડોની
 જગાઓ ઉપર ચોકસી રાખે છે !” વળી ૬૦ ડાર્મસ્ટેટ તેનો આમુજબ તર્જુમો
 કરે છે, “હુનિયાના કોઇખી ભાગમાં માણસોના કામોનો તું શુમાર કરે છે, પછી તે

માણસો અહીંઆ હોય કે ખીજ જગાએ ।” હવે મહુમો મેહુરજીશાહા-વાચ્છા પોતે શકમંદ હોઇનેખી તેની જે મતલબ સમજાવે છે તે ધેઆન આપવાજોમ છે કે, “આએ મીલકતમો અને આએ દુનીઆમો કોણ “હધના તનમુશ” મેલવનાર છે તેનો શુમાર કર (૧)”

આ મુજબ જ્ઞાતિસ્વર્ગ-સદન (મેહેસ્ત મુકામ) મેલવવાની અને રસ્તુને આમંત્રણ કરવાની આ કરતાં ખીજ કોઇ વધારે સારી અર્થસુચક મતલબ હું ઉઠાડી શકતો નથી.

હાં જ્યારે આપણે મેહેસ્તના તખકકા માટે જોયે છીએ, ત્યારે તેના ટેકામાં અવસ્તાની ખીજ દલીલો દેખાડીયું. (૧) હાદોખત નુરકમાં મેહેસ્તના મેહેસ્તના ત્રણ તખકકા ત્રણ તખકકાનું ખુલ્લું વર્ણન મળેછે. તેમાં શુજર પામેલાં એક અશોનું રવાન પાધરું મેહેસ્તમાં દાખલ થઇ શકતું નથી, તે હાસલ કરવા તેને પ્રથમ હુમત, હુખત અને હવર્તનાં ત્રણ તખકકાનાં ત્રણ કદમ (ગામ) ભરવાનાં હોયછે અને ચોટું કદમ ભરતાં અસર રોશની મેહેસ્તમાં તે વાસો કરેછે (ક્રો ૧૫) (૨) એજ મુજબ દોજખનાખી ત્રણ તખકકા દેખાડવામાં આવ્યાછે. ત્યાં શુનાહકારનું રવાન દુરમત, દુખખત અને દુજવર્તનાં ત્રણ તખકકાનાં ત્રણ કદમ ભરવા પછી તે અસર તારીકી દોજખમાં જાયછે (ક્રો ૩૩). (૩) આ મુજબ વીરપ હુમતનાં ભણુતરમાં મેહેસ્ત અને દોજખના ત્રણ ત્રણ તખકકા વર્ણવેલા મળેછે. અને તેઓ પ્રથમ પસાર કરવા પછી “વહિસ્ત અહુ” (ઉત્તમ હસ્તી) અને “અચિસ્ત અહુ” (ખરામ હસ્તી)માં પોહોંચવા જણાવ્યું છે. (૪) ઇજરનના ૧૯મા હામાં અહુનવરના બધને દરોખસ્ત ભણુનારનાં રવાનને અહુરમજદ ચિન્વદ પુલની પેલી તરફ મેહેસ્ત પસાર કરી લઇ જવા જણાવ્યું છે. હયાં એક લક્ષ આપવાલાયક “શિસ્તીત” શબ્દ મળેછે અને તેનો અર્થ સધલા તર્જુમો કરનારા સાહેબો ત્રણ વાર કરે છે. એક રવાનને મેહેસ્ત પસાર કરાવવા ત્રણવાર મેહેસ્તની સેહેલધાહની શી જરૂર હોય તે સમજી શકાતું નથી, તેનો એકવાર મેહેસ્તમાં વાસો કરાવવો પુરતો છે. એનો શબ્દાર્થ “શિશ” (ત્રણ) અને “સીત” (ઇત્યાદિ) છે અને ક્રો વિ૦ અવ્યયના આ દાખલામાં ત્રણ તખકકે મેહેસ્ત પસાર કરવાની મતલબ વધારે બંધમેસ્તી એટલામાટે છે, કે વાકયની સેવટે પેલા ત્રણ તખકકા દેખાડવામાં આવ્યા છે. તેઓ “વહિસ્ત-અહુ,” “વહિસ્ત-અપ” અને “વહિસ્ત-રઓયકહ” મળેછે (હા ૧૯). (૫) અહીંમેહેસ્ત યરતમાં ગરાથમાન મેહેસ્ત પસાર કરવા માટે હુમત (બલો વિચાર), દુખત (બલાં વચન) અને હવર્ત (બલાંકામો)

ના બદલાના ત્રણ તબક્કા દેખાડવામાં આવ્યાં છે. હયાં કહે છે, કે “ન્યારે અર્ધબિહેસ્તને હું પસંદ કરું છું, ત્યારે અમશ્ચાર્પદોનાં મુકામ (હવયઓન=સં૦ સ્વચાનિન્દેવતાઓનાં રેહેઠાણું) ને હું પસંદ કરું છું. જે રેહેઠાંણુને અહુરમજ્દા હુમત, હુમ્ત અને હવસ્તથી રક્ષણ આપે છે. ગરોથમાન અહુરમજ્દનું મુકામ (સ્વયોનિ) છે (૬૦ ૩). પ્રો. ડાર્બેસ્ટેડે પકલવી લખાંણમાં દર્શાવેલા સતરપાયા, માહપાયા, અને ખુર્શેદપાયા બેહેસ્તના ત્રણ તબક્કાને અવસ્તાના ઉપલા તબક્કાનો ઇશારો ગણે છે અને આ રોશનીઓમાંથી એક સદગુણી માણસનાં રવાંનને પસાર થતું વાળખી જાણાવે છે. અવસ્તા સાહિત્યમાં ત્રણ તબક્કા હુમત, હુમ્ત અને હવસ્ત દેખાડવામાં હૈયાત જીંદગીમાં નીતિની જાલવણી અને સદગુણની ખિલવણી કરવાની અને બધી જીંદગી ગુજારવાની હિંચી ધાર્મિક નેમ સમાપ્તી છે.



૧૯-“ બે હેરાં મ ઈજદ ”

તેનાં દશ રૂપો શું અવતારો છે ?

આ અગત્યની આખર હાથ ધરવા એક ગૃહસ્થે આ અદના લખનારનું લક્ષ્ય બેન્ચુ હતું, તે માનવંત અભ્યાસિ મિત્રના આમંત્રને માન આપી આ વિષય ઉપર બોલવા હું કમીની કાશોષ કરીશ.

બેહેરાં મ યશનમાં ઉપરા ઇજદનાં જે દશ રૂપો મળે છે, તે પવન, ઘોઘો, ઘોડો, ઉંટ, હુકમર, માણસ, પક્ષિ, બકરે, મેંદો, અને સેવટે પહેલવાન છે.

અવસ્તામાં કેટલાક આકાશીઓ (સેતારા, ગ્રહો, અને ઉપગ્રહો) ને આ રૂપો શું છે ? ઇજદો એટલે પુણ્યો અથવા મીનો મુવકકેલો તરીકે ઓલખાયા છે.

આ આકાશી ગોળાઓને નિયમીત ગતિ આપવાને તેઓની પાછળ કોઈ મુવકકેલ અંદોઠ શક્તિ કાર્ય કરતી ધર્મ શિખવે છે અને તેને ઇજદ તરીકે ઓલખાવે છે. આકાશી ગોળાઓ પોતાની ગદૈશ લેતાં જે જુદાં જુદાં રૂપો ધારણ કરે છે, તે નક્ષત્ર રૂપોને અવસ્તાના સેતારેશનાસોએ પ્રાણી વગેરેના જુદાં જુદાં રૂપો આપ્યાં છે અને તેઓમાંનો આકાશી ગોળાઓનો મુવકકેલ એક બેહેરાં મ ઈજદ મળે છે, જેને પ્રાણીઓ વગેરેનાં અનેક રૂપો ધારણ કરતો અવસ્તામાં વર્ણવ્યો છે. આપણાં આ મતના ટેકામાં લાં થોડી દલીલ કરીશું.

(૧) તીર ઇજદ એક જાણીતો આકાશી સેતારો છે અને જેને દલીલ.

પ્રુધ ગ્રહ સાથે સરખાવવામાં આવે છે. તે સેતારા રૂપે એક માસનાં ત્રણ દશ વાડીઆંમાં આકાશી ગદૈશ લેતાં મદ્દ, ઘોઘો અને ઘોડો એવાં ત્રણ રૂપો ધારણ કરે છે (તીર ૬૦ ૧૩, ૧૬, ૧૮). જે બેહેરાં મ ઇજદની આકાશી સફરની પીછ, ત્રીજી અને છઠ્ઠી શિકલ સાથે મળે છે (૨) મેહેર ઇજદ જ્યારે પોતાની નિયમીત ગદૈશ કરે છે, ત્યારે, રરનુ, ચિસ્ત, આદર, કેઆની ખુરેહ અને દાંમિ ઉપમન (આકાશી ગોળાઓના મુવકકેલ) ઇજદો પોતાની ગદૈશ શરૂ કરે છે. એઓમાં છેલ્લો ઇજદ હુકકરનું રૂપ લે છે. (મે. ૬. ૧૨૪-૧૨૭). જે બેહેરાં મની આકાશી ગદૈશની પાંચમી શિકલ સાથે મળે છે. (૩) કુવશી અને ચોક્કસ

સંભોગમાં કેઆની ખુરેહ એ બેઉ શક્તિઓ એક પક્ષિ રૂપે દેખાવ દે છે (જ. ૬. ૩૫). જે બેહેરાંમની આકાશી ગદ્દેશની સાતમી સુત્ર સાથે મળે છે. (૪) વંદીદાહમાં બેહેરાંમ ઇન્દ્રને તાજદાર એટલે, રાસ્તીનાં કિરણવાલો જાહેર કાધો છે (૫૦, ૧૯, ૩૬) (૫) એની એક અસરકારક દલીલ આપણને ખુદ અહુરમજ્દનાં રાસ્તી જનક રૂપમાં મળે છે અને તેને “ સ્વએરતેમ૦૦૦ કેહુપેમ કેહુપાંમ ” એટલે, એક અતિ સુંદર રૂપ તરીકે ઓલખાવ્યું છે. આ રૂપ કોઈ જનદારનું નથી, પણ સૌથી ખુબંદ આકાશી રાસ્તીઓને અહુરમજ્દનાં રૂપો તરીકે ઓલખાવી છે અને તેની એક જાહેર શહાદત દાખલ ત્યાં ખુરેહ ઇન્દ્રને દેખાડવામાં આપ્યો છે (હા ૩૬, ૬).

પુરાણા જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં સેતારા અને ગૃહોની આકાશી ગણતરીમાં ગુચવાડો ઉભો ન થાય તે માટે આકાશી તારાઓના આ રૂપો સું દેખાડે છે ? ખુમખાઓને બાર ભાગમાં વહેંચી તેઓને બાર રાશિનું નામ આપ્યું છે અને તે દરેક રાશિને નેઓને બરનાં મેહું, ઘાધો, સિંહ, કરચલો, વગેરે પ્રાણીઓ અને વસ્તુઓનાં નામો આપ્યાં છે. આ નામો તારાના ખુમખાઓ ગતિ લેતાં જેવા આકારો પડે તેવા આકારોને નજદીક બંધબેસતાં નામો કહ્યેલાં હતાં. એજ મુજબ ઇન્દ્રને એજ આકાશી રાસ્તીઓ અને રાશન ગોળાઓના મુવકકેસો છે. તેઓને પ્રાણીઓ વગેરેનાં જે રૂપો ધારણ કરતા વર્ણવ્યા છે, તે આકાશી સેતારાઓના જુદાજુદા ખુમખાઓની પિછાંચુ માટે અવરતાના મહાન ખગોળવેત્તાઓએ કહ્યેલી જુદીજુદી રાશિઓ અને નક્ષત્ર રૂપો છે.

સૂર્ય અને ચંદ્રના જાહેર આકાશી ગોળાઓ ખુરેહ અને માહુ ઇન્દ્રો છે. તેઓ રવિ અને સોમ, અહ અને ઉપઅહ છે. બુન્દેહેસ્તન મુજબ ઇન્દ્રો, આકાશી બેહેરાંમ અને બીજાં ઇન્દ્રો સેતારાઓના મુવકકેસો છે અને હસ્તીઓ. તેઓને તીર વગેરે ઇન્દ્રોના નક્ષત્રમાં આવેલા જાહેર કાધો છે.

૩૦ વેરુ અને બીજા યુગેપિયન સાવાં બેહેરાંમને મંગળ, તીરને બુધ, અહુરને બૃહસ્પતિ અને અનાહિતાને શુક્ર ગ્રહો સાથે સરખાવે છે. બુન્દેહેસ્તનમાં ચાર દિશાએ ચાર રક્ષક ઇન્દ્રો અથવા સેતારાની સરદારી દર્શાવી છે. તીર પુરું અને સતતવસ પશ્ચિમનો, હસ્તીરંગ ઉત્તર અને વનંત દક્ષિણનો સેતારો છે. આ આકાશી હસ્તીઓના મુવકકેસોને ઇન્દ્રોના નામો મળ્યાં છે અને તેઓ આકાશી ગદ્દેશ કરે છે. તેઓમાંની એક આકાશી હસ્તી બેહેરાંમ ઇન્દ્ર છે અને તે બીજા ઇન્દ્રો સાથે નિયમીત આકાશી ગદ્દેશ કરે છે.

અવસ્થામાં ઇજ્જદોના રથ નાં માર્મિક લખાંણો મલેછે અને ઇજ્જદોને ઘોડા જોડેલા રથમાં બેસીને આકાશી કુચ કરતા વર્ણવવામાં આવ્યાછે. ઇજ્જદોનો આકાશી- ઇજ્જદોના જુદાજુદા પ્રકારો મલેછે, તેમાં નૈતિક અને આત્મિક રથ, તેઓની ગદૈશ. રોશનીના સુવકકેલો છે. એઓમાં ચોકસ આકાશીઓ છે અને એજ આકાશી હસ્તીઓની રથમાં થતી નિયમીત ગતિને ઇજ્જદોની કુચના અલંકારો આપ્યાછે. ઇજ્જદોના આ રથ ફરતું આકાશ છે અને એક દાખલામાં તેને રથતું આ મુજબ ૩૫ આપવામાં આવ્યું છે.

એક ગર્વિષ્ઠ રાક્ષસ બોલે છે-“ જાંમ ચાગ્રેમ કેરૈનવાનિ અરમનેમ રથેમ કેરૈનવાની.”

એટલે, આકાશને હું રથ (ગાડી) કરું અને પૃથ્વિને ચક્ર (પૈડું) કરું (જ્ઞ ૬૦ ૪૩). ત્યારે ઇજ્જદોનો રથ ઇજ્જદ નહીં પણ કરતું આકાશ છે અને તેમાં તેઓને કુચ કરતા દેખાડવામાં આવ્યાછે. એવા રથમાં સ્વારી કરનારા રથએશ્વર તરીકે બેહુરાંમ, મેહુર, સરોશ, આદર અને બીજા ઇજ્જદોનાં નામો મલેછે, હિંદુ પુરાણોમાં રથ પર સ્વાર થઇ લડનારા કૃષ્ણ, વૈશ્ણવ, યમ, અગ્નિ, વગેરે દેવતાઓનાં નામો મલેછે, એવા દેવતાઓના રથો ઇજ્જપરચનો અને યુનાનીઓમાં બી હતા. એઓમાં મેહુર અને તેનાં નક્ષત્રમાં આવેલા બીજા ઇજ્જદોની રથોમાં થતી આકાશી સફરના સુંદર અલંકારો મેહુરચરતમાં આ મુજબ મલેછે.

શાઅર શું કહે છે ? અગ્રે મેહુર ! તું ખુબસુરત ઘોડા અને સુંદર રથ રાખનાર છે (૬૦ ૭૬) મેહુર રોશન ગરોથમાનમાંથી તમામ સોનેરી સાજ સાથના રથમાં બેસીને અમર્ગી તરફ જાય છે (૬૦ ૨૪). આ રથમાં સફેદ, એકજ રંગના, મીનોઇ ખોરાક ખાનારા અને ચાર અમર્ગ ઘોડા જોડેલા છે (૬૦ ૧૨૫). મેહુર પૃથ્વિના પુર્વ અને પશ્ચિમ ગોલાર્ધની હદ બાંધે છે (૬૦ ૯૫). મેહુર રથમાં પૃથ્વિના દક્ષિણ ગોલાર્ધ તરફ જાય છે (૬૦ ૯૯). તેની જમણી બાજુ કોઇ વખત રશ્નું અને સરોશ અને ડાબી બાજુ કોઇ વખતે ચીરત અને રશ્નુ તથા આજુબાજુ અશોની ફવ-શીઓ રથમાં જાય છે (૬૦ ૧૦૦-૧૨૬). એજ રથની આગલ હામિ-ઉપમન અથવા બેહુરાંમ ઇજ્જદો અને પાછલ આદર ઇજ્જદ કેઆની ખુરેહ સાથે રથમાં જાય છે (૬૦ ૭૦ તથા ૧૨૩). મેહુર મીનોમાં ખનાવેલા અને ઉંચા પૈડાંવાલા રથમાં ખુરેહ અને બેહુરાંમ ઇજ્જદની મારફતે નિયમીત ચક્ર ગતિ લઇને અરેબી

કટીબંધથી ખનીરથ કટીબંધ સુધી ભયછે (૬૦ ૬૭). આ રથને અશીશ વડ્ડ પકડે છે, કચ્છેના તેના માર્ગ ખુલ્લો કરી દેખાડે છે, અને દામિ-ઉપમન મેહેરને રથમાંથી ઉતારે છે (૬૦ ૬૮). આ રથ એકજ પૈડાનો, સોનેરી અને સંપૂર્ણ પ્રકાશિત છે અને તેના સફેદ ઘોડા જોડેલા છે (૬૦ ૧૩૬) આ મુજબ આકાશી રથમાં ઇજ્જને કુચ કરતા દેખાડવામાં આવ્યા છે અને તેઓમાં એક બેહુરાંમ ઇજ્જને આકાશીગદ્દેશમાં ભાગ લેતો જણાવવામાં આવ્યો છે (૬. ૬૭-૭૦) ત્યારે બેહુરાંમ એક આકાશી ઇજ્જનો મુવકકેલ ઇજ્જ છે અને તે બીજા ઇજ્જોના નક્ષત્રમાં ગદ્દેશ લેતાં જે જુદાં જુદાં રૂપો ધારણ કરેછે તેને અવસ્તાના કવિઓએ પ્રાણીઓના અલંકારીક રૂપો આપ્યા છે.*

બેહુરાંમ યરતમાં બેહુરાંમ ઇજ્જનાં દશ નક્ષત્ર રૂપો મલે છે અને હિન્દુઓનાં પુરાણ શાસ્ત્રમાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનના મુખ્ય દશ અવતારો બેહુરાંમ અને કૃષ્ણ. ચિતારેલા મલે છે. દશની સંખ્યાની આ અસંભવિત સરખામણી અવતારની જુદદીન માન્યતામાં માનનારા અકસર થિઓ-સોશીય પાર્સીઓ દલીલ કરે છે કે, જરથોસ્તી ધર્મમાં અવતારની “થિયરી” હસ્તી ધરાવેછે. એવી માન્યતા ધરાવનારા સાહેબો બેહુરાંમ ઇજ્જનાં દશ રૂપોમાંનાં પેહેલાંજ “વાત” એટલે પવનથી નાથકેફ હોય એમ માનવા હું ના પાડું છું અને તોપણ તેને પોતાની માન્યતાને પેશ કરવામાં તેઓએ ખરેખર કમાલ કાઢી છે. આ એકજ દાખલામાં જરથોસ્તી ધર્મમાં કેહેવાતી અવતારની ખ્યાલી હસ્તી નિસ્તીમાં ફેરવણ જતી જ્યાં આપણે અચુક જોઈએ છીએ. હિન્દુ પ્રજા આ અવતારોના મૂર્તિઓ બનાવી તેઓને દેવસ્થાનોમાં બેસાડે છે અને પૂજે છે. તેઓ મગરમચ્છ, સિંહ, જીંડ, કે કચ્છા જેવાં પ્રાણીઓની અર્ધ મનુષ્ય રૂપી મૂર્તિઓ બનાવે છે અને તેઓ તેને મચ્છાવતાર, નસિંહાવતાર, વરાહાવતાર, અને કચ્છાવતારને નામે ઓલખાવે છે. આ મુજબ જરથોસ્તી મજહબે બેહુરાંમ ઇજ્જનાં નક્ષત્ર રૂપોને મૂર્તિના અવતારનું અધર્મી રૂપ આપ્યું નથી અને તેને આરાધવા કદી ફર્માવ્યું નથી. બીજું, અવસ્તાના ઇજ્જ સાથે વેદીક દેવતાઓનીજ સરખામણી થઈ શકે અને આ પુરાણિક દેવતાઓ સાથે અવસ્તાના ઇજ્જોને જોડે જરાયે સંબંધ નથી, તોપણ શિખેલા ભણેલા કેટલાક થિઓસોશીય પાર્સીઓ આ હિન્દુ અને ખ્રીષ્ટ માન્યતાને બેહુરાંમ ઇજ્જનાં મજકુર નક્ષત્ર રૂપો સાથે પેશ પડતી જાહેર કરવામાં પોતાનું કેવળ અગ્નાયણ દેખાડે છે.

* વધારે ખુલાસા માટે જુઓ “રેસાલહે ખુસેદ” ભાગ ૨ જે “અવસ્તાનું ખતોલ” એ મથાલા હેઠળ લખાયેલા બે વિષયો. સફે ૧૨૦-૧૫૬ તથા ૧૭૬-૧૮૭, કર્તે.

અવસ્થાનાં કેટલાંક માર્મિક લખાણોમાં આપણે જોઈએ છીએ કે મહાન શામરો

જ્યારે બી કોઇ આકાશી બનાવોનો ખ્યાલ

અવસ્થાના કવિની કલ્પણા,

આપવા માગે છે, ત્યારે તે આ

ગેતીમાં હસ્તી ધરાવતી પેદાયશના અસર-

કારક દાખલાથી દેખાડે છે. હવે હાલના દાખલામાં એવી કઈ હેવાતીઓ હસ્તી ધરાવે છે કે જેઓ આકાશી નક્ષત્ર રૂપોનો થોડોમી ખ્યાલ આપી શકે ? તે માટે ઇરાની શામરોએ એકજ અપવાદ સિવાય પ્રાણીઓને પેહેલી પસંદગી આપેલી આપણે જોઈએ છીએ. આ રૂપો આપવામાં જો કે ઇરાની કલ્પણા શક્તિ કામે લાગી હતી, તોપણ જેઓ તેને અવતારની કેહેવાતી શીવસુરીને પેશ થકા જે દલીલ કરે છે તે ટકાઉ કે સંગીન નથી. ઇજ્ઞદોની આકાશી ગર્દેશનાં મજકુર સઘલાં સામટાં વર્ણન ઉપરથી આપણે વમર શકે પારદર્શક જોઈ શક્યે છીએ કે તેમાં આકાશી નક્ષત્ર રૂપોનાં નજદીક મલતાં પ્રાણી વગેરેનાં માત્ર કલ્પેલાં નામો છે તેને અવતારની કેહેવાતી શીવસુરી સાથ સંબંધ શું હોઈ શકે ? પર ધર્મી શિક્ષણને સ્વધર્મ ઉપર સરસાઈ આપનારા, પારકું શિક્ષણ ધરાવનારા અને અવતારની અધર્મી “થિયરી” માં માનનારા બેહુરંમ ઇજ્ઞદનાં દશ રૂપોને જો કે અવતારો તરીકે ઓલખાવે છે, પણ તેઓ જુદાંદીન અવતારોને જે અનુક્રમમાં માને છે, તે અનુક્રમ બેહુરંમ ઇજ્ઞદનાં એક પછી એક જુદાં જુદાં નક્ષત્રરૂપોમાં જલવાયબો નથી. તેઓની આ માન્યતા કેવળ કલ્પિત છે અને તેમાં વજુદ કે વજન એ બંને નથી. ઇજ્ઞદો આકાશીઓ છે અને તેઓની ગર્દેશ આકાશી છે. આ ગર્દેશ ક્ષેતાં તેઓ જ્યારે જુદાંજુદાં રૂપો ધારણ કરે છે. ત્યારે તેઓનાં આ નક્ષત્રરૂપો છે અને તે નક્ષત્રરૂપોમાં તેઓ નિયમિત ગર્દેશ કરે છે. આકાશી ઇજ્ઞદોની આ અચુક અને અચળ ગતિનાં ધાર્મિક અને માર્મિક લખાણોને અવતારની “થિયરી” સાથ સરખાવવામાં જરથોસ્તી મજહબને તેની ખરી રોસ્તીમાં દેખાડવામાં આવતો નથી, પણ અજરથોસ્તી માન્યતા તરફ તેને ધિનપાય ધસડવાની નિષ્ફળ કોરોષ થતી છાં આપણે પારદર્શક જોઈ શકીએ છીએ.

જરથોસ્તી સાહિત્યમાં આકાશી ઇજ્ઞદોની ગર્દેશનાં જે લખાણો મળે છે તે માર્મિક

લખાણો ચોક્કસ વખતે થયાં હતાં. આ સાહિત્ય કોઇ એકજ

સેવક સાર.

વખતે અને એકજ હાથે થયું નથી, પણ જુદે જુદે વખતે

અને જુદાંજુદાં મહાન ઓલખાઓથી થયું છે અને તેમાં ખગોળનું

બ્યાન અકસર થરતોમાં મળે છે. અવસ્થાઈ લખાણોમાં યરતો સર્વથી પાછલાં છે અને

આ પાછલાં લખાણોના પાછલા જમાનામાં ઇગતી ઓઢમાંઓમાં સેતારેશનાસીનો એકમ પ્રકૃતિલ થયો હતો. તેમાં ઉમદા નીતિ અને ખગોળનાં મુળતત્વો ભેળાયલા મહેલે. તેમાં ઇજદોની આકાશી ગદેશ અને તેને લખને પૃથિવપર જનદાર તથા નિર્ણવ પેદાયશો ઉપર થતી તેઓની અંદીક અસરનાં શાઅરી સુંદર લખાણો થયાંછે. તમામ વિશ્વમંડળમાં તેઓની ચક્રગતિનાં અદ્ભુત કાર્યથી જગતની વ્યવસ્થા જલવાયકીછે અને તેઓની આ મહાન સેવાની ધર્મમાં ઉંચી પિછાંણુ થઇ છે. તેઓની ગદેશથી પૃથિવપર જે અસરો પોહોંચેછે અને જગતને તેના જે લાભો મહેલે તે તેઓની સૌથી મહાન મદદ છે. તેઓથી મલતી આ મદદના દીન પાલનારા ભાવિકોને પ્રાર્થના રૂપે તલખગાર દેખાડવામાં આવ્યાછે અને તેઓ તરફથી ઉતરતી ઉદાર ખખશેશો માટે તેઓનું અનહદ એહેશાંન જાહેર કરવાનું તેમાં શિક્ષણુ આપવામાં આવ્યું છે. આકાશી હસ્તીઓ તથા તેઓના મુવકકેલ ઇજદો તરફ ભાવિકોનું ઉંચું માન પેદા કરવા અને શુભ્ત જ્ઞાન આપવાની તેમાં ઉડી મકસદો સમાવવામાં આવીછે. જરથેસ્તી સાત્થિમાં ખગોળના સંબંધમાં થયલાં લખાંણોનાં ઉડાણુમાં જઇ જોઇએ છીએ તો, તેઓમાં ઇજદોનાં નક્ષત્ર રૂપો સાથ સંબંધ ધરાવનારાં કેટલાંક વર્ણનો મહે છે. અને સેતારેશનાસીના એકમનું મેહેરયશત એક સૌથી સુંદર પરીણામ છે. દાખલા તરીકે, (૧) આકાશી ગોળાઓની નીચમીત ગદેશ, (૨) ગદેશ લેનારા અકાશીઓના મુવકકેલ ઇજદો, (૩) ગદેશ લેતા આકાશને ઇજદોને રથ, (૪) આકાશી શક્તિઓ પા સાધનોને ઇજદોના ઘોડા, (૫) ગદેશ લેનારા ઇજદોનાં પ્રાણી વગેરેનાં કદપેલાં નક્ષત્રરૂપો, (૬) નક્ષત્રોને ગદેશ લેવાની રાશિઓને ઇજદોનાં મકાંને, (૭) રાશિમંડળો તથા સુર્યમંડળોને ઇજદોનાં મંડળી, (૮) મંડળીના સભાસદ ઇજદો તથા તેઓનો સરનશીન (૯) મંડળીના એક ખીજ સાથના સંબંધને ઇજદોની ઢાસ્તી, (૧૦) ઇજદોની આકાશી લડાઇ (૧૧) લડાઇનાં હુથીયાર અને (૧૨) તેઓનાં લશ્કરનાં તેમાં થયલાં મામિક લખાણો જાળજા મહેલે. આ ઉમદા લખાંણો પુર્વ અને પશ્ચિમના સ્કોલરોથી માત્ર સુંદર અવકાશો તરીકે પડતાં મુકાયાં હતાં, પણ તેઓ એમનાં એમ પસાર કરી દેવા જેવાં નજવાં કે નિરર્થક નહીં હતાં, અને આપણે જોયું છે કે તેમાં ખગોળનાં ઉમદા મૂળ તત્વો સમાયલાં હતાં.

વિંચ શેહેરીઆરજી બેહેરાંમ ઇજદોનાં દશ રૂપોની સમજ આ મુજબ આપે છે. " અવસ્તામાં જેજે ઠેકાણે મીનોઇઓ, પછી શું બલા કે શું લુગાઓને ગેતીને લગતા શારીરીક આકારો લેવાનું લખેલું છે તે તે ઠેકાણેની ખાખદોની સમજણુ આ ખાખદ પ્રમાણે આપી શકાય છે. જેમકે ક્ષેત્રોને અવસ્તામાં ' બેરેશ્મ ' અને પાછલી

બાપાઓમાં 'વરહરામ' અને 'બેહરામ' કરી કહે છે તે વિષે બેહરામ યશ્તમાં કહે છે કે તે ૦૦૦ દશ રૂપે આવે છે. હવે જો એને ૦૦૦ શબ્દસા : લઘુએ તોજેથી શબ્દસ બેહરામ ઇજ્જતે આરાધે તેની સમક્ષ તે એ દશમાંનાં કાંઈથી એક રૂપે પ્રત્યક્ષ આવે તો જોઈએ પણ તેમ બનવું અતુલ્ય વિરૂધ્ધ છે. પણ એની સમજ એમ આપી શકાય છે કે પવન આદિ કાંઈથી ખાટી નિમિત્ત થકી લઘુમાં જ્ય મલે છે. ચોપડીઓમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે કેટલોએક વખત સુધી બે લશકરો આમન સામન સદ્ સમારીને લડતાં અને એક બી પોતાનો જગેથી નહી ડગવું છતાં એકાએક પવન એક સદ્ધર એવો જોરમાં ડુકાએ કે તેઓની આંખો ધ્રુવથી ભરાઈ જાય અને તેથી કરીને સાંખાં લશકરને ફોટો મલે. * એજ પ્રમાણે કોઈ જનવરના યોગ થકી અથવા હરએક ખીજા નિમિત્તથી ફોટો મલી શકે તે વાતને રૂપકમાં દર્શાવિને એવું કહેવું છે કે બેહરામે (ફોટો) અમુક રૂપે અમુક વખતે અમુક જણને મદદ કીધી હતી. અર્થાત્ કે હરેક નિમિત્તે ફોટો મલી શકે છે." (સરિતરતાન સદ્ ૮૬)

* સરખાવો—ફરવરદીન યશ્ત મુજબ લઘુઈનાં મેદાનોમાં જ્યારે અશોની ક્રવશીઓની આરાધના થાય છે, ત્યારે ખીજા ઇજ્જત સાથે બેહરામ (ફોટોમદીનો મીનો મુવકકેલ) અને લાત (પવનનો મીનો મુવકકેલો) એ બે ઇજ્જતો દસ્તગીરી કરે છે (૬૦ ૪૫-૪૮) કર્તા.

હાં નીચલી નોંધ લેવાની હું જરૂર જોઉં છું.

તા ૧૬-૧-૧૯૧૯ ઈસ્વીને દીને મુંબઈની "જરથોશ્તી દીનની બોલ કરનારી મંડળી" મા આ "પેપર" મારા વાંચવા અને તે ઉપર વાદવિવાદ થવા પછી સેવરે મંડળીના માનવંત વિદ્વાન સરનશીન શેઠ મનચેરછ પે. ખરેખરેથી મહુંમ શેહેરીઆરછને મલતાજ વિચારો જાહેર કીધા હતા. આ વિચારોથી હું જુદો નથી અને ઈજ્જતો તેના ભાવિકેને જોયથી મદદ પોહોંચાઈ છે તેની મેં કદી ના પાડી નથી. ખરૂં છે કે યશ્તોમાં સેતારેશના સીનાં જે લખાણો મલે છે તે કમતર છે, તોપણ તે લખાણોની અંદરની ગત્રાહીથી અગર ખજોળને લગતી થોડીબી દલીલો મલી શકતી હોય તો તેની લાયક જુરેતેજુ થવામાં, અકસર અવતારની જુદીદીન માન્યતાનું ખંડન થવામાં, તે જરથોશ્તી મળંડબનું અચુક મત અને તેની એક મહાન સમ્માઈજ જાહેર કરે છે. ખીજું, હાય ધરેલી બાબદ ઉપર મંડળીમાં થતી વિચારોની આપ-લે દરમ્યાન સંસ્કૃત સ્કોલર મીં સાપુરછ કાં હોડીવાત્રાએ બેહરામ ઈજ્જતો દશ રૂપો સાથે સંસ્કૃતમાં મલતાં નક્ષત્ર રૂપો તથા ગુહોની સરખાંમણી કીધી હતી અને આ વિદ્વાન મિત્રએ બેહરામ ઇજ્જતો આ દશ રૂપો અવતારો નથી એમ સેવરે પોતાનું પ્રમાણિક મત જાહેર કીધું હતું. ત્યારે અવરતાના મહાન ગુરૂઓથી ખજોળનાં મુજ તલો ઉપર થયલાં શાચરી લખાણોમાં બેહરામ અને ખીજા ઈજ્જતોની આકાશી ગદ્દશ અને ગદ્દશ લેતાં તેઓનાં જુદાં જુદાં નક્ષત્ર રૂપો વિષેની આ થોડી દલીલો ખરેજ ધર્મેનું એક સુદર રહસ્ય છે. સેવરે માનવંત પ્રેસીડન્ટ સાહેબે આ અદના મટિ જે જોજન આપનારા ઉદ્યોગો દાદયા હતા અને જે કદરશનાસી કીધી હતી તે માટે તેજુ સાહેબનો આ ટકે હું જાહેર આભાર માનું છું.



૨૦—“ અસ્તોદાન ”

વંદીદાદમાં લાસના હાડકાં જાલવવાનું શું અકુરદરતી ફરમાન મલે છે ?

પરગરદ ફ હી માં અહુરમજદ અને જરથોસ્ત વચ્ચે થયેલી પુર્વેશ પાસેખ (૧)

“ કવ નરાંમ ઇરિસ્તનાંમ અજદેખીશ ખરામ અહુરમજદ કવ નિદધામ ”

“ ઉજ્જદાનેમ હે અધાત કેરેનઓત. ”

સવાલ—દાદાર ! મુલેલાં માણસોનાં હાડકાંને અમો કયાં લઇ જઇએ અને કયાં મુકયે ?

જવાબ—અહુરમજદે કહ્યું કે તેને માટે ઉજ્જદાન બનાવવું જોઇએ (૬૦ ૪૯-૫૦)

વંદીદાદમાં મુલેલાંનાં હાડકાંની વ્યવસ્થા માટે ઉજ્જદાન બનાવવા કહે છે, તેનું પહલવી નામ અવસ્તાના બે શબ્દો અસ્ત અને ઉજ્જદાન મળીને ‘ અસ્તોદાન ’ નું ટુંકુ રૂપ થયું છે અને તેનો અર્થ હાડકાં મુકવાની ઉંચી જગા (ગુફા) થાય છે. આ બાંધકામો અકસર હખામનીશ અમલમાં પાર્સાગર્દ ના મુર્ગાખ ના મેદાનમાં અને ખીહીસ્તુન વગેરે પર્વતો ઉપર ખંડીઅર હાલતમાં મોજુદ મળે છે અને તે ઉપર ક્રોતરાયલા ખીલા રૂખા હરત લેખો ઉપરથી જણાય છે કે, તેઓ નામવર કુર્શ (ખુશરો), દારાંયસ (દારબ) તથા ઝર્કસીસ (અર્દશીર) વગેરે હખામનીશ બાદશાહો, બાદશાહી ખાનદાનીઓ અને અમીર—ઉમરાઓ વગેરેના લાસના હાડકાં મુકવાની ગુફાઓના પથરના ક્રોતરકામ કીધેલાં બાંધકામો હતાં.

આ એક ધણો અગત્યનો સગલ છે. અવસ્તાના કેટલાક સ્કૉલરો લાસના હાડકાં જાલવવા ધર્મનું ફર્માન માને છે અને પોતાના આ તેઓ શું હાડકાં જાલ- માની લીધેલાં મતના ટેકામાં મથાલે ટાંકેલી વંદીદાદની વવાની ગુફાઓ હતી ? શાહાદત રજુ કરે છે (દસ્તુર સાહેબો દારાબજ અને રસ્તમજ સંજળા, મર્હુમ વિદ્વાનો ખુન્ડ કામાજ, શેન્ બર્યા, કાન્ડાંગા અને ખીજ)

આ સત્તાના સંખ્યામાં બહુલા વર્ગમાં વારંવાર જોશબેર ચર્યા થઈ છે અને તેમાં હેલ્લી 'ફિમેટોરીઅમ' ની નાપસંદ તકરારમાં લાસનાં હાડકાં જલ્દી રાખવાના ટેકામાં વંદીદાદનાં એજ લખાણ ઉપર મુસ્તકીમ મદાર બાંધવામાં આવ્યો હતો. તેઓની મુખ્ય દલીલ આ હતી કે લાસના હાડકાં જલ્દી રાખવાનું ધર્મમાં ખાસ ફર્માન મલે છે અને તેનાં સંગીન કારણ તરીકે જે દલીલો આપણી સંમુખ ધરવામાં આવી છે તેઓમાંની એક નાપાયદાર દલીલ આ છે કે, કયામતના વખત ઉપર મુવેલાંના હાડકાં ઉભાં થવા (!) બીજા બોલોમાં કયામત કરવા (!) હાડકાં અવશ્ય જલ્દી રાખવાનાં છે. લાસના હાડકાંને 'ફિમેટોરીઅમ' ના સવાલ સાથે બેલી નાખવાની જે ગંભીર ભુલ થઈ છે તેજ દેખાડવા અને સુધારવાની મારી પ્રમાણિક નેમ છે અને તે સુધારવામાં આ સવાલ સાથે મારા અંગત મતને બેલી નાખવાની ભુલ કરી નોંધએ નહીં.

કયામતના વખત ઉપર મુવેલાંના હાડકાં ઉભાં થવાનો આ ખોટો ખ્યાલ પહલવી લખાણના આધારે, અકસર અવસ્તાના ચોકસ અવસ્તાના શબ્દો શબ્દોના ભુલભરેલા અર્થો ઉઠાડવાને એકલો આભારી છે. ઉપર થતી રમત.

ફરવર્દીન યસ્ત માં ભવિષ્યના પેગાંમ્બર સઓખોશ તું બીજું નામ અસ્તવત-અરૈત મલે છે અને તેનો અર્થ એક દસ્તુરજી સાહેબ પોતાના ચોપાંન્યામાં "હાડકાંઓમાંથી મુવેલાં આદમીઓને પાછાં સજીવન કરનાર" કરે છે. દસ્તુરજીનો આ તર્જુમો દરૌઅસ્ત નથી. મજકુર નામ એ શબ્દો મલીને થયું છે. પેહેલું 'અસ્તવત' અને બીજું એરૈત છે. પેહેલાંનો અર્થ દસ્તુરજી હાડકાં કરે છે તે નાદસ્ત છે. સખખ, હાડકાંને માટે અવસ્તામાં 'અસ્ત' શબ્દ મલે છે, 'અસ્તવત' મલેતો નથી. એમાં પેહેલું નામ અને બીજું વિશેષણ છે અને દસ્તુરજી વિશેષણને નામમાં ફરવી નાખી ગંભીર ગુચવાડો કરે છે. પેહેલા શબ્દનો અર્થ હાડકાં અને બીજાનાં હાડકાંવાળું થાય છે. તે અવસ્તાના કેટલાક દાખલામાં જીંદગી અથવા હૈયાતીનાં વિશેષણ તરીકેથી મલે છે. આ સખખ કારણને લઈને 'અસ્તવત-અરૈત' નો દરૌઅસ્ત અર્થ 'હાડમંદ (જીંદગી કાયા) ઉભી કરનાર' થાય છે. આ અર્થના ટેકામાં એજ યસ્તમાં અને એજ નામ ઉપર ચયલી અવસ્તાની અર્થસૂચક શરેહ એક ધરખમ દલીલ થઈ પડે છે અને તે વાક્ય આ છે.

“ અવથ અસ્તવત-ઔરૈતો યથઅસ્તવાઓ હાં ઉરતનવાઓ
અસ્તવત-ઘથ્યેજડહમ પઘતિરતાત, ”

એટલે, ‘ અસ્તવત-ઔરૈત ’ નામ એટલા માટે કે, હાડમંદ મુવેલાંને જનદાર કાયા મીસાલ તે જીંદગી પાછી ઉભી કરશે (૬૦ ૧૨૯).

મજબૂર તર્જુમાને પુણી આપનારાં બીજાં ઘણાં વાક્યો મોજુદ અવસ્તામાં મલે છે, પણ હાથ ધરેલો લેખ લંબાણુ નહીં કરવાના સખએ તેઓ મોકુફ રાખવાની ફરજ પડે છે. અવસ્તાની આ સત્તાદાર શરેહમાં ‘ અસ્તવત-ઔરૈતના દસ્તુરજના અર્થે મુજબ ‘ હાડકાઓમાંથી ’ યાને હાડકાંઓની હસ્તીથી, હાડકાંઓની મારફતે કે હાડકાંઓને સંબોધીને ‘ મુવેલાં આદમીઓને પાછાં સજીવન ’ કરવા કહ્યું નથી. ત્યારે થોડાબી શકસુએ રહેતો નથી કે, જરથોસ્તી મજહબે આશકાર કીધેલાં રીસ્તા-ખેજના ફીલસુફી શિક્ષણુ આગલ દસ્તુરજનો ખાકી હાડકાં જલ્લવવાનો અને લાસનાં હાડકાંમાંથી મુવેલાં પાછાં ઉઠી ઉઠાં થવાનો આ તકલીદી બચાવ ટકી શકતો નથી.

મજબૂર ચોપાંન્યાંમાંજ બીજા દસ્તુરજ ‘ ફીમેટોરીઅમ ’ ની રીદીને નાપસંદ કરતાં જે દલીલ રજુ કરે છે તે આછે. “ સુકા હાડકાંને આપણી શક્તિ પ્રમાણે જાલરી રાખવાને ફરમાન આપેલું છે પણ હાડકાંનો નાશ કરવાની ખુલી મનાઇ કીધેલી છે, ” દસ્તુરજનું આ ‘ ફરમાન ’ અને ‘ ખુલી મનાઇ ’ એ એમની ભુલભરેલી કેવળ ભમણા છે. હું સારી સત્તાસાથ કેહીશ કે વંદીદાદમાં લાસનાં ખાકી હાડકાં જલ્લવવાનું ‘ ફરમાન ’ નથી અને દસ્તુરજ કહે છે તેમ હાડકાંનો નાશ તો નહીંજ, પણ તેઓને ખાક કરવાની ‘ ખુલી મનાઇ ’ બી મલતી નથી. તેમાં માત્ર હાડકાં એહેલાયદાં સુકવાનું અને તેઓને કુદરતના હવાલામાં સોંપવાનું; કુદરતની ક્રિયા હેઠળ ઊડવાનું અને કુદરતના કાયદા મુજબ તેઓનું આખર પરીણામ લાવવાનું મચાકુલ ફરમાન મલે છે.

વિદ્વાન દસ્તુરજ આગલ વધી કહે છે કે, “ અવસ્તા પ્રમાણે દુનીઆની આખેરીએ સહલાં શુજર પામેલાંઓના રવાનો પોતપોતાનાં હાડની અંદર દાખલ થઇ પાછાં જીંદગી ભોગવતાં થશે ” ! હાડકાં જલ્લવવાનો અને જલ્લવેલાં હાડકાંમાં રવાનોએ પ્રવેશ કરવાનો આ કલ્પિત ખ્યાલ અસલ અવસ્તાનો નથી, પણ પાછલો અને ખેવજુદ છે. (યુનિવર્સિટી ઓફ ડીપ્લોમા ૩૦-૪૦) એક ભુલભરેલી માન્યતાને પેશ કરવામાં રસ્તાખેજની મોતેજર શીલસુફી સાથે લાસના ખાકી હાડકાંનો સંબંધ જોડી આપવાનો અને તેઓને

જલવવાનો; લવિષ્યમાં તેઓ રવાનની દરમ્યાનગીરીથી જીંદગી ધારણ કરવાનો અને હાડકાંના સાધનથી ક્યામત કરવાનો હયાં મહા અનર્થ થાય છે. મુવેલાંના હાડ ધુળવનારો આ નાળુક અને નાપુશ સવાલ ફરી એકતાર મને હાથ ધરવાતું કારણ દત્તુરજી મવસુફની સુખન પરવરીએ આપ્યું છે (ખરો જરથોસ્તી રેહનમૂન. સફે ૩૪૨-૩૪૩, ઇસ્વી ૧૯૧૩). વિધવાન દત્તુરજીના ખીખ સ્વતંત્ર અને પ્રમાણિક વિચારોનો હું વખાણનાર છું, પણ આ દાખલામાં, સુખનપરવરીની શીરજોરી તે માનભરી બળતવારી નથી, એટલેજ દુક ધશારો કરી હું આગલ વધીશ.

હવે આપણે જોઈશું કે લાસનાં હાડકાંની વ્યવસ્થાના સંબંધમાં વંદીદાદતું અસલ ફર્માન શું છે? આ માટે મથાલે મુકેલા મુખ્ય લાસના હાડકાંથી સવાલના ટેકામાં ટાંકેલા અવસ્તાના ખાસ શબ્દોની હયાં ક્યામત કરવાની આપણે દુકતપાસ લેઈશું. તેઓ 'ખરામ' તથા 'નિદથામ' નાપાયદારી. છે, તેઓ 'ખર' અને 'નિદથ' ધાતુ ઉપરથી થયલાં ક્રિયાપદનાં રૂપો છે અને તેઓનો અર્થ, હાડકાં અસ્તોદાનોમાં

લઈ જવા તથા મુકવાનો થાય છે, પણ જલવવા કે સંભાલવાનો થતો નથી. આ શબ્દો દેખાડે છે કે, લાસના હાડકાં અસ્તોદાનોમાં લઈ જઈ એહેલાયદાં મુકવાનાં છે અને આ લઈ જવા તથા મુકવાની મતલબ શું હાડકાં જલવવાની છે? આ સવાલનો જવાબ આપણને નકારમાં મળે છે. અવસ્તામાં કોઈ વસ્તુ જલવવા કે સાચવવા માટે જે ખાસ શબ્દો મળે છે, તેઓ 'પા' અને 'નિપા' 'હુર' અને 'નિશહુર' વગેરે ધાતુ ઉપરથી નીકળેલાં નામો અને ક્રિયાપદનાં રૂપો છે અને તેઓનોજ અર્થ જલવવું, બચાવવું કે રક્ષણ કરવું થાય છે. આ શબ્દો મથાલે ટાંકેલાં વાક્યોમાં મલતા નથી અને મલવા જોઈએખી નહીં, કારણ કે હયાં મુવેલાંના હાડકાં સાચવવા કે સંગેરી રાંખવાનો સવાલજ નથી. ત્યારે મુવેલાંના હાડકાંની વ્યવસ્થાના વંદીદાદમાં મલતા આ સવાલોના આધારે હું ધણા બાર સાથે જણાવીશ કે લાસના હાડકાં જલવવાનો ખ્યાલ ખોટો અને નાપાયદાર છે. તે દીનથી ઉલટો અને આપણી સાદી અકકલથી ખી ઉલટો છે.

આ પહલવી નામીચી કેતાબમાં અસ્તોદાન ઉપર જે લખાંણ મળે છે તે વંદીદાદના મજકુર ફર્માનોનો શરેહ સાથેના હુખહુ તર્જુમો હાદાસ્તાને ફીનીક, છે. તેના લખનાર મહાન દત્તુર માનુ શચેહરે જોરને-ફમે ક્યામત માટે લાસના હાડકાં જલવવા કે ક્યામત વખતે

તેઓ ઉમાં થવાનું અરખેલાં મત કદી ઉચ્ચાર્યું નથી. આ વિધવાન દરતુર સાસાની અમલ ખતમ થવા પછી ધરાનમાં શુમારે ત્રણ સદીના અરસામાં હૈયાત હતા. પહલવી સાહિત્યની ખીલવણીમાં ધરાનના ધણા દરતુર સાહેબોએ પોતાનો હિરસો આપ્યો હતો તે ઓમાં આ દરતુરજી આગેવાન જગા લેછે. એમની ઉંચી કામેલ્યતનું સુંદરપરીણામ આ દાદરતાને દીપીકની નાખીચી કેતાજ છે. દીનાઇનના બાજમાં સાચી રાહાનુમાઇ કરનારી આ નાદર કેતાખનો તર્જુમો પહલવી સાહિત્યના બે ત્રિદાન રજાલરો મહુમો તેમુરસ અંકલેસરીઆ અને શેહુરીઆરજી ભરૂઆએ કેટલાક દાહકા ઉપર કાઢેછે, પણ તે રાસની જોવા પામ્યો નથી અને કમનસીમે તે અમગાઇ ઉપર કીડાઓથી ખવાઇ જાયછે ! પહલવી સાહિત્યના આ બે નાખીચા ઉસ્તાદોના અયાગ અમતું ફળ કરમાઇ જતું આપણે ખેદ સાથ જોઇએ છીએ.

હવે આપણે હાથ ધરેલા સવાલને ખીજી રીતે તપાસની કસોટી ઉપર મુકીશું અને જોઇશું કે, લાસનાં માંસને માંસાહારી પ્રાણીઓ પાસે લાસ તથા હાડકાંની આસની કરાવી જેમ તેનો નીકાલ કરવાનો છે, તેમજ સમાન વ્યવસ્થા, વંદીદાદની મુળ મકસદ ફાડી ખાનારાં જનવરો લાસનાં હાડકાંને ધસડી જઇ કુદરતનાં તલેમાં બગાડ નહી કરે, તે માટે તેઓને કુંગરો અને પર્વતોની ઉંચી જગા ઉપર ઉમાં કાઢેલાં બંધાર બાંધ-કામોમાં મુકી અલગ રીતે તેનો નીકાલ લાવવાની છે. હયાં લક્ષ આપવા લાયક જે દલીલ છે તે માંસ તથા હાડકાં એ બંને માટે બે જુદા સવાલો નથી, પણ બંનેની સંસ્થિતિની સમાન વ્યવસ્થા માટે જે સમાન સવાલો મળેછે તે આ છે.

(૧) દાદર ! મુવેલાંનાં શરીરને અમો કયાં લઇ જઇએ અને કયાં મુકયે !

(૨) દાદર ! મુવેલાંનાં હાડકાંને અમો કયાં લઇ જઇએ અને કયાં મુકયે !

આ મુખ્ય સવાલોમાં લઇજવા તથા મુકવા ની જે મુળ મકસદ છે, તે લાસની વ્યવસ્થાના મોજુદ દાખલાથી પારદર્શક જોઇ શકાય છે કે, લાસ જલવવાની નથી અને તે જલવી શકાતી બી નથી. લાસના કોહોતાં અને સળી જતાં માંસથી રોગોનાં સુક્ષ્મ જંતુઓનો ઉપદ્રવ વધી ન પડે અને જનસુખાકારીમાં ખસલ નહી થાય તે માટે કોહોવાત શરૂ થવા અવગ્રહ લાસનો વેળાસર નીકાલ કરવા ધર્મમાં તાકીદનાં રૂખાંતો અપાયલાં મળે છે. ત્યારે આ બે સમાન સવાલો માંસના દાખલામાં તેનો તુર્તાતુર્ત નીકાલ કરવાની અને હાડકાંના દાખલામાં તેને જલવી રાખવાની બે

જીવી મતલબે કદી વપરાયલા નથી, પણ તેઓ બંનેનો એક સરખો નીકાલ લાવવાની નેમ ધરાવે છે. વળી જેમ સવાલો સમાન છે તેમજ તેના જવાબો લગભગ એકજ નેમ જાલવનારા આ મુજબ મળે છે.

(૧) મુવેલાંના તનને સૌથી ઉંચી જગા (કુંગર, પર્વત) ના (પુલ્લા તપ્તાઓ) ઉપરજ મુકવું, જ્યાંથી તેને કાલપુદ ખાનારા કુતરા અથવા કાલપુદ ખાનારાં પક્ષિ જાણી (જેઘ) શકે (૫૦ ૬, ૬૦ ૪૫).

હયાં મુવેલાંની લાસના દાખલામાં કુતરા અને પક્ષિઓથી ભક્ષ કરાવી તેનો વેળાસર નીકાલ કરવાની છે. હવે હાડકાંની વ્યવસ્થા માટે જે જવાબ મળે છે તે આ છે.

(૨) કુતરાં, શીયાળ અને વર જેવાં જાનવરો લાસનાં હાડકાંથી પાણી, વનસપતી (ખેતીવાડી બાગ્યાની) વગેરે કુદરતનાં પવિત્ર તત્વોમાં બગાડ નહીં થાય, હાડકાં ઉપર વર્ષાદતું પાણી નહીં પડે અને પુષ્કેદ નીગીરસ્ત થાય તેમ ઉંચી જગા ઉપર તેઓને (બંધાર) અસ્તોદાન માં અલગ મુકવા ફરમાવે છે (૬૦ ૪૬-૫૧).

હાં લાસના માંસ મીસાલ હાડકાંનો તુર્તાતુર્ત નીકાલ કરવા ખચીત કહ્યું નથી અને તે તદ્દન સ્વભાવિક છે. માંસ ખોરાક તરીકે ઉપયોગમાં આવે અને વેળાસર નીકાળ લાવી શકાય એવી ચીજ છે, પણ હાડકાં નકકર વસ્તુ છે અને તે ખોરાક તરીકે ઉપયોગમાં આવે અને તુર્તાતુર્ત નીકાલ લાવી શકાય એવી વસ્તુ નથી. માંસ મીસાલ અસલ સવાલનો મુળ હેતુ આ વસ્તુનો વેળાસર નીકાલ કરવાનો હતો કે જેથી કુદરતના તત્વો બગડવાનો સંભવજ નહીં રહે. પણ જીવતા જમાનામાં તેનો કાંઈ કરગર ઈલાજ જણાયલો નહીં હતો. તેઓને ખાક થવાને વીલંબ જોઈએ છે, તેથી તેઓને અલગ મુકવા બાંધકામ કરવાની ફરજ પડે છે, ત્યાં તેઓને કુદરત ઉપર છોડવામાં આવે છે અને વખત વેહેતાં તેઓ ઉપર સળો લાગવાની કુદરતી ક્રિયા ચાલુ થાય છે. આ મુજબ પુરાતન જમાનાનાં અસ્તોદાનોમાં તેઓ સળીને ખાક થતાં હતાં, અને હાલમાં આરામગાહોના બંડારોમાં આખરે ખી ખાક રાખ થાય છે અને કુદરતીજ કાયદે મટી સાથે મટી મલી જાય છે.

આ નાળુક સવાલ આપણને મણી બાળુ તપસમાં ઉતરવાની ફરજ પાડે છે. તેની આસપાસ સંબંધ ધરાવતા અનેક સવાલોમાંનાં આ બી વીસમી સદીનું એક મુખ્ય સવાલ છે કે, લાસનાં હાડકાં અસ્તોદાનોમાં મુકવાનું ધારમીક કોઇ ખાસ કારણ વંદીદાદમાં દર્શાવેલું મલે છે કે ? અગર હોય અજ્ઞાનપણ. તો હાડકાં જાલવવાના આ મુશ્કેલ સવાલનો મનમાનતો ફરજો કરવાને તે એક ધરખમ જવાબ થઇ પડે છે. તેનું ખુદ્દુ કારણ વંદીદાદમાં ખચીત મલે છે. અને તે હાડકાં અસ્તોદાનમાં મુકવાના સવાલના જવાબમાંથી મલે છે. તે સખળાકારણ માંસહારી જાનવરો હાડકાંને ધસડી જઇ કુદરતના કીમતી તત્વોનો બગાડ નહીં કરવાનું છે અને આ એકલાં એકજ કારણ સિવાય બીજું કોઇ કારણ વંદીદાદમાં મલતું નથી. અગર હાડકાં અલગ મુકવાનું મુસ્તકીમ કારણ તેઓને ક્યામતના જમાના સુધી જાલવવાનું હોત તો તે માટે દર્શાવવાની સૈથી લાયક જગા પરગરદ ૬ હી નો મજકુર ફકરો ૫૦ મેા હતો. આં હાડકાં જાલવવાની જ્યારે કોઇ શાહાદત મલતી નથી ત્યારે ક્યામત સુધી હાડકાં જાળવવા કેહેવામાં આપણું કેવળજ અજ્ઞાનપણું દેખાડે છે.

આજના દખ્ખા (I) ના ભંડારોમાં ક્યામતના વખત સુધી ગુજરેલાંના હાડકાં જાલવવાની માન્યતામાં ખીલકુલ વજુદ નથી, આ માન્યતનો આપણી પાસે કશોએ ખચાવ નથી અને તે માટે આપણે કોઇખી ધખમ દલીલ ધરાવતા નથી. જે હાડકાં જાલવવાનાં છે તે જાલવી શકાય એવી વસ્તુ નથી અને કદીખી જાલવી શકાતી નથી. છજી ધરચન 'મમી' કીધેલાં મુદ્દાઓને સે'કડો વર્ષો સુધી જે આકારમાં આપણે જોઇએ છીએ, તે માંસ, હાડ કે ચાંમ સાચનાં હોતાં નથી, તેઓ કાંઇજ નહીં પણ અંદરના ભાગથી સળી ગયલાં અને મસાલાઓની અસરથી બળી ગયલાં ખાલી ખોખાંનો માત્ર બાહારનો એક તકલીદી દેખાવ છે. તે હસ્તકૃત કારીગરીથી જાલવેલાં શખને રહજ રપર્થ થાય છે, તો તે કાગળના પુતલાં કે પાણીના પરપોતા મીસાલ ફાટીને ડુડી જાય છે અને કાચ કે મદીના રમકડાં મીસાલ ભાંગીને જુકા થાય છે. ગમે એવી હુનરમંદી હાડકાં ઉપર અજમાવવામાં આવે, ગમે એટલી મેહેનત તે પાછળ ખપાવવામાં આવે, તોપણ વખત વેહતાં તે ઉપર સળે લાગવાની કુદરતી ક્રિયા અવખ્ય ચાલુ થાય છે અને તેનાં પ્રવાહી તથા નક્કર પદાર્થોનું રૂપાંતર થઇને તથા તેનાં અણુઓ છુટાં પડીને જુદાં જુદાં અનાસરો (કુદરતના મુળ તત્વો) માં આખરે તેઓ મલી જાય છે. મર ન્કરની લાસને સૂર્યદા (જૂમિદા, જળદા કે અગ્નિદાહ) કરી (કોઇખી રીતે) તેને સેવડનું ડેકણે ખાડવા પછી તેના બાજોનું પૃથક્કરણ થઇને તેઓ કુદરતી અનાસરોમાં આખરે

મહી જવા જરથોસ્તી ધર્મ શિખવે છે અને કુદરતના અચુક તથા અચળ નિયમને અનુમોદન આપે છે. રીસાખેન્ડુ કરવા માટે લાસના હાડકાં જલવવા કુદરતના અચળ કાયદોના ભંગ કરનાર બેહુંદુ દર્મીન આ બધા મજહબે કદી આપ્યું નથી, પણ જીવતી જગતની સુખશાંતિ ખાતર લાસનું કોહોતું માંસ જેમ જલવવાનું નથી, જેમ તેનો વગર વીલખે નીકાલ કરવાનો છે, તેમજ હાડકાંના સંબંધમાં કુદરતનો તેજ અચુક નિયમ જલવવા અને કુદરતના કાયદા મુજબ ખાક કરવા જરથોસ્તી ધર્મે બેશક દર્શાવ્યું છે. લાસનું રોગીજ માંસ જલવવાનું અકુદરતી દર્મીન જેમ આ મજહબે આપ્યું નથી, તેમજ તેણે હાડકાંની અકુદરતી અવ્યવસ્થા કરવાખી શખવ્યું નથી. પણ લાસ તથા હાડકાં એ બંનેને કુદરતની ક્રિયા હેઠળ મુકવાની અને તેઓને કુદરતના હવાલામાં સોંપવાની; તેઓ ઉપર કુદરતનો કારગર હાથ કામે લગાડવાની અને મોડે કે વેહેલે કુદરતી કાયદે તેનું અસરકારક સેવટ પરીણામ લાવવાની આ મહાન મજહબ મોતેબર નેમ ધરાવે છે. મરનારનાં હાડકાં જલવવાનો આ નાપસંદ ખ્યાલ ક્યારે, ક્યાંથી અને કેમ ઉત્પન્ન થયો અને તે થવાનાં નાપાયદાર કારણો શું હતાં ? તે બાબદ આગલા એક લેખમાં હું ધણુ વિસ્તારથી બોલ્યો છું.

ધર્મના અબ્યાસિઓનો એક વર્ગ લાસના હાડકાંથી કયામત કરવા કહે છે અને ખીજે ખાકી હાડકાંથી મરનારની યાદગારી જલવી રાખવા જણાવે છે ! આ બેઉ વર્ગો બંને દાખલામાં ખરા નથી. મજહબની ‘સ્પીરીટ’ થી ઉત્પટ્ટા આ વિચારોનું આખર પરીણામ શું ? પોતાનાં વહાલાં મરનાર તરફના વહાલની ઉંડી લાગણી એટલી તિક્ષણ રહે છે કે, ખાકી હાડકાં જલવવાનાં આ જડવાદી મતો કોમના એક ભોલા અને વેહેમી વર્ગને આપદેહ ખાક પરસ્તી તરફ ચતરાઇ જવાને સમળ કારણ આપનારાં થઇ પડે છે. આ ખાલેસ મજહબે મરનારના કોઇખી શારીરીક અવયવોના ખાકી સાધન મારફતે તેની યાદગારી જલવવા કદી શિખવ્યું નથી, પણ જરથોસ્તી શીલસૂરી મરનારનાંજ રવાનની રાહખર મોનોઇ શક્તિ ક્રવશીની મારફતે અને ક્રવશીનેજ નામે જાન્યુક યાદ જલવી રાખવા શિખવે છે.

અવસ્તા રકોલરો લાસના હાડકાંના સંબંધમાં જોકે જુદાં મતો ધરાવે છે, તોપણ હું વિસ્વાસથી માનું છું કે, આ નાજુક સવાલને એક એલતેમાસ, અગર ફરી એકવાર ‘રોવાઇઝ’ કરવામાં આવે તો, લાસનાં સળી જતાં અને ખાક થતાં હાડકાં જલવવાનું બેવજુદપણું પારદર્શક જોઇ શકાય અને ખાલેસ જરથોસ્તી મજહબને લાયક ઇન્સાફ આપી શકાય. અગર એમ થાય તો, આ મહાન મજહબની ખાલેસીને ખેલકત લગાડનારા, દીનના એક ઉમદા દર્મીનના ઉંચા ખ્યાલોને જડવાદની હલકી પકિત ઉપર ઉતારી પાડનારા અને આપણી સાદી સમજની હાંસી કરાવનારા; કયામતનાં વખત ઉપર હાડકાં ઉભાં થવાના અને હાડકાંને સંબોધીને કયામત કરવાના આ ગંભીર અનર્થો વહેલા દુર થાય.



૨૧—બેહુમન અને આદર, બે બળવાન બચાવ,

ગાથાના એક જાણીતા શ્લોકમાં જરથોસ્ત આ મુજબ બોલે છે,

“કેમેના મજદા મવધતે પાયૂમ દદાત
હાત મા દ્રેષ્વાઓ દીદરેશતા અએતકહે
અન્યેમ ધ્વજ્ઞાત આશ્રયા મનકહરયા
યયાઓ શ્યઓઆધશ અપેમ ઇઓસ્તા અહુરા
તાંમ મોધ દસ્તિવાંમ દએનયાધ કાવઓઆ.”

એટલે, હે મજદા ! જ્યારે પુરો અને કીનાની નજરે જુએ, ત્યારે તું સિવાય
ખીજે આદર અને બેહુમન ની મને અને મારા લગતાઓ માટે પાસબાની કોણ
આપશે ? હે અહુરા ! જે બેનાં કામોથી અપ ને રક્ષણ મલે છે, દીનને માટે તે
ડાહાપણુ મને તું જાહેર કર (હા ૪૬, ૭.)

આ મુજબ જરથોસ્ત અહુરમજદ આગલ અપ (દીન અને દુનિયાની વ્યવસ્થા)

ના રક્ષક તરીકે ઉપલી બે શક્તિઓની પનાહ શોધે છે.

ખુલાસો.

તેમાં અહુરમજદ પાસે કોઈ એક કીનેવર પુરાની દ્રષ્ટિથી
પોતાનો અને પોતાના હમશરીકોનો બચાવ શોધતાં આ બે
શક્તિઓનાં કાર્યો (કુદરતી ક્રિયા) થી અપ તું રક્ષણ થતું જણાવે છે અને સેવક
દીનતું ડાહાપણુ મેલવવાની આરજી રાખે છે. જ્યાં જરથોસ્ત અપને ખાતર જે
પુરાથી બચાવ શોધે છે, તે ગનામીનો છે, અને તેની કીનાબોર વલણથી રક્ષણ
મેલવવા બેહુમન અને આદરની સહાયતા માંગે છે.

હવે આ બે શક્તિઓ શું છે ? અને આ બનાવ શું દેખાડે છે ? આપણે
જાણતા નથી, આપણને જણાવવામાં આવ્યું નથી કે આ બનાવનો ખરો ભેદ શો
છે ? આપણે જોઈશું કે જ્યાં જ્યાં બદીના સરદાર ગનામીનોએ દેખાવ કીધો છે,
ત્યાં ત્યાં આ શક્તિઓએ પોતાનું પ્રબલ પુરું પાડ્યું છે. પેહેલું જગત ઉત્પત્તિમાં,
ખીજું નવા મહાબળના ફેલાવામાં અને ત્રીજું શાહુ જમશેદની પડતી પછી દેશની
કીર્તિની જાલવણીના બનાવોમાં તેઓએ બળવાન દિસે આપ્યો હતો,

આ યક્તમાં એક ધણું અમત્યતું વાક્ય મળે છે. તેમાં સપેનામીનો અને ગનામીનો બંને દુનિયાની પેદાયશ બતાવે છે અને જગત ર્વર્ધનિ યસ્ત, ઉત્પત્તિની શરૂઆતના આ બનાવમાં બેહુમન અને આદરને આપણે આ મુજબ ભાગ ભેટાં જોઈએ છીએ.

“યત્તતિતસ્ત અફરે મધન્યુશ દાહીમ અષહે વઝહેઉશ,
અતરે પઈરિ-અવાતેમ વોહુય મનો આતશય.”

એટલે, જ્યારે ગનામીનો ભલી અષની પેદાયશમાં દાખલ થયો, ત્યારે બેહુમન અને આદર બંને વચ્ચે ગયા (૬૦ ૭૬)

હાં ભલી અષ ની પેદાયશ (જગત ઉત્પત્તિની વ્યવસ્થા) માં જ્યારે ગનામીનો દાખલ કરે છે ત્યારે તેમાં બેહુમન (અહુરમજ્દતું મનોબળ)

ખુલાસો. અને આદર (ગરમી અને રોશની તત્વ) ની હાં આપણે દર્મિયાંનગીરી જોઈએ છીએ અને તેઓની કુમકથી અશોની

ફવશીઓ ખુરા ગનામીનોની ખરાબીઓને તોડી નાંખે છે, જેથી તે ખુરા પાણીના વેહેવાને અને ઝાડપાનોના ઉગવાને અટકાવી શકતો નથી અને તુરતજ પાણી વેહેતાં થાય છે અને ઝાડપાનો ઉગવા માંડે છે. (૬૦ ૭૬-૭૮.) ત્યારે બેહુમન અને આદર એ બંનેનું કુદરતી કાર્ય હાં ખુલ્લું થાય છે અને તે જગત ઉત્પત્તિની શરૂઆતમાં શરૂની ગરમીનાં સાધન તરીકે આતશે અને ધમ્વરી ઝાહાપણનાં સ્વરૂપ તરીકે બેહુમને આપેલા હિરસાની યાદ આપે છે. કુદરતનું કાર્ય જે દુનિયાની શરૂઆતની વ્યવસ્થામાં ગનામીનોની દખલથી ઉત્પન્ન થતી અવ્યવસ્થા દૂર કરી જનદારોને જીવનશક્તિ પુરી પાડનારાં સઘણાં સુખ સાધનોને ઊધરભાવ આપવા, તેઓને વ્યવસ્થાસર ગોઠવવા અને ગતિ આપવાનું હતું તે આ બે શક્તિઓએ બળબુનું હતું.

જમ્યાદ યસ્ત માં કયાની ખુરેહુ ની બાબદ આવે છે અને તેમાં તે મેલવવા સપેનામીનો અને ગનામીનો વચ્ચેના ઝગઝાતું વર્ણન મળે છે. આદર ઈજ્દ અને પેહેલો બેહુમન, અદીબેહુસ્ત અને આદર ઈજ્દ ને અને જલીમ ઝોહાક. બીજો અકેમન અને એશમ દેવોને તથા ઝોહાક અને રિપત્યુર ને પોતપોતાના કાસલો તરીકે ઓળખે છે. હવે હાં પેલાં માંની તુરને મેલવવા આદર અને ઝોહાક વચ્ચે જગ શરૂ થાય છે. આદર અને ખુરેહુ બે જુદી શક્તિઓ નથી પણ આતશ ખુદ ખુરેહુન પ્રગટ રૂપ છે

અને તેની પાસેથી ખુરેહ ખુશ્બી સેવા ઝોહાક બળ વાપરે છે. તેને ધારણ કરવા એકવાર ઝોહાક ભેંકે ફાવી જાય છે, પણ આખરે આદર ધનદ તેની પાસેથી તે છીનવી લેવાને શક્તિવાન થાય છે. હવે પેલું ખુરેહ ઝરે વર્કશ સમુદ્રમાં રક્ષણ મેલવે છે અને અપાંખ નપાત ને પાણી અને ગરમીનું મૂળ બીજ છે તે પેલાં ટરને સંજેરી રાખે છે (૬૦ ૪૬-૫૨.)

આ એક જીવની ધરાની તવારીખના બનાવનો આપણને ખરે ખ્યાલ આપે છે અને તે શાહ જમશેદ ની જીંદગીનો એક દુખી બનાવ છે. તેમાં આ વર્ણન શું જમશેદની પડતી અને તેનાં સુખી રાજ્યની ઉકલપાડલના એક દેખાડ છે ? ખરા તવારીખી બનાવોની સમ્યાધતુલાં અલંકારીક વર્ણન થયલું મલે છે. એમાં ક્યાની ખુરેહ અગત્યનો ભાગ બજવે છે અને ખુરેહનો અર્થ બાદશાહી દબદબો, પ્રબલ પ્રતાપ અને મહાન કીર્તિ થાય છે, આ વર્ણન મુજબ બ્યારે જમશેદ પોતાનું ક્યાની ખુરેહ ખોદી બેસે છે ત્યારે તે મેલવવા, બીજા બોલોમાં જમશેદ જેવો પ્રતાપી નીવડવા ઝોહાક તલબગાર થાય છે. આ વેળા આદર અને ઝોહાક વચ્ચેના ઝગડામાં એકવાર ઝોહાકને ફતેહમંદ ઉતરતો આપણે જોઈએ છીએ. આ બીના જમશેદની પુલંદ કીર્તિ ઝોહાકે છીણવી તેનાં તાજે તખ્તનો ધણી થયા, તેની ઝગડકતી કારકીર્દીનો અંત લાવવા અને તેનાજ ખુની ભાઈ રિપરથુર ના હાથથી તેનું ખુન રેડવવાના દુખી બનાવની યાદ આપે છે. બીજા હાથપર આખરે ઝોહાકના હાથમાંથી આદર ધનદ પેલું ખુરેહ છીણવી લેવાને શક્તિવાન થાય છે, તે બીના ફતેહમંદ ફરેદુને ઝોહાકની જુદમી ઝુસરીમાંથી ધરાની આલમને છોડવવા, બાપીમાં તાજે તખ્ત પોતાને સ્વાધીન લેવા અને દેશની કીર્તિ જલવવવાના બનાવની સુખી યાદ આપે છે. જ્યાં દેશના બચાવ અને તેની કાર્તિની જલવણીમાં બેહેમન અને આદરને આપણે ભાગ લેતા જોઈએ છીએ, તેમાં અદીબેહુરત જે આદરનોજ હમકાર છે તેની શામેલગીરી મલે છે અને જ્યાં તે દેશ અને દુનિયાની સર્વોત્તમ વ્યવસ્થા જલવનારી શક્તિ તરીકે કામ કરે છે.

કુદરતમાં કાર્ય કરતી બેહેમન (ઝહાપણ, ધધિરી બળ) અને આદર (ખુરેહ) ની જોડ શક્તિએ શરૂઆતની જગત ઉત્પત્તિમાં આપેલા હીસ્સાની ખુદાઇ ઝહાપણ. જ્યાં બીજી વધારે દલીલ કરીશું અને તેમાં આપણે આ શક્તિઓની વધારે સારી પિછાંબુને પામીશું. અહુરમજદ યરતમાં જ અમશાસ્પદાની પેદાયશનું બયાંન થયું છે અને તેમાં આ પેહેલે ફરજજેની પેદાયશ

પેદા કરવાની શક્તિ તરીકે, હાડમંદ દુનિયા પેદા કરવાની પોતાની એક ભળવાન શક્તિના થયલા ઉપયોગથી જરથોસ્તને વાકેફ કરતાં અહુરમજ્દ કહે છે કે,

“ વઝેથાચ તત્ય કથચ આધ અશાઉમ જરથુરત્ર
મન પ્રથવાચ ચિસ્તીચ યાદશ આ અહુશ
પઝોઉરુયો બવત-યથાચ અહુહત અપેમેમ અહુશ.”

એટલે, અઝે અશો જરથોસ્ત ! તું બાણ, તે કેમ ? મારી પ્રથવ (અકકલ) અને ચિસ્તિ (હાહાપણ) થી દુનિયા શરૂ થઈ હતી અને સૌથી આખરે દુનિયા તેમજ થશે.*

ઉપસા ફકરાના મારાં હાહાપણ અને અકકલ એ શબ્દો ધણા અગત્યના છે અને તેઓ આપણને ખુદની સર્વ શક્તિના ઉચ્ચ ખ્યાલનો નવોજ ખોરાક પુરો પાડે છે. હાંથી બે બાબતું આપણને જ્ઞાન થાય છે. પેહેલું, દુનિયા પેદા પડવાના મહાન બનાવમાં અહુરમજ્દનું મહાન મનોબળ કામે લાગ્યું હતું અને બીજું, કયામતન આખર વખતે બી એજ મહાબળ કામે લાગશે. જરથોસ્તી મજહબનાં શિક્ષણ મુજબ દુનિયાની ઉત્પત્તિ અનિયમીત સંજોગો કે કોઈ ફાંટાખાજ કુદરતનું પરિણામ નથી, પણ તેમાં અવલ અને આખર અહુરમજ્દનું હાહાપણ નિયમીત કાર્ય કરે છે. દુનીયાની શરૂઆત જેમ તેનાં હાહાપણનું પરિણામ હતું, તેમજ તેને નવેસરથી તાજગી બખશવાના બનાવમાંથી એજ ઇશ્વરી હાહાપણના ઉપયોગ તરફ મજકુર કલામ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. ત્યારે ફરવરદીન યરત મુજબ શરૂઆતની જગત ઉત્પત્તિનાં સંકટોના બળવાન બચાવમાં જે જોડ શક્તિ કામે લાગી હતી તેમાં એક બેહેમન હતી, અને તે કોઈજ નહીં પણ અહુરમજ્દ યરત મુજબ પેલુંજ ઇશ્વરી હાહાપણ (બલું મન) છે. જરથોસ્તી ખુદ અહુરમજ્દ નો અર્થજ મહાજ્ઞાની સાહેબ છે અને એજ ઇશ્વરી સર્વજ્ઞ શક્તિ તમામ વિશ્વમંડળમાં કાર્ય કરે છે. હવે બેહેમનની જોડ શક્તિ આદરદંજર સાથે જોહાકે ઝગડો જગાડ્યો હતો અને તેની પાસેથી કયાની પુરેહ મેલવવાની તલબ કીધી હતી. ત્યારે તે પુરેહ આદર ઇજ્દનુંજ સ્વરૂપ છે અને આતશ નિયાયશના “ આત્રો અહુરહે મજ્દાઓ પુથ્ર ” વાલા ભાગમાં

* હયાં દુનિયાની શરૂઆત અને સેવટ માટે જે બે વાક્યો મળે છે, તે ગાથાનાં લખાણમાંથી અને બે જુદે ઠેકાણેથી અનામત લેખમાં અલગ છે અને ત્યાં તેઓ બે જુદી મતલબે વપરાયાં છે (હા ૨૮, ૧૧ તથા ૩૦, ૪).

આતશ સાથે તેનો નિકટ સંબંધ જોડાયેલો મળે છે. હવે આપણે જોઈશું કે, પેલું ઇશ્વરી ગ્રાહ્યપણ જગતના સંબંધમાં જે કાર્ય કરી રહ્યું છે તેવું કાંઈ બળ શું ક્યાની ખુરેહ ધરાવે છે ?

જમ્યાદ યરતમાં ક્યાની ખુરેહને ખુદ અહુરમજ્દની બળવાન શક્તિ તરીકે ઓળખાવી છે, અને તેમાં એજ શક્તિને ઉપયોગમાં લેઈ આ ક્યાની ખુરેહ, જગતને આબાદ અને તુરમંદ બનાવેલી કહી છે.

‘યત અસ્તિ અહુરહે મજ્દાઓ’

‘યથ દામાંન દથત અહુરેઃ મજ્દાઓ.’

એટલે, જે (ખુરેહ) અહુર મજ્દનું છે, જેથી અહુરમજ્દે પેદાશો બનાવી (૬૦ ૧૦) વળી એજ શક્તિ મારફતે દુનિયાને સેવટની તાજગી અને અમર્ગી બખશવા જણાવ્યું છે (૬૦ ૧૧-૧૨). આ મુજબ ક્યાની ખુરેહ ખુદ ઇશ્વરી શક્તિ છે, તે એક ઇશ્વરી બળ છે, અને જે ઇશ્વરી ગ્રાહ્યપણ જગત પ્રગટ થતી અને તેને નવાં સ્વરૂપમાં ફેરવવાનું બળ ધરાવે છે, તેજ બળ ક્યાની ખુરેહને ધરાવતું જ્યાં આપણે જોઈએ છીએ. જ્યાં બેજી શક્તિનાં કાર્ય અને બળ બે જુદાં નહીં પણ એકનાં એક છે અને તેઓ જુદી જુદી દિશાએ પોતાનું બળ પ્રગટ પાડે છે. ત્યારે દુનિયાની ઉત્પત્તિ અને બીજા મહાન બનાવોમાં કામે લાગેલી શક્તિ બેહેમન કોઈજ નહીં પણ મહાન ઇશ્વરી ગ્રાહ્યપણ છે અને આહર ખુદાખ ખુરેહ (ગરમી અને રૈસ્તી તત્વ)નું પ્રગટ રૂપ છે. આ તેજ જોડ શક્તિ છે કે જેણું જગત ઉત્પત્તિમાં ખલલ, દેશમાં બખેડા અને નવા મજ્દબનાં સંકટોના બનાવોમાં તેના સૌથી બળવાન હરીફ ગનામીનો સામે એકત્ર બચાવ કાઢેલો, એટલુંજ નહીં પણ દુનિયાને નવેસરથી સમારવાના સેવટના બનાવમાંથી એજ શક્તિ પેલા બળવાન હરીફ ગનામીનો અને તેના હમશરીકોને એકત્ર રહીને સેવટની હાર આપવામાં સામર્થ્યવાન થશે (૫૦ જેઠ ૬૦ ૯૬). આ મુજબ દીન, દેશ અને દુનિયાની બચરથા જાલવવામાં ઇશ્વરી ગ્રાહ્યપણ (બેહેમન) સાથે ઇશ્વરી તેજ (આહર, ખુરેહ) એકત્ર ક્રિયા કરે છે. અને આખર વખતેબી રૈસ્તી-ગરમીના સાધન તરીકે એજ એકત્ર શક્તિતો બળવાન હાથ કુદરતમાં કામે લાગી તે ફતેહમંદી સાથ પાર પાડવાને શક્તિવાન થશે.

માથાના મથાસે ટાંકેલા શ્લોકમાં અરો જરથોસ્ત અમણ ને રક્ષણ આપવા બેઠું-
મન અને આદર એ બે સુવસ્ત્ર શક્તીઓની નવી દીનના
દીની કદં.

ફલાવામાં અહુરમજ્દની પનાહ શાધે છે. આપણે જોયું છે કે
આ બે બળવાન શક્તીઓએ જુદી જુદી દિશાએ પોતાનું
બળ પુરું પાડ્યું છે અને તેઓમાંનું એક નવી દીનના ફલાવામાં છે. તેમાં આ
શ્લોકની જે તળીએની મકસદ ઉઠાડવામાં આવી છે તેને મજ્દુર પહલવી કેતાબમાં
જોકે જુદા આકારમાં સમન્વયવામાં આવી છે, તોપણ તેની ગર્ભિત મતલબ નવી
દીનના ફલાવાની છે. ત્યાં જરથોસ્તી દીન કબુલ કરવા અને તેનો ફલાવો કરવા આ
મજ્દ-અમશાસ્પંદને અહુરમજ્દ ગુસ્તારપ તરફ ગોચા પેગાંમીઓ તરીકે રવાના કરે
છે અને તેઓ સાથે અર્દાબેહસ્તની શામેલગીરી નસે છે. તેઓ ગુસ્તારપની દરબારમાં
દેખાવ દે છે અને આ અદભુત દેખાવથી ગુસ્તારપ અને તેના દરબારીઓ બ્યારે
ધાસ્તી ખાઈ જાય છે ત્યારે બાદશાહને તેઓ સધ્યારી આપે છે. તેઓ નવી દીન
કેવી બલી છે તેની ખાતરી આપે છે અને તેને કબુલ કરવા તથા તેનો ફલાવો
કરવાની સીકાસ કરે છે. વળી તેઓ બાદશાહને એક હાથપર ધાસ્તી અને બીજા
હાથપર આશા અને ઉમેદો આપે છે અને આખરે ગુસ્તારપ નવી દીનનો હસ્તગીર
થાય છે (બાબ ૭ ૬૦ ૭૪-૮૨, કર્તા દસ્તુર ૬૦ પે૦ સંજાણા બી૦ એ૦).

આ અન્યથા વર્ણન તેના મહાન દસ્તુરે ગાથાનો મજ્દુર શ્લોકને સંબોધીને
બેશક કીધું છે, તોપણ તેમાં તેને જે રૂપ આપ્યું છે તે આગલા જમાનાના દસ્તુર
સાહેબોની દીનનાં લખાણોની જુની એક રીત છે. તેની અંદરની મકસદ નવી
દીનના ફલાવામાં બેહુમન (અહુરમજ્દનાં ગહાપણ), અર્દાબેહસ્ત (દીનના
કાયદા તથા તેની વ્યવસ્થા) અને આદર (ગરમી-રોસ્તી, અકસર દીનના એહમની
રોસ્તી) ની સુવસ્ત્ર શક્તીઓ અને સાધનોએ આપેલા બળવાન હિરસાની યાદગીઆપે છે.



૨૨—“ક્યાની ખુરેહ,” પુરાતન તવારીખના થોડા ખનાવો.

જમ્યાદ યસ્તમાં નીચલું વાક્ય મલે છે.

“યત ઇસત મધ્યો તુઝ્યો ફઝહરસે જરયઝહો વોઉર-કપહો.”

એટલે, ઘાટકી તુરાની અકાસ્યાએ ક્યાની ખુરેહને વોઉરકશ સમુદ્રમાં શોધ્યું (ફ. પૃ. ૫૬).

જમ્યાદ યસ્તમાં ક્યાની ખુરેહ મેલવવા ઝોહાક અને આદર ઇબદ વચ્ચેનાં ઝગડાના અલંકારીક વર્ણનમાં શાહ જમશેદની પડતીના એક ફરિશ્તારસીક તવારીખનો ખનાવ વર્ણવેલો આપણે જોયો છે અને એજ યસ્તમાં એજ ખુરેહના સંબંધમાં બનેલા એવાજ બીજા ઇરાની તવારીખના ખનાવોનું અલંકારીક વર્ણન મલે છે. આ તવારીખી ખનાવ તુરાનના બાદશાહ અકાસ્યાખ સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તે ઇરાન દેશ ઉપર વારંવાર હુમલાઓ લાગ્યો હતો અને તેને પાયામાલ કરવા તથા દેશનો ધણી થવા ચાહતો હતો. વળી આપણે જોઈયું કે તવારીખના આ ખનાવે સાથે હાં પેદાયશ ઉત્પત્તિના કુદરતી ખનાવોને એકજ વર્ણમાં ગુડી લેવામાં આવ્યા છે, માટે તેઓને તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં ખુટાં પાડી દેખાડવાની નયબી કૌશલ કરીયું.

આ બંને બળવાન બાદશાહો ઇરાન દેશના શત્રુઓ હતા અને બંનેએ ક્યાની

ખુરેહ મેલવવામાં રાખેલી ઈતેન્નરી અને કીધેલી તલખગારીતું

ઝોહાક અને અફા- એક સરખું વર્ણન થયલું મલે છે. બેખીસોનના પરદેશી

સ્વાખ.

બાદશાહ ઝોહાકે પ્રતાખી પાદશાહ જમશેદ ઉપર છત મેલવીને

ઇરાનવેજ મુલકનો એકવાર ધણી થયો હતો અને તેણે

છતાયલી પ્રજા ઉપર ધણો કેહર વરસાવ્યો હતો. તેણે જમશેદના હાથે આપાદીની

ઉંચી શીખરે પોહોચેલી આર્થ સલતનતને સરગરદાન અને પરેશાન કરવા આજુ

હવું, પણ તે પોતાની મુસાદમાં નિષ્ફળ થયો હતો. તે દેશની પાયામાલી ચાહતો

હતો, તોપણ અવસ્તામાં તેને ‘અધ-અઓશઝહ’ એટલે, પુરો તેજસી જાહેર

કીધો છે. અવસ્તાનું આ વિશેષણ સંસ્કૃત ‘અજસ’ શબ્દ સાથે મળે છે અને

તેનો એક અર્થ તેજસી થાય છે. આ મુજબ ઝોહાકે જેકે સ્વદેશનો શત્રુ હતો તોપણ

અવસ્તાના હોકમાઓએ તેની એકલી ખાંખાજ દેખાડી નયી પણ તે સાથે તેની

ખુબી દર્શાવવાનું ઉદાર દિલ દેખાડ્યું છે, અને તેમાં અવસ્તાના લખાણની એક

મહાન સમ્યાન્ન જાહે થય છે. આ મુજબ જોહાક જોડે બાદશાહી તેજ ધરાવતો હતો તોપણ તે કયાની ખુરેહ મેલવવા તત્ત્વજગાર થયો હતો. તે મેલવવા તેણે જોડે આદર ધજદ (ખુરેહનાં સ્વરૂપ) સાથે જંગ મચાવ્યું હતું તોપણ તેના હાથથી અચી જવા પેલું ખુરેહ જરેવરકશ (પાણી તત્ત્વ) માં રક્તણ મેલવે છે અને ‘અપાંમ નપાત’ (પાણીની મુગકેલ શક્તી) તેને સંગેરી રાખે છે (ક. ૮) આ વચ્ચેનને સબોધીને હવે આપણે મુળ સવાલ હાથ ધરીશું.

હવે દેશનો આ બીજો મોટો શત્રુ ઉભો થાય છે અને તેણે જોહાક મિસાલ દેશને પચામાલ કરવાનો ધરાવો રાખ્યો હતો. તેણે જોડે ધરાની

અક્રાસ્યામ.

બાદશાહોના જુદા જુદા અંશમાં દેશને ઘણી હાંણી પોહોવાંડી હતી, તોપણ અવસ્તાના મહાન કર્તાઓએ તેને ‘અપ-વરેચ્હહ’

(સંસ્કૃત વર્ચસ) એટલે પુરો તેજસ્વી જાહેર કાંધો છે અને તેના દુગુણો સાથે તેની મોટાઇ તથા તેના દમદમ્યા અને દરજ્જાની સમ્યાન્ન છુપાવી નથી. આ મુજબ તે જોડે બાદશાહી તેજ ધરાવતો હતો, તોપણ તેણે જોહાક મિસાલ કયાની ખુરેહ મેલવવાની તત્ત્વ કાંધી હતી. એટલુંજ નહી પણ આ કાર્તિના લોભી અક્રાસ્યાએ ખુદ અથો જરથેસ્તરનું સૌથી બળવંત ખુરેહ મેલવવા જીવ પટકાને નેહુમત ઉઘાવી હતી. આ માટે તેણે પેલાજ વોડરકશ સમુદ્રમાં પરવરેશ થયવું આ કાર્તિવંત ખુરેહ મેલવવા અનેક ઉપાયો યોજ્યા હતા અને તે તરફ તેણે બારીક શોધખોલ ચલાવી હતી. તે આ કોશેશ જોડે દેશની બદમખતી લાવવાની હતી, તોપણ તેમાં તે નિષ્ફળ થયો હતો અને તેના બદમખતી ઉત્તરું પરિણામ નીપજ્યું હતું. તેની આ કોશેશનાં પરિણામ તરીકે દેશમાં ‘હુઆસવહહ,’ ‘વહહજદાઓ’ અને ‘અવજ દાન્ય’ નામના ત્રણ ફળદ્રુપ સરોવરો વેહેતાં થયાં હતાં અને દેશની આબાદીમાં વધારો થયો હતો.

જોહાક અને અક્રાસ્યામ બન્ને જોડે બાદશાહી તેજ, દમદમ્યા અને દરજ્જો ધરાવતા હતા, તોપણ તેઓ બ્યારે કયાની ખુરેહ મેલવવા તત્ત્વજગાર થાય છે અને ધન્ટેજર રહે છે, ત્યારે આ ખુરેહ કોઇ વધારે બળવંત અને વધારે કાર્તિવંત બેશક હોવું જોઇએ. આવતા લેખમાં આપણે ખાતરજમા કરીશું કે તે પુરા પ્રવિણ ગુરૂ વર્ગનું ખુરેહ હતું. તે અકસર ગુરૂ વર્ગનું ખુરેહ હોવાથી અક્રાસ્યામ ધરાની દેશના જન્મ પામેલાઓ સાથે જન્મ નહીં લીધેલાઓમાંના એક બેનમૂત શખ્સ તરીકે ખુદ જરથેસ્તરનું નામ દે છે અને તેની સાથે આ ખુરેહની પિછણ કરે છે. આ નામીયું

પુરેહ મેલવવામાં જ્યારે તેને નિષ્ફળતાં મલે છે ત્યારે તે ‘આવોય’ એટલે હાથ અફસોસ કરે છે. તે આ નાસેવાસીના આવેશમાં આવીને દેશની ખોરાક-પાણીની આબાહીનો નાશ કરવાની ધમકી આપે છે અને ઘણા શુરસા અને જુરસા સાથે બોલે છે કે, ‘નાઇત ખરેતો પઠરી અમઓમ .. યચિત અશઓનો જર-થુરતહે’ એટલે, પેલું જ અશો જરથોસ્તનું પુરેહ હું મેલવી શક્યો નહીં (કો ૯). પાછલથી આ અળગત પુરેહ અશો જરથોસ્ત ઉપર વારં વાર છે અને તેના પ્રયત્ન પ્રતાપે પોતાની કીર્તિવંત કારકીર્દીની ઉંચે યંચે પુણીને તેઓ ધરાની આત્મ વચ્ચે સરખાંમણી કરી નહીં શકાય એવા મહાન પેગાંમ્બર નીવરે છે (કો ૧૩).

અવસ્તાનાં મજકુર અવાતમાં જે જાણુઃજ્ઞેગ રડત્ય સમાયતું છે તે વિષે હાં થોડો વીચાર કરીશું. એહાક જે સ્વદેશનો શત્રુ હતો તે પેદાયશ ઉત્પત્તિના આદર ઇમદ જે પુદ કયાતું પુરેહનું એક સુંદર સ્વરૂપ છે તે બનાવો. તે નીપાસે જરસ્તીથી ધીજુવી લેવા જ્યારે અળ વાપરે છે ત્યારે તે ધરાનીઓની કીર્તિ હુટી લેવા, અકસર જમશેદ જેવો નામવર નીસ્વાની-ઉમેદ રાખે છે. બીજું, તેના અખાદ દેશની કીર્તિ હુટીને ત્યાં જ્યારે તે પાવામાત્રી પાંથરવા માગે છે ત્યારે પેલું પુરેહ દેશની કીર્તિ મલવવા અને આખાદા ! પાછી લાવવા સમુદ્ર (પાણીતત્વ) માં રક્ષણ મેલવે છે અને ‘અપાંમ નપાત’ (પાણીનો મુચકકેલ) તેને સંગેરી રાખે છે, હા પેદાયશ ઉત્પત્તિના કુદરતી બનાવનો ઇશારો હોવાનું હું સમજું છું. સખમ આ બનાવમાં જે ઇમદી શક્તીને ખાગ લેતી જણાવી છે તેને તુરતજ ‘થો નેરેઉશ દંધ’ અને ‘થો નેરેઉશ તતથ’ એટલે, માણસોને જન્મ આપનાર અને તેનો ઘાટ ઘડનાર તરીકે બોલ-બાવી છે (૧૧૦ કો ૫૨). ત્યારે હાં પુરેહ એટલે ગસ્તી ગરમી તત્વનું પાણીમાં અલેપ થવાનાં અને પાણીની ઇમદી શક્તીએ તેને રક્ષણ આપવાનાં આ માર્મિક લખાણમાં ભવિષ્યની પેદાયશ ઉત્પત્તિમાં ગરમી, રોશની અને પ્રગટી તત્વોએ પોતાનો હિસ્સો આપવાના કુદરતી બનાવનો ઇશારો છે અને તે જરથોસ્તને ભવિષ્યમાં પેદા પડવાનો મહાન બનાવ છે. એનો બીજો જે સખળ સખમ છે તે પાછલથી અકાસ્થામ પેલાજ સમુદ્ર તરફ અને એજ પુરેહ મેલવવા ભારે જુસ્તેજુ ચલાવે છે અને જરથોસ્તનાં જન્મ પેહેલાં તેમનું આ સૌથી પુત્રંદ પુરેહ મેલવવા તે ત્રણ ત્રણ મરતખે પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરે છે, પણ જરથોસ્ત જેવો નામીઓ નીવરવાના અને જરથોસ્ત મિસાલ પાદશાહ અને પેગાંમ્બરના બંને મહાન અધિકારો સાથે સાથે ભોગવવાના

તેના દરેક ભોળી પ્રયત્નો નિષ્ફળ જાય છે. સેવરે આ ખુરેહ જરથોસ્ત ઉપર નજલ થાય છે અને તેઓ ધરાની આદ્યમના 'અહુ' (Temoral Lord) અને 'રતુ' (Spiritual Master) તું અવસ્તાના આખાં સાહિત્યમાં ધરાની આદ્યમ વચ્ચે કોઇએ ખી નહી મેલવેલું મહાન પદ પામે છે.

અવસ્તામાં કુદરતી બનાવોના આ બયાનનાં વળાંમાં જે બીજા બનાવો ગુઠી લેવામાં આવ્યા છે તે તવારીખને લગતા બનાવો છે. તવારીખના બનાવો, આગલા લેખમાં ક્યાની ખુરેહ હાંસેલ કરવાનાં આદર ઇબદ સાથનાં ઝોલાકની લડતનાં બયાનમાં જમશેદની પડતી સાથે દેશની બદખખતીના દુખી બનાવની યાદ અને ફરેદુનની ફતેહમાં દેશની કીર્તિ પાછી તાજ થવાની સુખી યાદના બનાવો આપણે જોયા હતા. હવે મજકુર વર્ણનમાં પાછલથી એજ ક્યાની ખુરેહ મેલવવાની અકારયાબની કોશેશ સાથે એવાજ કેટલાક તવારીખના બનાવો જોડાયલા દેખાડવાની કોશેશ કરીશું. અકારયાબ ત્રણ ત્રણ ભરતખે ક્યાની ખુરેહ મેલવવા જે જેદેમત ઉઠાવે છે, તે ધરાનતું રાજ્ય મેળવવા, દેશ અને દેશના ધર્મની કીર્તિ લુટવા અને તેને પાયમાલ કરવાની તેની જીવતોડ કોશેશ છે અને તે બીના ધરાન ઉપરના તેના વારંવારના નાશકારક હુમલાઓના તવારીખના બનાવોની આખાદ યાદ આપે છે. તેંજું એવી પેહેલી કોશેશ પહલવી જરથોસ્ત નામે મુજબ શાહુ મીનાએહિર ના અમલમાં કીધી હતી. પુરાતન ધરાનોઓના પેશો ખેતીવાડી અને ખાગબાની હતો અને તેજ તેઓના નિર્વાહતું એકતું સાધન હતું. આ જુના અને સાદા જમાનામાં તેઓની મુખ્ય ખેતી જવ, ઘઉં અને ઘાસચારો હતી. ત્યાં કહે છે કે અકારયાખે પાણી જે દેશ (ખેડુત પ્રજા) ની આખાદીતું મુળ છે તેને દુર કરવા અને દેશમાં પાણીની દીપણી લાવી સંકટ ફેલાવવાની કોશેશ કીધી હતી, પણ સપંદારમદે એક કન્યાના રૂપે આવીને તેને પાણી પાછું આપ્યું હતું. કહે છે કે જરથોસ્ત પુસેશ પાસોખમાં પોંહોચ્યા તેની ૬૨૮ વર્ષ આગમજ આ બનાવ બન્યો હતો. વળી પહલવી દીનીકર્દ મુજબ આ બનાવ ઉલુખે તુમારખ ના રાજ્યમાં બન્યો હતો. (પાં ૭ ૬૦ ૩૧) શાહુનામે મુજબ બીજી ભરતખે તેંજું નવદરશાહ ને કતલ કરીને તે ધરાનના તખ્તનો ઘણી યથ ખેઠો હતો અને ત્રીજી ભરતખે તેંજું માજનદરાંન પ્રાંતમાં ક્યાની પાદશાહ કએકાઉશ ની ખતંગ હાલત તથા તેની ગેરહાજરીનો લાભ લેઇ કેટલાંક વર્ષો સુધી ધરાનમાં રાજ્ય ભોગવ્યું હતું. આ મુજબ ત્રણ ત્રણ વારની તેને મલલી આ ટકને તેંજું ગેરલાભ લીધો હતો અને દેશની આખાદી તથા સુખશાંતિનો

નાશ કરવા સરોવરના પાણીના માગે ફરતી તેને જરેવડેશમાં ખાલી કરવાની તેણે નિષ્ફળ કોશેશો કીધી હતી. તે પોતાની આ મહાન યોજનામાં ફતેહમંદ ઉતર્યો નહીં હતો અને ત્રણ ત્રણ વારની તેની આ હીકમતી ઇજ્જતેરી કળાનાં ફળ તરીકે ધરિત દેશને ત્રણ ત્રણ સરોવરોનો સંગીન લાભ મળ્યો હતો. અને દેશની આબાદની અને ફળદ્રુપતામાં વધારો થયો હતો. આ મુજબ દેશનાં આ બંને બળવાન શત્રુ બાદશાહોની નેમ એકસરખી હતી. એક દેશને વેરાન કરવાની અને બીજી ઇરાનીઓની કીર્તિ છીણવી ભેવાની હતી. તેઓ ઇરાનીઓ જેવા કીર્તિવંત ગણાવા ઉમેદવાર હતા, પણ આખરે તેઓ પોતાની મુરાદમાં નિષ્ફળ થયા હતા.

અવસ્તાનાં લખાણોમાં કયાની પુરેહ સાથ જોડાયેલા તવારીખના કેટલાક બનાવોના વર્ણનોથી આપણે વાકેફ થયા છીએ અને એવાજ એક રાજદારી અર્દશીરે આબકાંન અને મોટા ફરકારમાં એજ પુરેહ આપેલા બળવાન હિરસાનું એક પહલવી કેતાબમાં જે વર્ણન મળે છે તે અવસ્તાનાં મજકુર વર્ણનોની આપણને આબાદ યાદ આપે છે. તે પાર્થિયન પાદશાહાતની પડતીના અને પાર્સી પાદશાહાત બરખા થવાના મહાન બનાવો સાથ સંબંધ ધરાવે છે. તે પાર્થિયન પાદશાહ અર્દશાં અને પારસી પાદશાહ નામવર અર્દશીરે આબકાંન વચ્ચે બનેલો એક કર્ણુરસીક બનાવ છે. અર્દશીર જ્યારે વરસ પંદરનો નવ જવાન હતો ત્યારે તેને અર્દવાને પોતાની પનાહ હેઠળ લીધો હતો. એક વેળા શિકારખાહમાં અર્દશીરને હાથે થયેલા ગોરખરના શિકારને એક શાહજાદાએ દાવો કીધો, પણ બહાદુર અર્દશીરે આહિમ્મત તેનો દાવો ખોટો જાહેર કીધો. આથી અર્દવાનની તેની પર ઇતરાજ થઈ અને તેને ઘોડાના તખેલાની રખેવાલીનું હલકું કામ સોંપ્યું. આ બનાવથી અર્દશીર નારાજ થયો હતો. એક વેળા બાદશાહની ખાહેશથી દરબારના નમ્તુમી દસ્તુરે નમ્તુમ જોઈ અને વસ્તારો કાઢી પાદશાહને તેની પાદશાહીની પકડીનું ભવિષ જણાવતાં કહ્યું કે, ત્રણ દિવસમાં તેનો એક ખીદમતગાર તેની પનાહમાંથી નાહાસી જશે, તેની ઉપર કયાની બાદશાહી પુરેહ ઉતરશે અને તે દેશનો એક બળવાન બાદશાહ થશે. આ ભવિષ્યવાણીથી બાદશાહની એક માનીતી બાતુ ગુલનારે અર્દશીરને વાકેફ કીધો અને બંનેએ તેનો લાભ લેવાનો નિશ્ચય કીધો. દરાવ મુજબ તેઓ બંને બે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ રાતોરાત નાહાસે છે અને અર્દવાન તેઓની પુઠ પકડે છે. રસ્તામાં ગામડીઓથી તેને ખબર મળે છે કે, આમદાદમાં બે ઘોડે સ્વારોને વંટાળ્યા વેગે જતા તેઓએ જોયા હતા અને તેઓની

પાછલ એક દબદબા ભરેલું ગરદ પક્ષિ ઉડતું હતું. આ ગરદ પક્ષિનો ખુલાસો દસ્તુરને પુછતાં તેણે આદશાહને વારંવાર કીધો કે, પેલું પક્ષિ એ આદશાહી ખુરેહ છે અને તે હજુ અર્દશીર ઉપર વારેદ થયું નથી, તેથી સેતાળ કુચ કરવી જોઈએ અને તેની ઉપર ખુરેહ નાઝલ થાય તે પેહેલાં તેને પકડવો જોઈએ. ત્યાંથી બીજી મંજલે કુચ દરમ્યાન મલેલી વંજારનાં માણસોને પુછપરછ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું કે, એક સ્ત્રી અને એક મરદ ઘોડા દપતાવતા પવન વેગે જતાં હતાં અને મરદના ઘોડા ઉપર એક પક્ષિ બેઠેલું હતું. આ જવાબનો ભેદ પુછતાં દસ્તુરે આદશાહને જણાવ્યું કે, પેલું આદશાહી ખુરેહ અર્દશીર ઉપર નાઝલ થયું છે, માટે હવે તેની પુઠ પકડાવી બેળ છે (કારનામે અર્દશીર બાબકાંન).

આ વાર્તા મુજબ હાં આપણે કયાની ખુરેહ ને દીન અને દેશની હુતાયલી કીર્તિની જલવણીમાં આગેવાન ભાગ લેતું જોઈએ છીએ. તેની બરકકતથી ખુરેહમંદ અર્દશીર બળવાન આદશાહ અર્દવાન ઉપર ગાલેબ આવે છે અને બાપીકાં તાન્ને તપ્ત પોતાને સ્વાધીન લે છે. તે કોમ અને મજહબ એ બંનેમાં જમાનાની ગઢેશથી આમેજ થયલાં બીગાડનાં બીજો વીણી કાઢવાના પ્રયત્ન પ્રયાસો કરે છે અને હમકોમ તથા હમમજહબની મહાન સેવા બજાવે છે.



૨૩—“ ગઓમૈન્ત” અને “મધુમન્ત.”

મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસો ગોસ્ત ખાવું શું નારવા છે ?

વંદીદાદની પરગરદ ૮ મીમાં નીચલું વાક્ય મને છે.

“વસો પસ્યએત મજ્જયસ્ત અહો નમાનહો
મ્યજ્જદેમ દધથ્યારેશ ગઓમૈન્તેમ મધુમન્તેમ
યઓજ્જદયાં અનાસ્તરેતેમ હુમથ યથ પરચિત.”

તર્જુમે—“ત્યાર પછી મરણ સુજ્ઞ મજ્જયસ્તો તે ઘેરમાં ગોસ્તનું તથા દાડનું ખાણું બનાવે તો, (તે તૈયાર કીધેલું ખાણું) અગાડની માફક રીમન થયા વગર પવિત્ર ગણાય” (મહૂમ એ. કાંગા. ૬. ૨૨).

કોમી મતફેરીના આ સવાલમાં કોઈથી એક પક્ષ તરફ ઢગી પડવાની નયગામ આપણે દેખાડીશું નહીં, પણ પક્ષાપક્ષીથી અલગ રહેવાના નિશ્ચયને વળગી રહી સાચે સાચાં ધાર્મિક કર્મોનો શું છે તેજ દેખાડવાની કોશિષ કરીશું. ખરું છે કે તેઓમાં પાછલાં પહાવવી, પાજદ અને દાર્શનિક લખાણો દીનનાં અસહ કર્મોને કયાં સુધી અનુમોદન આપે છે અને કયાંથી જુદાં પડી ગંભિર અનર્થો કરે છે તે બિનત-અસુખીએ સાદસાદ દેખાડવાની હું પવિત્ર દ્રવ્ય સમજું છું.

મધ્યાત્રે ઠાંકેલું અવરતાઈ વાક્ય મરણના નવદીકના પેહેલા ત્રણ દિવસના ગંભિર પ્રસંગ સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવે છે. તેમાં એક મગ્નાર જરથેશ્ત્રીની લાસને દેકાણે પાડ્યા પછી ઘેરમાં મ્યજ્જદ નો પવિત્ર ખોરાક તૈયાર કરવા કહે છે અને તેમાં ‘ગઓમૈન્ત’ તથા ‘મધુમન્ત’ શબ્દો મરણના પહેલા ત્રણ દિવસોમાં ગોસ્ત નહીં ખાવાના ચાલતા આવેલા અચોક્કસ રેવાજ તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે.

આજુમાં દેખાડેલો શબ્દોના અર્થોના સંબંધમાં કોમના ભણેલા અને અર્ચભણેલા વર્ગ વચ્ચે મતફેર છે. પેહેલો તેઓનો અર્થ ભાષા શાસ્ત્રના આધારે ગઓમૈન્ત ગોસ્તનો તથા દાડનો કરે છે અને બીજો દુધનું પકવાન તથા મધનો કરે છે. બંને એકેકથી જુદા પડે છે અને એક પુરં તો બીજો પશ્ચિમ છેડે જઈ ઉભો છે. પહેલો ગોસ્ત અને દાડ રવા ગણે છે અને બીજો નારવા જણાવે છે. આપણે જોઈશું અને

ખાતરજમા કરીશું' કે, જરથોસ્તી મજહબ શાહી કે ગમો ના કોઇમી પ્રસંગે એક જરથોસ્તીને અમુકજ ખોરાક ફરજિયાત ખાવાની ફરજ પાડતો નથી, બલકે તેમાં તે આપણને ડાદાપણ ભરેલા મધ્યમ માર્ગ ઉપર મુકે છે. આ બધો મજહબ કોમમાં રવા અને નારવા વચ્ચેના નાહક બરપા કીધેલા મતફેરીના આ ઝગડાને કેવળ એકજ શબ્દમાં મનમાનનો નિર્ણય કરે છે અને તે મથાભે મુકેલાં વાક્યમાં દર્શાવેલાં અર્થસુચક શબ્દ વસો છે.

હું ઘણા ભાર સાથે જણાવીશ કે, જરથોસ્તી ધર્મે માણસના ખોરાક જેવી બાબતને કોઇ ખાસ અગત્યતા આપી નથી, પણ તેમાં માણસની મરજીનું છુટાપણું બખણવામાં આવ્યું છે. કોમનો જે વર્ગ અવસ્તાને નામે અને ધર્મને બહાણે ગોસ્ત ખાવું

નારવા જણાવે છે, તે કાંઇજ નહીં પણ મજહબનાં ખરાં જ્ઞાનની નાવાકેશી તથા તેઓની પારકી અને પરધર્મી ખોટે રસે દોરવાયલી ભુલભરેલી લાગણીનું પરીણામ છે. મજકુર વાક્યમાં લાસને અવલ મંજલ પોહોંચાડવા પછી 'ગઓમંન્ત' અને 'મધુમંન્ત' નો ખોરાક તૈયાર કરવા કહે છે, તે એ જોઇએ તો ગોસ્ત અને દારના ખોરાક—પાણીના ખરા અર્થમાં મુકે, અગર દુધ અને મધના અર્થમાં લેઓ, તોપણ આ ઉદ્ધાર ધર્મમાં અમુકજ ખોરાક લેવાની જેમ ફરજ પાડી નથી તેમજ તેને માટે મનાઇથી કીધી નથી. ત્યાં ફરજ અને મનાઇ નીપેધક લક્ષ દેવા લાયક જે અર્થસુચક શબ્દ મલેછે તે વસો છે અને તેનો એક સર્વમાન્ય અર્થ મરજી, ખાહેશ, ઇચ્છા, મુરોદ, વગેરે થાયછે (કિં વીં અં ૨-૧). ત્યારે અમુક ખોરાક ખાવાનું આ મજહબમાં એક જરથોસ્તીની મરજી ઉપર છોડવામાં આવ્યું છે અને બાપાશાસ્ત્રની રૂએ મ્યજદ નો આ પવિત્ર ખોરાક ગોસ્ત તથા શરાબનો છે. અગર તેઓને દુધ અને મધના અર્થમાં મુકે તોપણ તે મરજી હોય તોજ લેવાનું છે. હવે સ્વભાવિક સવાલ થઇ શકશે કે, દુધ અને મધનું પકવાન લેવાની મરજી નહીં હોય તો શું કરવું? એનો જવાબ એકજ છે, તે કોઇમી જાતનો, તનદરસ્તીનો માફક આવતો, મન પસંદ તથા મરજી મુજબ લેવાનો છે અને તેમાંથી ગોસ્ત અને શરાબનાંજ ખોરાક—પાણીને પહેજ રાખવા કહેવું એ આપણી સાદી સમજથી ઉત્પન્ન અને દીનતાં ફરમાનનું ઉત્તંગન કરનાર છે. ખોરાકના સંબંધમાં આ મહાન મજહબે બખણેલાં મરજીના છુટાપણાનાં માઆકુલપણાને પુષ્ટી આપનારી બીજી ધરખમ ફરીલ મજકુર વાક્યના બીજા જે શબ્દો પુરી પાડે છે તે 'હમથ. યથ. પરચિત' છે.

બાળુમાં દેખાડેલા શબ્દોનો સત્તાદાર અર્થ, આગલનીજ (પરચિત) માફક (યથ) એક સરખો (હમથ) અને મરજી મુજબનો ખોરાક હુમથ, યથ, પરચિત. લેવાનો થાય છે. આ અગત્યના અચુક શબ્દો સુચવે છે કે, તમારો જે ચાલુ ખોરાક હોય તે છોડીને બીજો ખોરાક લેવાનો નથી, પણ જેખોરાક તમને માફક આવે છે અને જેનું તમને માતાના ગર્ભમાંથી ખમીર થયલું છે તેજ મનપસંદ ખોરાક આગલનીજ માફક અને વગર ફેરફારે લેવાનો છે. દીનની આ ધરખમ દલીલ પારદર્શક દેખાડે છે કે, ગોસ્તનો ખોરાક તથા શરાબ લેવામાં પાપ નથી અને દુધ કે અન્યથા શાકનો ખોરાક ખાવામાં સવાબ નથી. ત્યારે ગોસ્ત મચ્છીનો ચાલુ ખોરાક તબ્બીનીને દુધ અને બાછપાલાનાજ ખોરાક ઉપર કોમને નિર્વીહ કરાવવાનો જેઓ દયાળુ સાહસ ખેડે છે તેઓ કોમને દીનથી ઉલટા ફટકા આપી આડે મારગે દોરવી જવાના નિષ્ફળ પ્રયાસો કરે છે. તેઓનું આ નમાલી બાબદમાં નાહક પોતાની શક્તિ ખપાવી દેવાથી પહેંજ રહેવા અને ધરમના છુટાપણાના આ મઆકુલ શીક્ષણ ઉપર ગંભીર ગોર કરવા લક્ષ્ય ખેંચીશું. ત્યારે ખોરાક લેવાના મરજીનાં છુટાપણાના આ સ્વભાવિક સવાલમાં આ મજહબ માટે દયા ગુણની ગેરહાજરીનું ગુમાન લક્ષ્ય જવાનું કીંચીત કારણ નથી. ગોસ્ત કે બાછપાલો ખાવાના ગુણ-દોષનો આ સવાલ નથી અને તે તકરારી સવાલ વેદક વિદ્યાના સાક્ષરો માટેજ બાળુ રાખીશું. હયાં આપણો મુખ્ય સવાલ દીનના કર્મોનો છે અને તેનું સાચું શિક્ષણ શું છે તે - મારે કોમ સન્મુખ ધરવા અને તેની સારી સમજ ઉપર છોડવાનું છે.

અવસ્થામાં દુધને માટે જ્યારે પયડહુ સંસ્કૃત પયસ શબ્દ ખાસ મલે છે ત્યારે ‘ ગઓમૈન્ત ’ નો અર્થ દુધનું પકવાન થતો નથી પણ ગોસ્તનો ખોરાક થાય છે. વંદીદાદમાં મુવેલું બચ્ચું જણનારી એક એટલે સુવાવડી બાછને ગાંમ અને મધુ સાથે પયડહુ આપવા કરમને ગોસ્તનું પકવાન. છે (પ૦૭, પર-૫૪) ત્યારે આપણે વાજબી દલીલ કરીશું કે ‘ ગાંમ ’ કે ‘ ગઓમૈન્ત ’ દુધ કે દુધનું પકવાન નથી, પણ તેઓનો એકજ અર્થ ગોસ્ત અથવા ગોસ્તનો ખોરાક થાય છે. મજકુર ફકરામાં એક સુવાવડી બાછડીના ખોરાક તરીકે ગોસ્ત અને શરાબ સાથે દુધને માટે જ્યારે ‘ પયડહુ ’ નામ ખાસ મલે છે, ત્યારે હયાં ‘ ગાંમ ’ નો અર્થ દુધ કરી થતો નથી, પણ માત્ર ગોસ્ત થાય છે તેની મજકુર ફકરો એક ધરખમ દલીલ છે. હયાં આ બાછને પુષ્ટીકારક ખોરાક તરીકે ‘ અનાપેમ ’ એટલે, ભુજેલું ગોસ્ત આપવા કર્મોનું છે અને તેને વળી ‘ ખાસ્ત ’

એટલે સ્વાદીસ્ત ખોરાક તરીકે ઓલખાવ્યો છે. ઇજ્જતને વગેરે મોને વર ક્રિયાઓમાં 'ગાઉશ હુધાઓ' એટલે, સારાં બનાવેલાં ગોસ્તને 'ધી' માં અને 'ગાંમ જીવ્યાંમ' એટલે, તાજાં માંસને 'હુધ' માં ફેરવવામાં આવ્યા છે એ ખરું, પણ આ ફેરફારથી ગોસ્તનો ખોરાક તરીકે વ્યવહાર ઉપયોગ કરવાના મુળ શબ્દ ઉપર તથા તેના અર્થ ઉપર કોઈ જુદી અસર થતી નથી અને તેનો અસલ અર્થ નાબુદ થતો નથી.

વંદીદાદ ઉપરથી જણાય છે કે, 'મધુ' કેશીપીણું નહીં હતું પણ એક તનદરેસ્ત પીણું હતું. તેનો ધાતુ 'મધ' અથવા 'મદ' સંસ્કૃત 'મધ' નો એક અર્થ, ઇલાજ કરવો, તનદરેસ્તી આપવી અથવા રોગ દૂર કરવો થાય છે. તે દવા-દારનો ગુણ ધરાવે છે અને દવા તરીકે શરાબનું પીણું. તેનો ઉપયોગ થતો હતો. તેથી **વંદીદાદમાં** મુવેલું બાળક જણનારી બાઈડીને 'મધુ' આપવા ફરમાવે છે. કારણકે આ સુવાવડી હાલત એક જાતની માંદગી છે, તેથી તેની નબળાઈની ખરાબ અસર દૂર કરવાના તથા તેને કૌવત આપવાના એક અસરકારક ઇલાજ તરીકે ખાસ ત્રિજગતદાર ભુજેલું ગોસ્ત અને શરાબ આપવા જણાવે છે. વળી 'મધુ' **વંદીદાદ** મુજબ એક નિર્દોષ પીણું છે, તેથી તેને ગોસ્ત સાથે એક અશો માણુમને ભેટ કરવા લાયક જણાવ્યું છે (પૃ ૧૪, ૧૭). આ અવસ્થા નામ પદ્ધતી 'મીઝા' અને ફાર્સી 'મય' સાથે મલે છે અને તેઓનો એકજ અર્થ શરાબ થાય છે. ગાહમખારની ક્રિયાની ચાસ્તીમાં 'ગર્મનાન' એટલે ગરમ રોટી સાથે 'હુરા' સંસ્કૃત '**સુરા**' એટલે દારૂ તથા '**મય ખુખ**' એટલે, ઉંચો શરાબ નિર્દોષ પાણી તરીકે ભેટ ધરવાનું સવાજકાર જાહેર કીધું છે. અવસ્થામાં કેશીપીણું તરફ નાપસંદેહગી જાહેર કીધી છે અને પદ્ધતી લખાણો મુજબ શરાબ 'પતમાન' એટલે, બેઅંદાઝ પીવાનો નથી. તવારીખ ઉપરથી જણાય છે કે, આગલા ધરાનીઓમાં છાકટપણાની સામાન્ય બદી દાખલ થઈ નહીં હતી, કારણ કે અવસ્થા અને પતેનોમાં ગુનાહોની જે સજા ફરમાવી છે તેની રીપમાં છાકટપણાની બદીના ગુનાહનું ખાસ લખાણ મળતું નથી. એના સંબંધમાં તવારીખમાં એકજ અપવાદ નોંધાયેલો મલે છે. હખામનીશ અમલમાં ગ્રીકો પાસે તાબેદારી કબુલ કરાવવા મેસીડોનિયા એક ધરાની એલચીખાતું ગયું હતું, તેણે શરાબની મસ્તીના બહારમાં મેસીડોનિયન બાનુઓ સાથે નિર્વજ છુટ લીધી હતી અને તેના પરીણામમાં આખું એલચીખાતું કતલ થયું હતું. આ મુજબ ગોસ્ત અને શરાબનો ઉપયોગ આગળના જમાનાઓથી ઉતરતો રહ્યો છે, તેમાં જરથોસ્તી ધર્મે અટકાવ

મુકયો નથી અને તે માટે મરજતું જે છુટાપણું જખશવામાં આવ્યું છે તે આપણે જુદી જગું જોઇતું નથી.

આપણો મુખ્ય સવાલ મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ ગોશ્ત નહીં ખાવાના ચાલતા આવેલા રવાજો છે, પણ વંદીદાદ માં શસને સેવટની દેકાણે પાડવા પછી જે ખોરાક તૈયાર કરવા કહે છે તેને દીન પાલનારાઓની મરજી પર છોડવામાં આવ્યો છે. ત્યારે આ ત્રણ દિવસ ગોશ્ત નહીં ખાવાનાં પાછલાં પહલવી અને ફાર્સી લખાણોમાં જે ફટવા અપાયા છે તે વંદીદાદનાં મઆકુલ કર્માનથી નાપાયદાર હરે છે. વળી મરણ જેવા ગંભિર પ્રસંગે ખોરાક ખાવાના સંબંધમાં જરયોસ્તી ધર્મે ત્યારે મરજતું છુટાપણું જખશ્યું છે ત્યારે બીજા વ્યહવાર પ્રસંગોમાં આજુ મનપસંદ ખોરાક લેવામાં ધર્મનો કોઈ જાતનો બાધ કે બંધી નથી.

હવે આપણે મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસે માં ગોશ્ત નહીં ખાવાનાં પહલવી અને ગોશ્ત ખાવાની ફાર્સી લખાણો તપાસીશું અને તે જોમાં વંદીદાદ ના કર્માનને કિતરાવી નાખનારા ફટવા અપાયલા બેદ સાથે જોઈ શકીશું. તે નાપાયદાર પ્રથમ ફટવા પહલવી લખાણોમાં મલે છે.

વંદીદાદની પહલવી શરેહ. ત્રણ દહાડા અને રાતોમાં ત્રણ ગોશ્ત કામમાં નહીં લેવું (૫૦૮ ૬૦ ૬૪). એવા અંક ફટવા પહલવી લખાણોમાં મલે છે.

સફર છુતકેહશન.—મરનારનાં સગાંઓએથી ગોશ્ત મુતલગ નહીં ખાવું (સં ૩૪).

સવાલ કરવામાં આવે છે કે, માણસનું મરણ થાય ત્યારે ત્રણ ગોશ્ત શા માટે ખાતા નથી ? અને ખાય તો શું કિતરાવણું થાય ? એના વજર કર્દ દીની. જવાબમાં કહે છે કે, જે કોઈ તે ખાણું ખાય તેને તે ગુજરેલાંની ‘વાંઝરશત’ ની ધાત તેના તન પર પોંદોચે. તેથી જાહુલું મોત વધારે પોંદોચે છે અને પેલાને તનદરેસ્તી આપવી વધારે મુશ્કેલ થાય છે અને મરવામાં વધારે હલાકી પોંદોચે છે. (સં ૧૦).

આ નાપાયદાર લખાણ પંચકમાં એક જરયોસ્તીનું મરણ થાય તો પંચકનાં પાંચ દીંગલાં દીંગલી બનાવવાની અને નહીં બનાવે તો મરનારના ઘરમાં પાંચ મોત ધવાની કોમના વેહેમી વર્ગમાં નમોજી જે રસમ જાયજ છે તેનો આપણને આત્માદ ખ્યાલ આપે છે. આ નારવા ફટવાએ પાછલથી ગંભિર રૂપ લીધું છે અને તેની ઘણી ખરાબ વેહેમી અસરો થયલી રવાયતો વગેરે પાછલાં ફાર્સી લખાણોમાં જાણજ મલે છે.

જે કોઇ ઘરમાં કોઇ એક મરણ પામે ત્યારે ઘટે છે કે ત્રણ દહાડા સુધી
સદરે નસર. ગોસ્ત ખાવું નહી, અથવા ઇન્નવવું નહી. કારણકે એવી ધાર્તી
છે કે તેમ કરે તો કોઇ બીજું મરણ પામે (ખાખ ૭૬).

દીનમાં કહેછે કે જે ઘરમાં કોઇ ગુજરી જાય તે ઘરમાં ત્રણ દહાડા સુધી
ખાંડા અને તાજું ગોસ્ત નહી લાવવું, નહી પકાવવું અને નહીં ખાવું
બીજી રવાયતો. કારણકે એવી ધાર્તી છે કે કોઇ બીજા માણસ તેની પછવાડે
મરણ પામે (સં ૪૭ વગેરે)

મજકુર પહલવી અને ફાર્સી લખાણોમાં મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ ગોસ્ત
નહી ખાવાના જે ફટવા મલેછે તે વંદીદાદના ઉમદા ફર્માનનું
સારાંશ. ઉલંગન કરનારા છે અને તેઓને અસલ અવસ્તાનો બીલકુલ
ટેકા નથી. આ કદિપત ફટવા આપવામાં દસ્તુર સાહેબોએ

પોતાનીજ મુનસરી વાપરવાનો અનર્થ કીધોછે અને એક બિન જરૂરી રેવાજને
બિનપાય જન્મ આપ્યોછે. અસલ અવસ્તામાં લાસને અગ્નિ મંજલ પોંદ્યાડવા
પછી ગોસ્ત અથવા બીજો જે ખોરાક આગલ ખપમાં આવતો હતો તે લેવામાં
આંકાશ કે અટકાવ મત્તો નથી, ત્યારે પાછલાં લખાણોમાં અયોગ્ય અટકાવ મુકેલો
મલેછે. અવસ્તાના મહાન ગુરૂઓએ અમુક ખોરાક ખાવા અગર નહીં ખાવાની
નિર્ણય આપેલા સાથે મરણ જેવા એક ગંભીર પ્રસંગનો સંબંધ જોડી આપવાનું
જ્યારે મુનાસિમ જોયું નથી, ત્યારે પાછલા દસ્તુર સાહેબોએ અને આજના અર્ધ
મણેલા કેટલાક રાહબરોએ અવસ્તાના વડીલ ગુરૂઓથી ઉલટા ફટવા આપવા અને
તે ફાહેશ કરવામાં પોતાના જજમાન વર્ગની કોઇ ઉચી સેવા બજારી નથી. ખત્રે
આ અને એવાજ બીજા અવસ્તાથી ઉલટા બિનજરૂરી રેવાજો અને નાપાયદાર તરીક-
તોના પાછલા ખર્ચાણુ બેઅંદાઝ વધારાએ લખકોમના હકમાં ફાયદા કરતાં નુકસાન
વધારે કીધુંછે, અને પાછલથી તેણે અકસર વેહેમી તરીકેતોનું નાપસંદ તત્વ આમેજ
કરી આપ્યુંછે. આ લખાણો સાસાન્યન જમાના અને તે પછીના વખતમાં લખાયાંછે
અને પાછલા જમાનાના આ પાછલાં લખાણોના કેટલાક દાખલામાં અવસ્તાના અસલ
ફર્માનોને તેના સાચા ભાર્થમાં નહી સમજી શકવાની કમનસીબીને લીધે તેઓમાં
ધણા અનર્થો થયલા જાગળ મલેછે. આ પાછલાં લખાણોમાં ત્રણ દિવસ ગોસ્ત
નહી ખાવાના ફટવા આપીનેજ પહેલ રહેવામાં આવ્યું હોત, તો તે દીનના
ફર્માનોથી ઉલટા ફટવા આપવાની એકજ ભુલ ગણી શકાતે. પણ હયાં તો આગલા

અને પાછલા દરતુર સાહેબોએ વેહેમી તત્વો આમેજ કરી જે ધલાળે અજમાવ્યાછે તે હદથી જ્યાદેહ અસહ્ય છે. તેમાં તેઓ મરણનો શોકાતુર ભય પેદા કરેછે અને ક્રોધ વચ્ચે મોતનો ખાઉ ઉભો કરેછે ! જીવ જવાના જોખમનો આ ઘાટી ધલાજ મમે એવાં સંગદિલ માણસનું હૃદય પીગલાવી તથા તેને ભય પમાડી વશ કરવાને અને આ નાપાયદાર વેહેમી ફટવાને શરણ થવાને પુરતો છે.

ખરું છે કે નવું તે સઘળું કંચન નથી, તેટલુંજ આ બી ખોટું નથી કે જીવું તે સઘળું સોનું નથી. કેળવણીમાં અગ્રેસર કેહેવાતી પાર્સી ક્રોમ આપીકા મજહબના બાબમાં કેળવણીના બળે ખરાં કે ખોટાં વચ્ચેનું તોલ કરવાને બી શક્તિવાન નથી એ ખચીત એક કોમી કંગાળ કમનસીબી છે. પાછલા રેવાળે અને તરીકતોમાં જે કાંઈ ખુબી બરેલું તથા ક્રોમ અને મજહબને જેબ દેનાર હોય તો, તેનેમાનતી નજરે જોવા અને પાલવા આપણે કદી ના પાડી નથી. પણ જે જે રેવાળે અને તરીકતો દીનના ફર્માનથી ઉલટાં, દાળ, સ્થળ અને સ્થિતિને આડે આવનારાં, વેહેમી અને ખર્ચાળુ હોય તો શા માટે તેઓને પાળવાં અને પંપાલવા જોઈએ ? શા માટે અવસ્તાના ઉમદા ફર્માનો ઉપર તેઓને સરસાધ મલવી જોઈએ ? પાક અવસ્તામાં વેહેમી તત્વો આમેજ થયલાં મલતાં નથી, તેમાં ગડબડ સડેલું અને કલંકિત કાંઈએ નથી, પણ તેમાં સઘળું સ્વચ્છ અને સાચું; ખાલેસ અને ખુબીવંતું મલે છે. ત્યારે અવસ્તાના ઉંચા ખ્યાલોથી જે જે રેવાળે અને તરીકતો જીદાં પડતાં હોય અને તેને ખુલ્લો અનાદર કરતાં હોય; તેઓ સાથ વેહેમી માન્યતાઓ ગંડાયલી હોય અને પાછળથી તેઓને મિનપાય બેઅંદાઝ ખર્ચાળુ બનાવવામાં આવ્યાં હોય તો, તેઓને પાલવા અને પંપાલવામાં ખરી દીનદારી નથી, તેમાં ખરી સવાખકારી નથી, ત્યારે અવસ્તાક ફર્માનો, તેમાં સમાયલા મોતેબર ખ્યાલો અને તેની અચુક તથા અખંદ ખુબીઓને લીધે તેઓ સર્વોપરી સત્તા સમાન ગણાવાં જોઈએ, તેઓ તરફ માન ધરાવવું જોઈએ અને તેઓ માન સાથ પલાવાં જોઈએ.



૨૪—“ ગર્ભોક ” અને “ હંદાન ફરેશ. ”

પહલવી ‘ ટેકસ્ટ ’ ના બે બેગાના શબ્દો.

સ્પીલ પહલવી વંદીદાદ માં ‘ ગર્ભોક ’ શબ્દ મલે છે (પાં ૮૬૦ ૬૪ ની શરેહ), તેને અવસ્તા—પહલવીના બે નામીયા સ્પેલરો તેઁ અંકલેસરીઆ અને શેઁ હમરૂઆ બે જુદી રીતે ઉકલાવે છે. પેહેલા વિદ્વાન તેનો અર્થ પોશાક કરેછે અને વાળખી કહેછે કે, “ તેને ‘ દર્મુક ’ વાંચવો કે ‘ ગર્ભોક ’ વાંચવો તેનો સંદેહ છે ” (જાં દીઁ ખોઁ મંઁ નો એહંવાલ સને ૧૮૯૦—૯૮, સફે ૨૭૨). બીજા વિદ્વાન તેને પહલવીનો બીગરોલો આકાર ગણે છે, તેનો અર્થ ખદ્દો (પોશાક) કહેછે અને ‘ ગર્ભોક ’ ને ‘ નીર્મત ’ * શબ્દમાં ફેરવે છે (રીસ્તિઁ સફે ૪૬). આ અર્થો ઉપજાવવાનું સ્વભાવિક કારણ આ છે કે, મજનુર શરેહમાં અદાશખી બામદાદે અદાશર્શની બાજ આગલ કાંઈ સીજ મુકવા કહે છે, તેને માટે ત્યાં મજનુર બેગાનો શબ્દ મલે છે અને બાજ આગલ જે ખાસ બેટ ધરાવે છે તેમાંની

* અવસ્તા—પહલવી સ્કૉલરો એકેક શબ્દ ઉપર કેવી બારીક શોધખોલ ચલાવે છે તેના અનેક દાખલામાંનો એક આ ‘ નીર્મત ’ શબ્દ છે. તેને ડોઁ વૅસ્ટ સમજી શક્યો નહીં હતો અને તેણે તેનો ખુલાસો મહુમ વિઁ તેમુરસ થી મેલવ્યો હતો (બંને વિદ્વાનો વચ્ચે થયેલો પત્રવ્યવહાર). આ શબ્દ ઉપર નીચલે ટેકાણે વિવેચન થયેલું મલેછે (મજનુર એહેવાલ સફે ૧૧૧). ડોઁ વૅસ્ટ પહલવી સાહિત્યનો લોકે એક અથગ સ્કૉલર હતો અને તેણે આ સાહિત્ય ઉપર ઘણી નવી રોશની નાખી છે, તોપણ જે બાબદો તે સમજી શક્યો નહીં હતો, તેમાંની ઘણી બાબદોનો ખુલાસો કાંઈખી ગર્વ વગર એક સાચા સ્કૉલર તરીકે મહુમ તેમુરસથી મેલવવામાં તે માનસરંજુ સમજતો હતો. મરહુમ વિદ્વાને જુદાં જુદાં સાહિત્યોના શાંત અને હંડા અલ્લાસે જરથોસ્તી મજહબની જે મહાન સેવા બનવી છે તે દીઠીબી ભુકી નહીં શકાય એવી અમુલ્ય છે. મરહુમની ખાસી પટેલી જગા તેમનાજ વિદ્વાન બેટા મીઁ બેહેરામજોરે રાખી છે અને આ નામીયા સ્કૉલર પોતાની સ્વતંત્ર શોધખોલથી તથા શિક્ષાગુરૂપદેથી સાહિત્ય સેવામાં પોતાનો બળવાન દિરસો આપે છે. એવા જીજ્ઞાસીના સ્કૉલરો આજ આપણી નાંદર કોમ વચ્ચે પડેલા છે. અગર તેઓની કોમ તરફથી લાયક કદર કરવામાં આવે, તો ધર્મ સાહિત્યની હંચી સેવા બળવત્તામાં તેઓ પોતાનો કીમતી ફાલો આપવાને શક્તિવાન થાય અને એમ થાયતો કોમ તથા મજહબની બેહેતરી અને કીર્તીમાં બેશક વધારો થાય. બાપીકાં સાહિત્યની ખીલવણીમાં કમનસીબે કોમનો જરદાર વર્ગ બેદરકાર છે અને તેણે જરના બેરે ઉદારતાથી આ બજુકનો કલંક હવે ધોઈ નાખવો સમ્ભવ છે.

એક જામે—એ—અશોદાદ (સીઆવ) હોય છે. આથી સ્વભાવિક રીતેજ બેઉ વિદ્વાનો તેનો અર્થ પોશાક કરે છે. પદલવી શરેહનાં લખાણ ઉપરથી જણાય છે કે, આ નામ શું છે અને શું સુચવે છે તે શરેહ લખનારા મદાન દસ્તુર સાહેબો સમજી શક્યા નથી અને તાબુખી બરેલુ નો આ છે કે, એજ શબ્દનો અર્થ વધારે પાછલા દસ્તુર સાહેબોએ જુનેહુગાર કાઢ્યો છે ! [૧૦ તેમુરસે તેનો એક ઉચ્ચાર ‘ ગર્મોક ’ કાઢ્યો છે તે દરોખસ્ત છે, પણ બેઉ સાહેબોએ તેનો જે પોશાક અર્થ ઉઠાડ્યો છે તે શકમંદ જણાય છે. કારણકે પદલવી સાહિત્યમાં પોશાકને માટે ‘ વસ્તર ’ અથવા વસ્તર્જ, ‘ પેરાહન ’ (પેહરન) તથા ‘ શીવીક ’ (સદરે) વગેરે શબ્દો મળે છે, પણ તેમાં આ ‘ ગર્મોક ’ જેવા આકારનું કોઈ નામ મળતું નથી. પદલવી બાપાના અનેક ઉચ્ચારો થાય છે અને મજકુર શબ્દ દોઢ દળન રીતે વંચાય છે, * તોપણ તેમાંનું એકખી વાંચણ પોશાકના અર્થ માટે મળતું નથી.

એજ ૩૫ ખુદેહ અવસ્તાના પદલવી તજ્જુમાર્માં ખીજી તાર મળે છે, તોપણ તેના મુળ અવસ્તાના શબ્દને સમજવાની ખીજી મુશકેલીને લીધે આફ્રીનાંને ગાહુ- શરેહ કરનારા સાહેબો તેનો કોઈ અર્થ ઉઠાડી શક્યા નથી અને અસલ અવસ્તાને જે ઉચ્ચાર થાય છે, તેનો પદલવી અક્ષરમાં અનામત ઉતારો કાઢ્યો છે. પાછલવી તજ્જુમે કરનારા સાહેબોએ તેના જુનેહુગાર એવો ગંભીર અર્થ ઉઠાડ્યો છે અને એક લુલે ખીજી અનર્થને કારણ આખું છે. ત્યારે આ ચાર અક્ષરના એક નાના શબ્દએ ગુચવાડો ઉભો કાઢ્યો છે. એનું મુળ અવસ્તા છે તે આફ્રીનગાન તથા આફ્રીને ગાહુમખારમાં “ ગરેમો વરડાહા ” નામમાં મળે છે (૬૦ ૯) અને ત્યાં તેનું પદલવી અનામત ૩૫ “ ગર્મોક વરગાહા ” થયું છે. વળી તેનું પાગંદ શરેહમાં “ ગરેમો વધરીમ ” ૩૫ થયું છે અને તેનોખી પદલવી આકાર “ ગર્મોક વર ” મળે છે (ખુ૦ અ૦ બા પદલવી માએની મફે ૨૧૦). આ મુખ્ય અવસ્તાના ઉપલાં નામમાં વપરાયલા ગરેમો નો પદલવી ગર્મો શબ્દમાં ઉતારો (transcribe) કાઢ્યો છે અને તેને છેડે ‘ ઓ ’ સ્વર આવવાથી વધારાનો (redundant) ‘ ક ’ સુકત્રામાં આવ્યો છે. આ પદલવી ૩૫ જોકે કાયદેસર થયું છે, તોપણ મજકુર ખુદ અવસ્તા શબ્દ પ્રથમ બેગાનું હતું અને તેનો અર્થ ઉઠાડવાની પેહેલી મુશ્કેલી હતી. વળી તેનું

* દાખલા તરીકે ગર્મોક અને ગર્મેનક, દર્મોક અને ગર્મેરક, જર્મોક, અને ગર્મેવક, ચર્મોક અને યલ્મોક વગેરે અનેક ઉચ્ચારો ઉપલબ્ધ થકાય છે અને એવા તખ્તીલ થતા પદલવી અક્ષરો તેના અલ્પાસિઓ માટે એક સૌથી બિઠક બાબદ થઈ પડે છે.

ઉપલું પહલવી રૂપ અવસ્તા જેટલું જ એગાતું હતું અને તેનો અર્થ ઉઠાડવો એ બીજી મુશ્કેલી હતી. આ કારણોને લીધે આગલાં વર્ષોમાં ‘ જાં દીં ખોં મંડળી ’ માં એજ ગર્ભોંક શબ્દ ઉપર ગરમા ગરમ વાદવિવાદ થયો હતો અને તેનો મનમાનનો નિર્ણય થયો નહીં હતો. ત્યારે અસત્ર અવસ્તા શબ્દ, તેનું એગાનાપણું, તેનો પહલવી અક્ષરોમાં ઉતારો અને ઉતારો થયલાં આ પહલવી રૂપને ઉકલાવવાની મુશ્કેલીનાં આ સઘલાં સામટાં કારણોને લીધે પાછલથી તેનો અનર્થ થયો છે. એનું એક સ્વભાવિક કારણ ગર્ભોંકને પાછલા દસ્તુર સાહેબોએ પહલવી હોર્મોંક (આશમોગ) નું બીગડેલું રૂપ સમજી તેનો અર્થ ગુનેહગાર કીધેલો હું સમજું છું અને શબ્દોના મલતાપણાથી પહલવી અને પાજંદ ભાષાઓમાં અનર્થોના એવા અનેક દાખલા મોજુદ મલે છે. વળી આ અનર્થનું બીજું જે સ્વભાવિક કારણ જણાય છે તે, ગાઢખારોમાં ઘટતો હિસ્સો નહીં આપનાર એને ગાઢખારનાં મજકુર ભણતરોમાં તકરીરવાર જાહેર કીધા છે અને તેઓમાંના એક ચોક્કસ ગાઢખારમાં ભાગ નહીં લેનારને ગુનેહગાર જાહેર કીધેલો સમજવામાં આવ્યો છે. આ શબ્દનો લગભગ એવોજ અર્થ બીજે ઠેકાણે (રસ્તુ યસ્તમાં) પશ્ચિમના ઉલ્માઓએ કીધો છે અને તે બાબદ “ ગાઢખારની ધાર્મિક મજલસો; તેમાંથી અધર્મીઓની બંરંતરી ” ના મથાણાં હેઠળ આગલા એક લેખમાં કેટલુંક હું બોલ્યો છું.*

તે પકવાનતું નામ છે અને ગરમ વડાંનાં એક ખાસ પકવાનતું નામ છે. તે પેતેશહેમ ગાઢખારમાં ભાગ નહીં લેનાર અધર્મી જર-ત્યારે આ નામ ચોસ્તીને તેની ચાસ્તીમાં ભાગ નહીં આપવાના અર્થમાં મલે શું છે? છે. હાં એક જરચોસ્તીને ગાઢખારની ભેટમાંથી જેમ ખાતલ કરવા કહ્યું છે, તેમજ આખાં, બેહેરાંમ, તીર, બેહેર વગેરે યસ્તોમાં ઇજદોને ભેટ ધરાતી ‘ બ્યજદ ’ માં એક નાઅશોને ભાગ નહીં આપવાનાં લખાણો મલેછે અને તેમાં એવાં નાદર્મીન તથા અનીતિમાનો ઉપર ધર્મની જાહેર મંડળીનો આંકોશ મુકવામાં આવ્યો છે.

આ નામ સર્વથી પેહેલાં રસ્તુ યસ્તમાં મલે છે. રસ્તુ ઇજદને ભેટ ધરવાનાં ‘ વરો ઉજદાત ’ એટલે, ખમીર ચહુરાવેલી વડી અને રસ્તુ યસ્તો ‘ પેરેતો વીધજર ’ એટલે, ખારીપુરી, શીરોપુરી અથવા ખીરપોળી નાં પકવાનોનાં નામો મલેછે અને તેમાંનું એક

* ઈસ્વી ૧૯૧૯ ના માસ ઓગસ્ટનું ઇરાન્યન એસોસિયેશનનું જર્નલ સં ૧૮૫૦.

“વરહ” છે. તે હિન્દુ બાહ્યોની યજ્ઞક્રિયા માં ભેટ ધરાતાં એક પક્ષવાન સાથે મળે છે અને તે વડાં છે. બાહ્યોમાં તેને તેલમાં તળવામાં આવે છે અને મજકુર વસ્તુમાં મજકુર નામનું જે વિશેષણ મળે છે તે “રઘોધન્ય” છે અને તેનો અર્થ રોગન અથવા તેલ થાય છે. ત્યારે રસ્તુ ઇન્દ્રને ભેટ ધરવા રઘોધન્ય વરહ એટલે, તેલમાં તળેલાં વડાં હોય છે (૫૦ રસ્તુ ૬૦ ૩ વગેરે) અને ગાહ્યારમાં ગરેમો વરહ એટલે, ગરમ વડાં ભેટ ધરવા કહે છે (આશ્રી ૧૦ ૬૦ ૯). આ મુજબ હમરપથમએદમ ગાહ્યારમાં અશો લોકાને ગર્મનાન એટલે, ગરમ રોટી અને મયખુખ એટલે, ઉચો અથવા મીઠો શરાબ ભેટ આપવાનું સવાનકાર જણાવ્યું છે (આશ્રીને ગાહ્યાર).

આશ્રીનગાને ગાહ્યારમાં ગરેમો વરહ નામના આગલા શબ્દનો ઉચ્ચાર પહતલી હરફે ગર્મેકનો જે ઉતારો થયો છે, તેજ રૂપ પહલવી વંદીદાદ. આઠમાં પરગરદની મજકુર પહલવી શરેહમાં મળે છે. આ જોડે વિશેષણ છે તોપણ તેના બેગાનાપણાને લીધે તે પોશાકની ભેટના નામનાં ફેરવાઇ ગયું છે. આ પહલવી રૂપ ભેટનું કાઇ ભેદ મરેલું નામ હોવું જોઇએ અને ચહારમની બામદાદે અર્દાફર્શની બાજ આગલ ભેટ ધરવાની કાઇ વસ્તુનું નામ હોવું જોઇએ એવાં શકમંદ કારણનુ લઇને તેને પોશાકની ભેટનું નામ મલ્યું છે. ત્યારે આ બેગાનું નામ બે ઠેકાણે બે જુદા અર્થોમાં વેહેચાઇ ગયું છે અને તે પોશાક તથા ગુનેહગારના બેવડા અર્થમાં ગુચવાઈ ગયું છે. તેને આપણે ‘ગરમ વડાં’ નાં અર્થમાં સુકચે છીએ અને તે પ્રથમ રસ્તુઇન્દ્ર, ત્યારપછી ગાહ્યાર અને સેવટે અર્દાફર્શની બાજ એ ત્રણ જગ્યાએ ભેટ ધરવાનાં એક પવિત્ર પક્ષવાન તરીકે મળે છે.

અવસ્તાના આ બે શબ્દોએ પુર્વ અને પશ્ચિમના ભાષા શાસ્ત્રીઓને ઘણી મેહેનત આપી છે, તેઓએ તેના અનેક અર્થો ઉપજાવ્યા છે. ગરેમો વરહ અને તે ઉપરથી અનેક અનુમાનો ઉપજાવવામાં આવ્યાં છે. અને બાજુમાં દેખાડેલાં નામોમાં વિશેષનામ ‘વરહ’ છે પણ રઘોધન્ય વરહ. તેનાં બે જુદાં વિશેષણો મળે છે. એક ‘ગરેમો’ અને બીજું ‘રઘોધન્ય’ છે. પેહેલાંનો અર્થ ગરમ અથવા ઉગું અને બીજાનો તેલને લગતું થાય છે. ત્યારે પેહેલાં નામનો અર્થ ગરમ વડાં અને

ખાનો તેલમાં તળેલાં વડાં થાય છે. તેલમાં તળેલું જે પકવાન તેજ
 રમ કાઢેલું પકવાન છે અને ખાંને એકજ મતલખનો એકજ અર્થ
 રાવનાર બે નામો છે. આ બેમાંના પેહેલા ગાઢખાતના આશ્રીનખાંનના શબ્દથી
 હેલો ગુચવાડો થયો છે અને તેણે રસ્તુ યસ્તના બીજા શબ્દને ગુચવી નાખ્યો
 . તેથી પ્રથમ રેવરંદ હાં (મલસ અને પ્રાં ડામ્સ્ટેટ પેહેલાં નામનો અર્થ
 તેહગાર જણાયેલો કરે છે અને તેને અવસ્તાના ‘વર’ એટલે છાતી સાથ સર-
 ખાવી ‘ગરેમો વરડહ’નો અર્થ ગરમ છાતીવાલો કરે છે (અં ડીક્તરી સં
 ૨૬, કૃતી કાં એં કાંગા). હવે એવુંજ વિશેષ નામ રસ્તુયસ્તમાં મલે છે
 ને તે જોકે જુદાં જુદાં વિશેષણમાં મલે છે, તોપણ ત્યાં તો તેના દીનીકદ
 ને શામાનામેહમાં આવેલાં સ્થાવક્ષ અને અદ્દાવીરાફના આતશની સલગાવેલી
 હમાંથી પસાર થવાના અને છાતીપર ગરમ કંચુ રેડવાના બનાવો સાથ સરખાવી
 મકુર ગુનેહગારનોજ અર્થ ઉપજાવવામાં આવ્યો છે (એજ અં ડીં સં ૪૬૯).
 નામના સંબંધમાં એક દાખલો મને પાછળથી મલ્યો છે. તેમાં વિં શેહેરી-
 રજી રસ્તુયસ્તના ‘વરડહ’ નામને પહલવી ‘લક’ અને ફાર્સી ‘બરહ’
 ૪ સરખાવી તેનો અર્થ હલવાન કરે છે અને મજકુર યસ્તમાં મલતી આ ભેટને
 રૂમની બામદાદે રસ્તે—આસ્તાદ ઇજદોની બાજ ધરતાં રોગન (ધી)માં પકાવેલાં
 વાનની કુર્મીની આપવાનું અનુમાન કરે છે (રીસ્તં સં ૪૨૩).

“દંદાંન ફરેશ.”

આ નામીથી પહલવી કેતાબમાં, અકસર ધર્મગુરુઓને બાજ ધરીને ખાણું
 ખાવાની બાબદ મલે છે, તેમાં બાજ મુકવા પેહેલાં પાણીથી
 દાદસ્તાને મોદું સાફ કરવા કેહેતાં મથાલે ટાંકેલાં શબ્દો મલે છે અને
 દીનીક. આ કેતાબનો ઇંગ્રેજ તર્જુમો પહલવી સાહિત્યના અથંગ
 ઉસ્તાદ હાં વેસ્તે કાધો છે. તેમાં તેણે મજકુર શબ્દનો અર્થ
 ખણુ (Tooth-pick) કાધો છે (પુર્વેશ ૩૯). વળી બીજે ઠેકાણે (પતેતમાં)
 ૪ શબ્દ મલે છે અને તર્જુમો કરનારા સાહેબોએબી તેનો અર્થ દાંતણુ કાધો
 (મદૂમ કાંગા અને બીજા સઘલા)

આ નામને ‘દંદાંન’ અને ‘ફરેશ’ એ બે જુદા શબ્દોમાં અને તેના બે
 અર્થોમાં વેહેચાયલું હું સમજું છું. આ બેમાંનાં પાછલાં નામનું લગભગ

મલતુ' રૂપ પહલવી અઘાદશારે જરીરાનમાં મલે છે, ત્યાં તેનો અર્થ હથિયાર પ્રાય છે અને જ્યાં તેને દાંતણું હથિયાર ગણીને 'દાંતણું' અર્થ કરવામાં આવે છે. જ્યાં શબ્દોનું આ મલતાપણું અધુરું બલકે શકમંદ જણાય છે. દાદસ્તાનમાં તે 'ફરેશ' અને અઘાદશારે જરીરાનમાં 'ફરેશ' (ફરેશ અથવા પશ) મલે છે અને તેઓને બી બે જુદાં રૂપમાં અને બે જુદા અર્થોમાં હું જોઈ શકુ છું. સખખ, પેહેલાં નામમાં 'ધ' અક્ષરનો જે વધારો મલે છે તે બીજામાં મલતો નથી. આથી પેહેલાં 'ફરેશ' ને પહલવી 'પહેજશ'નું હું બીગડેલું રૂપ સમજું છું, તેમાંથી 'જ' તથા 'હ' અક્ષરો અત્રોપ થયા છે અને 'પ' અક્ષર 'ફ'માં પ્રવેશ કરવાયો છે. ત્યારે તેનો અર્થ હું 'પહેજણું કરું છું' અને 'દંદાન ફરેશ' નો અર્થ દાંતણું નહી, પણ દાંતોને પહેજવાનો ગણું છું.

દાદસ્તાનમાં દર્શાવેલું આ નામ પાજદ પતેતમાં બીજવાર મલે છે અને તેમાં તેને વધારે સારી રીતે સમજવા પામ્યા કર્દનું એક પતેતે પશેમાનો. વાક્ય ઉપયોગી થઈ પડે છે. તેમાં મુએ (બાલ), નાખુન (નખ), દંદાન (દાંત) અને દસ્તેશવી * (રાતના હાથ) એવા હેહેર (સુકકા) નસાના નામો મલે છે અને જ્યાં આ સઘલા શારીરિક અવયવોને પહેજવામાં નહી આવે તો તેના ચુનાહનો પરતવો કરવાની બાબદ મલે છે. આ પાજદ વાક્યમાં મુએ બે બાબદો આપણને મલે છે. પેહેલી 'હેહેર' એટલે સુકકા નસાના શારીરિક અવયવોની અને બીજી તેઓને પહેજવાની છે. શરીરના આ મુદાર બાગોને અકસર પહેજવાના છે એમ આ વાક્યની પહલવી શરેહમાં દર્શાવેલું મલે છે. (૧) ત્યારે દાંતો સાફ કરવાનાં દાંતણું કે 'અશ' શારીરિક અવયવો નથી અને જ્યાં તેઓને પહેજવા કેહેવામાં આવ્યું નથી. 'દંદાન ફરેશ' નો અર્થ દાંતણું કરવાથી પાજદ વાક્યમાં 'પહેજણું' શબ્દ તેના અસલ રૂપમાં અને અર્થમાં મલતો નથી, વાક્યની મતલબ અધુરી રહે છે અને 'ફરેશ' શબ્દ તેનાં બીગડેલાં રૂપમાં મોજુદ હોવા છતાં તેનો અર્થ બાહ્યથી ઉછીકા લેવાની ફરજ પડે છે. (૨) આ કર્દમાં હેહેર અને નસાથી, આતશ અને ખાણીની જેમ જલવણી કરવા જણાવ્યું છે, તેમજ પતેતે ઇરાનીમાં એજ હેહેર અને નસાથી, આતશ અને

* 'દસ્તે શવી' નો અર્થ વિ. શહેરીઆરજી રાતના વાસીદો હાથમાં નહી, પણ હાથ કે હાથરાની રસીવાલો હાથ કરવાની જે રીતે જોવાયે છે તે થડી મચાકુલ જે રીતે સ. ૨૧૮).

પાણીના એજ કુદરતના પવિત્ર તત્વોને પહેંજવા માટે 'પહુંજીતન' નું સામાન્ય રૂપ ખાસ મલે છે અને તે ઉપરથીજ ઉત્પન્ન થયેલું રૂપ મજકુર વાક્યમાં બીગડેલા આકારમાં હસ્તી ધરાવે છે, તોપણ તેના એગાનાપણ્યને લીધે તેને ખડતું મુકવાથી વાક્યનો અર્થ અધુરો રહે છે. (૩) 'દંદાન ફરેશ' નો અર્થ, દાંતણુ, દાંતકોતરણી અથવા 'અશ' કયે તો દાદસ્તાન મુજબ ખાણું પછી અને દાંતણુથી દાંત સાફ કરવા પછી પતેતના શિક્ષણ મુજબ તેને મણતર—ક્રિયાથી જમીનમાં દાંતને પહેંજવું જોઈએ અને બ્યારે/બ્યારે ખાણું ખાવામાં આવે ત્યારે ત્યારે દાંતણુ કરી તેને પહેંજવાની વારંવાર ક્રિયા કરવી જોઈએ. એમ કરવું આપણી માદી સમજથી ઉલટું અને બેહુદુ છે. (૪) વળી દાદસ્તાન અને પતેતમાં મજકુર શબ્દો જોકે એક સરખાં રૂપમાં મલે છે, તોપણ તેઓ બેઉ ઠેકાણે એ જુદી મતલબે વપરાયલા છે. દાદસ્તાનમાં જીવતા દાંતોને અને પતેતમાં પડેલા મુરદાર દાંતોને પહેંજવાના છે. જીવતા દાંતોને પહેંજવાની મતલબ ખાણું ખાવા પછી માત્ર પાણીથી કાગલા કરી સાફ કરવાની અને પડેલા દાંતોને હેઠેર ગણી તેને જમીનમાં દાંતવાની છે.

આ પહલવી કેતાબમાં કરી ધા કરનાર હથિયાર તરીકે 'ફરેશ' (ફરેશ, ફરેશ નામ મલે છે અને લગભગ એવુંજ રૂપ દાદસ્તાન અને અયાદગારે પતેતમાં 'ફરેશ' મલે છે. વળી તે આ બેઉ લખાણોમાં જરીરોન. 'દંદાન' શબ્દ પછી મલે છે. અને આ શકમંદ સંજોગને લઈને તેનો અર્થ દાંતનું હથિયાર (દાંતણુ) કરવામાં આવ્યો છે.

બાબુમાં દેખાડેલી કેતાબમાં 'ફરેશ' નામ શારીરિક અવયવ (દાંતો) સાફ કરવાના કાંઈ નિર્દોષ સાધનના અર્થમાં મલતો નથી, પણ એક દીન દુસ્મનનાં ઝેહેરી પાણી પાએલાં ખુની હથિયાર તરીકે મલે છે. તે ક્યાની ગુસ્તારુષ અને ખ્યઓની અનરૂપ વચ્ચેનાંનવી દીનનાં પેહેલાંજ ખુનખાર જંગમાં વીંદરફેશ જાદુગરે નામીયા ઇસની સપેહસાવાર જરીરને પેલા ખુની ફરેશ બાલાથી બેજન કીધો હતો (ફૌ ૭૪). હાં એવાં ખુની હથિયારનો ખપ નથી અને બાલા જેવાં કાંઈ કાતીલ હથિયારથી હાં દાંતો તોડી પાડવાના નથી ! શરીર ઉપરથી ઉતારેલાં નખો, બાલો કે દાંતોને હેઠેર તરીકે પહેંજવાં (જમીનમાં દાંતવાં) વંદીદાદની રૂએ વાજબી ગણાય, પણ દાંતણુ, દાંત કોતરણી કે 'અશ' જેવી કાંઈ અશારીરિક વસ્તુ માટે બીજો ઠેકાણો કાંઈખી લખાણોમાં એવું અસ્વભાવિક કાંઈખી લખાણું મલતું નથી.

૨૫—“ દાઈત્યો કત.”

વંદીદાઈમાં મરનારના પગે વાલવાનું શું અકુદરતી ફર્માન મહે છે ?

પાંચમી પરગરદમાં નીચલું વાક્ય મહે છે.

“યત હે નોઘત એરેદવો—આઓહુનેમ વધધનેમ ઉપ—જન્યાત

નોઘત ક્રપ પાધએધબ્ય નોઘત જસ્તએધબ્ય વીતરે.

અએવોજી અરતી દાઈત્યો કત અએતહેયત ઈરિસ્તહે.”

તર્જુમો—(મુવેલાંના) ઉંચા આસનવાલાં માથાંને (કત) નહીં લાગે, બે પગેથી વધારે આગલ (લામો) નહીં તથા બે હાથોથી વધારે કુશાદેહ નહીં. ખચીત આ મુવેલાંનો લાયક કત છે (૬૦ ૧૧).

કોમના કદીમી અને શાહાનશાહો એ બે શીરકા વચ્ચે ભુલભરેલી રસમોના કમનસીબ મતફેરોમાં લાસના પગે વાલવાનો આ એક સૌથી ગંભીર અને ધણો નાણુક સવાલ છે. હાં લાગણી કે માન્યતાનો સવાલ નથી, પણ ધાર્મિક ફર્માનનો મુખ્ય સવાલ છે. લાગણી અને માન્યતા, રેવાળે અને તરીકતો ધણાં દાખલામાં ભૂલાવે ખવાડનારાં સામેત થયાં છે. તેઓ ઉપર અકસર ધાર્મિક આંકાશ રહેવો જોઈએ અને ધર્મનાં મચ્ચાકુલ ફર્માનોજ સર્વોપરી સતાસમાન ગણાવાં જોઈએ. હાથ ધરાતા લેખોનો એકજ ખાસ હેતુ ધાર્મિક ફર્માનો અને તરીકતો વચ્ચેનો તફાવત દેખાડવાનો અને સમ્બાધ શોધવાનો છે અને કોમના એક મા ખીજ વર્ગને પંચાળવા, એકજ પક્ષ ખેંચવા કે સસતી કીર્તિ ખાતવાનો તેમાં ખીલકુલ હેતુ નથી. આ નિયમને વળગીને મતફેરીના આ સવાલ ઉપર અને આપણે અચુક હોવાનો દાવો કીધા વગર સંભાલ ભરેલો વિચાર કરીશું.

મથાલે મુકેલાં વાક્યોની આસપાસ ધરાનના સખ્ત શિયાળાની રૂતુનું વર્ણન

મહે છે. ત્યાં પ્રથમ સખ્ત શિયાળાની આફત વેશ મુવેલાંની

ઈરાન દેશની રૂતુ. લાસની વ્યવસ્થા કરવાનો સવાલ થયો છે, અને તેના જવાબમાં

બે લો ધરેધર અમર નહીં તો મોહોલ્લાઓમાં ‘ આયોકત ’

એટલે ત્રણ કતો ખનાવવા જણાવે છે (૬૦ ૧૦) ત્યાર પછી ખેલા ‘ કતો ’

(Out houses) કેવા હોવા જોઈએ એવો બીજો સવાલ થયો છે અને તેને મથાણે ટાંકેલાં વાડયોમાં જવાબ મળ્યો છે. લાસના પગો વાલવાના ટેકામાં જે દલીલો કરવામાં આવે છે તેમાંની એક ‘કત’ એટલે લાસવાલી જગાની હદ ડુંકરી રાખવાની અને વધારે જમીન નહીં બગાડવાની છે. આ દલીલને વિષે શેહુરીઆ-રજી જેકે વજન આપે છે, તોપણ લાસના પગો વાલવાનું વંદીદાદમાં સીધું કે આડકતરે દર્શાવેલ હોવાનું વાજબી નાપાડે છે (રીસ્ટી સફે ૯૫).

આપણી બાબત માટે બાબુમાં દેખાડેલા શબ્દો ધણા અગત્યના છે અને તેનો નોંધ ત્રણ પાંક્તિઓમાં પ્રથમ ધરાવનાર દસ્તુરોએ ‘પગ લાંબા રાખવા નહીં’ એમ જ નોંધતો જ અને ‘હાથ પોહોલા રાખવા નહીં’ કીધો છે તે દરોબરત રત એમ જ વીગરે. નથી.*

* આપણે જોઈએ કે, ‘ક્તુમ’ ની આવીથી દીનાઈનની તરીકોમાં અચુક હોવાનો ખાલી ગર્વ કરનાર મહાત્મા ઘેરાંમશાહ પેતાના ઇલ્લે ક્તુમ ૦ ‘મુલ્મ’નાં બળે આ ગંભીર બાબત ઉપર કેવી રીતે રીક્ષા કરે છે ? તેઓ કહે છે કે “સખના પગ વાલવા કે નહીં તે સવાલના સંબંધમાં અસલ દીની ફરમાન તો એજ છે કે પગ હંમેશા વાલવાજ જોઈએ, જેથી જોઈએ તે કરતાં વધુ જગ્યા સખથી રીક્ષાને રખના-રમદ અમશારપદને નાખુશ નહીં કરવામાં આવે.” ત્યાર બાદ એવણે બાબુમાં દેખાડેલી વંદીદાદની મજબૂર શાહાદત ટાંકે છે અને તેનો આ મુજબ અર્થ ઉપજાવે છે.

“લાંબા પગનું નહીં, અને હાથ છુટા અને લાંબાવેલા બી નહીં જોઈએ” (ચો. નં. ૩ સં. ૧૭).

આપણે જોઈએ કે ઉરતાદે જે અર્થ ઉપજાવ્યા તે તદ્દનજ ગલત છે અને સારી સત્તા સાથે કહેવાને હું શક્તિવાન છું કે મજબૂર અર્થના અવસ્થા અવસ્થાના પાક શબ્દોની અસલ વાક્યોમાં હસ્તીજ નથી. તેમાં આવેલા કલામો ઉપર ‘પાંક્તિઓ’ શબ્દનો એમનો અર્થ ‘પગનું’ થતો નથી, પણ તેનો કાયદેસર અર્થ ‘એ પગોથી’ થાય છે અને ‘પગનું’ એવા અર્થ માટે અવસ્થામાં ‘પાંક્તિ’ શબ્દ મળે છે. બીજું, મજબૂર વાક્યના ‘જસ્ત એમ જોઈએ’ નો અર્થ ‘હાથ છુટા’ કદી થતો નથી, પણ:

હાં મુખ્ય સવાલ લાસની વ્યવસ્થાના 'ત્રણ કતો' નો છે અને તેઓને જે નક્ક દોરેલો મલે છે, તેઓમાં પેહેલો લાસનો સંસ્કાર કરી તેનાં સ્વભાવિક મુકવાનો, ખીજો આતશ રોશન રાખવાનો અને ત્રીજો જીવતાં-ઝોને ખેસવાનો છે (દાં હોં ૨૦ સં ૨૩૪). આ 'કતો' ધરાની ધરોમાં અથવા મોહોલ્લાઓમાં એહેલાવદી પડ્યાઓનાં બાંધકામો હતા અને તેઓને હાથો તથા પગો વાળવાના મરનારના અધદીત સંસ્કાર

તેનો અચુક અર્થ 'એ હાથોથી' થાય છે અને 'છુટુ' એવા અર્થ માટે 'વીત' (પહં ગીત, ફાં જુદા ફિં અં) શબ્દ મલે છે પણ એમના અશુદ્ધ શબ્દ 'વીતરેમ' મલતો નથી. ત્રીજું, એમનાં 'લંબાવેલા' (લાયુ) શબ્દના ખરા અર્થ માટે અવસ્તામાં 'દ્રાવજહુ' (પહં તથા ફાં દરાઝ, પાં દરાના) શબ્દ મલે છે અને તે અવસ્તાના મજકુર વાક્યોમાં ખીલકુલ મલતો નથી. ત્યારે 'ધ્રમ'ના ઉસ્તાદને સીધો સવાલ કરીશું કે આ ભલતા અથો એવણુના કયાંથી લાંગા? અવસ્તાનાં અસલ વાક્યોમાં જે શબ્દોની હસ્તી નથી તેની જગા હાં મલત અથોથી શું અસ્થાને પુરવામાં આવી નથી? વળી એવણે ઘણાં ભાર સાથે જણાવેલું અમુલ્ય દીની ફરમાન કયાં છે? અવસ્તાની દીની ભાષાનો તર્જુમો કરવામાં તે ભાષાનાં જ્ઞાનો તે ઉપરના કાબુનો અને તેની લાયકાતનો જો કે ખાસ સવાલ સમાયલો છે, તો પણ હાંતો દીનના પાક કલામો સાથે બનાવટી પાસા ફેંકી રમતો રમવાની નબોજ છુટો લેવાયલી આપણે ખેદ સાથ જોઈએ છીએ. આવતા લેખોમાં અનેક દાખલામાં હું દેખાડીશ કે, એમના લખાણોમાં ધર્મના ફર્માનો અને તરીકતો વચેનો તફાવતખી એવણુ સમજી શકતા નથી, વળી કેટલીક નારવા તરીકતોને પંપાગચ અવસ્તાના અથોમાં એવું અસ્ભાવિક અતેર થવાના અને વળી તેનું કલિપત 'સાથનસ' ઉશું કરવાનાખી અનેક દાખલા મલે છે. એવણુ એક ઠેકાણે કહે છે કે "જે કિયાઓ સમજવવામાં આવેલી છે તે કાંઇ અદલતરેપે સમજવવામાં આવી નથી" (ચોં નં ૩ દીં સં ૬). ત્યારે ઉસ્તાદને આપણે પુછીશું કે, મરનારના હાથો અને પગો વાળવાના ટેકામાં દીનના પાક કલામોના અસલ અથો ઉઘટાવી તેનું સામ્યું સ્વરૂપ ફેરવી નાંખવાને અગર અધધર અદલતરેપેનું નામ નહીં ઘટવું હોય તો, આ કરતાં ખીજી કઇ બાબદમાં તે વધારે બંધખેસતું લાયક નામ થઇ પડે? એમના આ અને આવતા લેખોમાં અવસ્તાના અથો ખરા હોય અને તેઓ ખાતેન ધ્રમના બળે ઉપજવ્યા હોય તો, તેના સત્તાદર આધારો ઉસ્તાદે દેખાડવા જોઈએ. અગર બાધાશાસ્ત્રની રૂએ મારા અથો ખોટા દેખાડવામાં આવે તો મારી જુલો કળુલ કરવા

સાથે ભેલી નાખવાની અને હાં વંદીદાદની અસલ મકસદ ઉલટાઈ જવાની ગંભીર ભુલ થઈ છે. એવાં બાંધકામો પ્રથમ ધરાનમાં અને એક સદી ઉપર ગુજરાતના સુરત ભરૂચ શેહેરમાં ઉમાં કાંધેલાં કેહેવાય છે. ત્યાંજ મરનારનો સંસ્કાર (ઉત્તર ક્રિયા) થતો હતો અને ત્યાંથીજ લાસને અન્વય મંજલ લઈ જવામાં આવતી હતી. સુખશાંતિ વિદ્યાના નિયમ ઉપર રચાયલું આ ધાર્મિક કર્મોન પાછલથી પડતું મુકવામાં આવ્યું છે. (૨) રવાયતોમાં પગો વાલવાનાં હેરફેર લખાણો મલે છે. છ રવાયતોમાં પગો વાલવા અને એકાદ બેમાં પગો લાંબા રાખવા જણાવે છે. (૩) પગો લાંબા રાખવાની આ એક સૌથી ધરખમ દલીલ છે કે, અવસ્તામાં પગ માટે જેમ પાંધ શબ્દ મલે છે તેમજ ધુટણુ માટે જનુ વગેરે નામ મલે છે. અવસ્તાના ગુના અને સાદા જમાનામાં આંજના 'પુટ,' ગળ કે વારનાં માપક સાધનો નહીં હતાં, પણ અમુક વસ્તુઓનાં માપનું પ્રમાણુ ઘણા દાખલામાં સારીરીક અવયવોથી દેખાડવામાં આવ્યું છે. એક ઠેકાણે પાણીની ઉડાધના માપ માટે પગનો નળો, કમર અને ધુટણુનાં નામો મલે છે (વં ૫૦૬, ૨૭). ત્યારે લાસના પગો વાલવાનાજ હોત તો ત્યાં 'નોઈત ક્ષ પાધએધખ્ય' શબ્દોને બદલે 'નોઈત ક્ષ જનુખ્ય' એટલે, 'બે ધુટણુથી લાંબો નહીં' એવા પેલા 'કત' ની ટુંકી હદ દર્શાવનાર શબ્દો હોવા જોઈએ પણ હા તે મલતા નથી. બલકે મજકુર વાક્યો મરનારનાં માયાના ઉપરના એક છેડાથી પગના નીચેના બીજા છેડા સુધીના આખાં કદનો આપણને ખ્યાલ આપે છે. (૪) વંદીદાદની ૮ મી પરગરદમાં સપ્ત શિયાળાની કુદરતી આફત વેળા તે દુર થાય એટલા વખત માટે લાસની કામ ચલાઈ વ્યવસ્થાનો એજ સવાલ બીજાવાર મલે છે અને તેમાંથી મરનારના પગો વાલવાથી થતી પેત્રી જગાની ટુંકી હદનું માપ મલતું નથી (૬૦ ૮-૯). (૫) ખરું

હું પેહેલો તૈયાર થઈશ. હું સમજું છું કે દીનાઈનના બામમાં મિથ્યાભિમાન અને ખાલી બદગુમાન એ કામની રાહબરીનો દાવો કરનાર રાહબરની એક કમાલ એજ છે. એવણે લાસના હાથો અને પગો વાળવાની દલીલમાં વંદીદાદનો દેખાડેલો આધાર કંઈજ નહીં પણ 'સાયન્સ' નાં બપકાદાર નામનાં ઓઠાં હેઠળ અવસ્તાનાં ઉમદા કર્મોને તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં નહીં સમજી શકાવાની નાદાર હાલતનુંજ કેવળ પરીણામ છે. વળી એમનાં આ અનર્થના બીજાં અર્થસૂચક કારણો દરશાવીશું અને જોઈશું કે, એમના નાપાયદાર ફટવા મુજબ મરનારનાં હાથો અને પગોવાલી કેટલાક દાખલામાં લાસો ઉપર અકુદરતી અને અસલ જદા ગુજારવાનું કર્મોન વંદીદાદમાં મલતું નથી અને મલતું જોઈએ બી નહીં.

છે કે, વંદીદાદમાં લાસના હાથો અને પગો લાંબા રાખવાનું બી ફર્માન મલતું નથી અને હું ધણા ભાર સાથે કહું છું કે કદીથી મલતું નોંધ્યું નહીં: સખખ, એક લાસની સ્વભાવિક સ્થિતિ હાથો અને પગો લાંબા રહેવાની છે, તેઓ તેની અસલ સ્થિતિમાં રહેવા નોંધ્યું અને વગર ફેરફારની આ કુદરતી સ્થિતિ માટે ફર્માન આપવાની જરૂર નહીં હોવી નોંધ્યું. લાસની અસલ સ્થિતિમાં અગર અકુદરતી ફેરફાર કરવાનો હેતુ ત્યારેજ તે માટે ફરમાન આપવાની જરૂર છે એમ આપણી સાદી સમજ કહે છે. ત્યારે પગો અને હાથો વાલવાનું અકુદરતી ફર્માન મલતું નથી એ જોટલું વાજબી છે, તેટલુંજ વાજબી તેઓને લાંબા રાખવાનું બી ફર્માન મલતું નથી. (૬) લાસને ધાહાન ઉપર પલાંથી વાલી બેસાડેલી કે અખડુ સુવાડેલી હાલતમાં નહીં, પણ ચતી સુવાડેલી જે કુદરતી સ્થિતિમાં તેને અવ્યવસ્થિત લઈ જવામાં આવે છે તે માટે વંદીદાદમાં વાજબી રીતે કોઈ ખાસ ફર્માન મલતું નથી. કારણકે તે લાસની સ્વભાવિક સ્થિતિ છે અને એક લાસને કેવી તરતીબથી લઈ જવી તે દીનદારોની સારી સમજ ઉપર છોડવામાં આવ્યું છે.

ત્યારે મરનારના પગો તેની કુદરતી હાલતમાં લાંબા રાખવાનાં આ સંબંધમાં સમઠાં

કારણોથી વાકેફ થવા પછી, પગો વાલવા કે લાંબાં રાખવાના
સારાંશ.

આ નાજુક સવાલમાં વધારે વજન ક્યાં પડે છે તેનું, તથા તેના ગુણ-દોષનું બિનતઅસુખીએ તોલ કરવાનું દીનદારો માટે હવે થોડું બી મુશ્કેલ નથી. હવે પછી ‘જાહે મર્ગ’ એવાં મથાલાં હેઠળ પાછળ આવતા લેખમાં નોંધ્યું કે, મરનારના પગો લાંબા રાખવાથી અને તેનો ઘટતી હદમાં ઉપયોગ થવાથી લાસ મુકેલી જમીનનો ખીલકુલ ખીગાડ થતો નથી, એવો ખીગાડ થતો વંદીદાદમાં દર્શાવ્યો નથી અને ‘ક્તુમ’ ના ઉસ્તાદ સાહેબના ફટવા મુજબ સપંદારમદ અમેશારપંદને દલગીરી ઉપજવાના બચતું રહજબી કારણ રહેતું નથી. લાશની જગ્યા ખીગાડવાનું, ખલકે તેને ‘રીમન’ ગણી અમુક રતુમાં અને અમુક દિવસો સુધી અલગ રાખવાનું બી ફર્માન વંદીદાદમાં મલતું નથી. ત્યારે મરનારના પગો વાલવાની, લાસવાલી જગ્યાનો ખીગાડ થવાની અને તેને અમુક મુદત સુધી અલગ રાખવાની દલીલોમાં થોડું બી વજુદ નથી. વળી લાસના પગો વાલવાના આ અયોગ્ય રેવાજથી બાઝ આવવા તેની નાખાવદારીનું આ એકજ સખળ કારણ નથી. કેટલાક દાખલામાં ગુજરનારના અવયવોના સાંધા જ્યારે જ્યારે જડ થઈ જાય છે ત્યારે ત્યારે હાથો અને પગો વાલતાં જે દેખાવો નજરે પડે છે તે અસહ્ય છે અને વહાલાં ગુજર પામેલાંની લાસો ઉપર એવી અકુદરતી સખતાઈ ગુજારવા આ બધા મજહૂમે એવું અકુદરતી ફર્માન કદી આપ્યું નથી.



૨૬—“ જાહે મર્ગ. ”

વંદીદાદ રૂએ મરનારની લાસ મુકેલી જગા થું અલગ રાખવાની છે ?

પાંચમી પરગરદમાં નીચલી પુસેજ પાસેજ મલે છે.

“ કુશ તે અએતે મજદયરન અએતેમ આતરેમ અધતી બરાંજ
અવઅએતેમ નાનેમ યત અએશી ના પર ધરિથ્યાત. ”

“ નવ ક્ષયરેમ ઉપમાંનયેન અએતે યોધ મજદયરન એવિ ગામે
આઅત હુમ માંદ્રાજહીંમ. ”

સવાલ—દાદર ! માણસ મરણ પામે તે ઘરમાં માજદયરનાનો આ આતર પા-
છે કયારે આવે ?

જવાબ—તે માજદયરનાનો જમ્સ્તાનમાં નવ રાત અને હામીનમાં એક
મહીના સુધી થાય (૬૦ ૪૧-૪૨)

એક મરનાર જરયોસ્તીની લાસનો સંસ્કાર કરી મુકવાની જગાને વંદીદાદમાં
‘ કત ’ તરીકે ઓળખાવી છે, અને તેને પાછલાં પહલવી તથા ફારસી લખાણોમાં ‘ જાહે
મર્ગ, ’ ‘ જાહે મર્ગ ’ અને ‘ જામ મર્ગ ’ એટલે મોતની જગાનું નામ મળ્યું છે. વંદીદાદમાં
એવા ‘ ત્રણ કતો ’ એટલે ગુમ્પદના એહેલાયદા આરડા અથવા પડાલો (out houses)
નાં, બની શકે તો ઘરોમાં અગર નહીતો મોહોલ્લાઓમાં બાંધકામો ઉમાં કરવાનું ફરમાન
મલે છે (એજ ૬૦ ૧૦) ત્યારે લાસ મુકવાની જગાની બે ઠેકાણે વ્યવસ્થા રાખવાનું દીન
પાલનારાઓની મરણ પર છોડવામાં આવ્યું છે. હાલમાં ઘર બાહાર એવાં ખાસ બાંધ-
કામો બનાવવામાં આવતાં નથી, ત્યાં લાસની વ્યવસ્થા થતી નથી, પણ ઘરોમાંજ ‘ કશ ’
માં લાસો મુકવામાં આવે છે અને ઘરની ખાસ જગા વિશેજ મચ્ચલે મુકેલાં વાકયોમાં
ઓળખામાં આવે છે.

વંદીદાદ મુજબ જે ઘરમાં મરણ થયું હોય અને ત્યાં પાવમહેલની ચોબ્દા-
થગરીની ફીયાઓ જારી થયેલી હોય તો, મરણના કારણને લીધે

ખુલાસો. ઘરોમાંથી બાહાર કાઢેલાં આતર પવેરે ફીયાના સાધનો (ઓબરો,
આલાતો) કેટલી મુદતે પાછાં લાવવાં એવો પ્રથમ પ્રશ્ન

કરવામાં આવ્યો છે અને તેના જવાબમાં કહે છે કે, શાયાળાની મોસમ હોય તો

નવ રાત અને હુનાળાની હોય તો એક માસ સુધી ચોખી જવું. આ મુદત પછી કીયાના સાધનો પાછાં ઘરમાં લાવવાં અને રાખેલા મુખ્ય કીયાઓ જરી કરવી. વંદીદાદનું આ લખાણ એક ઘણી જાણુવા જોગ જે બાબદ તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે, તે વંદીદાદનાં જુના જમાનામાં જરથોસ્તીઓના ઘરોમાં કીયાના સાધનો હોમ, હાવન, તસ્ત, અર્ધમ વગેરે સાથે ધાર્મિક મોતેબર કીયાઓ જરી રહેવાતું છે.

મથાલે ટાંકેલાં વાક્યોમાં મુખ્ય સવાલ કીયાના સાધનોનો છે અને તેની સાથે જે ખાસ મોસમો હુનાળા અને શિયાળાનો નિકટ સંબંધ આ ફરમાનનો મત્લો છે. આ બાબદ સાથે મરનારની લાસવાળી જગાને જો-અનર્થ. કે ખીલકુલ સંબંધ નથી, તોપણ આ ઘણું તાજુબી ભરેલું છે કે, તેનો સંબંધ મરનારનાં ઘર સાથે અને

લાસ મુકેલી જગા સાથે પાછલા વખતમાં પ્રથમ પહલવી શરેહ લખનારા દરુર સાહેબોએ અસ્થાને જેડી આપ્યો છે અને નાહક અમલકમાં મુકનારી એક બિન જરૂરી કીયાને બિનપાય જન્મ આપ્યો છે. તેમાં વંદીદાદનાં એક વ્યહવાર સાદાં ફરમાનની ઉલટી સમજ ઉઠાડવાનો અનર્થ થયો છે અને કીયાના સાધનોને બદલે લાસ મુકેલી જગાને શિયાળા અને હુનાળામાં અમુક મુદત અલગ રાખવાનો નાપાયદાર રેવાજ જરી થયો છે. હયાં કીયાના સાધનોની જગા અસ્થાને લાસની જગાએ લીધી છે અને વંદીદાદનાં અસલ ફરમાનનું ઉલંગન થયું છે. આ જુલ-બરેલો રેવાજ પહલવી શરેહને આભારી છે. તેમાં વંદીદાદનાં વ્યહવાર શિક્ષણને અવ્યહવાર ફટવામાં ફેરવી નાખ્યું છે, તેમાં લાસ મુકેલી જગાને અને મરનારનાં ઘરને બિનપાય ' રીમન ' ગણ્યું છે અને અમુક અમુક મુદત સુધી ઘરોમાંથી ખોરાક પાણી બાહાર કાઢવા અને સંઘળું રાયરચીલું દુર કરવાનો જુલાવો ખવાડનારો ફટવો આપ્યો છે (સ્પીગલ પૃષ્ઠ, ૬૦૧૩૪ ની શરેહ, સફે ૬૧) હવે આ પહલવી શરેહને સંબોધીને પાછલી ફારસી રવાયતોમાં પેલા ફટવાને વધારે મુશ્કેલ બનાવવામાં આવ્યો છે અને તેમાં જનતજતની અગવડો ઉભી કરવામાં આવી છે. તેમાં ખીજે ઘરનો ખોરાક (ભાતી) ખાવા અને ખીજે ઘરનું પાણી પીવા; ઘરનું રાયરચીલું દુર કરવા અને તેનો ઉપયોગ નહીં કરવા; લાસ મુકેલી જગાંય ને નવ રાત અને એક માસની મુદત સુધી અગલ રાખવા અને અમુક મુદત બાદ તેને નુજવા (ચોખી કરવા) ના ફટવા જાળળ અપાયલા મત્લો છે (બૃ ૪૦ ૨૦ સફે ૧૭૪ તથા ખીજ રવાયતો). આ અને ખીજ બિનજરૂરી તરીકતો તથા રસમો વંદીદાદનાં અસલ શિક્ષણો ખોટી રીતે સમજવાતું જુલબરેલું પરીણામ છે. આ રસમ ખોટી છે અને તે ખુદ ખોટી.

છે તેનો દાખલો વંદીદાદની કહેલ લખનાર એક દસતુર સાહેબજ પુરો પાડે છે. જૂતેઓ કહે છે કે, મરનારની 'આંધ' અમુક મુદત સુધી અલગ રાખવાની રસમ ઇરાનમાં એક સરખી રીતે પલાતી નથી (પહલવી ૫૦ ૧૦ ૬૦ ૨૦).

વંદીદાદનું આ અર્થસુચક ફરમાન મરણવાલાં ધરોમાં યોજદાથ્રેમરીની ક્રીયા થતી હોય તો, આતશ વજેરે બાહાર કાઢેલાં ક્રીયાનાં સાધનો ગંભિર ઘોંટાળો. અમુક મુદત પછી પાછાં ધરમાં લાવવા અને ક્રીયા જરી કરવા જણાવે છે. વળી લાસને અવ્વલ મંજલ લઇ જવા પછી આગળનીજ માફક ધરોમાં મરણ મુજબ ગોસ્ત અને શરાખનું ખાણું બનાવવા કહે છે અને તેને 'રીમન' થયા વગરનું અને પાક (અયોજદયાનં અનાસ્તરે તેમ) ઠરાવે છે (૫૦ ૮ ૬૦ ૨૨) આ સાદાં અને વ્યહવાર ફરમાનમાં ગંભિર ઘોંટાળો કરી તેને કેમ ઉલ્લાસ વવામાં આવ્યું છે તે હયાં આપણે તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં જોઇ શકીશું. વંદીદાદનાં ક્રીયાના સાધનો અમુક મુદત સુધી જ્યારે ધરબાહાર લઇ જવા જણાવે છે, ત્યારે પાછલાં લખાણોમાં ધરનાં ખોરાક-પાણી વગેરે દુર કરવા કહે છે. બીજું, વંદીદાદ ધરોમાં યોજદાથ્રેમરીની ક્રીયા જરી કરવા જ્યારે અમુક મુદત થોળવા કહે છે, ત્યારે પાછલાં લખાણો લાસ મુકેલી જગાને પેલીજ મુદત સુધી અલગ રાખવા જણાવે છે. અને ત્રીજું, વંદીદાદ જ્યારે લાસને ઠેકાણે પાડવા પછી આગલનીજ માફક ખાણું પકાવવા કહે છે, ત્યારે પાછલાં લખાણો ધરોમાં ખાણું પકાવવાનો અધરીત અટકાવ મુકે છે. આ અને એવાજ બીજાં અનેક દાખલા હસ્ટી ધરાવે છે કે, આજ પારસીઓમાં જે કંઈ પલાય છે તે ખાલેસ જરથોસ્તી ધર્મ નથી પણ તેનાં અસલ ફર્માનોનું ઉલગન કરનારા ઈતલાક નાપાયદાર રેવાળાં અને નારવા તરીકતો છે. દીનનાં ઉમદા ફર્માનોની જગા ધણા દાખલામાં નારવા તરીકતોએ લીધી છે અને કમનસીમે આજ જરથોસ્તી ધર્મ એક રેવાળ ધર્મ થઇ પડ્યો છે. ધણા દાખલામાં અવસ્તાના મઆકુલ ફરમાનોની અસત્યાત ગુમ થઇ છે. તેનાં અકકલ પસંદ સાદાં અને તવંગર કે ગરીબ સર્વને મયસર આવે એવાં ફર્માનોની વ્યહવાર સાદાઇ તથા તેનાં ટુકાપણમાં સમાયલાં રહસ્યને પાછલથી અતિ મુશ્કેલ, બેઅંદાઝ અને અધોણ બનાવવામાં આવ્યાં છે. આ દીની ફર્માનોને તેની અસલ ખાલેસીમાં દેખાડવાનું પોતાનાં અગ્નાનપણાને લઇને હાલમાં નવા ઉગી નીકળેલા રાહબરોએ આ બેઅંદાઝ વધારાનું પોકળ 'સાયન્સ' સમજાવવાનું અતેજ કીધું છે અને તેણે કામની આર્થિક સ્થિતિ ઉપર ઘણી ખરાબ અસરો કીધી છે.

આ અનર્થનાં થોડાં વજનદાર કારણો નથી. તેણે ચાલતી આવેલી નારવા તરીકેતોલું ૩૫ લીધું છે, દીની અસલ કુમાનોતું સુંદર સ્વરૂપ ઘોંટાળો ક્યાંથી બીગાડ્યું છે અને તેને વંદીદાદનાં મથાલે ટાંકેલા વાકયોની અને કેમ થયો ? નાચકેરીથી કારણ મળ્યું છે. તેમાં મરનારનાં ઘરથી બાહાર લઇ જવામાં આવેલો આતશ પાછો ક્યારે લાવવો એવો સવાલ થયો છે અને એજ આતશના સવાલના સંબંધમાં પહેલી ભુલ થઇ છે. યોગદાયેગરીની ક્રીયા ના આતશને પહેલવી શરેહ લખનારા મહાન દસ્તુરો મરનારના ઘરના સુહુલાનો સાધારણ આતશ સમજ્યા છે અને ક્રીયાના આતશને ઘરમાંથી બાહાર લઇ જવા અને પાછો લાવવાની વંદીદાદમાં દરશાવેલી મોસમ અને મુદતને તેઓએ લાસવાલી જગાને લાગુ પાડી છે અને હયાં બીજી ભુલ થઇ છે. આ ગેરસમજને લીધે ઘરના સુહુલાના સાધારણ આતશને બાહાર કાઢાડવા; ત્રણ દિવસ ઘરોમાં ખાણું નહીં પકાવવા; ઘર, તેમાંનું ચાચરચીલું તથા લાસવાલી જગાને 'રીમન' ગણવા અને તેને અલગ રાખવાના કૃત્ય અપાયા છે !

વળી આ અનર્થનાં બીજાંબી કારણો મલે છે અને તે મથાલે ટાંકેલા ફકરા ૪૧ નો તેની પહેલાના ફકરા ઉલ્લે સાચના સંબંધ ઉપરથી જોઇ શકાય છે. તેમાં પ્રથમ પેલા ક્રીયાના આતશ સાથે જરસમ, તસ્ત, હોમ, હાવન વગેરે સાધનોના નામો મલે છે અને તેઓને સંબોધીને સવાલ થયો છે કે, ઘરમાં મરણ થાય તો આ સાધનોની શી વ્યવસ્થા કરવી ? એનો જવાબ ફો ૪૦ માં મલે છે કે, તે સાધનોને ઘરથી બાહાર લઇ જવાં. ત્યાર પછી ફો ૪૧ માં બીજો સવાલ થયો છે કે, પેલા આતશ (વગેરે) સાધનો પાછાં ઘરમાં ક્યારે લાવવાં ? અને તેનો જવાબ ફો ૪૨ માં મલે છે કે, જિજ્ઞાસામાં નવ રાત પછી અને હુનાગામાં એક માસ પછી લાવવાં. હયાં લાસની જગાનો કે તેને અમુક મુદત સુધી અલગ રાખવાનો સવાલજ નથી.

ખરું છે કે, બીજા સવાલના જવાબમાં ક્રીયાનાં સધલાં સાધનોનાં નામો મલતાં નથી, પણ આતશનું એકજ નામ મલે છે અને તેજોજ આ ગંભીર ઘોંટાળાને કારણ આશ્યું છે. હયાં આતશનું જે એકલું નામ મળે છે, તે ક્રીયાના પ્રથમ દરશાવેલાં સધલાં સાધનોના એક પાક પ્રતિનીધી તરીકે મલે છે. એવીજ રીતે વેદીક લખાણોમાંબી મલે છે. સંસ્કૃતમાં જ્યારે કોઇ શ્લોક કે વાક્ય ઉપર ટીકા કરવાની હોય છે, ત્યારે આગલા શ્લોકોનો પહેલો એકજ શબ્દ લેઇ તેની હેઠળ પેલા આખા શ્લોક ઉપર ટીકા

કરવામાં આવે છે. દીનાષનના બાબમાં આ અને એવાજ બીજા અન્યોએ જોકે ખરાબ અસરો બેજક કીધી છે, તોપણ પહલવી શરેહ લખનારા મહાન દસ્તુરોની સાહિત્ય સેવાની કદરજાનાસી આપણે કદી છુટી જમથું નહીં.*

* અવસ્તાના ફર્માનોને “અખંદ રીતે તેના ખરા આકારમા” સમજાવવાની આપણે કોઇથી તરફથી આશા રાખીએ, તો તે ચીતરાલના સાહેબ ઇદમે દિનુમ. દેલાંન સાલેકોના મહાત્મા સઓપાવરેજ મર્જબાન સાહેબ તરફથી બાતેન જ્ઞાન મેલવનાર એકલા બેરામશાહ શરાફ છે. હાથ ધરેલા સવાલના સખંધમાં એવણુ કહે છે કે,

“આ ઘેરમાંની એલાહેદી રાખવામાં આવેલી સચકારની જગ્યા, જે જમેસ્તાન (શિયાજો યાને બીજી હાવન)ના પાય મહીનાનો અમલ હોય તો દશ દીવસ પછી પાક થાય છે, અને જે હામીન (ઉનાજો યાને રપીથવનના સાત મહીના)નો અમલ હોય તો તે જગ્યા એક માસ પછીજ પાક થાય છે, તેથી ઉપલી મુદત મુજબ ભોંય રાખવાનો હોકમ છે” (ચો. નં. ૩ સં. ૨૧)

આ કહેવાતો હોકમ ગુરજ બેરામશાહ વંદીદાદમાં અપાયલો સમજાયા છે, કારણ કે તેની શાહાદત તરીકે પાંચમી પરગરદનો મથાલે મુકેલો ફકરો ડર મો ટાંડી દેખાડે છે! એમાં ગુરજ નવું શું કહે છે? આ ગફલતી પહલવી શરેહ લખનારા મહાન દસ્તુરોથી થતી આવી છે, તોપણ તેઓ દીનાષનની કેટલીક બાબદમાં પ્રમાણિક એકરાર કરે છે કે, “અમ લા રશન” એટલે અમે આ બાબદ સમજતા નથી, પણ આ ગુરજ તો પોતાને અમુક સમજે છે અને અવસ્તાના બેદો “અખંદ રીતે તેના અસલ આકારમાં સમજાવવા” નો ગર્વ ધરાવે છે. પણ ગુરજએ વંદીદાદની જે દલીલ દેખાડી છે તેમાં લાસ મુકેલી જગ્યા અમુક મોસમે અને અમુક મુદત સુધી અલગ રાખવાનું ફર્માન ક્યાં છે? ત્યારે વંદીદાદની શાહાદત રજુ કરવામાં ગુરજનાં શુદ્ધ જ્ઞાનના બળની બાંધી આપણને બાતેન બાતમી મલે છે અને એમનાં જ્ઞાનનું બાંધી ખર તોલ થાય છે. ગુરજ બાતેન શીલસુરી અને ‘સાખન્સ’ નાં ઓથાં હેઠળ ક્યાં ક્યાં ગોંટાં ખાય છે અને કોમનાં વેહેમાયલા વર્ગને ક્યાં ક્યાં આઠડ્યાં મરાવે છે તેજ બાબતઅસુબીએ દેખાડવાની હું મારી ફરજ સમજું છું. દીનાષનના બાબમાં એવણુ ખોટો દાવો કરે છે કે,

“અવસ્તાના સ્તોત્રન રમજ યાને બેદો દિનુમની ચાવી મારફતે ઉકેલાવ્યા વમર દએન તેના અસલ આકારમાં સમજ શકાતી નથી” (ચો. ન. ૩ નો દીખાઓ).

લાસ મુકેલી જગાને અલગ રાખવાની આ જોકે એક જીલભરેલી રસમ છે, તોપણ તે એકલી નથી. નેમાં તેની વ્યવસ્થાના સંબંધમાં લાસ મુકેલી જ- બીજી બી જુલો થતી રહી છે અને એક જુલો બીજી ગંભિર ગાની અવ્યવસ્થા. જુલોને કારણે આપ્યું છે. આપણાં દીની બજુતરો અને ક્રિયા-ઓ દીની વર્ષની જીલભરેલી ગણતરીની આપણી ગંભિર ગફલતીને લઇને તેનાં બરવખત ઉપર થતાં નથી, તેઓમાંની એક લાસ મુકેલી ભાંચને

હાં આપણે જોઇએ છીએ કે ગુરજીતું આ ખાલી ગુમાન અને મિથ્યા અભિમાન છે. હાં અવસ્તાના બેદો ‘ક્ષુમ’ની પેલી કરામતી કીટાયલી ‘ચાવી’થી એવણે ઉકેલી શક્યા નથી. ગુરજી અવસ્તાનું ફર્માન અને તરીકતોનો તફાવતથી સમજવાને અશક્ત છે અને પાછલી રવા કે નારવા તરીકતોનેજ અવસ્તાના અસલ ફર્માનો સમજે છે. વળી એવણે દગલે ને પગલે ગર્વિષ્ટ દાવો કરે છે કે,

“મદમે ક્ષુમ જરથોશતી દએનની દરેક આમદ અખંડ રીતે તેના ખરા આકારમાં સમજાવે છે” (એજ).

ગુરજીના આ દાવામાં વજન અને વજુદ એ બન્ને નથી. એવણે દેખાડેલી મજકુર તરીકતમાં વંદીદાદતું અસલ ફર્માન ‘અખંદ’ રહેતું નથી પણ તેનું અંડન થાય છે. વળી તેની અસલ્યાતના ‘ખરા આકાર’ની હસ્તી શુભ થાય છે, તેમાં અસલને તજી નક્કી તરીકત હસ્તી ધરાવે છે અને તેને ગુરજી ધર્મનું ફર્માન સમજે છે.

વળી ‘મદમ’ના ઉસ્તાદ મરનારના ધરોમાં ત્રણ દિવસ ખાણું નહીં પકાવવાનો બી ફટવો આપે છે (એજ સફે ૩૩-૩૪). એવણે આ ફટવો આપીનેજ ચુપ બેઠા હોત તો તે એકજ જીલ ગણી શકાતે પણ વખતે અને કવખતે પોતાનું શકમંદ ‘સાયન્સ’ તો દેખાડવું જોઇએ, પછી તે એવજુદ હોય તો તેનો શું મુન્નકો છે? તેથી “૫૪ હાથ એટલે ૭૨ કલાક એટલે ત્રણ દિવસ” ખાણું નહીં પકાવવાના હિસાબનું સરવાળું કાઢવાની ગુરજી ફરમાસુ શીલસુરી ચલાવે છે અને અવસ્તાના અસલ ફર્માનોના થયલાં ઉલંગનનું પોતાનું અજ્ઞાનપણું દેખાડે છે. વંદીદાદમાંતો લાસને ઠેકાણે પાડવા પછી ધરોમાં ખાણું પકાવવા તાકીદનું ફર્માન મળે છે (૫૦ ૮ ફ. ૨૨). ત્યારે “અવસ્તાના બેદો ક્ષુમની ચાવી મારફતે ઉકેલવાનો” અને તેના “અસલ આકારમાં” સમજાવવાનો એવણે જે દાવો કરે છે તે જીલભરેલો અને એમનો પાલવ પકડી ચાલનારો ભોલા વર્ષને શું જીલ્લાવો ખવાડનારો નથી? આ ઉપરથી પારદર્શક જોઇ શકાય છે કે, ધર્મના અસલ ફર્માનોને તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં નહીં સમજનારા

અમુક મોસમે અમુક મુદત સુધી અલગ રાખવા અને નુકસાની આ જીવમરેલી રસમ છે. ખરું છે કે આ રસમ લગભગ તર્ક કરવામાં આવી છે, તોપણ ધણા ગાંમડાંઓમાં હજી તે પલાય છે. વળી આ રસમ એકલી નથી પણ તેની સાથે ઉપર દર્શાવેલી બીજી બી અધદીત તરીકેના ઉભી કરવામાં આવી છે. પહલવી અને ફાર્સી લખાણો મુજબ મરનારની લાસ ધરોમાં સંસ્કાર કરીને જે જગાપર મુકેલી હોય, તેની વંદીદાદમાં દરશાવેલી મોતમગ અને તેની હરાવેલી મુદત મુજબ વ્યવસ્થા કરવાની છે, પણ હાલની દીની વર્ષની ખોટી ગણતરીએ તેને અલગ રાખવા અને પાક કરવાની મોસમ અને મુદત એ બંનેને ઉલટાવી નાખ્યાં છે અને પેલી જગાની અવ્યવસ્થા થતી રહી છે. રેવાજ ગણતરી મુજબ ફરવરદીનથી મેહુર મહિના સુધીની સાતની સંખ્યાની મોસમને વંદીદાદમાં હુનાળાની જણાવી છે અને રપીથવન ગાહની આ મોસમમાં પેલી જગા એક મહિને પાક થવી જોઈએ. પણ કેટલાંક પાછલાં જીવમરેલાં લખાણો તથા હાલના રેવાજ મુજબ ઉપલી મોસમમાં નવ રાત પછી બાંય નુછી રીમન (૧) ગણેલી જગાને પાક થયેલી સમજવાનો અનર્થ કરવામાં આવે છે. વળી આવાંથી સંપદાર સુધીના જે પાચ માસ છે તેને વંદીદાદમાં શિયાળાની રતુ કહી છે અને બીજી હાવનના અમલમાં પેલી જગા નવ રાતમાં પાક થવી જોઈએ, તેને આજ એક માસની લાંબી મુદત સુધી લંઘાવવામાં આવી છે !

મરણના ગંભિર પ્રસંગ સાથ સંબંધ ધરાવનારી આ કેહેવાતી તરીકતની ઉત્પત્તિ અને હસ્તીની બંને આજુની નાપાયદારી ‘ઇલમ’ના પેલા ગુર ઉકેરી શક્યા નથી. તેની ઉત્પત્તિ વંદીદાદના ફર્માનનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને તેની હસ્તીમાં જે અવ્યવસ્થા જારી રહી છે તે ઉપર ગુરજીએ બાનેન જ્ઞાનનાં બળનો અને પોકળ ‘સાયન્સ’ નો અખતરો અજમાવ્યો નથી એ આપણી એક અળયખી છે.

લાસને ધરોમાં ‘કુષ’ ની અંદર કેરી તરતીયથી મુકતી કે જેથી જમીન અપવિત્ર નહી થાય ? આ માટે એક રવાયતમાં જે લખાણ મળે છે, તે વંદીદાદમાં લાસને ‘કંત’માં મુકવાની દેખાડેલી તરતીય સાથે હુઅહુ મળે છે. તેને માટે વંદીદાદમાં જે અર્થસૂચક નામો મળે છે તે “એરેદવો-આઓહુન” છે, આ સમાસ નામનો બીજો શબ્દ

અર્થ બજેલા રાહબરો કામને રવા કે નારવા તરીકેનાની ગુલામગીરીમાં જકડેલા રાખવાના અને જડવાદનાં ધર્મોધપણા તરફ ધસડી જવાના પ્રમળ પ્રયાસો કરે છે. તેઓનાં આ અને એવાંજ બીજાં નાપાયદાર મતાંધ શિક્ષણોથી કામનો ગરીબ બેલો વર્ગ વખત, મેહેનત અને ખર્ચોના અસહ્ય બોળ હેડળ કચડતો અને છુડતો રહ્યો છે.

સંસ્કૃત આસન સાથે મલે છે અને તેનો અર્થ ઉંચું આસન થાય છે (૫૦ ૫, ૧૧). વળી બીજે ઠેકાણે એજ વંદીદાદમાં લાસની જગાની વ્યવસ્થાની કામચલાઉ તરતીય દેખાડી છે, ત્યાં લાસને મુકવાનાં આસન માટે “ ગાતુ” શબ્દ મલે છે અને તેનો અર્થ જગા, તપ્ત અને ખેડક થાય છે (૫૦ ૮, ૮). આ શાહાદતો મુજબ લાસને જમીનથી અલગ કોઈ ઉંચાં આસનની તપ્તગાહ બનાવી તે ઉપર મુકવાની છે અને તે સ્વાયતના લખાણુના ઇરાનીઓના એક જુના રેવાબને ટેકો આપે છે. તેમાં કહે છે કે “ ઇરાનમાં ગુજરેલાંને જમીનપર આ રીતે સચકાર કરે છે. પ્રથમ જ્યારે માણસ મરે છે ત્યારે નસાખાનામાં જમીનપર કાચી ઇંટોપર તેઓ મુકે છે. એ કારણ સરની કાચી ઇંટો તેઓ પોતાને ત્યાં તૈયાર રાખે છે. જ્યારે કોઇ ગુજરે ત્યારે તેનાં કદ મુજબ જેટલી જેમણે એટલી કાચી ઇંટો જમીનપર બીજાવીને તેપર તેને મુકે છે. પછી કદન પેહેરાવીનેબી કાચી ઇંટોપરજ મુકે છે. પછી દીનની શરતે ક્રિયા કરીને તેને દાદગાહ દખમે લઇ જાય છે (ઇન્તેખાએ સ્વાયત દાં હોં સફે ૧૩૬). ત્યારે આ લાસનું આસન અને તપ્ત છે અને તપ્તગાહ ઉપર જમીનથી અલગ લાસને મુકવાની છે. વળી લાસને તપ્તગાહ ઉપર મુકીનેજ અવલમંજલ લઇ જવાની છે, તેથી લાસને જે સાધન ઉપર મુકવામાં આવે છે તેનું ફાર્સી નામ “ ગાહાન” છે, તે ‘ ગાહે આહન’ શબ્દોનું અપશ્રંશ થયલું રૂપ છે અને તેનો અર્થ લાહોહાંનું તપ્ત થાય છે. જે વેળા વંદીદાદની શરેહો લખાઇ તે વેળા લાસવાસી જગાને અલગ રાખવાનો આ રેવાબ ઇરાનમાં એક સરખી રીતે ફરજિયાત પડાતો નહી હોય એમ એક પહલવી શરેહ ઉપરથી જણાય છે. તેમાં કહે છે કે, ‘ આપણે જે નવ રાત અથવા મહીના લગી ‘ કષ’ ની જગાને અલગ રાખ્યે છીએ, તેને હેરાત (અથવા હલખ !) એક બીજા તરીકેજ (બીજી જમીન જેવી) રહેવા દે છે અને (તેપર) ચાલે છે (રખીં ૫૦ વં ૧૦ ૬૦ ૨૦). આ સદ્વચાંનો સામટો સાર એજ નીકલે છે કે લાસ મુકેથી જગા અમુક મુદત સુધી અલગ રાખવાનું, તેને ‘ રીમન’ ગણવાનું અને તેનો બીગાડ થવાનું ફર્માન વંદીદાદમાં મલતું નથી અને હાલનો નાપાયદાર રેવાબ વંદીદાદમાં વ્યહવાર ઉમદા શિક્ષણને ખોટી રીતે સમજવાનું કેવળ જુલભરેલું પરીણામ છે.

લાસવાલી જગા સાથે અમુક મોસમ કે અમુક મુદતનો સંબંધ નથી, તેનો બીગાડ થતો નથી અને તેને અલગ રાખવાની નથી. નાહક એક આવકાર હરકત અને અગવડ ઉભી કરનારી આ રસમજ ખોટી છે, તે કાયક મુદારો ભરત્યક વસતીચલાં મોટાં શેડેરોમાંથી ફરજિયાત નીકળી ગઇ છે અને પત્થરની લાફીઓની તપ્તગાહ ઉપર લાસને મુકી

તેને પાછલથી ઉચકી લેવાનો જે ફેરફાર થયો છે તેજ વંદીદાદની રૂએ બેહેતર અને ખરેખર છે. એક નાપાયદાર તરીકત ઉપર આ બેઝક સુધારો છે અને એક આવકાર-દાયક સુધારો છે. આ લાયક સુધારો કરવામાં દીનના કર્મોનથી ઉલટી એક જુઝબરેલી તરીકત તરીકે, સારી સમજ વાપરીને કે જાહેર હિમ્મત દેખાડીને તેને રૂખસદ મલી નથી, પણ ગમે એવી નારવા તરીકતોને અચુક અને અખંદ હોવાની જુઝબરેલી માન્યતા ધરાવનારા, તેઓને જરૂર, જોર અને જોહેમતના કોઈ ખી જોખમે વળગી રહેવાની હદથી જીઆદેહ હથીલાઈ કરનારા અને વડીલોને વફાદાર રહેવાનો ખોટો દાવો કરનારા દીનના રાહબરો અને કેહેવાતા દીનદારોએ, પોતાના કેવળ સ્વાર્થ અને સગવડને ખતર તેને તજવા અને તર્ક કરવાની જે નખખાઈ દેખાડી છે, તેજ આપણી એક મોટામાં મોટી ફલગીરી છે. પાછલે દરવાજેથી દાખલ થઈ આવકાર પામેલા સુધારાના એવા દજનખા દાખલા મોજુદ પડે છે કે, નારવા તરીકતોને ધર્મના કર્મોનો ઉપર સરસાઈ આપનારા અને નાપસંદ ખર્ચાળ તરીકતોને અખંદ રખાવનારા મુસંદ અને મુરીદ એ બંનેને વખતે અને સંજોગે ફરજિયાત નમાન્યા છે. વખત એવો બળવાન છે કે, લાયક પ્રસંગે ઉમા થતાંજ તે અગ્નિપણાના અંધકારને પોતાની પ્રબળ અસર હેઠળ દાખી દે છે અને પોતાની પાછલ જ્ઞાનની રોશનીના મહાન ફેરફારો લેતો આવે છે.

સાયન્સની નજરે જોતાં લાસ મુકેલી જગા લાંબી કે ટુંકી મુદતખી પડત રાખવામાં એક સરખો જોખમ સમાયલો છે અને વંદીદાદ લખનારા મહાન સાયન્સનો થતો ‘ સાયન્ટીસટસ ’ એ તેને અલગ રાખી મુકવાતું કર્મોન નહીં બાંગ. આપવામાં સાયન્સના નિયમોની જાલવણી કીધી છે. હાલની સાયન્સ શિખવે છે કે, માણસનો જન જવા સાથેજ લાસો ઉપર કોહો-વાતની પૃથિકકરણની કુદરતી ગિા ચાલુ થાય છે, તેઓમાં રોગોનાં જંતુઓ (માઇક્રોબ અથવા બેસીલસ) જન્મ લે છે અને ઉડતા રોગોના ચેપવાલાં દર્દીની લાસમાંથી વધારે કાતીલ જીવલેણ જંતુઓ બાહાર પડે છે. આ એહેરી જંતુઓ લાસવાલી જગાઓ અને ધરોમાં ફેલાય છે, ધર્મના સાયન્ટીસ્ટિક કર્મોન મુજબ કુદરતનાં જોરાવર સાધન “ ખુરોદ નેગીરસ્તી ” (સ્પર્શનો તડકો, રોશની) વગરની જગાને પડતલ પાડી રાખવાથી દર કલાકે અસંખ્ય જંતુઓનો ઉપદ્રવ વધી પડે છે અને અંદાઝ રીતે જીવતાંઓ તેના ચેપનો ભોગ થઈ પડે છે. આ કારણને લીધે લાસને ઠેકાણે પાડવા પછી ધરો (અને લાસવાલી જગા) ને ખુરોદોદાર વસ્તુઓની ધુપ આપવા (‘ ડીસીનફેક્ટ ’) કરવા ધર્મ તાકીદ કરે છે (વં. ૫૦૮, ૨) લાસને ઠેકાણે પાડવા પછી તેની જગા પાક કરી ધરોને ‘ ડીસીનફેક્ટ ’

કરવાનું આ મઆકુલ ફર્માન, લાસની જગા પડતલ રાખવાના જીલ ભરેલા રેવાજના કારણે પાછલથી જુલો જવામાં આવ્યું છે. “સેનીટરી પ્રીન્સીપલ્સ ” નું આ શિક્ષણ પ્રથમ જરથોસ્તી ફર્માનું અને પાછલથી હાલની આગળ વધેલી તબીબી વિધાનું છે. ત્યારે જરથોસ્તી મજહબે લાસની જગાને અમુક મુદત સુધી પડતલ નાખી નહી મુકવાનું જે ફર્માન આવ્યું છે તે સાયન્સની એક મહાન સમ્મિા છે અને જેઓ તેને પડતલ પાડી રાખવાનું સાયન્સ સમજાવે છે તેઓ જરથોસ્તી શિક્ષણ અને સાયન્સ એ બન્નેનું ઉલ્લંગન કરે છે.



૨૭—“ પદ્ધતિ—દાન. ”

(અથોરનાનોતું પદાન તથા રથેસ્તારોતું મોઢાંની જાલીતું અપ્તર).

ગુજર પામેલાંઓને પદાંન બાંધવા શું વંદીદાદમાં ફરમાવ્યું છે ? ૧૮ મી પરગરદમાં નીચલું લખાણ મલે છે.

“ આઘ અપાઉમ જરથુસ્ત્ર,

પદ્ધતિ—દાનેમ અઘનીમ બરપ્પતિ અનધવ્યાસ્તો દએનાંમ.

દીવજ્જત હય આથવ સહહધતે. મા દીમ ઝુયાઓ આથવનેમ. ”

અએ અશો જરથોસ્ત્ર ! જેઓ દીનના કામમાં વાકેફ થયા વગર પદાંનને ખોટી રીતે રાખે છે, (તથા) (તેઓ) ઠગાંધી પોતાને આથવન કેહેવા માંગે છે, તેવા (શખ્સ) ને તુંએ આથવન (ધ્યાને દસ્તુર—મોખેદ) કેહેવો નહી જોઈએ (એન્ કાંગા ૬૦ ૧).

મરનારના સંસ્કારની બાબદમાં કામના કદીમી અને શાહાનશાહી ટોળા વચ્ચે લાસના પગો વાલવા સાથે બીજો જે તફાવત મલે છે, તે પદાંન બાંધવા કે નહીં બાંધવાનો છે. જેઓ પદાંન બાંધવા કહે છે તેઓ વંદીદાદનો આધાર લે છે અને જેઓ બાંધવા ના પાડે છે, તેઓ રવાયતોનો આધાર લેઈ લાસને સગદીદ કરવા માટે તેનો ચેહેરો ખુલ્લો રાખવાની જરૂર જણાવે છે. આપણે જોઈશું કે કદીમી અને શાહાનશાહી બેઉ વર્ગ બંને દાખલામાં ખરા નથી.

વંદીદાદનાં મથાલે ટાંકેલાં વાકયોમાં મરનારને પદાંન બાંધવા કે નહીં બાંધવાનું ફર્માન મલતું નથી. પદાંન ધર્મશુરના યોજદાથેગરીના પેશાના ધર્મનું ફર્માન. સંપુર્ણ જ્ઞાનની ઉચ્ચ લાયકાતની એક પવિત્ર “ સનદ ”

છે અને તેનો એક પ્રતીન શુર તરીકે પ્રમાણિક ઉપયોગ કરવાનો છે. અગર તેનો પોતાના પવિત્ર પેશામાં અપ્રમાણિકપણે ગેર ઉપયોગ કરે તો તેની તરફ વંદીદાદમાં એક ધર્મઠંગ તરીકે સખ્ત નાપસંદગી દેખાડવામાં આવી છે. (૫૦ ૧૮ ૬૦ ૧-૫). ત્યારે જ્યાં પદાંનને મરનારના સંસ્કાર સાથે જરાએ સંબંધ

નથી, તેને દીની ફર્માનનો ટેકો નથી પણ તે એક રવાજ છે. તે જોકે એક બલો રવાજ છે, તોપણ પાછલથી એક નાપાયદાર કારણને લઈને તેને નારવા સમજવામાં આવે છે અને તે શકમંદ કારણ સગદીદનું છે.

હવે પદાંન નહીં બાંધવામાં જે દલીલ રજુ કરવામાં આવે છે તે ગુજરનારનો

ચેહેરો ખુલ્લો રાખવાની અને તેને સગદીદ કરવાની છે. રવા-

સગદીદ. **યતો** કહે છે કે અગર ચેહેરો ખુલ્લો નહીં હોય તો સગદીદ

રવા ગણાય નહીં અને લાસનો દરજ્જેનસુસ નાખુદ થાય નહીં !

એના સંબંધમાં લાસના પગે વાલવા કે નહીં વાલવાની રસમ મિસ્લાલ આઠ રવાયતો એકેકથી ઉલટા ફટવા આપવામાં બે બાબતુ વેહેચાઈ ગઈ છે. ચાર રવાયતોમાં પદાંન બાંધવા અને બીજી ચારમાં નહીં બાંધવાના ફટવા મળે છે ! આ તરફથી અને વિરૂધ્ધ ફટવા આપનારા દસ્તુર સાહેબો પદાંનના સંબંધમાં જોકે જુદા પડે છે, તોપણ લાસને સગદીદ કરવાના દાખલામાં તેઓ એકમત છે, બલકે તેઓએ લાસના સંસ્કારમાં કોઈબી બાબતને સૌથી વધારે વજન આપ્યું હોય તો તે સગદીદની રસમ છે. હું કબુલ કરું છું કે સાસાનીઆન બાદશાહી અમલમાં સુમારે પંદરસો વર્ષથી જરૂરી રહેલી અને વંદીદાદની પહલવી શરેહો લખનારા મહાન દસ્તુરોથી ફાહેશ થયેલી આ જોકે પુરાણી રસમ છે, તોપણ બારીક તપાસ પછી જણાય છે કે, તેને જે ખાસ અગત્ય અપાઈ છે, તે વંદીદાદનાં અસલ લખાણની ખોટી સમજ ઉઠાડવાનું એક ભુલમરેજું પરીણામ છે. એમ જ્યારે હું બોલું છું ત્યારે તે બિન બાધારે બોલતો નથી અને એમ બોલવાનાં યોગ્ય વજનદાર કારણો નથી. મરનારના સંસ્કારના એક સૌથી ગંભીર અને સૌથી નાજુક પ્રસંગે લાસો રખર સગદીદ માટે કુતરાં રજુ રાખવાં એ આપણી સાદી સમજની હાંસી કરાવનારું છે. વળી તેને “ખલ્લેદતુમ” ની પેલી વાહાત “સાયન્સ” ની “સીના દર સીના” ઉતરતી આવેલી ફરમાસુ શીલસુશીનાં ઓથાં હેઠળ તેઓની આંખોના કહેવાતા “મૅન્જેટીક પાવર”થી લાસો ઉપર ચાલતી કોહોવાતની કુદરતી ક્રિયામાં અકુદરતી ફેરફાર થવા જણાવવું તથા તેના રોગો ફેલાવનારાં જેહરી સુદ્ધ જંતુઓનાં દરજ્જે નસુસ નાખુદ થવા કહેવું, એ જરથોસ્તી મજહબનાં મઆકુલ ફર્માનોની મહાન સન્માન્યોને ઝાંખ લગાડનારું છે. (ચો. નં. સ. ૩ ૧૯). ત્યારે મરનારના સંસ્કાર સાથે કુતરાંની હાજરી જોડી આપવામાં ગંભીર ગફલતી થઈ છે અને સગદીદ કરવા મરનારનો ચેહેરો ઉઘાડો રાખવાનું કોઈ વજનદાર કારણ નથી. આ મુજબ બેઉ બાબતુની દલીલોને સમાન દ્રષ્ટીએ તપાસવા

પછી પારદર્શક જોષ શકાય છે કે, મરનારને પદ્મન પાંધવા કે નહીં પાંધવાના દાખલાઓમાં વંદીદાદ અને રવાયતોના આધારે જે જુદી જુદી ફલીલો કરવામાં આવી છે, તેમાં વજન અને વજુદ એ બંને નથી.

અર્થ છે કે દીનાઘનની દરેક બાબમાં ધર્મનાં ફર્માનોની સીધી શાહદતો હોતી નથી, પણ તેથી એમ ઠરતું નથી અને એવી જુલખી થવી આપકારદાયક જોઈતી નથી કે, દીનના ફર્માનોનો ખુલ્લો બંગ કરનારા રવા-
રવાજ. જોથી રવા ગણાવા જોઈએ અને દીનના ફર્માનો ઉપર નાપાયદાર રવાજોને સરસાધ મળવી જોઈએ. રવાજોનું બંધારણ ધર્મની 'સ્પીરીટ' ઉપર રચાય છે અને રચાયલું હોવું જોઈએ. તેઓમાં જરથોસ્તી ધર્મનું રહસ્ય, જરથોસ્તી અશોઈ અને જરથોસ્તી એતેકાદ તેના નિયમોનાં ઉડાં બંધારણ સાથે જલવાવાં જોઈએ અને તેજ પલાવાં જોઈએ. એવા ધાર્મિક રવાજોને માન આપનારો અને કોમ તથા મજહબને જેમ દેનારા રવાજો તરફ હું માનની નજરે જોનારો છું. એવો માનનો લાયક આ એક ગુજર પામેલાંને પદ્મન પાંધવાનો નિર્દોષ રવાજ છે, કારણકે તેની સાથે જીવતાંઓની સુખશાંતિ જલવવાની ધાર્મિક નેમ સમાયલી છે. ગુજર પામેલાં તરફ ઉંડુ માન અને ઉંચું વહાલ ધરાવવા આપણે તિલ્લણ લાગણી ધરાવ્યે છીએ અને તે માટે ધર્મ મનાઇ કીધી નથી. પણ આ વહાલની ઉડી લાગણી ધરાવવા સાથે અકસર જીવતાંઓની તનદરસ્તીના નિયમો જલવવા એ જરથોસ્તી મજહબનો સૌથી ખાસ અને સૌથી મોતેબર કાનુન છે, તે ઉમદા કાનુન આ રસમમાં જલવાયલો મલે છે. મરનારની લાસ ઉપર કોહોવાતની કુદરતી ક્રિયા ચાલુ થાય છે અને તે જનસુખાકારીને તુકસાનકારક છે, એ સિધ્ધાંત પેહેલું જરથોસ્તી મજહબનું અને પાછલથી આજની આગલ વધેલી વૈદક વિધાનું છે. સુખશાંતિ વિધાના આ અને બીજા નિયમોમાં આપણા ન્યાયોનો ધણા આગળ વધેલા હતા અને લાશના સંબંધમાં સઘલી ઘટી સાવચેતી રાખવાના અનેક ધલાજોમાંનો એક લાસનો ચેહેરો કપડાનાં ખેવડાં પઠના એક કકડા (પદ્મન) થી ઢાંકવાનો છે. વંદીદાદ મુજબ લાસનાં શારીરીક સુરાખો નાંક, આંખ, જઘાન, કાંન અને શર્મગાહોમાંથી કોહોવાતનું ઝેર અથવા ઝેરી હવા વધારે બહાર પડે છે અને ઉડતા શેગેલાલાં દર્દીની લાસમાંથી બાહાર પડતી હવાનાં ઝેરી જીવલેણ જંતુઓ (દરજે નસુશ) ની કંતીલ અસર જીવતાંઓ માટે પ્રાણધાતક થઈ પડે છે. (૫૦૩, ૧૪). તેથી લાસનાં બીજા છીદ્રો જેમ ઢાંકવામાં આવે છે તેમ કોહોવાતની ખરાબ અસરથી

થોડે દરજ્જેથી બચાવમાં રહેવાના એક અસરકારક ઉપાય તરીકે નાક અને મોઢાં પર કપડાંનો પરડો કરવામાં જીંદગીની સલામતી સમાયલી સમજવામાં આવી છે.

સાસાની અમલમાં વંદીદાદની પહલવી શરેહો લખાઈ હતી, તેઓમાં મરનારના પગે વાળવા અને તેને પદ્મન નહીં બાંધવાના રેવાએ હસ્તીમાં ફટવાઓની નાપા- હોવાની શાહાદત મલતી નથી. બીજું, પાછળા વખતમાં યદારી. લખાયેલી ફાર્સી રવાયતોમાં આ અને એવાજ બીજા હેરફેર

રેવાજ ફટવા પ્રથમ અપાયલા મલે છે. અને ત્રીજું, છેલી બે સદી સુધી હિન્દના જરથોસ્તીઓમાં આ રસમો પલાતી નહીં હતી, પણ ઇસ્વી ૧૭૨૧ માં જમારપ વીલામતી નામના એક બહેણા ધરાની હિન્દમાં આવ્યા અને તેમણે લાસના પગે વાલવા, પદ્મન નહીં બાંધવા અને રેવાજ માહમાં ફેરફાર કરવાના ધરાની ફટવા આપ્યા હતા. ત્યારબાદ બે દાયકા પછી ઇસ્વી ૧૭૪૦ માં જમશેદ નામના બીજા ધરાની હિન્દ આવ્યા અને તેમણે પોતાના નવા ફટવાઓ સાથે જમારપના ફટવાઓને ટેકો આપ્યો હતો. આ બનાવના ચાર વર્ષ પછી આ ધરાની ફટવાઓએ જોશ પકડ્યું અને સુરત શહેરના બે કાબેલ દસ્તુરો કુમાના દારાબ (દાદા) અને તેમનાજ પીત્રાઈ કાઉસ ની આગેવાની હેઠળ પ્રથમ થોડાક જરથોસ્તીઓએ ઇસ્વી ૧૭૪૫ અને યજ્ઞજ્ઞરદી સને ૧૧૧૪ ના રોજ મારેરપદ અને માહ આહરને દીને, કોમને બે તારામાં વેહેચાઈ જવાનાં એક કમનસીબ ચોષડીએ ધરાનીઓના મજકુર ફટવા અમલમાં મુક્યા, કદીમી માહા બપવા અને તેઓ કદીમી તરીકે ઓલખાયા હતા.

પદ્મન અવસ્તાના બે શબ્દો “ પદ્મિ-દાન ” નું કુકું ૩૫ છે અને તેનો અર્થ મોઢાં ઉપર ૩૫૩ રાખવાની વસ્તુ થાય છે. ધર્મમાં તેને આશ્રવન ગુરૂઓના બીજાં હથિયારોમાં એક કીમતી હથિયાર (આલાત) ગણેલું છે. જેમ એક હુન્નરમંદ સિપાહ વગર હથિયાર પોતાનો હુન્નર દેખાડવાને અશક્ત થઈ પડે છે, તેમ એક અધ્યોરનાને પદ્મનના હથિયાર વગર ચોક્કસ બહુતર-કિયા કરવામાં અટકાવ પડે છે. વળી આ એકલું અધ્યોરનાનોનું જ હથિયાર નથી પણ રથેસ્તારો (ભડવૈયાઓ) નુંબી હથિયાર છે અને મોંદું ઠાંકરાની લોખંડની જાલીનાં બહાદુર ધરાની પેહેલવાનોનાં એક બખ્તર તરીકેથી એજ પદ્મન શબ્દ મલે છે (વં ૧૪, ૯). મોબેદોનું પદ્મન જોકે શના સફેદ કપડાં જેવી એક નાચીજ છે, તોપણ તેના લાયક ઉપયોગમાં સમાયલી અનેક ખુબીઓને લીધે તે ઉપર ધાર્મિક છાપ માર્યો છે અને તેને ધર્મમાં ઉચી ઉપમાં આપી છે.

૨૮—ઈરાની ભાષાનાં થોડાં સમાસ નામો.

પાય-દશ, પાય-મોજદ અને પાદ-૩૪.

અવસ્તાની ઉત્પત્તિ—પધતિ-દથ, પધતિ-મીજદ અને પધતિ-રઓચન.

પ્રથમજ મારે કબુલ કરવું જોઈએ કે હાથ ધરેલી આ કોષ મહત્તની બાબદ નથી. ‘પાય-દશ’ આપણા વચ્ચે ચાલુ વપરાસમાં આવતું જોકે એક સાધારણ નામ છે, તોપણ તેની ઉત્પત્તિ તથા તેના અર્થથી આપણે નાવાકેદ્ ધીએ. આ કારણને લીધે તેની મુળ મકસદ તથા તેનું અસલ સ્વરૂપ એ જાનને ફેરવાઈ ગયલાં આપણે જોઈ શકીશું. હાલમાં મરનારની લાસ પાછલ તેનાં માન્યે સરોજબાજ બણી અને બે જને જોડ થઈ તથા પચેવંદ પકડી અવલ મંજલ જવાની ક્રિયાને અથવા અવલ મંજલ જનારા જરથોસ્તીઓની મજલસને આ રેવાજ નામ મધ્યું છે અને તેને રવાયતોમાં વાજબી રીતે ઘણું સચાત્કાર ગણ્યું છે. વિં શહેરીઆરજ ‘પાય-દશ’ ના આગલા શબ્દની ઉત્પત્તિ ફાર્સી ‘પય’ એટલે પાછલ અથવા પુઠે ઉપ-રથી લાસ પાછલ જવાનું કામ હોવાનું અનુમાન કરે છે, પણ પાછલો ‘દશ’ શબ્દ શું છે તે દેખાડયો નથી (સીરિત ૦ સં ૧૩૧-૧૩૨).

આ નામની ઉત્પત્તિ પહલવી ભાષાને આભારી છે, તે બાબતમાં દેખાડેલા શબ્દનું બગડેલું રૂપ છે અને તેના અર્થ અવેજ અથવા બદલો થાય છે. તે અવસ્તાના બે શબ્દો “પધતિ-દથ” ઉપરથી નીકળેલું સમાસનામ છે અને તેઓ અવેજના બેવડા અર્થમાં મલે છે. અવસ્તાના આગલા શબ્દનું પહલવી ‘પાત’ અને પાછલાનું ‘દેહેરન’ રૂપ થયું છે. એનું પાજંદ રૂપ ‘પાદ-દેહેરન’ મલે છે, તેના પેહેલા શબ્દનો પાછલથી પહલવી ઉચ્ચાર ‘પાય’ થયો છે અને બીજાનું ટુકું રૂપ ‘દશ’ થઈ ‘પાય-દશ’ સમાસ નામના અધુરાં રૂપમાં મલે છે અને તેનો મજકુર અર્થ અવેજ અથવા બદલો થાય છે. અવસ્તાના અસલ શબ્દોનાં પહલવી, પાજંદ અને ફાર્સી ભાષાઓમાં અપભ્રંશ થયેલાં એવાં અનેક રૂપો મલે છે.

હાલમાં ‘પાય-દશ’ લાસ પાછલ બણતર સાથે પચેવંદ પકડી જવાની ક્રિયા અથવા લાસને અવલ મંજલ પોડોચાડવાની મજલસ માટે બદલો નામ શું ચાલુ વપરાસમાં આવતું જે રેવાજ નામ છે, તેને આપણે દેખાડે છે? ‘બદલો’ ના અર્થમાં મુકીએ ધીએ, તે પેહેલી નજરે ખચીતજ અસાધારણ જણાય છે. હાં આપણને સ્વભાવક સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે આ બદલો શું છે અને શાનો છે?

આપણી આ દલીલનો વંદીદાદની આદમી પરગરદની પહલવી શરેહમાં અર્થસૂચક ખુલાસો મળે છે. તેમાં ગુજર પામેલાંને અવ્વલ મંજલ લખ જવા પહલવી શરેહ.

“જુવાક પવન વાહક ઝંડુતન.
અવસ્તાક મીન આખર ગુકતન.”

તર્જુમો—જે જગાઓથી જાય તે જગાના પ્રમાણ પ્રમાણે ખરીદી કીમત આપે. તેની પછવાડે અવસ્તાનું પદાંણ કરવું (મરદુમ દરતુર જા. મી. જામારપ આશાનો તર્જુમો. સ. ૮૩).

મજબુર શરેહમાં લાસને લખ જવાની જગાની લાખી ટુકડી હદના અંદાજ મુજબ જે કીમત આપવા કહે છે તેજ પાય-દશ એટલે મેહેનતનો ખદલો છે. ત્યારે આ એક કામના ખદલાનું જે અસત્ર નામ છે, તે પાછળથી અવ્વલ મંજલ જવાના કાર્વ (કૃયા) ને મર્યુ છે. આ નામનો ઉચ્ચાર ‘પાય-દહેશ’ છે, તોપણ તેને ફેટવાદ્રિ ‘પાય-દશ’માં ફેરવી નાખે છે અને એક અધુરું રૂપને વધારે બીગાડવામાં આવે છે.

પાય-મોજદ.

પાય-મોજદ અને પાય-દશ બે જુદા શબ્દો નથી, તેઓ એકજ અર્થ ધરાવનાર શબ્દોનાં માત્ર બે જુદાં રૂપો છે અને તેઓનો એક સરખો અર્થ ખદલો થાય છે. લાસ લખ જનારા નસાસાદારો તથા લાસ પાછલ જનારા ધર્મશુરઓને તેઓના મેહેનતનો ખદલો આપવાના તેના ખરા અર્થમાં આ નામ મળે છે. ત્યારે આ સમાસ નામ ‘પાય-દશ’ ની ઉત્પત્તિ તથા તેના અર્થની સચ્ચાઈને સીધા ટેકા આપે છે. પાત-મોજદ અને પાય-મોજદ અવસ્તાના “પદ્ધતિ-મીજદ” નું પહલવી પાગંદ અને ફાર્સી રૂપ થયું છે. આ જોકે શુધ ફાર્સી નામ મળે છે તોપણ તેનો ‘પાયમુજ’નો અશુધ ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે અને તેનાં સાચાં સ્વરૂપને ખદસુત બનાવવામાં આવે છે. વળી તે જોકે એક સામાન્ય નામ છે તેને ક્રિયામાં ફેરવવામાં આવે છે.

પાદ-રજ.

એવુંજ એક ત્રીજું સમાસનામ આપણને ‘પાદ-રજ’ માં મળે છે. તે અવસ્તાના “પદ્ધતિ-રઝોયન” ઉપરથી ઉત્પન્ન થયું છે અને તેનો અર્થ ખામદાદનો ખદલો થાય છે. અવસ્તાના આગલા શબ્દના અનેક અર્થોમાંનો એક અવેજ (શબ્દયોગી અવ્યય) થાય છે અને પાછલો શબ્દ ધરાવી ભાષાઓમાં ‘રજન’ થયેલો મળે છે. વંદીદાદમાં ‘ખામદાદ’ અથવા ખામદાદની રેક્તનીના અર્થમાં ‘રઝોયન’ (રજન) શબ્દ મળે છે. (૫૦૧૮ ૬૦ ૧૬ તથા ૨૪). આ મુજબ અવસ્તાના મજબુર શબ્દો ઉપરથી ‘પાદ-રજ’ નું સમાસ નામ થયું છે. મજબુર ત્રણ સમાસ નામો જોકે એકજ અર્થો ધરાવનાર શબ્દોના માત્ર જુદા જુદાં રૂપો છે, તોપણ તેઓ વચ્ચે જે અર્થસૂચક તફાવત મળે છે તે જાણવા જોગ છે. પેહેલાં બે નામો જ્યારે મરનારને અવ્વલ મંજલ પોહોચાડનારાઓની મેહેનતનો ખદલો છે, ત્યારે આ ત્રીજું નામ મરનારનાં રવાનાના સંવટના ખદલા સાથે સંબંધ ધરાવે છે. મરનારની

હવામાં જીવંતીની તમામ નેક અંચતા બદ કરણીના ઇનસારના સેવરના ચુકાદાનો સૌથી નાણુક પ્રસંગ ચહારમની બામદાદનો છે. આ બાકી પ્રસંગે મરનારની કરણી મુજબ તેનાં રવાનનો બેહેસ્ત કે દોષ ખુનો ને બદલો તે 'ખદ-રજ' થાને બામદાદનો બદલો છે. આ મુજબ મરનારની કારકીરદીના સેવરના બદલાનું આ એક નામ છે તે પાછલથી ચહારમની બામદાદની ઉઠમણની કિયાને મલ્યુ છે.

*પાય—મોજદ અને પાદ—રજ નામોથી મીં બહેરામશાહ શરફે કિયાઓની 'સાય-ન્દીફ' ફીલસુફી સમલવવામાં પોતાના ચાં ૧૦૦૩ નાં એકસોથી વધાર સફા રોક્યા છે અને તેમાં હદ બાહાર ને અતેજ કીધું છે, તે કેટલું નાપાયદાર છે, તે મજકુર નામોના ઉર પદે ઉઠાડેલા કલિપત અચો ઉરથી આપણે જોઈ શક્યે છાએ. એવલુ પાય—મોજદનો અર્થ "ઉરવાન તરફના પ્યારનો બદલો" કરે છે (એજ કુટ નો. ૬૦૬) આ મુજબ અર્થ એવલુ કયાથી લાઈયા ? પાય—મોજદમાં પ્યાર જેવો કાઠ શબ્દે નથી અને તેને દીની ભાષાનો ટોઈ આધાર નથી. વળી 'પાદ—રજ'નો અર્થ એઓ "પોતાની કારદાનીના હીસામનેા ચુકાદો એક ઉરવને પોતે જોઈ લેવાનો વખત" કરે છે (એજ સં. ૬૫) મજકુર નામમાં 'રજ' શબ્દ મલવાથી તેનો અર્થ આ દાખલામાં 'વખત' કરવામાં એવલુ ગોઠું પાય છે અને તે અસવ અવસ્તા શબ્દોત્પત્તિની નાવાંફીનું પરીણામ છે. ઈરાની ભાષાઓની એવી નાવાંફીને લીધે 'પાય—રજ' ના કાયદેસર શબ્દોને અશુધ સમજ એવલુ બેકાયદે 'સાય—રજ' (હાય-પગ) લખીને વળી તેને વધારે અશુધ કરે છે ! હાં જ્યારે હું 'શબ્દોત્પત્તિ વિશે બોલું છું, ત્યારે એક પ્રણાં અમ્યતાનાં નામની એમનાં બાતેન જ્ઞાનનાં બળથી થયેલી ચુરણી માટે થોડો વિચાર કરું, એવલુ પોતાનાં બાતેન શિક્ષણને ઇદમે ફેનુમ નામ આપેલું છે અને તેમાં પેહેલાં અરેબીક અને બીજાં ગાથીક નામના કીધેલી ક્યુબર વિષે હું બેલીશ નહીં, પણ તેમાં એમના પાયા સગાન મળાવું અને ગાથામાંથી લીધેલું આશામાંથી લીધેલું એમ વારંવાર ઘણી ઉકમાઇ સાથે ઉગારે કીધેલું 'ફનુમ' નામ તદન એમાનદે છે. તે કાયદા મુજબ 'ફનુ' રહેલું જોઈએ અને તેનાં બીજા રિમકિણ પ્રત્યય નહીં હોયું જોઈએ. બાષાશાસ્ત્રના કાયદા મુજબ કિયાપદો વગર વિનકિના પ્રત્યયો આવી શકતાં નથી અને બેકાયદે પ્રત્યય ભાગવાથી તેનો અનર્થ થાય છે. રામનીની કિયાને પાછલથી અપાયલું 'બરરનુમ' નામ જોટલું અશુધ છે, તેટલુંજ અશુધ આ 'ફનુમ' છે બીજું, આ નામ તેના મુળ અર્થમાં સૌથી ચઢતા જુદાશનોસીના એલમનો અથવા દીનના એલમનેા જાણે પુરા મર્મે ધરાવે છે ત્યારે તેની સાથે પૂર ભાષાનેા 'ફદમ' શબ્દ અસ્થાને મલે છે. ત્યારે ભાષાશાસ્ત્રની રૂએ આ નામનેા મૂળ પાયોજ ખોટા છે અને ખાદા પાયા ઉર ર હદમની ઇમારત ઉભી કીધી છે. એમનાં લખાણોમાં ધર્મની અવસ્તા ભાષાના શબ્દો સાથે એવી બેકાયદે અચ્છીત છુટા લેવાના એકથી અનેક મોજુદ દાખલા મલે છે. દુનિયાની દરેક મુખરેલી પ્રભાંક રવજાનાં વાકાણેની સત્તા ધરાવે છે અને વંકરણ એક ભાષાને શુધ કે અશુધ દેખાડવાકે. એક એક સર્વમાન્ય સત્તાદાર સાધન છે; તાપજ ભાષાએ સાથ પોતાને પેશ પડવી નમોજી છુટા લેવારા અને પોતાનાં લખાણોમાં બનાવવી પાસા ફેકવારા સાહેબો ભાષાશાસ્ત્રને હુતારી પાડવાની પોતાની કમનસીમ નમજાઈ વારંવાર દેખાઈ છે. કારણ કે એક ભાષાનાં શબ્દો ઉપર થયેલી તેઓથી રમતાવું બિહાર તે ભાષાનું વ્યાકરણ તથા જ્ઞાનસાગરીને કાયદોજ અચુક આકારમાં દેખાડી આપે છે.

ત્યારે મજકુર સુધારણ નામો તથા તેઓના અથા અમર અલગરૂપે થયેલા હોય તે તેની પાયા ઉપર દેખાડાં એમની "સાઈન્દીફ" કિયાઓની કલિપત ફીલસુફીમાં કેટલું બધું પોલમપોલું હોયું જોઈએ ?

૨૯—મરણના પહેલા ત્રણ દિવસો

અને વંદીદાદ.

વંદીદાદની પરગરદ ૧૦ મીમાં નીચલું વાક્ય મળે છે.

“હમે વચ ક્રમ્મ વ ચોઘ હેન્તિ ગાથાહવ

મિશામ્મત મિશામ્મત ચચુસામ્મત.”

એટલે, આ કલામો-તું મરણ, જેઓ છે ગાથાઓમાં મિશામ્મત (મે વાર બોલાતા), મિશામ્મત (ત્રણવાર બોલાતા) અને ચચુસામ્મત (ચાર વાર બોલાતા) છે (૬૦ ૨)

મજકુર પરગરદમાં પ્રથમ એવો પ્રશ્ન થયો છે કે, મુલેલાં ઉપરથી જીવતાંઓ ઉપર દરજે નસુશ (માઇઝોપસ, ખેસીવસ) ધસારો કરે છે તેને દૂર અને દૂર કેમ કરવો ? એના જવાબમાં કહે છે કે ગાથામાં મિશામ્મત વગેરે સંજાથી જોવાયાતા કલામો ઉચ્ચારવા, હાં માણસના મરણ પછી તેનાં મુરદાવ શરીર ઉપર પ્રહારવાતના પૃથકકરણની કુદરતી ક્રિયા શરૂ થાય છે અને તેની ખરાબ અસરથી જીવતાંઓનું નફાણ કરવાના એક અસરકારક ધવાજ તરીકે ગાથાના કલામો ઉચ્ચારવા કહે છે. હાં મારે લક્ષ ખેચનું જોઈએ કે, આ ટુકા ફકરા અવસ્થા જમાનાનું અસલ ગાહાસારાણું છે, તેને પાછલથી અહુનવદ ગાથાના હા ૭ માં ફેરવવા અને લખાવવામાં આવ્યું છે અને તેથી વધારે અસરકારક ટુકા ફકરાઓની અસહ્યાત તથા તેનું રહસ્ય સુમ થવાં જોઈએ. હાં આપણે આ એકમ ફેરફાર પ્રયત્ન જોતા ત્રીજી, તેઓ જોકે મરણના તુરતના પ્રસંગ સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને તેઓ આ ગમિર પ્રસંગે ઉચ્ચારવાના અસરકારક મંત્રો છે, તોપણ પાછલથી વંદીદાદની પહલવી શરેહમાં ગાથાના આ કલામોને નીચલા શબ્દોમાં વંદીદાદ કરાવવા તરીકે જોવાયા છે. અને હાંથી આપણે મરણ પાછલ વંદીદાદ કરાવવાનું મુળ જોઈ શકીએ છીએ. ત્યાં કહે છે કે,

“જવીત દીવદાત યજમહુનેત,”

એટલે, વંદીદાદ ઈજવો જોઈએ (૬૦ ૧૦, ૨) મરણના પહેલા ત્રણ દિવસ સરેશીમાં વંદીદાદ કરાવવાનું મુળ હાંથી જોવાયું મળે છે અને આપણે જોઈશું કે વંદીદાદને ગાથાના મજકુર કલામો સાથે ખીમકુલ સંબંધ નથી.

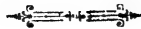
(૧) હાં વંદીદાદ અરથાને મહે છે. ગાથા અને વંદીદાદ તેનાં ભાષા અને વખત વચ્ચે મોટો તફાવત પડે છે (૨) ગાથા (ગાહાસારણ) મરણના તુરતના પ્રસંગે લાસના સંસ્કાર રૂપે બળુવાના કલામો છે અને વંદીદાદ લાસને અવ્વલ મંજલ પોહોઆડવા પછી બળુવામાં આવે છે. (૩) ગાથાના કલામોથી ‘દરજે નસુશ’ ની ખરાબ અસરો દુર થવા જણાવ્યું છે. પણ વંદીદાદ બળુવવાથી તેની નાશકારક અસર દુર થવાની અવસ્થામાં શાહાદત મલતી નથી. (૪) એની સૌથી વજનદાર દલીલ દુર શોધવા જવી પડે એમ નથી. મજકુર પરગરદના ત્રીજા ફકરામાં સવાલ થયો છે કે ‘મિશાઝૂત’ વગેરે કલામો કયા ? અને તેના જવાબમાં ‘વંદીદાદ તુરક મલતો નથી, પણ અહ્યાયાસા, ઉરતા અહ્યાઝ, રપેન્તા મધન્યુ’, વગેરે બે વાર બોલાતા કલામો ખુલ્લા દરશાવેલા મળે છે. (૫) ત્યાં બેવાર ત્રણવાર અને ચારવાર બોલતા ગાથા અને ગાથાની સાદી એખારતમાં લખાયેલા “યસ્ન હુપતઃ હાઈતિ” ના કલામોની ચુંટણીનો જો કે તેના શરેહ લખનાર કાબેલ કર્તાએ પહલવી ભાષામાં ખરો તરજુમો આપ્યો છે, તો પણ શરેહમાં “વંદીદાદ ઇજવા ” નો આપેલો ફતવો તાજુખી ઉપજાવે છે અને તેનું કોઈપણ વજનદાર કારણ હાં હસ્તી ધરાવતું નથી.

ત્યારે ગાથાના કલામોની આ શરેહમાં મરણ પ્રસંગે વંદીદાદ ઇજવા જણાવ્યો છે તે અરથાને થયેલી એક ભુલ છે અને હયાંથી મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ સરોશના ત્રણ વંદીદાદ કરવાની પેહેલી ભુલ શરૂ થાય છે. આ ભુલની પાછલાં પહલવી અને દ્વારસી રવાયતોનાં લખાણોમાં નકમો થાય છે અને નાહક એક ભુલબરેલા ખર્ચાલુ રવાજને કારણ મહે છે. આ પાછલાં લખાણોમાં મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ સરોશના ત્રણ વંદીદાદ કરાવવાના તાકીદના ફતવા અપાયા છે અને તેઓ મજકુર શરેહને બેશક આભારી છે. મરણ પાછલનાં બહુતરો અને ક્રિયાઓના એવા અનેક દાખલા મોજુદ છે કે તેઓની ઉત્પત્તિ અરથાને થય છે અને તેઓની હસ્તીએ રવાજનું ભુલ ભરેલું રૂપ લીધું છે.

મરણ પાછલનાં બહુતરોનો એઅંદાજ વધારો કેમ થયો છે તે વંદીદાદના આ દાખલાથી દેખાડવાની હયાં હું જરૂર સમજી છું. વંદીદાદના પહલવી તરજુમાના કાબેલ લખનાર કંઈ પણ વજનદાર કારણ વગર ગાથાના “મિશાઝૂત” ના કલામોની શરેહમાં અરથાને વંદીદાદને મુકે છે અને હયાં સુધી તેને આપણે એક ભુલ ભરેલી શરેહ તરીકે જોઈએ છીએ. આ શરેહ હયાંજ અટકી હોત તો તેને આપણે એકજ ભુલ તરીકે પસાર કરી શકતે, પણ તે હયાંજ અટકતી નથી અને પાછલથી આપણી

સનમુખ તે જુદાં રૂપમાં દેખાવ દે છે. તેની પાછલાં પહલવી, અને દારસી રેવાયતોનાં લખાણોમાં નક્કો થાય છે અને તે શરેહ (કોમેન્ટરી) ને બદલે અસલ લખાણ (ઓરીજનલ ટેક્સ્ટ) નું રૂપ લે છે. બીજા ભોલોમાં પ્રથમ જે શરેહ હતી, એક જુલ બરેલી શરેહ હતી તે હવે દીની કેતાબોમાં દીનનાં ફરમાનોમાં ફેરવાઇ જાય છે અને તે દીનની કેતાબોની શાહાદ તો તરીકે આપણી સનમુખ રજુ થાય છે ! એવી અનેક જુલો આપણે ત્યારેજ જોઇ શક્યે અને તેઓને જુલ તરીકે સાબેત કરી શકીએ, કે જ્યારે તેનું અસલ મુળ શોધવા અને તેને પુગી વડવાને આપણે શક્તિવાન હોઇએ. એવા એક નહી, એક દજન નહી પણ અનેક દાખલા મોજુદ છે કે આજ જરથોશતી મરણુ ક્રિયાઓ તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં પલાતી નથી, તેમાં ખાસ વ આંખને મયશર આવે એવાં મજહબનાં મઆપુલ ફરમાનોની જગા થોડી સ્વભાવિક અને વણી અસ્વભાવિક તરીકેતોએ લીધી છે અને તે દીનના ફરમાનો તરીકે પલાતી રહી છે.

વંદીદાદ સાદેહ (યાતીસ પરગરદ) દાદર હોરમજદ કે કોઇ ઇજદ—અમ-શારપંદાની આરાધનાને લગતું લખાણુ નથી, તે પુરાતન ઇરાનીઓનું એક ધારા-શાસ્ત્ર છે અને તેમાં યોખાઇ-પાંખાઇના સુખશાંતિના નિયમો વગેરેનું વર્ણન મલે છે. આ જોડે અરાધનાનું લખાણુ નહી હતું, તેથી પાછલથી તેને આરાધનાનું રૂપ આપવા તેમાં ઇજ્જત અને વીરપરદનાં બહુતરો આમેજ કીધાં છે અને તેને ક્રિયાનાં બહુતર તરીકે ગણવામાં આવ્યું છે.



૩૦—મરણની છેલ્લી ઘડી.

અષ્ટમ અને પતેત.

(અશોધના ખુલ્લું ખ્યાલો સાથે જનની વીદાયગીરી)

હુદોખત નુસ્કમાં નીચલી પુસેશ પાસાખ મલે છે.

“કા અષ્ટેવો અષો-સ્તુધિતિશ, યા વીરપેમ ધમત કષવરે સત ખનીરથેમ.

યાંમ બા ના ઉસ્તેમે ઉવએસે ગયે હે અષ્ટમ સ્તઓધતિ.....
અરેજધતિ. ફરતવનો હુમતય હુખતય હુવરતયં નિજબરેમો દુરમતય
દુજુખતય દુજ્યવસ્તય.”

સવાલ—કઈ અષ્ટમવોહુ આ ખનીરય કેશ્વરની કીમત બરાબર છે ?

જવાબ--જે માણસ ખચીત જીંદગીને છેલ્લે અતે હુમત, હુખત અને હુવરત થી
વખાણુ કરતાં તથા દુરમત, દુજુખત અને દુજ્યવત રદ કરતાં અષ્ટમવોહુ બણે છે
(તેની કીમત એક આપાદ દેશની બરાબર છે) (૧૦ ૮-૯)મજકુર લખાણમાં મરણની છેલ્લી ઘડીએ એક જરથોસ્તીએ પોતે ખરાં અંતઃ
કરણના પરતાવા સાથે અષ્ટમવોહુના કલામ વાદ કરવાનું ફરમાન મલે છે અને બેની
અગત તથા અસર તુલના કરી નહી શકાય એવી સઘલી સંપતિવાલા એક આપાદ
દેશની કાંમત બરાબરની જાહેર કીધી છે. માણસની અજલની છેલ્લી ઘડી જીંદગીના
ખીજ સઘલા બનાવોમાં સૌથી ગંભીર બનાવ છે અને આ બારીક પ્રસંગે ધર્મ એક
જરથોસ્તીને ગાથા વાણીના પાક કલામો સાથે જાન છોડવા ફરમાવે છે. જુલથી થયલાં
પાપોના છેવટના પરતાવા સાથનું અષ્ટમવોહુ, મરણના નાજુક પ્રસંગને બરનું એક
ડુક અને અસરકારક બણતર છે, તેના અર્થ અશોધ છે. અને અંતની ઘડીએ
અશોનો રવાનન ઉંચા વીચારો, વચનો અને કામોના ખુલ્લું ખ્યાલો પોતાની સાથે
લઈ જવા અને પોતાના પેદા કરનાર અહુરમજ્દનેજ જાનો નેશ્વર કરવા ધર્મ શીખવે
છે. તેમાં આ નાજુક પ્રસંગે અશોધના ઉમદ ખ્યાલોમાં મનને રોકવા અને તેમાં

મજ્જુલ સહેવામાં રવાનને રાહત અને સેવકની શાંતિ આપવાની ઉંડી અને ઢંચી નેમ સમાયલી છે. તે અન્નલની અંતની ધડીને ઘટ વાગતાં મરનારને આકુલ બાકુલ નહીં થવા, કુદરતથી નીમાંન થયલા બનાવમાં શાંતિ જલવવા અને અશોધનાજ ખખ્ખો સાથે જાન છોડવા ધમ આપેલ કરે છે. સેવકના પરતાવાના થોડા શબ્દો સાથે ખાર શબ્દનો આ અસરકારક પ્રકામ દુકો છે, તેના દુકાપણમાં ખરું રહસ્ય સમાયલું છે અને તે દુકો છે તેથીજ મરણ કાંઈ આવેલાંની નાજુક હાલતના પરવકત માટે પરલક છે. મરણ વખતે એક રવાનનું તેનાં શારીરિક ખાકી ખોલીઓમાંથી છુટું પડવાને ફેરફાર સૌથી નાજુક પ્રસંગ છે. આ કટોકટ પ્રસંગે એક અશોધનાં રવાનને શાંતિ આપવા, તેને ગમતી ગીરફતારીમાંથી છુટવાં અને ફાણી જીંદગીની અસલ આદેશ તથા અન્નખોથી મુક્ત થવાની મુઆરકખાદીનાં ગાથાનાં પરીત્ર વચનોની યાદ આપવામાં આવે છે અને તેને બેહેશતનશીનીના અમર્ગ સુખી આશીર્વાદના આશ્વાસન ઉદગારો કાઢાડતું દેખાડવામાં આવે છે કે:—

“ઉશ્વતા અહ્યાહ યદ્યાઈ ઉશ્વતા કદ્યાઈ ચીત
વસે—ક્ષયાંસ મજ્જદાઓ દાયાત અહુરો.”

એટલે, સુખ તેને (હોજો) સુખ કાષ્ટનેથી આપ અખત્યાર અહુરમજ્જદ બખરો!
(૫૦ ૨ ૬૦ ૨)

પણ એક નાઅશોધનાં રવાનને ફાણી જીંદગીમાં ગુમરેલી તેની બદ કરગીની બદ બખતી, પશેમાની અને નાસેપાસીનાં વચનો પોકારતું આ મુજબ દેખાડયું છે:—

“કામ નેમે જાંમં અહુરમજ્જદ કુશ્વનેમે અથેનિ.”

એટલે, હું કમ બાજુ જાઉં! અમે અહુરમજ્જદ હું કમ તરફ માગું લેઉં!
૫૦ ૩ ૬૦ ૨૦).

મરણના આ નાજુક સચાલમાં જે અગત્યની બાબદ ઉપર લાંબું લક્ષ્ય ખેંચવું માગ્યું છું, તે વખત ખેંચવખત અવસ્તાનાં મજ્જુર મહત્વનાં ફરમાન ઉપર થોડાક સ્વભાવિક અને ધણા અસ્વભાવિક ફેરફારોની પાછલથી થયેલી જુદી જુદી અસરો છે.

આપણે જોયું અને તપાસ્યું છે કે, હાડાપત્ત નુસ્કમાં સરથી પેહેલાં મરણના નજદીકના વખતમાં શાંતિ જલવવાની મોતેબર નેમથી મરનારની વચ્ચે, એક જરથોસ્તીએ જાતે ખુન્ને હાજર જાણી ખરાં જીમરથી સેવકનો પરતાવો કરવાનું અને અપેમનાં કલામો યાદ કરી

અશોભના ખ્યાલો સાથે જન છોડવાનું ફરમાન મળે છે. આ ફરમાન પતેને પરીમા-
નીના પાળદં બળુતરમાં ફેરવવામાં આવે છે અને તેની ફરજ મરનારનાં ફરજદોને
શીર નાખવામાં આવે છે, ત્યાં વસ્યત કરવામાં આવે છે કે:—

“હું મેં ફરમાયમ અપેમ વાહુ બેગુનીરશની. પતેતી પીશ અજ બેવદોરની
પસ વદેદહમન. મન જાદેહરા અજ ગુનાહ પ પતેત બહોદ
...ફરમુદાર ખાહેશની હુમદાસ્તાન હોમ.”

અર્થ—ગુજરતી વખતે અપેમ વોહું અને ગુજરવા પેહેલાં પતેત કરવા હું
ફરમાવું છું. મારા ગુજરવા પછી મારા ફરજદો (બેટા-બેટી) ગુનાહથી પતેત કરનાર
થાય તેનો હું ફરમાવનાર, ઉમેદવાર તથા એકમત છું” (ક૦ ૧૨).

અવસ્તાના ફરમાન મુજબ અજલની છેલ્લી ઘડીએ એક જરથોસ્તીએ પોતેજ
સેવઠનો પરતાવો કરવાનો અને અપેમનો કલામ યાદ કરવાનો છે અને તેની તેમાં
સૌથી ઉચ્ચી ઇતિમદ દર્શાવી છે. તોપણ મરણ એવો ગમખાર બનાવ છે કે, માનસિક
નયનાઇને લીધે મરનાર પોતાની ઉપર કાચુ રાખી નહીં શકે અને શાંતિ જાલવી
નહીં શકે એ કુદરતી છે. થોડા દાખલામાં બુદ્ધાપો સદનશીળતા જાલવી શકે, પણ
ભરજવાનીમાં જ્યારે જીંદગીની દોરી અધુરે તુંટી જાય છે ત્યારે શાંતિની જાલવણી અસલ
અને અશક્ય થઇ પડે છે. એવા અનિવાર્ય કારણોને લઇને પાળદં લખાણમાં
કોઇ બળુવાને અશકત હોય અગર શક્તિવાન હોય તોપણ આ બળુતર તેના કાનો
ઉપર નાખવાની છુટ મુકવામાં આવે છે. આ બળુતરમાં તરાહીત માણસે પતેત બળુવાથી
તેના પાપો કપાવાનો જોડાયલો પાછલો ખ્યાલ અજરથોસ્તી છે.

આ લખાણમાં જે છુટ મુકવામાં આવી છે તે તેની ઘટતી હદમાં રહીને
પાલવાની ફરજ તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે. તેનાં એક અધોરનાન કે બેહેદીન
વહાલ અને વદાદારીના દીનના કલામેના દીલાસાના થોડા શબ્દોની જે વસ્યત કરે છે
તે ગમે તેને માટે નથી, પણ મરનારની પસંદગીનાં અને પોતાનાં ધણાં અતલગનાં
વહાલાં ખેલાવદો માટેજ છે. તેઓ “મન જાદેદ” એટલે મરનારનાંજ ફરજદ-વારે
સો હોવાં જોઇએ. ત્યારે આ વસ્યત મરનારનાં નજદીકનાં ખેલાવદો માટે છે અને તે
ઉપર તેઓએજ અમલ કરવાનો છે. મરનાર પોતાનાંજ વહાલાંઓથી દીલબરીનો ખરો
દીલાસો આહે છે અને તેમાં જ્યારે તેઓનો સંપુર્ણ સંતોષ સમાયલો છે ત્યારે પારકા
તરાહીત દીલાસાથી તેઓને પુરો સંતોષ નહીં થાય એ સ્વભાવીક છે. આ
સાચી વદાદારીની વસ્યત ઉપર ભાર મુકવામાં આવે છે અને દલીલ કરવામાં

આવે છે કે, મરનાર એવી વહાલી વધારીનાં “ ફરમુદાર ” એટલે ફરમાવનાર, “ખાહેશ્તી” એટલે, ઉમેદવાર અને “ હમદારતાંની ” એટલે તેની સાથે એકમત હોવાનો એકશર કરેછે. ત્યારે મરનાર એક ચોક્કસ ઘટની જગાએથીજ અને પોતાનાં નજદીકનાં વહાલાંઓથીજ સીધો દીલાસો મેલવવાની ઉમેદ રાખેછે, તે અવપ્ત બળ લાવવા તરફ પોતાની પસંદગી દેખાડેછે અને તે સાથે એકદીલ થાયછે. અગરજો મરનારની આતુર ખાહેશ અને ફરમાશથી ઉલટી રીતે પારકે હાથે અરથાને ભાડુની દીલાસો અપાય તો તે કુદરતીજ મરનારની પસંદગી મેલવવા પામે નહી, તેની સાથે તે એકમત થાય નહી અને તેને ખરી શાંતી મલે નહી. આ સાદી પણ સૈથી ગંભીર ફરજ અદા કરવામાં જરથોસ્તીએ ગાફેલ અને ગુમરાહ રહ્યાંછે અને પોતાનાં વહાલાં તરફની સેવટની વધારીની પાક ફરજમાં પછાત પડ્યાંછે. આ ગંભીર ફરજ ગુરને માંથે મારવામાં આવેછે અને તેનેજ તેનો હવાલો સોંપવામાં આવેછે. જે ફરજે એકસી જન્મમાનોનીછે, જે ફરજે ગુરુઓની નથી અને તોપણ દીનાઇનની રૂએ હેવાત છંદગીની આ અને બીજી અનેક ધાર્મિક ફરજે એક બેહદોને (મરદે કે ઓરતે) હાથે જતે અદા કરી ખરી સવાખકારી હાસેલ કરવાની અને રવાન ખુખ્તગી મેલવવાનીછે, તે ફરજે ગોયા બગરમાનો સોદો હોય તેમ તેની મરણ પાછલ મરનારની નયતે ખરીદી કરવામાં આવેછે અને એવી ફરજે બળ લાવવાની જવાબદારી ગુરને શીર ઠોકવામાં થતા અનર્થો જામજા મલેછે.

અવસ્તાતું અસલ ફરમાન અને તે ઉપર પાછલથી થયેલા ફેરફાર અને વધારાની અસ્વભાવીક અસરોનો હાં ટુક સાર ખેંચેલો જાણવા જોગ બેઅંદાજ ફેરફાર થઈ પડવા વીના રહેશે નહીં.

અવસ્તા મુજબ અજલની અંતની ઘડીએ એક જરથોસ્તીએ અખેમનો કલામ જોકે જતે યાદ કરવાનો છે, તોપણ પાજંદ લખાણમાં આ અસલ ફરમાન ફરવામાં આવ્યું છે અને તેની ફરજ મરનારને બદલે તેનાં ફરજદોને માંથે નાખવામાં આવી છે. આ પેહેલો ફેરફાર હતો. અસલ ફરમાન ‘અખેમ’ સાથે મરનારને જતે અવપ્તના માત્ર આઠ શબ્દોમાં સેવટના પસ્તાવાની યાદ કરવાતું હતું, તેની જગ્યા પાછલથી પતેત પશેમાનીના બાર કર્તાનાં લાખાં બાણુતરે લીધી છે. આ બીજો ફેરફાર છે. પાજંદ લખાણ મુજબ આ બાણુતરોની જે ફરજ મરનારના ફરજંદ વારસોની હતી તે

પાછલથી ધર્મ ગુરુઓને માંથે નાખવામાં આવી છે. આ ત્રીજો ફેરફાર છે. પાન'દ લખાણોમાં પતેતનું બહુતર માત્ર મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ માટેજ છે તેને મરણ પાછલ વર્ષો સુધી બેઅંદાજ લખાવવાનો નારવા રેવાજ જારી થયો છે. આ ચોથો ફેરફાર છે. મરનારની વચ્ચત સુજ્ઞ ફરજ'દ-વારસોએજ માત્ર લાસના સંસ્કાર (સચકાર) આગલ બહુતર કરવું ઘટે છે, તેને બદલે મરનારની ભાંય આગલ દીવસો સુધી રાતો દીન મોબેદેથી બાડુતી બહુતરો જારી રાખવાનો ખોટો અને ખર્ચાલુ રેવાજ જારી રહ્યો છે. આ પાંચમો નાપાયદાર ફેરફાર અને નારવા વધારો છે. વખત બે વખત એક પછી એક દેખાદેખીયી થયલા આ ફેરફારો પારદર્શક દેખાડે છે કે, દીનાઇનના આખમાં અવસ્તાના મઆકુલ ફરમાનોમાં થયલા રેવાજ ફેરફારો અને તરીકોની કોઈ સીમાજ નથી, તેમાં હદ બાહાર ખીનજારી ફેરફારો થતા રહ્યા છે, આ નાપાયદાર ફેરફારોએ ક્રોમના મન્યમ અને ગરીબ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિ ઉપર ઘણી ખરાબ અસરો કીધી છે અને દીનનાં અસજ ફરમાનોની અસદયાત તથા તેનું ખર્ચ રહસ્ય ગુમ થયું છે.



૩૧—મરણના પેહેલા ત્રણ દીવસો, 'સેદાશ' ની ક્રિયા અને મરનારની વસ્તી.

પતેતે પરીમાનીમાં આ પાજંદ લખાણ મલેછે.

“પસ ગુદદેહ મન મન બદેહરા ૦૦૦ સેદાશ ૦૦૦ ફરમાયદ.”

એટલે, મારા ગુજર પામવા પછી મારા ફરજદો ‘સેદાશ’ ફરમાશે (ક. ૧૨).

એક જરથોસ્તી પતેતનાં મજકુર બણતરમાં હૈયાતી ફરમાવતાના ફરજદો (મેટા મેટી) ને એવી વસ્તી કરી જાયછે કે, મારા ગુજરવા પછી ‘સેદાશ’ નું બાણતાર કરવા ફરમાવે. આ એક ઘણી અગત્યની ક્રિયાનું નામછે માટે આ બે ગાનાં નામની ઉત્પત્તી વિષે પ્રથમ આપણે બોલીશું.

પાજંદ ‘સેદાશ’ ની ઉત્પત્તી પહલવી ‘સેતો’ થ અથવા ‘સેતુશ’ નામ ઉપરથી થયલી છે અને તે અવસ્તા નાં ‘સ્તુતિશ’ (સ્તુતી) શબ્દ સાથે મલે છે.
સેતુશ. તેનો ધાતુ ‘સ્તુ’ (તારીફ કરવી) ઉપરથી પહલવી વગેરે ધરાની

બાષાઓમાં ‘સેતુદન’ (વખાણવું) નું સામાન્ય રૂપ થયું છે, આ બાષાઓમાં ‘ઉ’ વાલાં એવાં રૂપોના ‘આય’ ફરજાર થાયછે અને તેને છેડ સામાન્ય રૂપનું પ્રત્યય લાગેછે. પણ ‘સેતુશ’ માં મજકુર ફરજાર થયો નથી અને તે જોડે કાયદેસર ‘સેતા યસ્ન’ થયેલો મલતો નથી તો પણ પહલવી બાષામાં એવો ફરજાર નહી થયેલો રૂપોબી મલેછે. તેઓ ‘સતુદ યસ્ત’ અથવા ‘સતુદ યસ્ન’ (અ. સતઓતે યસ્ન) અને ‘સતુદમર’ (અ. સતુત. મર) વગેરે રૂપોમાં મલેછે અને આ બેઉ એકવીસ તુસ્કામાંના પેહેલા અને બીજા તુસ્કનાં નામો તરીકે મલેછે. ત્યારે પહલવી ‘સેતુશ’ અથવા ‘સેતાશનુ પાજંદ ‘સેદાશ’ રૂપ બેશક થયું છે અને બેઉ શબ્દોનો એકજ અર્થ માત્ર સેતાયશ અથવા આરાધના થાય છે.

આ પાજંદ શબ્દનો અર્થ સર્વથી પેહેલાં પહલવી શરેહોમાં ત્રણ શરેસ થયો છે અને તેની નકલ સઘલા તજુમો કરનારા શાહેબેએ કીધી છે. આ તેનો અસલ અર્થ નથી અને તે બે જુદા શબ્દો કે બે શબ્દોનું બનેલું નામ નથી. તેમાં ધરાની બાષાના ‘સે’

એટલે ત્રણનું સંખ્યા વાચક વીશેષણ નથી, વળી ‘દેશ’ કોઇ જુદો શબ્દ નથી અને ‘સરેશ’ તેનો અર્થ થતો નથી. તે એક સામાન્ય નામ છે, તેનો અર્થ સેતાયશ છે, જલકે ‘સેતાયસ્ન’ તુજ તે ફરજાર વગરનું હક અને તેનું બીજું રૂપ છે.

આ વળી 'સેદોશ' નું પાછલું અને ખીજું નામ છે અને તે એ શબ્દોનું
 બનેલું છે. તેમાં ત્રણ એવાં સંખ્યા વાયક વિશેષણોનો
 તર્ક સતુદાન.

એમાં 'સતુદાન' નામ મળકુર 'સેતુશ' નું જ બહુવચન
 મલે છે અને તેનાં અસલ અર્થને તે સીધો ટેકો આપે છે. આ નામની
 ઉત્પત્તિ વીં શહેરીઆરજીએ પોતાના 'રીસ્તિસ્તાન' માં સ્પષ્ટ દેખાડી છે.* મરણ
 પછીની આ ત્રણ સેતાયશ માટે કોઇથી લાયક બહુતર હોય તો તે બેશક સરોશની
 આરાધના છે અને તેને 'સેદોશ' ને નામે પહલવી, પાજંદ અને ફાર્સી લખાણોમાં
 આગલા તથા પાછલા દરતુર સાહેબોએ ઓલખાવ્યું છે.

મરણ બાદ ગાહા સારણા (સરોદે ગામના) પછી સૌથી અગત્યની આ 'સેદો-
 શ' ની આરાધના છે અને પેહેલી માટે જ્યારે વંદીદાદમાં ખુદ્દુ ફરમાન મલે છે
 ત્યારે ખીજી માટે મલતું નથી. ત્યારે આ બંનેકે દીની શરીઅત છે તોપણ તે બધી
 મઆકુલ છે. તે પાળવામાં થોડું વજુદ સમાયડું નથી અને તેઓમાં એક જે વધારે
 વજનદાર છે તે, સરોશ ઇબ્દથી મરનારનાં રવાનને ટકવો અને રાહાત મલવાનું છે.
 દીન ઉપરનો મજબુત બકિતબાવ અને તે તરફની ફરમાનગરદારી (સ્વએપ) ને લઇને
 એક જરથોસ્તી હેયાતી દરમ્યાન અવસ્તાના કલામો ઉચ્ચારતાં વારંવાર એવો એકરાર
 કરે છે કે, અએ સરોશ ઇબ્દ! તું આ જીંદગીમાં અને બવિસ્તની જીંદગીમાં
 મારો પાસઆન અને નેગેહઆન થજે (ય૦ સ૦ ૬૦ ૨૫). ત્યારે હેયાતીમાં હમમજહઅ
 તરફની બાવવાલી બકિત સાથે ગુન્નરેલી જીંદગીને લઇને, તેના મુવકકેલ સરોશ ઇબ્દ
 દીની બવિસ્તમાં પુસ્તપનાહી મેલવવાના અંતઃકરણનાં આ પવિત્ર એકરાર સાથે કોઇથી
 વજનદાર કારણો હસ્તી ધરાવતાં હોય તો, તે મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ સરોશની
 ઇબ્દશને, સરોશની ખાજ અને સરોશનો કહેા અનઓપ રવાનોને રાહાત આપનારાં આ
 રેવાજ બહુતરો છે. ખીજું, મરનાર હેયાતીમાંજ પોતાના ફરજંદ વારેશોને 'સેદોશ'
 ની જ્યારે ખાસ વસ્ત કરી જાય છે ત્યારે મરનારની તે ખાહેશને માન આપવા
 એક વફાદાર ફરજંદ તરીકે અદા કરવાની આ સૌથી જરૂરની અને પહેલી અગત્યની
 એક પવીત્ર ફરજ છે.

'સેદોશ' ની ક્રિયામાં ચહારમની ખામદાદની ચાર ખાજ, પાછલી રાતનું 'નીર'
 જેપુએ દાદન' (ઉઠમણ) અને દહાનનું આફ્રીનગાંન તેના અરવખતનાં ઉપલાં જેટ-

લાંજ અસરકારક ક્રિયા-બહુતરો છે. જરથોસ્તી શિક્ષણ મુજબ મરનારની હૈયાત જીંદગીની નેક અને બદ કારકીર્દીનો સેવકનો નિષાય તોડવાનો આ બારીક પ્રસંગ છે. આ સૌથી ગંભીર પ્રસંગે મરનારનું રવાન ફાણી દુનિયામાંથી મીનોઈ દુનિયા તરફની સેવકની સફરમાં જે જે અનુભવો મેલવે છે તેના નમુના આ પ્રસંગે બહુતર ક્રિયામાં દેખાડવામાં આવે છે. આ ઉપરથી ધડો મલે છે કે જીંદગી કુદી છે, જીવતાંઓને એક વખત આ અનુભવમાંથી પસાર થવાનું છે અને નિષાયની મીનોઈ અદાલતમાં હૈયાતીમાં ગુન્જરેલી જીંદગીની કરણીનો હિસાબ આપવાનો છે. વળી હકની દરવાહના સેવકના અત્યુક છનસાફ ઉપર ગુનાહના ઘટાડા કે સવામના વધારાની કસી અસર થતી નથી એવા કરણીના જરથોસ્તી કાયદા ઉપરથી બોધ લેવાનો છે અને તેને દર દિવસની બ્યહવાર જીંદગીમાં અમલમાં મુકવાનો છે.

મહાન પેગાંમ્બર જરથોસ્ત તથા તેમનાં જયનરીન જરથુસ્તરોનેમોએ ગાથા અને અવસ્તામાં મુકરર કીધેલા અને નીતિની નજરે જોતાં નહી ફેરવી શકાય એવા મજકુર જરથોસ્તી કાયદાને પાછલાં પહલવી, પાજાંદ અને ફાર્સી લખાંણોમાં ઉલટાવી નાખવાની કોશિશો થઈ છે. આ નિષ્ફળ કોશિશના પરીણામ તરીકે જરથોસ્તી હૈયાત જીંદગીની નીતિની જાલવણી અને સદગુણની ખીલવણીની ઉંચી અસર નિર્મુળ થાય છે અને તે ઉપરનો ધર્મીક આક્રોશ ઓછો થાય છે. તો પણ ગાથા અને અવસ્તાએ શિખવેલો અષ નો અચળ કાયદો કદી ફેરવાતો નથી, દીન પાલનારા દીનદારો સેવકની નિષાયની અદાલતમાં આ જરથોસ્તી અત્યુક કાયદાને આધીન રહે છે અને સેવકે પુન અને પાપનાં પ્રમાણ મુજબ તેઓનાં રવાનો નેકા અને બદી (ખેહેસ્ત કે દોજખ) નો નતીજો પામે છે.

સેદોશનું મુળ. જ્યાં મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ શરોશની આરાધનાનું મુળ શોધવાના હવે આપણે કોશિશ કરીશું.

વંદીદાદની ૯ મી પરગરદમાં મુવેલાંતી લાસના બેકાયદે સીધા સંધંબમાં આવનાર રોમન જરથોસ્તીને પાક કરવાનું વર્ણન મલે છે. તેમાં પાકીજગી આપનાર યોજદાધગર મોમેદ અમણે હોય તો તેના પરીણામમાં શેહેરી જીંદગીનો મોટો જોખમ સમાયલો જાહેર કીધો છે અને તેનાં નીવારણના ત્યાં બે છલાજ દેખાડવામાં આવ્યા છે. પેહેલો પેલા અમણ મોમેદને ગરદન મારવાનો (!) અથવા બીજો ત્રણ રાત્રી દિવસ આતશ સનમુખ બસંમ તથા હોમનાં ક્રિયાના સાંધનો સાથે સેદોશની આરાધના કરવાનો છે અને આ ભેમાંના કાઠમી એક ઉપાયથી દેશની આબાદી થવાનો સખખ જાહેર કરવામાં આવે છે (૬૦ ૫૧-૫૭)

અવરતા સાહત્યમાં એક નરથાસ્તીનાં મરણનાં પ્રેક્ષા ત્રણ દિવસ સરોશની આરાધનાનું સીધું કરમાન મલતું નથી, તોપણ તેના રેવાનનું મુળ લાંથી આપણને મલે છે અને પાછલી પહલવી તથા ફાસી રવાયતોમાં તેની નકલ થયલી આપણે જોઈએ છીએ.

આ રેવાનની ઉત્પત્તિનું બીજું સબળ કારણ વંદીદાદની ૧૩ મી પરગરદની પહલવી શરેહમાં આપણને મલે છે. વંદીદાદના અવરતામાં વંદીદાદ. 'સગેઆખી' નામનાં એક જલચર પ્રાણીને ઘણુંજ ઉપયોગી બદકે પવીત્ર જણાવ્યું છે અને તેને મારી નાખનારાની તોજશ (બદલા) તરીકે ત્યાંબી બે ધલાજ દેખાડવામાં આવ્યા છે. એક ખુનને બદલે ખુનનો (૧) અથવા બીજો ત્રણ રાત્રી દિવસ બલતા આતશ રૂબરૂ બીજાવેલી બર્સમ અને ઉમાંણ થતા હોમથી સગેઆખીનાં નિદોષ રવાન ને ઇજ્જતો છે (૬૦ પૃષ્ઠ) "

વંદીદાદ મજકુર પ્રાણી મારેજ ત્રણ દિવસ ચોકસ આરાધના કરવા જણાવે છે અને તેમાં કોઈ ધજ્જનું ખાસ નામ મલતું નથી. તોપણ પહલવી પહલવી શરેહ. શરેહ કરનાર તેને સરોશની આરાધના તરીકે જોલખાવે છે અને આગલ વધી પેલા બેજાન થયલા ખુની મારેખી સરોશ કરવા જણાવે છે. ત્યારે મરણ પાછળ સરોશની આરાધના કરવાના રેવાનનું મુળ લાંથી આપણને બીજી તાર મલે છે. બદકે આ અને બીજી સઘલી પાછલી ફિરયાઓનું ઉત્પત્તિ સ્થાન વંદીદાદની પહલવી શરેહ છે અને તેઓ પહલવી જમાનાને બેશ્વક આમારી છે.

૨૨—મરણ પાછલની ક્રિયાઓ.

ગતી ખરીદ.

પતેતે પશિમાનીમાં નીચણું વાક્ય મલે છે.

“પચ વદદેહ મન...ગેતોફરીદ ફરમાયદ.”

એટલે, મારા ગુજરવા પછી ગેતોફરીદ. (ગતી ખરીદ !) ફરમાવે (ક્રો ૧૨.)

મથાલે ટાંકેલાં વાક્યમાં એક જરથોસ્તી પોતાની હંવાતીમાં ફરજદ-વારસોને વચ્ચત કરે છે કે, મારા ગુજરવા પછી ગેતોફરીદ ફરમાવે. આ નામનો અર્થ આમલા અને પાછલા સંઘળા તજુમો કરનારા સાહેબો જોકે ગેતોખરીદની ક્રિયા કરે છે, તોપણ આમલ આપણે જોઈશું કે આ તેનો ખરો અર્થ નથી. આ અને નામો તેની ઉત્પત્તિ તથા તેના બાવાર્થમાં એકેકરી જુદાં પડે છે. પેહેલું નામ અવસ્તાના ચોક્કસ શબ્દના પહલવી ઉકલાંણુનું એક જુલમરેલું રૂપ છે અને તે બેટનું એક ખાસ નામ છે. ખીજું અવસ્તાથી બેગાંની એક પાછલી ક્રિયાનું નામ છે અને તેનો અર્થ આ દુનિયામાં સવાય ખરીદ કરવાનો છે. ત્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે ગેતોફરીદ તથા ગેતોખરીદ એ બેઉ શબ્દોના મત્તાપણુએ લાંબા અનંત કીધો છે. આ અને ખીજી સંઘળી પાછલી ક્રિયાઓની ઉત્પત્તિ પ્રથમ પહલવી લખાણોમાં મલે છે અને પહલવી જમાનાનેજ તેઓ બેશક આભારી છે. હાથ ધરેલી ક્રિયા વિષે બોલીએ તે પેહેલાં આપણે જોઈશું જોઈએ કે પહલવી લખાણોમાં જુદેજુદે નામે જુદી-જુદી ક્રિયાઓની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ હતી ? અને તે યત્નાં સ્વમારિક કારણો શું હતાં ? આ બે અગત્યના સવાલો ઘણા જાણવા જોગ હોવાથી તેના પ્રથમ લાંબો યોગ પુલાસો કરીશું.

અવસ્તામાં જુદા જુદા ચોક્કસ ધર્મોની જુદી જુદી આરાધનાના જુદા જુદા દુકા અને અસરકારક વિષયો જુદે જુદે હાથે અને જુદે જુદે અવસ્થા સાહિત્ય વખતે લખાયા હતા અને તેઓમાંના કેટલાક ખાપીકા રાજ્યની ઉચળ પાછળ તથા જમાનાની ગદેશથી પરાગદેહ થતા રહ્યા હતા. આ કારણને લઈને બહુતરોના આ દુકા અને ધુરા ભોગોને એકત્ર કરવાની એક વેળા કોશીય થઈ હતી. આ એક ધણી તારીફ લાયક કોશીય હતી અને

તેનાં પરીણામ તરીકે પેલા વપયોનો એક સંઘ થયો હતો. એવા અનેક વિષયોનો જે સંઘ તે અકસર હાલતું ઇજ્જને નામનું ક્રિયા સાથનું નામીયું બણતર છે. અવસ્તામાં આ ભાગોમાંના કેટલાકને યસ્ન (સંઘ યસ) નું નામ મળ્યું છે, વળી યસ્નના આ ભાગોને યસ્નો-કેરેતિ (યસ્નના કર્તા) કહ્યા છે અને ‘યસ્ન’ ઉપરથીજ તેના થયલા આ સંઘને પહલવી ભાષામાં ‘યઝીસ્ન’ (ઇજ્જસ્ને) નામથી ઓલખવામાં આવ્યો છે. આ મુજબ ઇજ્જદોની આરાધના વગેરે જુદા જુદા ભાગોને જ્યારે એકત્ર કરવામાં આવ્યા, ત્યારે તેમાં દાદાર હોરમઝદથી લઇને જુદા જુદા ઇજ્જદ-અમશસ્પદોની ખસ્તુમનના થોડા શબ્દોના ફેર સિવાય તેઓ દરેક માટે ઇજ્જસ્નેના બોતરે હાનું એકજ કીસમનું બણતર ભણવા ઠરાવ્યું છે.

ઇજ્જસ્નેનું આ બંધારણ જોકે પુરાતન જણાય છે, તો પણ આરાધનાને લગતું આ એકજ ખાસ બણતર હોવાથી, તે એકનાં એક બણતરને પહલવી સાહિત્ય. પાછલથી પહલવી જમાનામાં ગેતીખરીદ, નાવર, નીરંગે-દીન, હમાયશત, જંદેહરવાંન વગેરે જુદાં જુદાં અનેક નામો આપ્યાં છે અને પહલવી લખાણોમાં ક્રિયા સાથનાં નવીન બણતરોનો વધારો થયો છે. આ બણતરોમાં જે ફેરફાર મલે છે તે ઇજ્જસ્નેના હા. ૭૨ નાં એકનાં એક બણતરમાં એકથી વધારે સંખ્યાનો અને એકથી વધારે દિવસોનો વધારો કાપ્યો છે અને કોઇમાં ‘વીરપરદ’ તથા કોઇમાં વીરપરદ સાથે ‘વંદીદાદ’ નાં બણતરોનો સમાવેશ કરી તેઓને જુદી જુદી ક્રિયાઓનું રૂપ આપ્યું છે. આ મુજબ જુદાં જુદાં નામોથી આપણી દરેમેહરોમાં પાવમેહરને નામે ઓલખાતાં હાલનાં ક્રિયા-બણતરોમાં ઇજ્જદોની ખસ્તુમનના ગણુનીના થોડા શબ્દો સિવાય ઇજ્જસ્નેના હા. ૭૨, વીરપરદના કર્તા ૨૩ અને વંદીદાદની પરગારદ ૨૨નું એકનું એક બણતર ફરી ફરી બણવામાં આવે છે. એઓમાં એકજ એવું ખાસ બણતર હતું અને તે ખાસ અવસર માટેજ ઠરાવેલું હતું. તે ગાહમખારના અંવસરો છે. અને તેનું ખાસ નામીયું બણતર ‘વીરપરદ’ છે. આ બણતરનેથી પાછલથી ‘ગેતીખરીદ,’ ‘નાવર’ વગેરે નવીન નામોવાલી પાછલી કેટલીક ક્રિયાઓમાં ભેલવામાં આવ્યું છે. આ મુજબ અવસ્તાના પુરાતન જમાનામાં જુદા જુદા ચોક્કસ ઇજ્જદોની આરાધના માટે જુદા જુદા મહાન ઉદ્દેશ્યોથી ટુકા અસરકારક વિષયો લખાયા હતા, તેઓમાં એકેક ઇજ્જદોની જુદી જુદી સેતાયશનાં વણુનો હતાં, તેઓ માટે ક્રિયાની જુદી જુદી બેટા ઠરાવેલી હતી અને આ ટુકા ખાસ બણતરો, ક્રિયાની ખાસ બેટા અને ખાસ સેતાયશો સાથે

તેઓની આરાધના થતી હતી.* જુદા જુદા ઇજ્ઞાની શક્તિનાં વર્ણનો સાથની આરાધનાનું એજ ધોરણ હાલની યસ્તોનાં લખાણોમાં ધણે દરજ્જે જળવાયતું મળે છે. અને તેમાં એકેક ઇજ્ઞાની બળવંત શક્તિની સેતાપશો અને બેટો સાથે કેટલીકમાં પુરાતન તવારીખના યાદગાર બનાવોનાં રસિક અને સુંદર વર્ણનો ભેલવામાં આવ્યાં છે.

ગેતી ખરીદની ક્રિયા અવસ્તાની ઉત્પત્તિ નથી, અને પહલવી લખાણોમાં આ ક્રિયાનું પેહેલું નામ મળે છે. તેમાં ખીજ ફરજઆત

દૈયાત જીંદગીની મીસાલ એક દૈયાત જરથોસ્તીની ફરજઆત ક્રિયા તરીકે ફરજ ગુજરી. ફરમાવી છે અને પાછલાં લખાણોમાં તેને હદ બાહાર અગત આપવામાં આવી છે. તેમાં કહે છે કે એક જરથોસ્તીએ પોતાને

નોબુદ (નાવર) કરવો અને નાચાર પાય ગેતી ખરીદ તો અવધ્ય કરવી. અગર ખીજાં સવાખનાં ઘણાંખી કામો કીધા હોય, પણ ગેતી ખરીદ નહી કીધી હોય, તો મરણ પછી તેનું રવાન પુત્ર ગુજાર થઇ શકે નહી અને ગરોથમાન બેહેસ્તમાં જાય નહીં. (દાદસ્તાને દાની પુ. ૭૯) અગર એક જરથોસ્તીએ દૈયાતીમાં ગુનાહનાં ઘણાંખી કામો કીધાં હોય, પણ તેણે ગેતી ખરીદ ઇજ્ઞાવી હોય તો મરણ પછી તેનાં રવાન અને દોજખ વચ્ચે એક દીવાલનો પરદો થાય છે અને તેને દોજખથી બચાવી મીનો-ગાહાન (ગાથા) બેહેસ્ત તરફ દોરવી જાય છે. (ર. દા. હો. સ. ૮૧). આ કૃતવો અવસ્તાનાં મઆકુસ શિક્ષણથી ઉલટો અને અજરથોસ્તી છે. પાછલાં લખાણોમાં ક્રિયાઓને અગત આપતાં જે હદબાહાર અતેર થયું છે તેનો આ એક નમુનો છે. આ કૃતવો અવસ્તાનાં મોતેજર નીતિશિક્ષણની ઘટતી હદમાં રહીને અપાયો હોત તો વજનદાર ગણાતે, પણ તે પોતાની હદ ઓલંગી જાય છે અને તેમાં કોઇખી વજનદાર કારણ હસ્તી ધરાવતું નથી.

આ ક્રિયાની ઉત્પત્તિ અને હસ્તીમાં પાછલથી થયેલો બોહજો ફરફાર જાણવાનેગ છે. આ પ્રથમ માત્ર જીવતાંઓની જે ફરજઆત ક્રિયા

ક્રિયાએ પકડેલું હતી (દાદસ્તાને દાની પુ. ૭૯ વગેરે), તે હવે ખીજ સઘલી **જીલલરેલું** રૂપ. પાછલી ક્રિયાઓ મીસાલ મરણ પાછલ રવાનોની નયતે કરવાની ફરજઆત ક્રિયામાં ફરવઇ જાય છે (રવાયતો).

*અવસ્તામાં પ્રથમ જુદા જુદા ચોક્કસ ઇજ્ઞાની આરાધનાનાં જુદાં જુદાં ખાસ હુકમ બાજતરો હતાં, તેઓની ક્રિયા માટે જુદી જુદી ખાસ બેટો હતી અને આ બાજતરો સાથે જ તેઓની આરાધના થતી હતી તે દાખલા ફલીલ સાથે 'ખાડનાતું' હું ખીજ જોગવાઈ ઉપર રાખું છું.

આપણે જોયું છે કે મથાલે ટાંકેલાં વાક્યમાં આવેલો પાઞ્ડ 'ગેતોફરીદ' શબ્દ પહલવી 'ગેતીખરીદ' ની ક્રિયાનું બીજું નામ કે તેનો ખરો અર્થ નથી. ગેતીખરીદનો અર્થ આ દુનિયામાં સવાળ ખરીદ કરવાનો છે, અને એવી ખરીદી જો કે હંચાત છ'ંદગીમાંજ કરી શકાય, તોપણ મજકુર પહલવી શબ્દનાં જુલમરેલાં ઉકલાંણે તેને મરણ ક્રિયામાં ફેરવી નાખી છે.

ખેતનાં અખંડ વાક્યમાં અશેષ વેહુ, પતેત, સેઠાશ અને ગેતોફરીદ એવાં બહુતર ક્રિયાનાં ચાર નામો માટે વસ્યત કીધેલી મલે છે અને તે મરણના માત્ર પેહેલા ત્રણ દિવસનાંજ બહુતરો છે, એમ એકસાથ સાથે કેહેવાનાં ધણાં વજનદાર કારણો છે. હવે 'ગેતીખરીદ' મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસની ક્રિયા નથી અને તે આ દિવસો પછી કરવામાં આવે છે. ત્યારે 'ગેતોફરીદ' નો અર્થ 'ગેતીખરીદ' કરવામાં એકજ જુલ થઇ નથી, તેને લાં અસ્થાને મરણ પાછલની ક્રિયામાં ફેરવી નાખવાની બીજી જુલ થઇ છે અને આ જુલે બીજા અનેક અનર્થોને કારણ આપ્યું છે.

ગેતીખરીદની ક્રિયા સાથે વળી મોઘેદી 'ખરેરનુ (મ)' નામની ક્રિયા જોડવામાં આવી છે, કે જે વંદીદાદમાં ફરમાવેલી અને મુવે-ગંદીર અનર્થ. લાંના સીધા સંબંધમાં આવેલા એક અપવિત્ર (રીમન) જરથોસ્તીને જ્ઞાન આપવાની ક્રિયા છે (પ. ૮ તથા ૯ મી). આ ક્રિયા મરનારની નયતે કરવામાં આવે છે અને તેની સાથે જ્યારે મરનારનું નામ જોડવામાં આવે છે કે "ખેહેદીન ફલાણાનું તન પાક," ત્યારે હું ધણા ભાર સાથે કહું છું કે, તેમાં દીનનાં ઉમદા ફરમાનોનો ખુલ્લો અનાદર થાય છે. મરણ પાછલની કોઇબી રેવાજ ક્રિયાઓમાં સૌથી નાપસંદ અને નારવા તત્ત્વો આમેજ થયાં હોય તો તે મરનારની નયતે ખરેરનુ (મ) ની ક્રિયા અને રવાંનોને નામે થતાં પતેતનાં બહુતરો છે. પાછલા જમાનામાં કોઇ બીનજોખમદાર ગુરૂઓથી ગુજરનારનાં નામો સાથે આ ધણી નખોજ છુટો લેવામાં આવી છે, બહુતર-ક્રિયાઓના આ પાછલા વધારાએ હદબહાર અતેર કીધું છે અને આ અતેરોનો આપણી પાસે બીલકુલ ખચાવ નથી.

ગેતોફરીદ અને ગેતીખરીદ એ બે નામોના મલતાપણાએ લાં જુલ કીધી છે અને તે પહલવી અક્ષરોના એકથી અનેક થતા જુલનું મુળ કયાં છે? ઉચ્ચારોને એકલી આભારી છે. હવે આ જુલનું મુળ કયાં છે ? અને તેનાં વજનદાર કારણો શું છે ? તે લાં દેખાડીશું.

વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં એક વાક્ય મળે છે અને તેના પતેતે પશોમાનીમાં નીચે મુજબ શબ્દે શબ્દ પાજ્ઞંદ તરજુમો થયો છે.

(૧) (૨) (૩) (૪) (૫)
અવરતા—હ્યોમહે હુતહે ક્ષાધતિ ઉસેક્રિતિનાંમવા મ્યજ્ઞંદ નાંમ (ક. ૧૨).

(૧) (૨) (૪) (૫) (૩)
પાજ્ઞંદ—હોમ કૃત હોશક્રીદ મ્યજ્ઞંદાં નેહાદેહ. (ક. ૬).

વંદીદાદનાં મજકુર વાક્યમાં આવેલો ઉસેક્રિતિ શબ્દ આપણી આંમત માટે અગત્યનો છે, તે પાજ્ઞંદ હોશક્રીદ શબ્દ સાથે મળે છે અને તેના અર્થ મીઠાં પક્વાંનની વહાલી ભેટ થાય છે. તેને ખુલ્લા શબ્દોમાં મ્યજ્ઞંદ (ભેટ) તરીકે ઓલખાવી છે, તે ચહાશમની આમદાદની ચાશનીની ભેટ છે અને વંદીદાદમાં ક્રિયા કાપેલી મ્યજ્ઞંદની આ ચાશનીમાંથી ગુનેહગારને ખાતેલ કરવા કહે છે. વિં શેહેરોઆરજી તેનો અર્થ ચહાશમની આમદાદે ગોસ્પંદની કુરખાંની આપવાનો કરે છે.* ત્યારે કાઠખી રીતે આ બેશક એક ભેટનું નામ છે.

હવે અવરતા ઉસેક્રિતિનું પહલવી ઓસ્તોફરીદ ૩૫ થયું છે અને તે પતેતે ધરાની વગેરેમાં તેનાં ખરાં ૩૫માં મોજુદ મળે છે. આ નામમાંથી 'ઓ' નો લોપ થયો છે અને તેનું સતોફરીદનું અધુરું ૩૫ થયું છે.† આ ૩૫ના પેહેલા અક્ષર 'સ' નું પાછલથી પહલવી અક્ષરોના એકથી અનેક થતા ઉચ્ચારને લધને 'જે' નું ખોટું ઉકલાણુ કીધું છે, અને મુળ શબ્દ સતોફરીદ જે પ્રથમ ભેટ ધરવાના એક પાક હદીઆતું નામ હતું, તે પતેતે પશોમાનીમાં ગેતોફરીદના ભુલભરેલા શબ્દમાં અને નામેના મલતાપણુને લધને મરણુ પાછલની ગેતીખરીદની ભુલભરેલી ક્રિયામાં ઉત્ત-ટાઇ ગયું છે. ત્યારે મરણુના પેહેલા ત્રણ દિવસની ચહાશમની આમદાદની ભેટને આપણે મરણુ પાછલની એક ભુલભરેલી ક્રિયામાં ઉલટાઇ જતી જોઇએ છીએ. ત્યારે મરણુ પાછલની ક્રિયાનો આ પાછલો વધારો પહલવી શબ્દના ખોટાં ઉકલાણુનું એક ભુલભરેલું પરીણામ છે.

* રીસ્તિં સં ૪૮-૫૦. † ધરાની ભાષાઓમાં મુળ શબ્દોના રાશ્યાતના સ્વરો પડી જવાના અનેક દાખલા મળે છે. (૧) ૫૦ 'ઓસપુરી' નું 'સપુરી' (સ પુર્ણ) (૨) ૫૦ 'ઓસસતાર' નું ૫૧૦ 'સાસતર' (ભુલભરાર) (૩) ૫૦ 'ઓસતર' નું ૬૧૦ 'સોતાર' (કક) મળે છે

ગેતીખરીદની ક્રિયામાં વીરપરદના એકજ ખાસ બહુતર સિવાય ઇન્જનના બોતર હાતું આઠ આઠ વખત એકતું એક બહુતર આઠ આઠ ક્રિયાની રચના. દિવસો સુધી જુદા જુદા ઇન્જનોની અશ્તુમનના માત્ર થોડા શબ્દોનો ફેરફાર કરી તેની ક્રિયાની રચના કરવામાં આવી છે.*

ગેતીખરીદ અને નાવરનાં નામો જે કે ક્રિયાનાં જે જુદે નામે અને જે જુદી મળખે વપરાયાં છે, તોપણ બંનેની ક્રિયા ઘણાજ થોડા ફેર સિવાય લગભગ એક સરખી છે, બંને એક ઉપરથી બીજીની ઉત્પત્તિ બેશક થઈ છે. આ કારણથી પ્રથમ દાદસ્તાનેદીની (પૃ. ૭૮-૭૯ વગેરે) અને પાછલથી રવાયતોમાં એક દ્વિયાત નર-થોરતીએ નાવરની ક્રિયા નહીં કીધી હોય તો નાચારપાયે ગેતીખરીદ કરવા અથવા કરાવવા કહે છે.

* ગેતીખરીદની ક્રિયાની તરતીબ.

દિવસો.	કયા ઇન્જનોની અશ્તુમન ?	શું બહુતર ક્રિયા ?
છ દિવસોસુધી	મીનો નાવર (!)	છ ઇન્જને તથા બાજ.
સાતમે દિવસે	સં રોશાઇન્ડ.	એક ઇન્જને તથા બાજ.
આઠમે દિવસે	સીરોન.	એક ઇન્જને તથા બાજ.
નવમે દિવસે	દાદાર હોરમન્ડ.	વીરપરદ અને વંદીદાદ તથા બાજ.

ગેતીખરીદ અને નાવરની ક્રિયા વચ્ચે જે થોડો તફાવત મળે છે તે નાવર થનાર બાળકને પ્રથમ તનયાક (!) તું બરેશ્તુ(મ) આપવાનો છે. વંદીદાદમાં 'રીમન' યાને રોગ ફેલાવનારાં શકમંદ સાધન તરીકે મનાતા એક ઘણાંજ અપવિત્રુન્વરથોરતીને બરેશ્તુ (મ)ની ક્રિયામાંથી પસાર થવાનાં ફરમાનો અપાયાં છે અને તેઓને પાછલથી મોખેદી બરેશ્તુ (મ)ની ક્રિયામાં હલકાવ્યાં છે.

૩૩—મરણ પાછળની ક્રિયાઓ.

હમાયશત.

વંદીદાદની ૧૪ મી પરગરદની પહલવી શરેહમાં નીચલો ફકરો મલે છે.
“અમત હમાક યઝીસ્ત કુનદ શાયદ.

અમત દવાઝદેહ હોમાસ્ત બરા વાદુન્દ અધય શાયદ.”

એટલે, (ચુનાહની તોજેશ તરીકે) ‘હમાક યઝીસ્ત’ (સંપૂર્ણ આરાધના) કરે તો ઘટે, અગર દવાઝદેહ હોમાસ્ત (બાર ફરેસ્તાની આરાધના) કરે તોળી ઘટે. (૬૦ ર).

વંદીદાદની મજકુર પરગરદમાં સજેઆબી નામનાં એક જળચર પ્રાણીને એક માણસના ગંદાં છુ ઉપયોગી બલકે પવિત્ર ગણ્યું છે. ત્યાં તેને મારી નાખનારને ‘રવાન યુતંગી’ (આત્માના છુટકારો) માટેની તોજેશ (ખદલા) તરીકે સખાવત અને પરમાર્થના, ધાર્મિક અને વ્યવહારીક અનેક ઉપાયો દેખાડવામાં આવ્યા છે અને તેઓમાંનો એક તેને ચાણુકના ફટકાની સગ્ન કરવાનો છે. (૬૦ ર). હવે વંદીદાદનાં આ લખાણ ઉપર પહલવી શરેહ કરનાર આગળ વધી કહે છે કે, પેલો ચુનાહ કરનાર ચાણુકના ફટકા ખમી શકેતો તેને ફટકાની સગ્ન કરવી, અગર ફટકા ખમવાને તે અશક્ત હોયતો તેણે ‘હમાક યઝીસ્ત’ કરવી, ત્યારપછી તેજ ફકરામાં કહે કે ‘દવાઝદેહ હોમાસ્ત’ કરે તોળી ઘટે (૬૦ ર).

હમાયશત અવસ્થાથી બેગાંની ક્રિયા છે અને તેમાં તેની હસ્તી નથી. આ

અને બીજી પાછલી ક્રિયાઓની ઉત્પત્તિ વંદીદાદની પહલવી ક્રિયાનું પકડેલું રૂપ. શરેહ અને બીજાં પહલવી લખાણોમાં મલે છે. એજ મજકુર શરેહમાંથી આપણને ‘હમાયશત’ ની ક્રિયાનું મુળ મલે છે અને હાંથીજ તેણે નવીન ક્રિયાનું રૂપ લીધું છે. આ લખાણોમાં ‘હમાક યઝીસ્ત’ નામ વારંવાર મલે છે, તેના અર્થ સંપૂર્ણ આરાધના થાય છે અને એજ સામાન્ય નામને ‘હમાયશત’ ની ક્રિયાના વિશેષ નામમાં પાછલથી ફેરવવામાં આવ્યું છે. એનું સખળ કારણ આ છે કે, આ સામાન્ય નામ પછી તુરતજ ‘દવાઝદેહ હોમાસ્ત’ ની જાણીતી ક્રિયાનું નામ મલે છે અને તે બેમાંની એક મોટી હમાયશત તરીકે ઓલખાય છે. આ બેમાં ‘હમાક યઝીસ્ત’ ને નાની હમાયશત ગણી છે અને તેઓ સાથે અસખ્ય ઇજને તથા વંદીદાદનાં ભણતરોનો બેઅંદાઝ વધારો કરીધો છે. આ અનિયમીત વધારો પુરતો સમજવામાં આવ્યો નથી અને તેને હજી અધુરો ગણવામાં

આવ્યો છે. આથી પહલવી લખાણમાં તેના વળી આર વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે, તેને જુદાંજુદાં નામો આપ્યાં છે અને તેનાં બહુતરોની જુદીજુદી સંખ્યા દેખાડવામાં આવી છે. તેઓ હોમાસ્ત, હારોખ્ત હોમાસ્ત, દહા(દા) હોમાસ્ત અને ક્વા-ઝેહ હોમાસ્ત છે. તેઓમાં પેહેલી અને છેલ્લી એ બે હમાયશ્તનીજ હાલમાં ક્રિયા કરવામાં આવે છે અને બીજી તથા ત્રીજી હાલનો ક્રિયા કરનારો મોખેદ વર્ગ નાવાકેહ છે.

વંદીદાદમાં તોમે શો યાને શુનાહોનો ખદ્દો વાલવાનાં ફરમાનો મલે છે, તેઓમાં ખાસ કરી સખાવતી અને પરમાર્થી, ધાર્મિક અને વ્યવહારીક સખાવતી ધોરજીનું ફરમાનો જનખન અપાયાં છે અને આ વ્યવહાર ફરમાનોની ફેરવાયલું મુંદર જગા પહલવી લખાણોના ઘણા દાખલામાં જુદીજુદી ક્રિયાઓથી સ્વરૂપ. પુરવામાં આવી છે. બીજા બોલોમાં જ્યાં જ્યાં પરોપકાર કરવાથી શુનાહોની માફી મલતી અને 'રવાન ખુખ્તગી'

(આત્મિક સુકતિ) થતી જણાવી છે ત્યાં ત્યાં પહલવી લખાણોમાં બહુતર-ક્રિયાઓ કરવાના ફતવા અપાયા છે. પહલવી લખાણોનો આ ફેરફાર એકલો નથી, પણ તેની સાથે વધારે પાછી પહલવી અને ફાર્સી રવાયતોમાં બીજી ઘણી ગંભીર ગફલતોએ જોડાયેલી મલે છે. પહલવીનાં પ્રથમ લખાણોમાં ગેતીખરીદ, હમાયશ્ત વગેરે જેને ક્રિયાઓથી હયાત જીંદગીમાં 'રવાન ખુખ્તગી' મેલવવાની હતી, તેને ક્રિયાઓને પાછલથી મરણ ક્રિયાઓમાં ફેરવી નાખી છે અને આ સઘલી ક્રિયાઓ અકસર મરણ પછી કરવાનો જીલમરેસો રવાજ જારી રહ્યો છે.

કેટલીક તરફથી કહેવામાં આવે છે કે ક્રિયાઓને લગતાં લખાણો અવસ્તામાં મલતાં નથી અને તેનું કારણ એકવીસ નુસ્કનાં લખાણો સાથે શું રેવાજ ક્રિયા- તેઓ ગુમ થવાનું છે. આ કોઈ ખરો બચાવ નથી પણ એક ઓનાં લખાણો જીલ મરેસી જિમણા છે. બહુતર ક્રિયાઓનાં મુજો તથા ગુમ થયાં છે? તેઓનાં સ્થાનની ઉચ્ચ દિશાએ તપાસ ચલાવવાનું આ જીલોનો ખવાડનાર પરીણામ છે. હાલનાં રેવાજ બહુતર-ક્રિયાઓની

ઉત્પત્તિ શોધ અવસ્તામાં અસ્થાને ચલાવવામાં આવે છે; તેમાં તેઓનું સ્થાન નથી અને હોવું નેધએખી નહીં. તેઓની ઉત્પત્તિની અનંક સામેતી વંદીદાદની પહલવી શરેહ વગેરે લખાણોમાં મલે છે અને ત્યાંજ તેઓ માટે શોધખોલ ચલાવવાની છે. આ ખરો માર્ગ ચુકી જવામાં આવ્યો છે અને ખોટા માર્ગ ઉપર રહી જુસ્તેજુ ચલાવવાથી તેણે ખોટાં અનુમાન ઉપર આવવાને કારણ આપ્યું છે.

ત્યારે અવસ્થામાંથી ધર્મ ક્રિયાઓ ગુમ થવાની માન્યતા ખોટી રહે છે. દેવવાચકી શેષભોક્ષને એકલી આભારી છે. પહલવી લખાણોમાં રેવાળ ક્રિયાઓની એકલી ઉત્પત્તિજ નહીં પણ તેઓને ઉત્પન્ન થવાનાં અને પાછલથી તેઓ ઉલટાઈ જવાનાં સ્વભાવિક કારણોથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ. એનું કારણ વખત અને સંજોગનું સ્વભાવિક જણાય છે. તે બાપીકી સામાન્યાન શાહાનશાહીત પડી ભાગવાનું, રાજ્યની પડતી સાથે આવકનાં સાધનો ખુટી જવાનું અને આ કમનસીબ સંજોગને લઈને ગુરૂ વર્ગનાં ગુજરાંજીના સાધનો ઉમાં કરવાનું છે.

હુમાયરતની ક્રિયાને એક જરથોસ્તી બાનુની માસિક માંદગી સાથે પાછલથી જોડવામાં આવી છે અને માંદગીની આ હાલતમાં તેણે ક્રિયાનું અધદીત પરહેજ નહીં જલવી હોય તેની તક્સીરની તોજેશમાં 'દવાજદેહ જોડાંજી.

હમાયસ્ત' કરાવવાની તેને શીર ફરજ નાખવામાં આવી છે.

(૨૦ દા. હો. સ. ૪૧૦) ક્રિયા સાથનું માસીક માંદગીનું આ જોડાંજી

જીલબરેલું અને વંદીદાદ તથા પહલવી શરેહથીબી તદનજ ઉલટું છે. વંદીદાદની ૧૬ મી પરગરદમાં માસિક માંદગીની પરહેજ જલવવાનું ફરમાન મલે છે તેમાં તેમજ તેની પહલવી શરેહમાં એક બાનુને માટે ક્રિયાની આ ફરજ કદી જણાવી નથી. પહલવી દાદસ્તાને દીની માં ઝોરતની માસીક માંદગીની આ હાલતમાં કેવળ જનાકારીની તોજેશમાં 'હમાદીન' (નાની હમાયસ્ત) અને 'દવાજદેહ હોમાસ્ત' (મોટી હમાયસ્ત, કરાવવા જે કે સર્વથી પહેલાં ફતવો આપેલો મલે છે, તે પણ તેમાં આ બદકારી માટે તેના તક્સીરવાર તરીકે ઝોરતને નહીં પણ મરદને જણાવ્યો છે. અને તેની તોજેશમાં તેનેજ આ ક્રિયા કરાવવા જણાવ્યું છે (પુસેશ ૭૭) આ ફતવાનું મુળ હું વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં જોઈ શકું છું. ત્યાંથી માસિક માંદગીવાલી ઝોરત સાથે જનાકારી કરનાર મરદને તેના ગુનાહની તોજેશના કેટલાક વ્યવહાર ઉપાયો દેખાડવામાં આવ્યા છે અને તેઓમાં એક ક્રિયાના સાધનો બસમ, હોમ, જીવાંમ, હધાનએપત અને સુકાં તથા ખુશબોદાર બલતજીની આતથ અને પાણીને મોટા ધરવાનું ફરમાન મલે છે (ફ. ૬૭-૭૬). ક્રિયાની સખાવતી ભેટોનાં આ ફરમાને પહલવી લખાણમાં જે કે 'હમાયસ્ત' ની ક્રિયાને કારણ આપેલું જણાય છે, તે પણ વંદીદાદનું આ ફરમાનથી ઝોરતો માટે મલતું નથી, પણ કોઈ નિર્દેષિતે ફસાવનાર બદકાર મરદ માટેજ મલે છે. ત્યારે પાછલાં લખાણોમાં ઝોરતોને શીર 'હમાયસ્ત' ની જે ફરજ નાખવામાં આવી છે તેમાં એકજ જીલ થઇ નથી પણ તેના સાથે બીજા અનેક અનર્થો જોડાયલા મલે છે.

હાં. આપણે અવસ્તા અને પહલવી શાહાદતોથી સાબેત કીધું છે કે ક્રિયાની ભેટા અને હમાયસ્ત' ની રવાણ ક્રિયા એક જબુન ક્રિયાનો થયેલો. ગુનાહી તોજેશો છે અને તેની ફરજ એક જરથોસ્તીએ અનર્થ. જને અગ્ર કરવાની છે. હવે પાછલથી આ ક્રિયાના સંબંધમાં અનર્થ શરૂ થાય છે અને માસિક માંદગીમાં ઓરતોએ તેની પરેશજી નહીં જલવી હોય તો તેનાં મરણુ બાદ તેની નયતે કેટલાક વંદીદાદ કરાવવાના પાછલી રવાયતોમાં ફતવા અપાય છે (દા. હો. સં. ૪૧૨) અને વધારે પાછલા વખતમાં હમાયસ્ત' ની ક્રિયાનો નાપાયદાર રવાજ જરી થાય છે.

‘ગેર્તી ખરીદ’ના આગલા લેખમાં આપણે જોયું છે કે, ઇજ્જતેનાં એકજ બહુતરને જુદાં જુદાં અનેક નામોની જુદીજુદી ક્રિયાઓમાં ફેરવવાનો પહલવી લખાણોમાં જ્યારે નવીન વધારો શરૂ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તે ક્રિયાઓ સાથે કેવળ હૈયાત જરથોસ્તીઓની સવાખકારી અને જ દેહ (જવતા) રવાનની બેહેતરી (રવાન બુખ્તગી) નો ખ્યાલ જોડાયેલો હતો (દાદસ્તાને દીની પુ. ૮૦ વગેરે). * પણ તેના લખનારા મહાન દસ્તુરોનો આ ખ્યાલ પાછલાં લખાણોમાં ભુલી જવામાં આવે છે અને જે બહુતરો તથા ક્રિયાઓ પ્રથમ હૈયાત જરથોસ્તીઓની ફરજીઆતો હતી તે પાછલથી ખીનપાયે અને ખીનઆધારે મરણુની ખર્ચાણુ ક્રિયાઓમાં ફેરવાઈ જાય છે અને તેઓમાંની એક આપણી બામદ-વાલી હમાયસ્તની કયા છે.

વળી વંદીદાદની મજકુર પહલવી શરેહમાં ‘સજેઆખી’ ને મારનારની નોજેશમાં ‘હમાયસ્ત’ ની ક્રિયા કરવા સ્પષ્ટ કહે છે, તે માત્ર હૈયાત જરથોસ્તીએ કરવાની છે

* દાદસ્તાનેદીનીની પુસ્તક ૮૦ નો આખો બાબ જોદેહ રવાનની ક્રિયા ઉપર રચાયેલ છે અને તેની સાથે મરણુ ક્રિયાને સ્હેજળી સંબંધ નથી. પણ મજકુર પુસ્તકના ફકરા ૨૫ તથા ૨૬ નાં વાંચેથી એબારત યુગવાદા બરેલી છે અને તેનો એક અભ્યાસીની નજરે નહીં જોનાર સાધારણ માણસ અનર્થ કરે એ સ્વભાવિક છે. તેમાં જોદેહ રવાનની ક્રિયામાં એથી દહાડે અર્દા ફર્વશની ‘વીસ્પરદ’ ઈજવા અને એથી દિવસ પછી ‘દેવાજદેહ હોમાસ્ત’ની બાર મહીનાની અર્દાફર્શ કરમાવવા કહે છે. આ એબારત સાધારણ વાંચનારને ચહાડમના દિવસ પછી હમાયસ્ત' ની ક્રિયાની ફરજ તરફ દોરવી જાતી અને મરણુ પાછલની ક્રિયા સાથે ભેલી નાખવાની ભુલને કારણુ આપે એવી છે. તોપણ હાં તેના મહાન દસ્તુરે ક્રિયાના વિશેષ નામો તરીકે નહીં પણ તેના સામાન્ય અર્થમાં મજકુર બેહ શબ્દો વાપર્યા છે. તેઓનો અર્થ ‘અર્દાફર્શની ‘વીસ્પરદ’ એટલે અશોનાં ફરોહરોના તમામ સરદારોની આરાધના કરવાનો અને ‘દેવાજદેહ હોમાસ્તની અર્દાફર્શ’ એટલે બાર ગહિનાના (રોજગરો) ઉપર અશોનાં ફરોહરોની સંપુર્ણ આરાધના કરવાનો છે. છોં ચહાડમને દહાડે વીસ્પરદની ક્રિયા જેટલી અસ્થાને છે તેટલીજ અસ્થાને ચહાડમ પછી હમાયસ્તની ક્રિયા છે. અગર ચહાડમ પછી હમાયસ્તની ક્રિયા રવા ગણાય તો ચહાડમને દહાડે વીસ્પરદની ક્રિયા સજવાર ગણાવી જોઈએ પણ તે રવાજથી ફલદું છે અને કાઈખી દીની કંતાબમાં તેની શાહાદત કહી મલવાની નથી.

અને તે કોઈ તકનીચની તોજેશ તરીકે તેણે કરવાની છે. આજીવની આ કિયાની મુળ મકસદ ઉચ્ચારવામાં આવે છે અને જે ફરજ જીવેલ રવાનના છુટકારા માટે અદા કરવાની છે તે મરનારના રવાનને પુનઃ હાસેલ કરાવવાની જીવમરેલી મરણ કિયાના ઉચ્ચાર જન્ય છે. આ ફરફાર મરણ પાછવની કિયાઓનો અનિયમીત વધારા છે અને તે બેશક એક ખીનજરો વધારા છે. આ વધારાનું નમાણુ કારણ ‘હમાક’ એટલે તમામ શબ્દો આપેલું જણાય છે અને તેમાં ઇજરને-વંદીદાદની સેકડોની સંખ્યાથી આ કિયાની સંપુર્ણતા સમાયલી સમજવામાં આવી છે. આ નાની તથા મોટી હમાયશ્તમાં બાર ફરેસ્તાઓની ખસ્તુમનથી પેહેલીમાં ૧૪૪ ઇજરને તથા ૧૨ વંદીદાદ અને બીજીમાં ૧૪૪ ઇજરને તથા ૧૪૪ વંદીદાદની સંખ્યા હોય છે. આ બાર ફરેસ્તાઓની નયન બારબાર ઇજરને-વંદીદાદનું બારબારો યુમાવસોના ગુણકારનું જે બેઅંતર સરવાળું કાઢ્યું છે, તેમાં સમાયલી હદબાહાર મુશકેલીને પુગા નહી વડાવાનો તેના કર્નાએ થોડોખી ખ્યાલ કુધિમે જણાતો નથી અને આ દરેક ફરેસ્તાની ખસ્તુમને ઇજરને તથા વંદીદાદનું એકનું એક બહુતર બારબાર વખત ફરીફરી બજવામાં આવે છે.*

* હવાજહેલ હમાયશ્તની કિયાની થયલાં તરતોબ.

કયા ઇજરોની ખસ્તુમન ?	કેટલી ઇજરને ?	કેટલા વંદીદાદ ?
હોરમજદ.	૧૨	૧૨
તીર.	"	"
બારશીદ.	"	"
મોહોર.	"	"
આફર.	"	"
આવાં.	"	"
સપંદાર.	"	"
ગોવાદ.	"	"
બોરહાદ.	"	"
અમરહાદ.	"	"
સરોચ.	"	"
આફરફરવશ.	"	"
સરવાલો ૧૨ !	હરવાલો ૧૪૪ !	સરન લો ૧૪૪ !

પહલવી શરેહોમાં કિયાઓના બાજમાં થયલાં અતેરાંના કેટલાક દાખલા મલે છે. તેમાં ઉપલા બાર ફરેસ્તાઓમાં ખીજ દયાનો વધારો મલે છે અને આ દરેક બાવીસ ફરેસ્તાઓની ખસ્તુમનથી ૨૬૪ ઇજરને તથા ૨૬૪ વંદીદાદ કરવા કહે છે ! આ બે અંદાજો અતેરાંનો અકલાવ આપોઆપ થયો છે અને તેની હસ્તી નાણુદ થઈ છે.

૬૪—મરણ પાછળનું બાહ્યતર.

સ્વાનનો પતેત !

ગાથાના લખાણમાં નીચેનો શ્લોક મને છે.

“ હાત દાઓ રચ્યોશના મીજદવાંન યાચા ઉજ્જા
અકેમ અકાઇ વંગુહીમ અધોમ વંગહુવે
શ્વા હુનરા દામોર્ધરા ઉર્વએસે અપેમે.”

અએ અહુરા ! પેદાશના સેવટના અંત સુધી તારી દિકમત (ધનસાધ) થી કરણી અને વચન મુજબ બલોને માટે બલા આશિષ (ખેડેસ્ત) અને ખુરાને માટે ખુરા બદલો (દોજખ) તું આપશે. (હા ૪૩, ૫)

મહાન પેગાંમ્બર સાહેબનાં પવિત્ર મુખેથી ઓચરાયલા આ માદગાર કસામો ‘ જેવી કરણી તેવી પાર ઉતરણી ’ ‘ જેવું વાવશે તેવુંજ વણશે ’ નું બેનમૂન નીતિશિક્ષણ આપે છે. આ ઉમદા આત્મિક અને નૈતિક શિક્ષણમાં એક દાથપર નીતિની જાલવણી અને સદગુણની ખીલવણીની મોતેમર નેમ સમાયલી છે અને ખીજ દાથપર અવિધ્યની બધી છાંદગીના બદલાના ધનામની ઉંચ આશા અને ઉમેદો જોડાયલી છે.

પતેતની એખારતની અંદરની ગવાહીઓ ઉપરથી જણાય છે કે તેના કર્તા દાનઆધાહ દસતુર આદરબાદ મારેસ્પ દે કેવળજ અવતાંઓના પતેતે પશેમાના. જુનંથી થયલાં પાપોની પરીમાની માટે આ સંગ્રહ રચ્યો હતો. ત્યારે પાપોનાં પરતાવા તથા તેની તોજેશ એક જરથોસ્તીએ હાથે જાને પોનેજ અદા કરવાનાં છે. ગુનાહ એક આત્મિક દરદ છે તેની આ મદાશુર હોકામાએ બરાબર ચિકિત્સા કરી છે અને તેનો શામયાન ઇલાજ દેખાડ્યો છે, કે જેને ગુનાહનું દરદ થયું હોય તેની દવા અને તેના ઇલાજો તેણેજ કરવાના છે. એક દરદીને બદલે ખીજાંએ દવા પીવાથી કે એક દરદીનાં દરદને બદલે ખીજાંએ પોતાનાં શરીરપર વાહાકકાપ ચલાવવાથી જેમ પેલાં દરદીનું દરદ દૂર થતું નથી, તેમ એક માણસના ગુનાહની પરીમાની

તરાહીત માણસે કરવાથી પેલા ગુનાહખરનો ગુનાહ માફ થતો નથી. આ તો એક ધાર્મિક સીધાંત છે, પણ વ્યવહાર કાયદો શું કહે છે ? એક માણસ બીજાનું ખુન કરે અને તેની માશી તરાહીત માણસ માગે કે તેની તરફથી દંડ ભરી આપે તો પેલા ખુનીનું ખુન માફ થતું નથી, પણ તેનાં પાપીકૃત્તિઓનો બદલો તેને ફાંસીને લાકડે ચઢાડાનો હોય છે.

હવે માણસ માત્ર જીવને પાત્ર છે અને તે જીવો સુધારી અશો જીંદગી ગુજરવાની જરૂર જેમ મરદોને તેમજ આરતોનેથી હોય છે, તેથી પતેતોમાં બેઠ જતી-આથી થતા ગુનાહોની એકંદર દીપ મલે છે. માટે તેમાં જે ગુનાહો નરજાતી માટે સ્વભાવિક છે તે નારીજાતીએ છોડીને અને જે ગુનાહો નારીજાતી માટે સ્વભાવિક છે તે નરજાતીએ છોડીને બહુવું ધટારત છે, અને એજ અકલપસંદ નેમ તેના લખનાર મહાન દસતુરની હોવી જોઈએ. પતેતોમાં થતા આ અનયો દુર કરવાનો અસરકારક ઇલાજ આ છે કે બહુવાની કેતાબોમાં મરદો અને આરતો માટેનાં ગુનાહોનાં જુદાં જુદાં નામો જુદી જુદી નીશાની આથી દેખાડવાં જોઈએ અને જે નામો સમજાર હોય તેજ બોલાવાં જોઈએ. અગર બેઠેદીને, ખાસ કરી મોબેદો પાક બહુતરો પોપટ પેડે બરડી જવાનું છોડી દે અને સમજી ને બહુવાની પોતાની પવીત્ર ફરજ સમજે તો પતેતોમાં થતા આ અકુદસ્તી અનયો વેહેલા દુર થાય.

પતેતોમાં થતા આ અનયો એકત્રા નથી, પણ ભુલથી થયેલા ગુનાહોની ગુજરેશથી સ્વસુધારો હાથે જાતે કરવાનું અને ભલ્લી જીંદગી તેનો ગેરઉપયોગ. ગુજરવાનું આ સાચુ નીતિશિક્ષણ બિઘટાવી નાખવાની બીજી ગંભીર ભુલ થઈ છે, અને પાછલથી એક જરથોસ્તીનાં મરણુ આદ તેના ગુનાહોની માશી માટે ખીજે માણુપ રવાનની પતેત કરે, અથવા ખીજાં બહુતરો અને કિયાઓ કરે તો મરનારનો ગુનાહ માફ થાય છે એવો અજરથોસ્તી ખ્યાલ કામમાં પ્રવેશ કીધો છે.

વંદીદાહ માં પતેત એટલે ગુનાહની તોખા અને તોજશો કરવાનાં ફરમાનો અનેક પરગરદોમાં જામળ મલે છે.* તેમાં જાણી જોઈને કીધેલાં (અઓધો વસ્ત) અથવા જુલથી થયેલાં (નોઇત અઓધો વસ્ત) પાપોના પરગાવા માટે જ્યાં જ્યાં ફરમાનો અપાયાં છે, ત્યાં ત્યાં દરેક દાખત્રામાં તેઓ કેવળજ હૈયાત જરથોસ્તીઓ માટે મલે છે. તેમાં મરનારને નામે રવાનનો પતેત બણી તેઓની તરફથી ગુનાહ ની

મારી ચાહવા, તેઓનાં પાપો કપાવા કે દોષખની ઉત્તંતી હાલતમાંથી બાહાર લાવી તેઓને બેહેસ્તની ચહડતી હાલત ઉપર લઇજઇ મુકવાની શાહાદતો મલતી નથી. જરથોસ્તી મજહબ પાપોના પરતાવાના દરેક દાખલામાં વારંવાર દીનદારોને સંબોધીને બીધાર કરેછે કે, એક જરથોસ્તી તેના ગુનાહનો જવાબદાર તે પોતેજ છે, અને મરણ પછી તેની જવાબદારી બીજાને શીર ચહડવી પોતાના પાપો બાહુતી હાયેથી જુસી વલાવાને બરસે રહી જુસો કરતાં રહેવામાં બિવિષયની જીંદગીના બારે જાખમે સમાયલા છે. પાછલા વખતમાં દીનતું આ ઉમદા ફરમાન ઉલટાવવા, તેને હૈયાતીમાં અદા કરવાનાં બીજાં ફરજિયાત બજુતરો મીસાલ, ‘રવાનની પતેત’ માં ફેરવી નાખવા અને પતેતોમાં મરનારના નામો અસ્થાને મુકી આપી તેઓને આવકતું એક સૈથી નાપસંદ અને નારવા સાધન બનાવવામાં આવ્યું છે.

વંદીદાદમાં જે પતેત વીધે બોલવામાં આવે છે તેને દસ્તુર આઠ બાદે રચેલી પતેતે પરીમાની સાથે બેલવાની જુલ થવી નહી જોઈએ. **અવસ્તાની પતેત.** કારણકે આ બે લખાણોની ભાષા વચ્ચે મોટો તફાવત છે અને તેઓ જેમ ભાષામાં જુદી છે તેમજ તેઓના લખાણો થવાના વખત વચ્ચે કેટલીક સદીઓ પસાર થઇ છે. વંદીદાદમાં દર્શાવેલી પતેત ટુકી છે, તે ટુકી છે પણ ધર્મના મુળ તત્વોનો બોહોસો ભાવાર્થ ધરાવનારી છે. તેના ટુકાપણમાં ખરે રહ્ય સમાયલું છે અને તે હુમત હુખત અને હરત ઉપર ઉસ્તાવાર રહેવાનો તથા દુશ્મત, દુજુખત અને દુજવસ્તથી સદા દુર રહેવાનાં દરાવ કરવાની છે. માત્ર આઠ શબ્દોમાં સઘલી નાંતિનો પુરો મર્મ ધરાવનારં પરતાવાતું આ સાદુ અસરકારક બજુતર જુલાઇગયું છે અને તેની જગા પાછલાં પતેતે પરીમાનીના બાર કદાનાં લાંબા બજુતરે લીધી છે. અવસ્તાનાં એવાંજ બીજાં ટુકાં બજુતરો લાખા બજુતરોમાં ફેરવાઇ જવાના અનેક દાખલા મળે છે. સાસાન્યાન અમલમાં હૈયાતીમાં અદા કરવાનાં ફરજિયાત બજુતરોની કેટલીક નવીન રેવાઃ ક્રિયાઓ ઉપજાવવામાં આવી તે વખતથી લાંબા બજુતરોની શરૂઆત થઇ હતી. વળી સાસાન્યાન અમલ અવ્યવ પાજંદ બાધાની હસ્તીજ નહી હતી, તે પેહેલાં દરેમેહેરની પાવમેહેરની મેબેદેથી થતી ક્રિયાઓમાં અને દરેમેહેરની બાહાર મેબેદા કે બેહેદોનોથી જે ફરજિયાત બજુતરો બજુતાં હતાં તે કેવળજ અસલ અવસ્તા ભાષામાં બજુતા હતા. પાછતરી સસાન્યાન અમલમાં થોડાંક પહલવી અને પાજંદ બજુતરાના વમાણો થયાં છે અને તેઓમાં કેટલાંક અસ્તાનાં મયુતરોનાં શરૂઆતમાં આ મેરે આગમ અને પાછત તજંદ મયુતરોનાં વચારો થયો છે. વળી માફકદાર બાંધકારોનાં અરકમે

નથી અને પાછલથી તેણે નવું અને નાપાયદાર ખર્ચાણું રૂપ પકડ્યું છે. સાસાની અમલ ખતમ થવા પછી હવે પતેતો, ઈર્તીખરીદ, હુમાયરત, ગાહાખાસો, રૂપોથવન બંદેહ રવાન વગેરે ફરજિયાત ભણતરો અને ક્રિયાઓના પાછલો વધારો કાઢી વળતદાર કારણ વગર મરણની રેવાણ ક્રિયાઓમાં ફેરવાઈ જાય છે અને આ બેઅંદાઝ વધારાના બેહદ બેગળ હેઠળ કામતો, બોલો મધ્યમ અને ગરીબ એ બેઉ વર્ગ નાહક કચડાય છે અને છુડાય છે. જે સાહેબો હાલનાં રેવાણ ભણતરો અને ક્રિયાઓના સીલસીલો પેગાંબર સાહેબથી વારસામાં સીધો ઉતરી આવેલો જણાવે છે, તેઓ પોતાની મતક્કમ પેશ પાડતા જાણી યુજીને સન્માન છુપાવે છે, અથવા અજાણ્યપણામાં પોતાનું અજ્ઞાનપણું દેખાડે છે.

રવાન યુખતગી. વંદીદાદની ૧૪ મી પરગરંની શરૂઆત આત્માની મુક્તિના ખાસ લખાણથી થાય છે અને તેનું સેવટ એજ વર્ણન સાથે આખર થાય છે. તેના અયાનમાં શરૂઆતથી સેવટ સુધીના ૧૮ ફેકરા રોકાયા છે અને તેમાં તોજેશ એટલે ગુનાહનો અદલો વાલી આમિક શુદ્ધિ માટે ધાર્મિક અને વ્યહવારિક સંખાવનોના આશરે ૩૧ ઉપાયો દેખાડવામાં આવ્યા છે. તેઓ સઘણ 'રવાન યુખતગી' (જદેહ રવાનના છુટકારો) માટેની ફરજોના છે, આ ફરજોમાંની એકખી સંખાવત મરણ પછી અદા કરવાનું ફરમાન મલતું નથી અને એકખી દાખલામાં 'રવાનની પતેત' વગેરે ભણતરોથી 'રવાન યુખતગી' થતી જણવી નથી. 'રવાન યુખતગી' ની સંખાવનોના આખમાં જરથોસ્તી મજહબનું મઆકુલ ફરમાન એજ વંદીદાદમાં તેનાં ખગાં રચપમાં મલે છે. ત્યાં 'રવાન યુખતગી'નો ધાર્મિક સાચો ભાગ દેખાડવા પ્રથમ એવો સવાલ થયો છે કે:

દાદાર ! આ તનોમંદ દુનિયામાં એક દીનદાર 'રવાન યુખતગી' માટે જે બક્ષેશો હાજતમંદોને આપે છે તેનો જદેહો કયાં જમાવ થાય છે ? તેને આવેજ કયાં પાર પડે છે ? અને તેનો છેવટ અદલો કયાં મલે છે ? આ સવાલોનો સીધો જવાબ મલે છે કે, આ સઘણાંનો અદલો અદારમની ખામદાદે હકની દરંધાહમાં મરનારનાં રવાનને ખચીત મલે છે અને તે અશોનું રવાન દાદાર અહુરમજ્દ, અમેશારપદો અને એનેરી અર્સ તખત નજદીક; અહુરમજ્દ, અમેશારપદો અને ખીજ અશોઓના રેહેઠણુ ગરોથશાન બેહેસ્ત તરફ આઆનંદ પસાર થાય છે (પ. ૧૯, ૨૬-૩૨) ત્યારે જીવતાં જીવાજ દાયે. જીને થયતી છુપી કે જાહેર સંખાવોજ 'રવાન યુખતગી'ની બહી જદગી ગુજરવ માટે એક સૌથી જોસાર સાવત થઈ પડતા ધર્મ શિખો છે.

આ મજહબ અવતારના ચોરાસી લાખના ફેરાના ચક્કરમાંથી પસાર થવાની શીલસુશી શિખવતો નથી, તે એક જરથોસ્તીને મીનો અને ગેતીની મુખ્ય એ હસ્તીનું બાન કરાવે છે અને તેનાં બવિધ્ય માટે સેવટના બેજ માર્ગ દેખાડે છે. એક તેની હૈયાત જીંદગીની બંધી કારકીર્દીના બદલાનું ધનમ (બેહેસ્ત) અને બીજો તેનાં બદ કનુકની સેવટની સજા (દોજખ) છે. બવિધ્ય માટે નિર્માન થયેલા અષ્ટના આ અચળ કાયદાની વચ્ચે આવી મરણ પછી કોષ્ટખી વસીકો કે કોષ્ટખી રીફારસ, કોષ્ટખી અરજ ગુન્ગરી કે કોષ્ટખી મીનતગરી રવાનનું તારણ કઠી કરનાર નથી એ જરથોસ્તી ઉચ ચારિત્રનાં મજહબનાં મઆકુલ ફરમાનની એક મહાન સચ્ચાઇ છે. ‘રવાન બુખ્તગી’ માટે એક દીનદારે પોતાના કે પારકાના બાકુતી બંદસા ઉપર નહી રહેવા, હાથે જતે પોતાના રવાનનો છુટકારો કરવા અને મુક્તિ જીવતાં જીવત પોતાની કરણીથીજ મેલવવા સવા સદી ઉપર થઇ ગયેલા નવસારીના એક નામીયા ફસતુર દારાખ પાહાલન સોનેરી સખુનોમાં ગોયા ખુદ ધર્મનું ફરમાન ટાંકી જાય છે કે:

“રવાને ખીશ રા હુમખીશ ગમખુર
જનો ફરજદ રા ગમખાર મશખુર”

ઓ દીનદાર ! તારાં રવાનની શીકર તું પોતેજ રાખ, તારી ઓરત અને તારાં ફરજદ તારી શીકર રાખે તેને બંદસે તું ના રેહ (ફરજઆત નામેહ.)

કેટલાંક પહલવી, પાળદ અને ફાર્સી લખાણોમાં ધર્મની ‘સ્પીરીટ’થી ઉલટા જતા ફતવા અપાયેલા આપણે જોઇએ છીએ, પણ હાદસ્તાને દીનીમાં વિદ્વાન ફસતુર માનુશચેહેર દીનાઇનની બાબકોમાં દીનના અસલ ફરમાનોને અનુસરીને જે ફતવા આપે છે, તે આપણું માન ઉત્પન્ન કરે એવા અસરકારક હોય છે. એવા ફતવાઓમાં કેટલાક ‘રવાન બુખ્તગી’ માટે અપાયા છે અને તેઓમાંનો એક આ છે:—

“ સધલા પોરીઆદકેશીઓખી આ ઉપર એકમત થયેલા છે કે, બેહેદીનીથી (એકબેહેદીનને જોમ સજાવાર છે તેમ) પતેત કરવાથી દોષખના માર્ગ ઉપર જવું નથી એ ખરું છે, પણ જો તે પતેત જીવતાં જીવત કરવામાં આવે તોજ. દીનમાં કહેલું છે કે, જે શખ્શ જીવતાં જીવત પાક નહી થાય, એટલે પોતાના ગુનાદનો પસ્તાવો કે તોજેશ નહી કરે તેને મરણ પછી ઉત્તમ મકાન (બેહેસ્ત) કઠી બખ્શવામાં આવશે નહીં. માટે પસ્તાવો કરવા કરતાં ગુનાહજ નહી કરવો બેહેતર છે” (પુ. ૪૦).

પતેત પશોમાનીમાં મરનારના નામે અસ્થાને મુકી આપી અને તેનું સ્વરૂપ રચાનની રચણ પતેતમાં ફેરવી નાખી તેને બદલુત બનાવવામાં તેનો અનર્થ. થયેલા ગંભિર અનર્થોના જે અનેક દાખલા મલે છે, તેઓમાંના બેજ દાખલા ટાંકી આગળ વધીયું.

‘અગર માંદેહ બહોઁ કુ ગુનાહે (બેહેદીન ફલાણા) તોખત ન બહોઁ પાદ-ફરાહે રો શામાંનાહા પદશ ખુસંદ હુમદાસ્તાંન હોમ ’

બહુનાર મોતે છે—અગર જે ફલાણા મરનાર બેહેદીનનો ગુનાહ રહી ગયો હોય અને તે ગુનાહથી તેનો છુટકારો નહી થયો હોય તો, ત્રણ રાતોની સગ્ન ભોગવવા ઉપર હું રાજ અને એકમત છું (ક૦ ૧૨). આ કેવો અનર્થ ? પોપટ પેઠે બાહુતી બહુતરો ભરડી જનારા મારા બાપ્તઓનું કેટલું અચ્છાનપણ ? તેઓ કેવી ગંભિર જવાબદારી પોતાને શીર ખેંચી લે છે ? બહુનાર મોતેદ ણાં ખાસ નામ દીધેલ ગુજરનારના ગુનાહના અવેજમાં પોતાના મરણ પછીની પાઠ વર્ષ જેટલી લાંબી (૧) પેહેલી ત્રણ રાતની સપ્તીની અસલ સગ્ન ભોગવવા પોને તૈયારી દેખાડે છે. ત્યારે એક ખુનીને થયેલી ફાંસીની સગ્નના બદલામાં બહુનારે રાજ ખુશી સાથે ફાંસીને લાકડે ચઢવાનો ણાં ગોવા પ્રયોગ થાય છે.

વળી બહુનાર ગંભિરાઇથી બોલે છે—

‘અજ મગ આવારોઅ આસ્તાને કે (બેહેદીન ફલાણા) અજ એહ રેમન ફરવંદ વ હોવાંન અવર રસીક ખુસંદ બેદ.’

આગળા ફકરામાં બહુનાર પોતાના મરણ પછી પારકાના ગુનાહોનો જોખમ ખેડવાની જ્યારે તૈયારી દેખાડે છે, ત્યારે આ વાક્યમાં મરનારને નામે તેનું રવાન તકસીરવાર હોય કે નહી હોય, તોપણ તે ઉપર પડના આજબો માટે બહુનાર પોતાની ખુશાલી દેખાડેછાં એક જરથોસ્તી પોતાની હૈયાતીમાં મરણ પછીની રંજ અને સપ્તીમાં સંતાપ માની શકે, (પ૦ ક૦ ૧ તથા ૧૨ મો) પણ તેનાં મરણ બાદ બીજાઓથી જ્યારે ગમખારી જાહેર થી જોખમે ત્યારે ણાં બહુનાર મરનારને નામે તેનીપરની આફતમાં ખુશાલી જાહેર કરેછે (પતેત ઇરાની) ણાં તો ગોવા શાદીમાં રૂઢ કરવા અને ગમીમાં વાજાં વગાવવા જેવો અવ્યહવાર અખતરો અજમાવવામાં આવે છે. હવે રચનાના નામે સાથે બીજા નહી ઈચ્છવા જોમ જે અકુરરી અનર્થો જોખવવા છે, તેના ણાં વધારે દાખલા દેખાડવાથી હું બાજ રહું છું.

પણકાં રેસજીભણુનરો અને ક્રિપાઓના મુગો આપણને પ્રથમ પડકારી લખાણોમાં મલે છે, પણ તેઓમાં આ 'સ્વાતની પતે' નું મુળ એક તેહું મુળ. શકમંદ અપવાદ સિવાય શોધેલું મલતું નથી અને મલતું બેઠએથી નહીં. કારણકે તેમાં મરનારનાં નામો સાથે માફ થઈ

નહી શકે એવી નબેજી અને નિર્જેજ છુટો લેઈ નારવા તત્વ આમેજ પ્રાધું છે અને તે છેલ્લી સદીઓમાં કોઈ બીજા જોખમદાર ગુરથી શર થયલી એક અજરથોસ્તી કોશેષ છે. જરથોસ્તી ધર્મ રોજીદી બલી જીંદગીનું ઉચ ચારત્ર ઘડનામાં મેટો દિરમો આપે છે અને તેનજ બરિષયતી સુખમય જીંદગીની એકંલી ચાવી લેખે છે, તે જરથોસ્તી ચારિત્રની ખાસેસી ઉપર આવી કોશેષો ખસાય અસરો કરે. આ અયોગ્ય સાર્થિ કોશેષ હયાતીમાં ગુજરવાની નીતિમાન જીંદગી અને સ્વાતેની આજીંદગીનાં પાક પેગાંમ્પરનાં આત્મિક અને નૈતિક શિક્ષણો ઉપર જે ખસાય અસરો કરે, તેને નીમુજ કરવાની દરેક સાચા જરથોસ્તીની એક પત્રીત ફરજ છે. જજમાનો, જેએને પોતાનાં ગુજર પામેલાંઆ તરફ માન અને મોહોખ્મતની ઉડી લાગણી છે, તેઓએ જર ખરચી આ અકુદરતી અનર્થો જેમ ચલાવી સેવા સજાવાર નથી, તેમજ મારા ભાણબંધ દસતુરો અને મોખેદોવી સ્વમાનંત ખાતર આ અને એવાજ બીજા અધર્મી અનર્થોનો અટકાવ થવો જોઈએ, બલેકે ભોલાં અને ભલાં ખેહેદીનેને આ બેજા ખર્ચાના બેજામાંથી ખચારી લેવાં જોઈએ.

પતેત કયારે કરવી ?

મથાલે ટાંકેલા સવાલનો જવાબ આપણને બે ઠેકાણેથી મલે. એક પતેત પશેમાની અને બીજું પતેત ખુદ છે. પેહેલાં ભણતરમાં નીચલું લખાણ મલે.

“હમે ફરમાયમ ૦૦૦ પતેતી પિરા અજ બેવદીરશની

પસ વદેહુ મન ૦ મન જાદેહુરા અજ ગુનાહ પ પતેત બહિદ.”

એટલે, મરણ પેહેલાં હું પતેત ફરમાવું છું અને મારાં મરણ પછી મારાં ફરજદોને ગુનાદથી પતેત કરનારાં થાય (એમ ફરમાવું છું) (ક ૦૧૨).

હાં એક જરથોસ્તી પતેત માટે ફરમાશ કરે છે અને તેના બે વખત દર્શાવે છે. પેહેલો પોતાના મરણ અગાઉનો અને બીજો મરણ પછીનો છે. અવસ્થામાં મરણ પેહેલાં માત્ર એકજવાર પોતે જાને સેવટનો ટુંકો અસરકારક પસ્તાવો કરી સંતોષ લેવાનું ફરમાન મલે છે (હાદોખ્મત નુરક), તોપણ પાછળથી પતેતોમાં વખત તથા તેના અમલનો ફેફાર અને વધારો મલે છે. હવે હાં જે વખતો દરશાવ્યા છે તેના કોઈ હદ ઠરાવેલી મલેકે કે ? અને તે મરણના કોઈ નજદીકનાં વખત માટે છે કે હમેશને માટે છે ? આ એક તપાસ કરવા જોગ સવાલ છે. હાં પતેત સાથે બીજાં

જે બહુતરની વચ્ચે થઈ તેમાંથી તેનો આકાર જાણ્ય મલે છે. જેઓ અવેશ વોહુ, સેકારા અને બેતોફરીક (૧) છે અને તેઓ જ્યારે મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસના બહુતરો છે, ત્યારે તેઓની જોડેજોડ દરચાવેલું પતેતતું બહુતરની મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ માટે છે અને હમેશને માટે નથી. તે હમેશને માટે નહીં હોવાની ખીજ સીધી શાહદત પતેતે ખુદ માં આ મુજબ મલે છે.

“અંદર સેરાળ પવજાને આંને શુદ્ધ હમ હાસ્તાન હમ અગર અવમ કારી ચુનાંન ખેદ કુ અવીપતેતીશ અજગેતી ખરવમ અગર અજ ખીશાંન નજલીકાંન કસે હમરાહ પતેતીશકુનદ હમ હાસ્તાન હમ.”

સારાંશ:—મરણ પછીથી ત્રણ રાતમાં થતા કાયદા ઉપર હું એકમત છું. અગર મેં એવું કામ કાઢું હોય કે પતેત વગર હું આજ્ઞાંથી નહિ અને જે અતલગનાં ખેરાવ દોમાંથી કાઢ સાથી (વહાલું) પતેત કરે તો તે ઉપર હું એકમત છું. આ ઉપરથી પાર દશક જેમ્મ શકાય છે કે, મરણ પાછલ પતેતતું બહુતર સેરાળ એટલે ત્રણ રાત (ત્રણ રાત્રી દિવસ) માટેજ સુકરર થયલું છે, પણ હમેશને માટે નથી. પતેતના બાળમાં આ જોડે ખુદી શાહદત મલે છે, તો પણ તે ‘રવાનની પતેત’ ને નામે અને મરનારની ‘રવાન ખુપ્તગી’ ને બહાણે મરણ પાછલ વર્ષોના વર્ષો સુધી બાહુતી બહુતર બહુતરના જો એમ્મદાઝ અને ખર્માલુ રવાન જરી રહ્યા છે તે ખેશક દીનથી ઉચટો અને શરીઅતથી ઉચટો છે.*

* પાનદ લખાણમાં ત્રણ દિવસ પતેત બહુવાની જો કે મોજુદ શાહદતો મલે છે. તોપણ મી બેહેરામશાહ શેરાફી અવતારની અજરથોસ્તી ‘ચિયરી’ ઉપર રચાયલું સાયન્સ મરણના પેહેલા ત્રણ દિવસ પતેત બહુવાને નારવા કરાવે છે અને ચહારમની પછી ‘રવાનની પતેત’ નખુક બહુવાના કૃતવા આપે છે (ચો ૧૦ ક સ૦ ૮ ૧૦). એમનું આ દબલ સાયન્સ મહાન ફસતુરા આદરખાદ મારેસ્પદ અને માનુશચેહેરે જોશ રનેદમ ના મતથી બેક દાખલામાં ઉલટું અને નારવા છે. એમનું કોઈ સાયન્સ જરથોસ્તી તરીકતના નામને વધારે નામોથી લગાડનાર હોયતો, તે રવાનની પતેત, મરનારની નયતે ખરેશુ(મ) અને નવજેત થતાં નિહોંશ અને ખીજનાહ બાળક પાસે પતેતે પરીમાની કરાવવાનું છે. એમના સાયન્સનો આ એક સાથી કંબાળ અખતરો છે અને એમના આ અખર્મી સાયન્સનું અથોથ પણ જોર કરનારોને કરતાં શિખ દેહેકે, “શું તેઓ આદરખાદ મારેસ્પદ જેવા ફસતુર જેટલા મરતબામાં અરોષ પરહેજરી સાથ સંપૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવેકે કે જ્યાં આવા વિચારો ફેલાવી દીનદાર જરથોસ્તીઓના દીવ તેઓ ડામડોળ કરે છે” (એજ). ખીજોને આ પેચવાન શિખ દેવામાં કરવાદછ શુલ કરે છે. એવલ પોતાના બાતેન હદમના જોરે શું જોઈ શકતા નથી કે, મહાન ફસતુર આદરખાદનાં મજકુર શિક્ષણોને બેક દાખલામાં બેવડો અનાંદર કરવાના અને જોલા દીનદારોને ચકડોળ બનાવવાનાં ગંભિર આરોપમાંથી એઓ સુકત કહી થતા નથી. ત્યારે દીનની ઉલટા અને શરીઅતથીકલટા કૃતવા આપવામાં ગુરૂ ફસતુર આદરખાદ કરતાં શું વધારે અરો અને વધારે જ્ઞાની છે ?

પતેત કેંણે કરી ?

પતેત પશ્ચિમીમાં પતેત બહુવાના બે જુદા વખતો દરથાવેલા આપણે જોઈ આવ્યા છીએ, એક મરણ પેહેલાંને અને બીજો મરણ પછીનો છે. આ બે વખતો જન્મ જુદા છે તેમજ પતેત બહુવાના અમલનો અધિકારથી જુદો જુદો છે. એનો ખુલાસો ખુદ ધર્મની 'સ્પીરીટ' ની રૂએ થાય તો તે વધારે લાયક થઈ પડે છે. એમાં મરણ પેહેલાં જે પતેત માટે બોલવામાં આવે છે તે ગુનાહનો સેવટનો એકરાર (confession) છે, તે એક જરથોસ્તીએ હૈયાતીમાં જાણ કે અજાણ થયેલા ગુનાહો માટે ખુદને હાજર જાણી જીવતાં જીવત મરણની અંતની ક્ષીએ એક અશી રાહજર (અઓપાવરેજ) રૂબરૂ સેવટનો અને સાચાં જીવરનો પસ્તાવો કરવાનો છે, અગર તે અશક્ત હોય તો તેને પેલા દોષ શ્રવણ ગુરૂએ પસ્તાવો કરાવવાનો છે (ક૦ ૩ તથા ૧૦).

હવે મરણ પછી જે પતેત વિષે બોલવામાં આવે છે તે મરનારના ફરજંદ વારસોએ મરનાર તરફ કાંઈમી ગેરવાજબી (પ હર અદાદીહા) ગેર વર્તણૂક ચલાવી હોયતો તે માટે પસ્તાવો કરી ખુદની માફી ચાહવાની છે. કારણકે પોતાનાં માવતર, જન્મ-ફરજંદ કે ખેશાવંદો વિગેરે તરફ કોઈ તકસીર થઈ હોયતો તે માટે તકસીરવારે પસ્તાવો કરવાની ફરજ અદા કરવાનો પતેતમાં એકરાર કરવામાં આવે છે (ક૦ ૪). વળી એજ પતેતમાં પસ્તાવો કરવાની આપેલી કબુલાત તોડવાથી રવાનોને ગમખારી હાસેલ થતી જણાવી છે (ક૦ ૧૧). ત્યારે મરણ પાછલ પસ્તાવાની પતેત કોઈ પારકાંએ કરવાની નથી, પણ એક દાખલામાં મરનારે પોતે અને બીજામાં મરનારનાં અતલગનાં ખેશીઓએજ કરવાની છે, તેની અચુક શાહાદત ઉપર દર્જાવરા મુજબ પતેતે ખુદમાં ખુદથી મલે છે.

એક જરથોસ્તીનું પતેતોમાં આ ગોયા વસ્થતનામું મલે છે અને તે ઉપર નીચલા શબ્દોમાં તે પોતાની સહી કરે છે અથવા પોતાનું મનું અથવા 'સીલ' મારી જાય છે કે, તેનો હું ફરમુદાર (ફરમાવનાર), ખાહુશની (ઉમેદવાર) અને હુમદાસ્તાન હોમ (તે ઉપર એકમત થનાર) છું (ક૦ ૧૨).

જ્યાં ત્યારે હું પતેત વિષે બોલું છું ત્યારે એક ચોક્કસ પ્રસંગે એક કમનસીબ બનાવ, કોમ વચ્ચે ઉભા થયેલા એક અગત્યના સચાવની આપણને તે યાદ આપે છે. આ એક દુખદાયક બનાવ છે અને તે એહેરી તાવની જીવલેણ બીમારીનો છે. આ કમનસીબ બનાવ રેગા મરનારના સંસ્કાર (લાસ) આગમ બહુતર કેંણે કરવું ? મોખેદો નહીં મલે તો લાસ આગમ બેહેદોનો બહુતો

ચાલે કે ? એવો કામના દસતુરો આગલ કામી સવાલ ઉભો થયો હતો. આ સવાલનો જવાબ આપણને મજકુર પાજંદ લખાણોમાં મલે છે. તેમાં કોઇ પારકા નહીં પણ ખીશાંન નજદીકાંન એટલે, મરનારના પોતાનાંજ નજદીકાં ખેશાવદોએ ભણતર ભણી મરનારને સીધો દીલાસો અને શાંતિ આપવાની છે અને તેની એન ફરજતું ત્યાં ખુલ્લું ફરમાન મલે છે. મરનારના સંસ્કાર આગલ માડુતી ભણતરો ભણાવવાના જીલભરેલા રવાજને લઇને પોતાનાં અતલગના ખેશીઓ તરફની વફાદારીની આ સેવકની ફરજ જીલ્લી જવામાં આવી છે અને પોતાની પવિત્ર ફરજ ચુકી જઇ તેનો હવાલો પારકાંને સોંપવામાં આવે છે. જજમાનોએ પોતાની ફરજ જીલવાનો આ એકજ દાખલો નથી, પણ એવા એકથી અનેક દાખલા મલે છે કે, જે ફરજે તેઓએ જાતે અદા કરી પોતે બલાં થવાની અને બલી જાંદગી ચુગરવાની, ખરી સચાજકારી હાસેલ કરવાની અને પોતાની કરણીથીજ ‘રવાન બુખ્તગી’ મેલવવાની છે તે સધલી ધાર્મિક ફરજે બી મોખેદોનેજ માથે મારવામાં આવી છે ।



૩૫—બેહુદીન અને હહમાન કોણ ?*

બેહુદીનોના સ્વમાનનો એક સવાલ.

બરેશનુ વાલા મોબેદોએ બેહુદીનોને હાથના દરનતું ઇજતું અને તેઓના હાથતું ખાણું ખાવું થું નારવા છે ? એવું કોઇખી દીની કેતાઓમાં ફરમાવેલું છે ? આ સ્વાભાવીક સવાલોનો સીધો જવાબ આપણે ઘટતે ઠેકાણે જોઇએ છીએ. તે દાદસ્તાને દીની નામની એક નામીચી પહલવી કેતાબ છે અને તેમાં નીચલું લખાણ મમે છે. “વ વહ દર જકે યઝીસ્તગરશ લામા મીન જોરતા એ વેહુદીન ખુદ ખુદે.

વ આશ મીન જકે વેહુદીનાન કરદે.

વ બસીઆ મીનજકે ગોસ્પંદ પવન જકે યઝીસ્ત કોરત યકવીમુને ત વશતમુનતન.

અર્થ—ઇજસ્ત કરનારે (બરેશનુ વાલાએ) વેહુદીને પોતેજ દલેલા અનાજની રોડી, તથા વેહુદીનાંને બનાવેલો શરાબ અને આરાધના સાથે જે ગોસ્પંદ હંજાલ કીધું હોય તેવું ગોસ્ત ખાવું.

આ પહલવી લખાણમાં કહેલા વેહુદીન અને વેહુદીનોનાં કોણ તે ઉપર, તેમજ બરેશનુવાલા મોબેદોએ બેહુદીનોને હાથતું ખાણું નહી ખાવા કે બેહુદીનોએ કીધેલાં દરન ઇજત તેની ચાસની નહી કરવાના હાલના મોબેદી રેવાજ ઉપર નવુંજ અજવાળું નાંખે છે. અને તે હમદીન બેહુદીનોના સ્વમાનની સંપુર્ણ જાણવણી કરે છે.

બાબુમાં દેખાડેલાં નામોનો અર્થ બલી દીનને લગતા થાય છે અને તેઓ

કામના કોઇ એકજ વર્ગનો સાંકડો અને સંકેતીત અર્થ

વેહુદીન અને ધરાવતા નથી. તેઓનો અર્થ બલાં જરથોસ્તી માત્ર થાય છે

વેહુદીનાં. અને એજ બોહોલા-અર્થે તેઓ પહલવી પાજંદ વગેરે લખા-

ણોમાં વપરાયા છે. તેઓ અથોરનાન હોય કે બેહુદીન હોય,

મરદ હોય કે ઝોરત હોય તે સઘલાં વેહુદીનાં એટલે બલી દીનને લગતાં દીનદાર જરથોસ્તીઓ છે. કામના એક વર્ગને સાધારણ ઓઝખ માટે અપાયલું આ બેહુદીન નામ ખુદ પહલવી વેહુદીનનુંજ ફાર્સી રૂપ છે. ત્યારે પહલવી લખાણના આ સત્તદાર

* તા. ૨૧ મી માર્ચ સને ૧૯૨૧ ને દીને આલખ્લેરાબાગમાં “જરથોસ્તી ફસલી સાલ મંદ્રગ” તરફથી જહેર વચ્ચળ આપી હતી.

આધારે આપણે સાબિત કરીશું કે, 'પરસ્તુવાલા મોબેદોએ બેહેદીનોતું પકાવેલું' ખાણું નહીં ખાવાનો અથવા દહમાનના હાથના દરન દેણ તેની ચારની નહીં કરવાનો હાલનો રેવાળ નાપાંચદાર છે અને તેમાં થોડુંબી વળન કે વળુદ નથી. કેળવણીમાં અગ્રેસર કેહેવાતી અને સુધારામાં આગલ પડતી કામ વચ્ચે, હિન્દુ ભાઈઓનો 'રેાટી વ્યવહાર' બંધ કરી સભ કરવા જેવો આ રેવાળ પાસીં નામને અને કામી કેળવણીને કાઢખી રીતે માન કે શોભા ભરેલો નથી. મજકુર પહલવી એખારતની તલીએની મકસદ એકજ છે અને તે પરસ્તુવાલા મોબેદોએ બેહેદીનોતું હાથતું ખાણું નહીં ખાવાની છે. ત્યારે હું 'ધણ્યાં,ભાર સાથે કહું' છું કે, હમદીન બેહેદીનોતું માન ભંગ કરનારો બંધન-કારક આ રેવાળ વગર દીસે દુર કરવો જોઈએ અને તેને પેહેલી જોગવાઈએ દુર કરવાનાં બીજાં ધણ્યાં વળનદાર કારણો છે.

મજકુર લખાણના આધારે જણાય છે કે, આ રેવાળ અસલી ધરાની નથી પણ હિન્દમાં જરૂરી થયેલો તે એક પાછલો અને પારકો નાપસંદ રેવાળ છે. તે હિન્દમાં પોતાનાજ જાતબાઈ શુદ્ધ તરફ સુગ ધરાવનારા હિન્દુ ક્ષાણો પાસેથી ઉઠીકા લીધો છે અને તેતું જ નબોજી કરણ દર્શાવવામાં આવે છે તે હાલના જમાનામાં બંધ બેસતું નથી. કેટલીક સદી ઉપર ગુજરાતના ખુણાઓમાં બની ગયેલા કોઈ શકમંદ બનાવેના અપવાદને લઇને સદીઓ વહી જવા છતાં, હાલના એક આખા આયરદાર અને નિર્દોષ વર્ગ ઉપર રેવાળને નામે ગુનાહની સજા કરવા જેવું અને સખ્તાઈ ભરેલું આ નબોજી બંધન ચાલુ ને ચાલુ રાખવું એ તેઓ માટે કાઢખી રીતે શોભા ભરેલું કે સંજવાર નથી. સમતોલપણું જાલવીને વખતના ફેરફાર સાથે દીનના રાહબરોએ બેસતા થવું જોઈએ, તેઓએ આ જુલ, એક ગંભિર જુલ સુધારવી જોઈએ અને દીનદાર બેહેદીનોતું સ્વમાનની જાલવણી કરવી જોઈએ. દીનાઇન કે વ્યવહાર કાઢખી બાબદમાં જ્યાં સુધી અપણે અંધકારમાં ગોટા ખાતા રહીએ છીએ, ત્યાં સુધી તેના સંબંધમાં માન-અપમાનતું આપણને માન થતું નથી, પણ અમુક બાબદ જ્યારે રોશની જેવા પામે છે ત્યારેજ આપણી લાગણીતીક્ષણ થાય છે અને બેહેદીનોતી એવીજ લાગણીને માન આપવામાં આપણને ખોહોવાતું કંઈજ નથી. દરેકની દરજ છે કે પોતાનું ઘર પેહેલાં તપાસવું જોઈએ. આપણી નમજાઈ આપણે જોઈ શકતા નથી, પણ બીજાંઓ પારદર્શક જુએ છે. દાખલા તરીકે પરસ્તુવાલા કોઈ મોબેદોને પાછલે દરવાજેથી એજ ધરાની બેહેદીનોતું હાથતું ચાહપણી લેવાની અને ખાણું ખાવાની અગર છુંડ હોય તો, તેજ હમદીનોતું હાથતું જાહેરમાં ખાણું નહીં લેવાની અને તેઓના જરથોસ્તપણાં તરફ સુગ અને છીદ ધરાવવાની

આપણને માટે જમાન નથી અને બેહેદીન વગેરે ગેરમનસાફ કરવાનો આપણને હક નથી. પરંતુ વાલાએ જુદાદીને હાથનું આણું નહીં લેવામાં વશુદ સમાવર્ણ હું કયુદ કરું છું, પણ દીનદાર બેહેદીને હાથનું આણું નહીં લેવામાં અને હમદીને જુદાદીની પંક્તિ ઉપર મુકી આપવામાં નહીં માફ થઇ શકે એવો મહા અનર્થ થાય છે. ત્યારે શા માટે બલા બેહેદીનો તરફ અવિવેકી થવું જોઇએ ? અને શા માટે તેઓએ એક દીનદાર જરથોસ્તી તરીકેનો હક નહીં ભોગવવો જોઇએ ?

આ રૈવાળ આર્થિક નજરે જોતાંબી અવ્યવસ્થા અને ધણો સખ્તાઇ બરેલો થઇ પડ્યો છે. મીઠાઇ બનાવનાર કે આણું પકાવનાર અધ્યાય અખરમીઓ કે દરનખાળ કરનારી ગોરાંણીઓ એકના ચાર ધણા પૈસા ખરચતાંબી સેહેલાઇથી મલવાં મુશકેલ થઇ પડે છે. તેથી આ ખરચાણ રૈવાળ કોમના મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગ ઉપર નાહક એક બોળ સમાન થઇ પડ્યો છે અને હાલની અસહ્ય મોંઘવારીના કાતીલ ડાંખે તેમાં હદ બાહાર વધારો કીધો છે. આ દાખલામાં વળી ચોખાઇ પાખાઇનો સવાલબી ટકી શકતો નથી. કારણ કે મધ્યમ કે ગરીબ બેહેદીન બાનુઓ વગેરે પોતાનાં વહાલાં ગુજર પામેલાંઓ માટે હાથે જાતે દરનખાળ વગેરે ચોખું પાખું કરવામાં જે લાગણી અને જે કાળજી ધરાવે, તેવી અને તેટલી ઉડી લાગણી અને જાનફેશાની બાકુતીઓ ધરાવી શકે નહીં. ત્યારે આ સધલાં સામઠાં કારણોને લઇને નહીં ઇચ્છ્યા જોગ આ ગંભીર ભુલ સુધારવી જોઇએ અને હમદીન બેહેદીનોએ સ્વમાનને ખાતર આ નામોશી બરેલાં અધરીત બંધનમાંથી મુક્તિ મેલવવી જોઇએ.

પહલવી લખાણના મજકુર સત્તાદાર આધારે ઉપર આપણે બોલ્યા છીએ, પણ આ લખાણોની કેટલીક સદીઓ પછી રવાયતનાં ફાર્સી ફાર્સી રવાયત. લખાણો થયાં છે અને તેમાં પાછલા દસતુર સાહેબો આ બાબમાં જે કાંઇ કહી ગયા હોય તે આપણે જોવું જોઇએ અને તેનું બીનતઅસુબીએ તોલ કરવું જોઇએ. એવી એક રવાયતમાં મોખેદોએ દરન દાણના હાથના ઇજવા એવા સવાલનો આ મુજબ જવાબ મલે છે.

“ જે ઝોરતે નવરાતનું બરશનુમ નહીં લીધું હોય તેને હાથના દરન કીધેલા હોય તે મોખેદને ઇજવા નહીં ધટે. જે ઝોરતે બરશનુમ નહીં લીધું હોય તેને હાથના દરન કીધેલાની જે મોખેદ ચાશની કરે તે મોખેદનું બરશનુમ સાબેત નહીં રહે. તેને લાજમ છે જે ફરીથી નવરાતનું બરશનુમ નવેસરથી લે ને મોખેદનું કામ કરે. જે નહીં લીએ તો તક્સીરવાર થાય. ” (ઇઠો. ૨. પુ. ૫૦ ૪૫).

મજકુર ફતવો દરન કરવાના બાબમાં અધ્યક્ષ કે બેહેદીન વચેનો તકાવત દેખાડતો નથી અને એટલે દરજ્જે તેનું વાજબીપણું પહલવી લખાણના આધારે આપણે કયુલ કરીશું, પણ આ ફતવો બીજી જે મુશ્કેલી ઉભી કરે છે તે ગોરાણીઓએ બરજનુ લેવાની છે। પહલવી લખાણ ઉપર આ બીન જરૂરી વધારો છે અને તે બેશક એક નાપાયદાર વધારો છે. તે પહલવી ફતવાથી અને અરસ્તાના ફરમાનથીબી ઉચ્ચ છે. બેહેદીનોને હાથના દરન નહીં ઇજવા અને ખાણું નહીં ખાવાનો રેવાજ ખોટો છે અને તે બેહેદીન વર્ગ વચે જે ખરાબ અસર નીપળવે છે, તે કરતાંબી આ ફાસી ફતવો ખુદ મોબેદી રેવાજ અને મોબેદી બરજનુ ઉપર વધારે ખરાબ અસર કરે છે. આ ફતવો અને મોબેદી રેવાજ એ બે વચે જ્યારે મોટો ફરક પડે છે, ત્યારે ફતવો ખરો કે રેવાજ ? જો એક ખરો હોય તો બીજો ખોટો ઠરે છે. વળી આ ફતવો હાલનાં મોબેદી બરજનુ ઉપર શક નાખે છે અને તેને રદ બાતેલ થયલાં નારવા જાહેર કરે છે। કારણ કે રવાયતના ફતવા મુજબ હાલ દરન કરનાર ગોરાણીઓને બરજનુ આપવામાં આવતું નથી અને તેને પાક કરવામાં આવતી નથી ! ત્યારે ખરું શું ? દીન-ઇનતી રહે જોતાં આ લેખી ફતવો અને અનલેખી રેવાજ એ બંને શુલ્ક ભરેલા તથા શુકાવો ખવાડનારા છે અને પહલવી લખાણમાં બેહેદીનોનું સ્વમાન જાલવનારો આપણને જે મઆકુલ ફતવો મલે છે તેજ વાજબી અને જાહવાર, પાયદાર અને વજનદાર છે.

ત્યારે હમદીન બેહેદીનો ઉપરનો અટકાવનો આ નાપસંદ આંકાશ અને બંધન કાઢી નાખવાની, તેઓની લાગણીને માન આપવાની અને તે ઉપર લાયક અમલ કરી તેઓને સહાય થવાની તથા સંતોષ આપવાની દીનાઇનતી રાહે હું મારી બૈન દરજ્જ સમજીશું.

ધરાન અને હિન્દના બેહેદીનો વચે કાઇનતી અદેખાઇ ઉપજાવે એવો તકાવત આપણે જોઇએ છીએ. ધરાનમાં ધર્મની 'સ્પીરીટ' ને અનુ-ધરાન અને હિન્દ, સરતો એક એવો અકકલપસંદ રેવાજ છે કે, જે બેહેદીન ધટ્ટું બજાતર બજોલો હોય અને એખાઇ પાખાઇની તાલીમ પામેલો હોય તો પ્રથમ વડા દરતુર તેની લાયકાતની તપાસ લે છે, તેને મોબેદી પેશાના કેટલાક અધિકારો આપે છે અને તેને હાહુમોબદ એટલે દાનાવ-બત્તા મોબેદનો માનભરલો ઇલકામ મલે છે. એવા હાહુ મોબેદો ધરાનના કેટલાક આમોમાં હોય છે. એક વેળા ફસતમ અહ્દશીરે નામના એક ઉમા બેહેદીને ધરાનના વડા દરતુરનો માનવંત ઓધો ભોગવ્યો હતો. વળી ફસતમ અહ્દશીઆર નામના એક

બીજા બેહેદીનની કાબેલીઅતને લીધે તેમને મુલ્કાનો ઉંચો ઇશકામ મળ્યો હતો અને તેમની ધણી ફાર્સી મોનાજનો જોડેલી મલે છે. આજ મુંબઈની બધે મદરેસાઓમાંથી, ચોડાજ અપવાદ સિવાય હાલના ગુરુ વર્ગને શરમાવે એવા, ધર્મની અને બીજી 'ઓરીઅન્ટલ' ભાષાઓની ઉંચી તાલીમ પામેલા અને યુનીવર્સિટીની ઉંચી ડિગ્રીઓ મેલવેલા ફટલાક બેહેદીનો આપણા વચે છે. તેઓને કામના વડા ધર્મશુર બનાવવા અને તેઓની લાયક કદર કરવા આજના કોઈ દરતુર ઉદાર દીલ દેખાડી પોતાની સંમતી આપવા તૈયાર થશે?

રવાયતો ઉપરથી જણાય છે કે ચાર સદી ઉપર ઈરાનમાં એક બેહેદીન અથોરનાન કરતાં લાયકાતમાં ઉતરતો ગણાતો નહીં હતો અને દીનાઈનની રાહરસમના બાજમાં એકમેક તરફ ધણું માનની નજરે જોવામાં આવતું હતું. દાખલા તરીકે અથોરનાનનો એક બેહેદીન પાલક થઈ શકતો હતો, તેમજ બેહેદીનનો એક અથોરનાનને પાલક કરી આપવામાં સવાજકાર ગણાતું હતું. એટલુંજ નહીં પણ પેલો પાલક અથોરનાન પોતાના પેશાની ઉંચી તાલીમ પામેલો હોય તો તે દરતુરીનો માનવંત દરજ્જો ભોગવવાને બી લાયક ગણાતો હતો (યુની મોટી રવાયત સફે ૮૮, બ. કા. ૨. સફે ૧૬૨ વગેરે.) ત્યારે ચાલુ વીસમી સદીમાં એવા બલકે હાલના કરતાં આલા દસતુરી દરજ્જાને કોઈ બેહેદીન વધારે લાયક થઈ ગયા હોય, તો તે "ઓરીઅન્ટલ રકાલર" મહુમ્મ ખુરસેદજી ફસતમજી કામાજી હતા એજ મહુમે જીંદગીની છેલ્લી સાંજ સુધી જરથોસ્તી સાહિયને તન, મન અને ધન અર્પણ કરીધું હતું અને આ ફસતમજી મહુમની જીવનોડ કોશિષતુંજ ઉમદા ફળ છે.

હાલમાં સાધારણ રીતે બેહેદીનોને **દહુમાન** કેહવામાં આવે છે. એ તેઓ માટે થોડું માનભરેલું નથી. તે બેહેદીન મીસાલ કોઈ એકજ વર્ગ માટેનું વિશેષણ નથી, પણ તે તમામ જરથોસ્તી અથોરનાન અને બેહેદીનો, મરદ અને ઓરતનો બોહોલો અર્થ

દહુમાન.

ધરાવે છે અને આ બોહોલા અર્થને પાછળથી કામના એકજ વર્ગના સાંકડા અર્થમાં સંક્રાંચવામાં આવ્યો છે. તે અવસ્તાના **દહુમ** શબ્દનું પહલવી રૂપ છે, તેનો ઉમદા અર્થ દાનાવ, ભલાં, નિર્દોષ, સવાજકાર વગેરે થાય છે અને જેઓ દીનદાર જરથોસ્તી જીંદગી ગુજારે છે તેઓ સધલાં **દહુમાન** છે. અવસ્તાની ગવાહી ઉપરથી જણાય છે કે બેહેદીનો માટે આ ઓળખ જેટલી આવકારદાયક છે તે કરતાં ખુદ ધર્મ શુરઓ દહુમાનો તરીકે ઓળખાવા વધારે લાયક છે. એનું સમગ્ર કારણ આ છે કે,

અવસ્તામાં દહમાનો ઘનાવ અને બલુલા ગુરુઓ તરીકે માનવંત જમા શકે છે અને તેની સાથે ધર્મને લખતો ઉચ્ચ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓ દરમેહેરોના પાવમેહેરોમાં અને તેની બાહાર થતી મોખેદી ક્રિયાઓ તથા તેની તરતીઓ પી તપાસ અને તે ઉપર દેખરેખ રાખનાર રાહગરો હતા અને એક પરીક્ષકના જેવો તેઓ ઉચ્ચ દરજ્જો મોખવતા હતા. તેઓ માટે અવસ્તામાં વારંવાર **હહમા-પર્ધરીશ્તા, હહમા-પર્ધરી-અંગ હુશાંત, હહમા-યઓજઠાત** વગેરે લખાણો મળે છે અને તેઓનો અર્થ દહમાને પાટાજગી આપેલી, દહમાને ગાળેલી અને દહમાને પરીક્ષ કરાયેલી ક્રિયાઓ, તેની ભેટો અને તેનાં સાધનો છે.

વળી પાછલથી દહમાનને એક દોઆગીર ગુરુ તરીકે ઉપમા આપવામાં આવે છે, તેની આક્રીને મુજબદના પાજાંદ બજુતરમાં ક્રિયા કરનાર એક આગેવાન જેતી તરીકે લાયક પીછણુ થાય છે અને જશનની મજલસોમાં પોતાની માનમરેલી શામેત્રગીરી આપનારાં મજલસીઓ માટે તે નીચલી દોઆ ગુમર છે.

“ચી અબ અવરતા પએહા કુ આક્રીને હહમાન.

જમીન પહાના રૂદ દરાના પુરશેદ બાલા.

પ હમા એ વેહાંન બેરસાદ.”

દહમાન બોલે છે—અવસ્તાથી નહર છે કે, જમીન જેટલી બોહોલી, નદી જેટલી દરાજ અને પુરશેદ મીસાલ પુત્રાંદ (અમો) દહમાનની દોઆ તમામ મલી અંજુમનને આમીન થાઓ !

અવસ્તાના દહમનું એક પહલવી રૂપ દાહમાન મલે છે. એમાંના પાછલા અક્ષરોનો લોપ થઇ દાહનું અધુરું રૂપ થયું છે, તે ધરાની બેહેદીનો માટે બપયોગમાં આવતું ઉપર આપણે જોયું છે અને ધરાની રેવાજ મુજબ એક લાયકાત પામેલા બેહદીને દાહ મોખેદ ના માન ભરેલા ઇલકામથી ઓલખવામાં આવે છે. આ ઉપરથી પારદશક જેઠ શક્તિ છે કે લાયકાત મેળવી ઉતરતે દરજ્જેથી દહમાન ધર્મગુરુને ચહડતો દરજ્જો મેળવવાને દરેક દીનદાર જરયોસ્તી હક ધરાવે છે. વળી આ દહમાનો અમણુ મોખેદો કરતાં ઘણી ચહડતી પંકતીના બલુલા ગુરુઓ હતા અને બીનલાયકાતે તેઓથી ઉચ્ચ દરજ્જો ધરાવવાનું હાલનું આપણું અભિમાન તદ્દન મિથ્યા છે.

ત્યારે દહમાન એક માનસુચક વિશેષણ છે અને તે સાચારણુ ઓલખ તરીકે બધાં બેહેદીનો માટે ઘણું માન ભરેલું અને આવકારદાયક છે.



૩૬—મેહેર યશત.

એક તપાસ કરવા લાયક વાક્ય.

મેહેર યશતમાં પ્રથમ એવો સવાલ થયો છે કે મેહેર ઇજ્જતની આરાધના માટે કેવી તરતીય કરવી કે જેથી તેની ખુસ્તુદી થાય ? એનાં જવાબમાં કહે છે કે, ત્રણ હજાર અને ત્રણ રાત તનને સ્નાન આપવું જોઈએ અને ત્રીસ ઉપાજનોની* તોજશ કરવી જોઈએ. ત્યાર પછી કહે છે કે, મેહેર ઇજ્જતની આરાધનામાં ક્રિયાથી ટેવાર કાઢેલી મ્યજ્જતની ચારનીમાં બાગ લેવાની સર્વને એકસરખી છુટ નહીં હતી, પણ જેઓ દીનનાં એકસ બહુતરો સમજીને બહુતાં હોય તેઓનેજ તેમાં બાગ લેવાનો હક હતો. આ માટે એક અગત્યનું વાક્ય મલે છે અને તે તપાસ કરવા લાયક છે, ત્યાં આ યસ્નના કર્તા મેહેર ઇજ્જતના મોઢાંમાં ગોચા નીચલા શબ્દો મુકે છે.

“ આ ચિશ મે આઝોહુમ જઝોથનામ કહુહરાત

યા નોધત સ્તઝોતનામ યસ્નનાંમ આમાતો વીરપે રતવો.”

મેહેર ઇજ્જત યોગે છે:—જેણે ‘સ્તઝોત યસ્ન’ના તમામ રતુઓ (બંદગીના કલામો)ને યાદ નહીં કીધા હોય તે કોઈ આ મારી ક્રિયાની ભેટ ખાએ નહીં (ફં ૧૨૧-૧૨૨).

આપણી બાબદ માટે મજકુર ફકરામાં આવેલાં સ્તઝોત યસ્ન (સતુદ યશત !) અને વીરપે રતવો (વીરપરદ !) એ બંને ધણાં અગત્યનાં નામો છે. આ પાછલા નામને હર્મેસ્ટેટ, કાવસજી, હાર્લે વગેરે વિદ્વાનો વીરપરદનાં બહુતાં બહુતરનું વિશેષનામ સમજે છે. પણ આપણે જોઈશું કે આ તેનું વિશેષનામ નથી અને જ્યાં સામાન્ય નામના અર્થે આ શબ્દો વપરાયા છે. અસલ વાક્યમાં પ્રધાનપદ ‘વીરપરદના’ બહુતરને નહીં પણ ‘સ્તઝોત યસ્ન’ને અપાયું છે. પેહેલાંમાં કુર્મનું ૨-૩ અને બીજાંમાં ૬-૩નાં વિભક્તિનાં પ્રત્યયો મલે છે. ત્યારે સ્તઝોતનાંચ યસ્નનાંમ ૦૦૦ વીરપે રતવો” નો અર્થ “સ્તઝોત યસ્નના તમામ રતુઓને” યાને સ્તઝોત યસ્નનાં બહુતરો અથવા બહુતરના તમામ સરદારોને થાય છે. એની મતત્રણ વિં ૦ કાંગા એવી ઉઠાડે છે

* આ ઉપાજન શબ્દ ઉપર વિં ૦ શેહરયાજીએ જે નિદેશતા ભરેલું વિવેચન કીધું છે અને તેની જે અચુક દલીલ દેખાડી છે તે વાંચવા અને મનન કરવા લાયક છે (રીસુતિસ્તાન વધારો. સં ૨૨-૩૫).

કે ક્રિયા સાથે ઇજ્જને અને વીરપરદ બચી નહીં જાળુનાર શપ્સ મેહેર ઇજ્જને અપશુ કાષેલી ભેટની ચાસ્તી કરી શકે નહીં.” પ્રોં હાલે કહેછે કે, “જે તેણે શુભ યત્ન (જે) વીરપે રતવ (વીરપરદથી) શરૂ થાયછે તેનો અભ્યાસ કર્યો ન હોય તો નહીં ખાય” (પું અં ગું તરજુમે કર્તા અએપત મેં પાં માદન). હાં આ અને ખીજા વિદ્વાનોએ ‘સ્તઓત યત્ન’ તથા ‘વીરપરદ’ની ઉડાડેલી મતલબ દરોખસ્ત નથી.

મજકુર બહુતરો અગર ઇજ્જનેના હા ૭૨ અને વીરપરદના કર્દો ૨૩

હોય તો આ ફરમાન એક જરથોસ્તી માટે, અકસર બેહેદીન

કારણો.

વર્ગ અને બાનુઓ માટે અતિ મુશ્કેલ થઈ પડેછે. મજકુર

ખુલાસો કબુલ રાખ્યે તો તેનો અર્થ એવો થાય કે ઇજ્જને

અને વીરપરદ બહુલા મોબેદો મેહેર દરૂજી યાને કોલ તોડવા કે સમ્યક્ષ હુપાવવાનો

ગુનાહ કરે અને તેની તોજેશ કરે તો તેઓનો ગુનાહ માફ થાય અને તેઓજ

એકલા ક્રિયાની ચાસ્તીમાં ભાગ લેવાને હકદાર ગણાય. પણ એક બેહેદીન કે

બાનુ મજકુર બહુતરો બહુલાં નહીં હોય તો તેઓને કોલ તોડવાની ગુનાહની મારી

મલે નહીં અને ધાર્મિક મજલસ તથા તેની ક્રિયાની ચાસ્તીમાં ભાગ લેવામાંથી

તેઓ સદાના રદ ખાતલ થાય. દીનના ચોકસ બહુતરો સમજનાર અને સમજીને

બહુનાર એક સાચાં જરથોસ્તી તરીકે, તેઓનાં દીનધમાનની કસોટી કરવાનો તથા

તેઓની બારીક તપાસ લેવાનો ધર્મમાં આ એક ધાર્મિક મંડળીનો આંકોશ મુકવામાં

આવ્યો છે એ ખરું, પણ હાં તો એક નિર્દોષ બેહેદીન તથા બાનુને તકસીરવાર

ઠરાવવાનો નાહક ચેરધનસાફ થાય છે. દીનનાં સામાન્ય ફરમાનો ગુરૂ કે જજમાન એ

સર્વ માટે સમાન હોવાં જોઈએ અને આ ફરમાનમાં એવીજ ઉંચી નેમ અને મુજ

મકસદ જલવાયલી છે, તોપણ અસલ અવસ્તા વાકયને તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં નહીં

સમજી શકાવાથીજ હાં અનર્થ થાય છે.

હાં ‘સ્તઓત યત્ન’ નું જે વિશેષ નામ મલે છે તે પદલવી ‘સતુદ યસ્ત’ ના ઉડે

કર્દો કે ઇજ્જનેના હા ૭૨ એ બંને નથી. પણ તેની બાતેન

ખુલાસો.

મતલબ માત્ર અહુનવર, અષેમ અને ચેડહેહાનામના

ગાથાના ટુકા અસરકારક કલામોની છે. ત્યારે અવસ્તાના આખાં

સાહિત્યમાં પેહેલે દરજ્જેની સર્વને મયસર આવે એવી આ ત્રણ ટુકા માંત્રવાણી છે અને

તેને સમજીને બહુનાર ગુરૂ કે જજમાન કે.ધર્મી જરથોસ્તીને ધાર્મિક મજલસમાં બાજ

લેવાની તેની માનભરેલી શામેલગીરીનો પત્રિક હક જરથોસ્તી ધર્મે સ્વિકારેલો મલે છે.

ખીજી, અસલ વાક્યમાં વળી વીરપરદ નામ મધે છે અને તે જાળીતાં બહુતરોના ૨૩ કદાના વિશેષનામ તરીકે વપરાયું નથી પણ તમામ રતુઓએ એટલે બહુતરોના સરદારો (યથા, અષ્ટેમ યેઠહુકાંતાંમ) ના સામાન્ય નામ તરીકે વપરાયું છે અને તેઓ 'સ્તંભોતયસ્ત' ના ગાથાના એજ ત્રણ નામીયા કલામો છે.

ખરે' છે કે જરથોસ્તીઓ ધર્મના ફરજિયાત બહુતરો સમજીને બહુતાર હોવા જોઈએ, પણ અકસર એક બેહદી કે બાતુ ઉપર હાલના યોજદાત્રેગરીના મોખેડી પેશાનાં ઇજરને અને વીરપરદનાં લાંમાં બહુતરો બહુતારી અને સમજીને શિખતારી જે ફરજ ખાસ કરી મોખેડોએ અદા કરવાની છે તે ફરજ બેહદીનો ઉપર નાખવામાં આવે તો તેમને માંથે તે અસ્થાને, વગર અર્થના, આ અવ્યહાર એક અસલ જોગ સમાન થઇ પડે છે. પણ આ ખુશાસા પછી કોઇખી જરથોસ્તી દીનના સૌથી મોતેજર મજકુર દુકા કલામો તેની ખુખીઓ સમજીને બહુતાર હોય તો તેઓ ધાર્મિક મજલસોમાં માન ભરેશો ભાગ લેવાને હકદાર છે.

સ્તંભોતયસ્ત ફરજિયાત મજકુર નામીયા ત્રણ કલામોનું એક સમુદાય સુચક નામ છે, એમ સામેત કરવાની ખીજે ટેકાણે કીયેશી મારી અદના કોશિષ માટે હયાં આ દાખલામાં મેકુર યસ્ત નું ઉપર દર્શાવેલું વાક્ય એક વજતદાર અચુક દલીલ થઇ પડે છે.*

આ મુજબ પહલવી લખાણોમાં બહુતારનાં વિશેષ નામો કેટલીક વેળા સામાન્ય નામના અર્થમાં મધે છે અને આગત એક લેખમાં તે વિષે નીચે મુજબ ખુશાસો કીયે છે. દાદરતાને દીની ની નામીયા પહલવી કેતાબમાં ચહારમને દહાડે અર્દા ફરવશની વીરપરદ અને ચહારમ પછી દરાઝદેહ હોમાસ્તની અર્દા ફરવશ કરવા જણાવી છે। (પૃ ૮૦) એમાં દર્શાવેલા “વીરપરદ” અને “હમાયશત” ને ક્રિયાના વિશેષ નામો તરીકે લઇએ તો તેઓ અસ્થાને થઈ પડે છે. પણ હાં તેઓ સામાન્ય નામો તરીકે આ અર્થમાં વપરાયા છે. અર્દાફરવશની વીરપરદનો અર્થ અશોના ફરોહરોના તમામ સરદારોની આરાધના કરવાનો અને “દરાઝદેહ હોમાસ્તની અર્દાફરવશ” નો અર્થ અશોના ફરોહરોના બાર માસના રોજગારોની સંપૂર્ણ આરાધના કરવાનો છે. અગર તેઓને વિશેષ નામો તરીકે કયુર રાખે તો ચહારમને દહાડે વીરપરદની અને ચહારમ પછી હમાયશતની ક્રિયાઓ કરવાનો અનર્થ થાય છે. અગર ચહારમ પછી હમાયશતની ક્રિયા ની મકસદ હોય તો, ચહારમને દહાડે વીરપરદની ક્રિયા ફરજિયાત કરવી જોઈએ અને તે રવા ગણાવી જોઈએ પણ તેને કોઇખી દીની કેતામોનો ટેકો નથી.

*જુઓ મારો સ્તંભોતયસ્ત, ના લેખ ૨૩૩૩ કે ખુરશીદ, સફે-૪૧.

૪૭—કુસ્તી અને ક્રિયા.

હરેમહેરોમાં થતી ઇજ્જતનેની ક્રિયા સાથે તેની સરખામણી.

ઐવ્યાઓહુનેમ વા ઐવ્યાઓહુયમ્નો.

ઐવ્યાઓહુનેમવા છુજયમ્નો.

અર્થઐવ્યાંગન (અંધ, કુસ્તી) બાંધતા અને ઐવ્યાંગન છોડતાં (અદુરમજ્જનાં નામો જાણા ઉપર ધરવાં ૫૦ હો)

આપણી કુસ્તી એક ધાર્મિક ચિન્હ છે. તેનું મહત્ત્વ પુરાતન જમાનાથી ક્રિષ્ણાનું આબુ છે. તેની મહત્તાને લીધે પહાણી અને ફારસી લખાણોમાં તેની ઉત્પત્તિ અને દસ્તી સાથે જમસેદ, ફરંદુન, મીનોચેહેર, અશોજરધારતા વગેરે નામીયા પુરખોના નામો જોડાયેલાં છે. એના સંબંધમાં પહાણી જરથોસ્ત નામેહમાં તાગુખી ઉપખવતાડે લખાણુ મળે છે. તેમાં કહે છે કે શાહ મીનોચેહેર ના રાજ્યમાં અનેક એક ચોકસ બનાવમાં સપંદારમદ અપેશારપંદ બાંધેલી કુસ્તી સાથે દેખાવ દાવો હતો. એમાં તેના લખનારે કુસ્તીને જીબાદે વગુદ અને વજન આપવાનું છે. આ મુજબ કુસ્તી તરફ પુરાતન ત્યાગાનોથી જો કે ઘણાં માનની નજરે જોવામાં આવ્યું છે, તોપણ તેની બનાવટ અને વણાવટ તથા તેના બહુતર અને ક્રિયા અગરજો ઇજ્જતનેની મોતેમર ક્રીવા તથા તેનાં ચોકસ સાધન સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવતા દેખાડવામાં આવે તો, તે ખીના કુસ્તી તરફના આપણા માન અને આસ્વામાં બેશક ભેરડો વધારો કરનાર સમજી શકાય છે. તે ઇજ્જતનેની ક્રિયાની “ ઐવ્યાઓહુન ” નામની એક અલ્પમત સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે અને આ બેઉ અક્ષમોની સરખામણીમાં જે નવીન-પણું સમાયડું છે તે ખચીતજ તાગુખી પમાડે એવું છે. વળી કુસ્તીની ક્રિયા એક ભાગ ઇજ્જતનેના ૧૨માં અને ૧૩ માહુની સેવટી ક્રિયાની ચોકસ તરતીપ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આ બન્ને હાનો કુસ્તી સાધનો અચુક સંબંધ જે અર્ધસુચક છે તે આમલ આપણે જોઈશું અને હાલ તુર્ત હયાં આ અક્ષમોનું મલતાપણું દેખાડીશું અને તેમાં અવ્યાબોધન ને પેહેલી અને કુસ્તી ને ખીજીની સંખ્યાથી ઓળખીશું.

આ બેમાં પેહેલી દેરમેહેશમાં થતી પાવમેહેલની અંદરની કિયાની અને ખીજી જો કે પાવમેહેલની બાહારની બલામત છે, તોપણ અંનેની કિયાની તરતીબની નીચલી અન્યથા સરખામણી બાજુવા અને મનન કરવા જોએ.

ઐબ્યાઓહુન.

- (૧) ઐબ્યાંગનનો એક અર્થ જેમ બંધ થાય છે.
- (૨) ઇજરનેમાં પેહેલીની કિયા જેમ 'બસ'મ' ઉપર થાય છે.
- (૩) 'બસ'મ' ઉપર પેહેલીના જેમ ત્રણ આંટા ફેરવવામાં આવે છે,
- (૪) પેહેલીના ત્રણ આંટા ફેરવતાં જેમ અહુરમજ્દની ખુરનુદી બણાય છે.
- (૫) જેમ બે અહુનવરતું 'શ્યઓશનનામ' પદ બણતાં 'બસ'મ' ઉપર પેહેલીનો આગલો ગાંઠ વાલે છે,
- (૬) જેમ ઇજરનેના ૧૩ માહા ની સેવટની કિયામાં પેહેલીનો પાછલો ગાંઠ વાલે છે.

કુસ્તી.

- તેમજ કુસ્તીનો દીનનો કમરબંધ અર્થ થાય છે.
- તેમ ખીજીની કમર ઉપર ચાલે છે.
- તેમ ખીજીના ત્રણ આંટા કમર ઉપર વીંટાળવામાં આવે છે.
- તેમજ ખીજીના ત્રણ આંટા વીંટાળવાની શરૂઆતમાં અહુરમજ્દની ખુરનુદી દર્શાવવામાં આવે છે.
- તેમ એજ બે કલામો અને એજ પદો બણતાં ખીજીનોખી આગલો ગાંઠ વાલવામાં આવે છે,
- તેમજ ખીજીનોખી પાછલો ગાંઠ વાલવામાં આવે છે.

આ એકજ દાખલામાં જે થોડો અપવાદ મલે છે તે પેલા ગાંઠો વાલતાં પેહેલીમાં બે અહુનવર અને ખીજીમાં એક અષ્ટમ વોહુ બણાય છે, તોપણ તેઓ બેઉ મોતેબર કલામો છે. વળી આ દાખલામાં એજ ૧૩ માહા નો 'મજ્દયસ્તો અહિમ'થી શરૂ થતો દીનના કદમાનો જે ભાગ બણી કુસ્તીની કિયા ખતમ થાય છે તે ખીના થોડી અર્થસૂચક નથી.

- (૭) પેહેલી માટે ખજુરીના અંદની પાંદડી કાપતાં જેમ બાજુતર કિયા થાય છે,

તેમ ખીજીને કાપવાતું ખી નીરંગનું કિયા સાથનું બાજુતર હોય છે.

- (૮) પેહેલી માટે જેમ પેલી પાંદડીને
ચીરીને તેની ચીપો કાઢવામાં આવે છે,
(૯) જેમ પેહેલીની પાંદડીની ચીપોના
છેદ ફેર કરવામાં આવે છે,
(૧૦) જેમ પેહેલીને એક છેડે ગાંઠ વાલ-
વાના હોય છે,
(૧૧) જેમ પેહેલીની છ ચીપોને વળ દેખ
અવ્યાંગન તૈયાર કરવામાં આવે છે,
(૧૨) પેહેલીને છેડે ગાંઠો વાલવા પછી જેમ
એ છેદ હોય છે.
(૧૩) જેમ પેહેલીના એક ગાંઠો પછી ત્રણ
ત્રણના છ છુટા છેદ હોય છે,

તેમ ખીજના ઉત્તર તાર હોય છે.

તેમ ખીજને ઉઠેલાવવામાં આવે છે.

તેમ ખીજના એક નર ગુંડી તેને છેડે
ગાંઠ વાલે છે.

તેમ ખીજને બાર બારના છ ભાગમાં
વેહેંચી બોતેર તારની કુસ્તી વણાય છે.

તેમ ખીજને બેનર હોય છે.

તેમ ખીજના ચુકેલા નરની ત્રણ
ત્રણની છ નરી હોય છે.

આ ૧૩ દાખલામાં કુસ્તીની ક્રિયા સાથે ઇશ્વરનેની ક્રિયાની એક અલામત
અવ્યાંગનની ક્રિયાનું ચોક્કસ દુરનું અને ઘણું નજદીકનું મલતપણું આપણે જોઈએ
છીએ અને તે કુસ્તી તરફના આપણા અપુર્વ ભાવ અને ભક્તિમાં વધારો કરે છે
આ અચુક સરખામણી કુસ્તી તથા તેની ક્રિયાનું પુરાતનપણું સાબિત કરે છે તથા
તેની તરખીબની અગત અને અસરને ઘણું વજન આપે છે. હયાંથી આપણે
આગળ વધીશું, આ સરખામણી ઉપરથી ઉપજતા અર્થસૂચક વિચારો દરશાવીશું
અને જોઈશું કે તે આપણને કેટલાક નવાજ વિચારોનો સંગીન ખોરાક પુરો પાડે.

સ્વાભાવિક સવાલ આ છે કે જાંને અલામતોની ઉત્પત્તિ એકજ વખતે અને
કોઈ એકજ મહાપુરુષથી હસ્તીમાં આવી છે, કે બે જુદા વખતે
કુસ્તીની ઉત્પત્તિનું અને બે જુદા પુરુષોની કોશિષનું આ બેનમુન ફળ છે ? તેઓની
માન કોંણને ઉત્પત્તિ એકજ હાથે અને એકી વેળા થઈ નહીં હોયતો આમરી
ઘટે છે ? કઈ અને પાછલી કઈ ? તેઓ બે જુદા વખતે અને બે જુદા
પુરુષોના કાબેલ હાથેનું પરીણામ હોયતો એક ઉપરથી શું ખીજની
નકલ થઈ છે ? ઇશ્વરનેના ૯ માહુમાં અવ્યાંગનની ઉત્પત્તિના પ્રશ્નો મહેલે અને
તેની ઉત્પત્તિ હોમ ફાઈમી નામના પ્રાચિન કાલમાં થઈ ગયલા એક નામીયા પુરુષના
નામ સાથે જોડાયેલી છે (૬. ૨૬) અવસ્થા મુજબ એનું અલ્પભાગ પર્વતની એક

આખા ઉપર મુકામ હતું, હયાથી તેણે કાઠ અસરકારક પાઠાની શોધ કાઢી હતી અને તેને તેના આ શોધકના નામ ઉપરથી જ હોમ (અં હોમ નાઈરિ=તામ પાંલા) નું નામ મળ્યું હતું. આપણે તેમાં સમાયલા ઉંચા ગુણોને લીધે તે કુદરતની અભયમીનો એક નમુનો હતો. તેની શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ઉંચી એજમત અને અસરને લીધે તેને 'હાવનની પથરની ખાડણીમાં છુટી, ધુટી અને ગાળીને તેનો અશ્વતરસ તેણે મર્યાદી પેઢેલાં પીવાના ઉપયોગમાં લીધો હતો (મેં ચસ્ત) અને પાછળથી તેનું પાન વીવંગાદાન આથબ્યાન, અસત અને પોરશરૂપે કાઢ્યું હતું. તેના પ્રગપે તેઓને પેટે જમશોદ, કરેદુન, ઉવોક્ષ, તથા કેરસારૂપ અને અશો જરથોશ્ત જેવા નામીયા વીરલાઓ પેદા પડ્યા હતા (ઇં હા ૬) વળી તેણે ગાથાના કેટલાક શ્લોક, શરેકો, માંત્ર (મંત્રો) અને નરકો રચ્યાં હતાં (ઇં હા ૫૭) ત્યારે એવા એક મહાપુરૂષે પ્રાચીન કાલમાં પોતાની શોધક બુદ્ધિથી ચોક્કસ અભામતોની શોધ કાઢી હોય, તેનાં ઉંચાં પરીણામો નીપજ્યાં હોય અને તેઓને ધાર્મિક રૂપ મળ્યું હોય, તો એવાંગનની ઉત્પત્તિનું માન એજ પુરૂષને ધટે છે અને આ અભામતનો અર્થ તથા તેની ક્રિયાની તરતીખો સાથે અભયમ સંબંધ ધરાવનાર કુશ્તીની ઉપત્તિ અને હસ્તીખી એજ પુરૂષને આભારી હોવી જોઈએ.

આ સાદી અભામતો માટેની આપણી સમજ ઘણી અધુરી છે અને અવસ્તામાં તેની જે પિછાણ થઈ છે તે ઘણી ઉમદા છે. તેઓની ઉત્પત્તિનું જ્યાં ઉંચી વર્ણન મળે છે ત્યાંજ તેઓને ઘણી ઉંચી ઉપમાઓથી ઓળખાવી પિછાણુ. છે. તેઓને પ્રાચિન, સેતારા મીસાલ જગત્તદાર અને મીનો (અથવા વિચાર શક્તિ, બુદ્ધિબળ) થી બનાવેલી કહી છે. એટલુંજ પણ તેઓને માનવ્યરની દીનની અભામત (symbol) તરીકે વાજવી ઓળખાવી છે (ઇં હા ૬) તેને સેતારાથી સંગારેલી અને મીનો બનાવટની અનુપમ ઉપમા આપવામાં આકાશી ગોળાઓની ગદેશનો તથા સેતારેશનાસી (ખંગોળ) નો સુંદર ખ્યાલ આપવાનો થું ઉંડો ભેદ સમાયતો નહીં હશે ? પેલા મહાપુરૂષે હોમના તાજ પાલાને જે ખાડણીમાં છુટીને તેનો અરક કાઢ્યો હતો, તે ગોળાકાર હાવનનેખી એજ બે ઉંચાં વિશેષણો મલવાતું થોડું વજનદાર કારણ નહીં હોવું જોઈએ (ઇં ૧૦, ૯). એટલુંજ નહીં પણ સેતારાઓથી છવાયલાં અને તુરમંદ ગોળાઓની ગદેશવાત્રાં ખુદ આકાશને અને વળી આકાશી ગાઢી (વાથ) ને અવસ્તામાં જ્યારે એજ બે વિશેષણોથી ઓલખાવ્યાં છે (ઇં ચસ્ત) ત્યારે આ સંધત્રી શાહદતો ખંગોળનો ખ્યાલ આપવાનાં ખારાં મજકુર અનુમાનને

મજ્જુત ટેકા આપે છે. પ્રહલવી હાદસ્તામેદીનીમાં કુસ્તી ઉપર તેના કામેશ લખનાર હસતુર માનુશચેહેરે લંખાણુશરેહ કાધી છે, તેમાં આ અલામતને અવસ્તામાં આપેલી મજ્જુર ઉપમાની એવી સમજ આપે છે કે, આકાશને ફરતો મીનોષ હલ્લો જે બંધ છે તેની નીશાની તરીકે કમર ઉપર કુસ્તી વીટાલી તેનો બંધ બાંધરામાં આવેલે ! (ખામ ૩૮) દીનની અલામતોને અપાયલી મજ્જુર ઉપમાનો મતમાનતો સીધો જવાબ આપત્ય આ કમજોર કલમમાં તાકટ નથી.

આ બેમાંની પેહેલીને અવસ્તામાં દીનની અલામત જાહેર કાધી છે અને બીજી આપણી કુસ્તી એક ખરા જરથોક્તીની પિછાણ કરાવનાર જાહેર કુસ્તી, દીનનો કમરબંધ.

આડતી પાંદડીની તથા બીજી મેંદાનાં ઉન જેવી નાચીજ વસ્તુ ઓનીકાય છે ? તેઓને અપાયલી ધાર્મિક ઉપમાને લખને તેઓ રેશમી કે સોનેરી રૂપેરી કસમ જે વીકામતી વસ્તુઓની કાય નથી ? ખરું છે એક ઠેકાણે આ અલામતને જરન્થો-એવ્યાઓહુન એટલે, સોનેરી એવ્યાં ગતની ઉપમા આપેલી મલે છે (૫૦ ૧૫, ૫૭) તોપણ તે એવા પાછલા વખતમાં અપાઇ હતી કે જે વેળા ખગીજ પદાર્થની શોધ થઇ ચુકી હતી અને તેમાંથી ઉંચી ધાતુઓ પેદા થઇ હતી, તેથી હયાં પેલી અલામતને ઉંચી કાસમની વસ્તુ તરીકે શોનાની કામતી ધાતુનો અલંકાર આપેલો મલે છે. ત્યારે મજ્જુર સ્વભાવીક સત્તાશો ના પ્રુલાસા માટે હાલના હુનરગંદ અને કળાકૌશલ્યની શોધખોળના આગળ વધેલા જમાના તરફ જોવું જોઈએ નહીં પણ એ વસ્તુઓનો ઉપત્તિના જમાના તરફ આપણે જોવું ઘટે છે. તે ધણો પુરાતન જમાનો હતો. તે જમાનાની બરવાડો અને રચાડી હાલતમાંથી તુરતની બાહાર આવેલી થોડી સુધરેલી આર્ય પ્રજાની સાદી જીંદગી, તેનો સાદો વ્યવહાર, તેની થોડી હાજત અને જીંદગી ભોગવવાના તે સાદા સાધનો ધરાવતી હોવાની તવારીખની શાહાદતોના મોજુદ દાખલા નોંધાયલા મલે છે. તે સઘલા દાખલાઓને આપણે પડતાં મુશીશું અને જ્યાં આપણી હાથ ધરેલી બાબતને વળગીનેજ બોલીશું એક વેળા આર્ય પ્રજાનો બાપીકો પેશા ખેતીવાડી હતો, તેને લખને પશુઓ તેઓનાં યુજરાણુના સાધનો હતાં અને તેજ તેઓનો જીવનગારો હતો. તેજતેઓની અસકયાંમત હતી અને આપ લેનો સઘલો વ્યવહાર આજના ધાતુના ચલણી ત્રિકાઓના ચલણુનો નહીં પણ માત્ર અનાજ અને પશુઓનો હતો. જે વેળા નાનાં પશુઓ અને મેઘા દેરદાંક તેઓના નિર્વાહનાં એક પુરા સાધનો હતાં, જે વેળાં તેઓની ખોરાક

પોશાકોનો એકલો આધાર પશુઓ ઉપર હતો, જે વેળા પશુઓના આમંત્રનો તથા તેઓનાજ ખાલોનો પોશાક તરીકે ઉપયોગ થતો હતો, તે અને તેજ વેળા આ જુના અને સાદા જમાનામાં દીનની મજકુર અલામતોની ઉત્પત્તિ બેશક થઇ હતી. તેથી કુસ્તી ગમે એવી ઉમદા અલામત હતી, તોપણ તેને માટે નિર્દેશ મેંદાના બાળા (ઉન) પુરાતન અર્થોના જુના જમાનાના સાદા પોશાકની ઇષ્ટાણી આપનાર દીનના કમરખંધનું તે એક અર્થસુચક સાધન હતું. આપણી કુસ્તી જે કે પાશ્વમેહેલની બાહારની અલામત છે, તોપણ ખુદ ઇબ્રનેની મોતેયર ક્રિયામાં પશુઓના એજ વાળનો ક્રિયાના આલાત તરીકે આગલા જમાનામાં ઉપયોગ થતો હોવાની નોંધ અવસ્થામાં જળવાયલી મલે છે તે પશુઓના વાળની ચુટેલી આળની હતી અને તેની મારફતે હોઆના છુટેલા તાજા પાલાને ગાળવા અને ગાળીને પાલાનો કુચો જુદો પાડી તેનો નીતરો રસ પુરાતન માજીઓ (મોબેદો)ના પીવાના ઉપયોગમાં આવતો હતો. પાવ મેહેલની ક્રિયામાં પશુઓના વાળની આળણીના ઉપયોગનો આ દાખલો કુસ્તીની મજકુર દલીલને સીધો ટેકો આપે છે.

મજકુર વર્ણન ચોકસ દાખલામાં આવજોરખંદોના ગોમેજ (ગોમુત) નો ઉપયોગ અને તેનાં કારણ તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે. એનું નીચેનું સ્વભાવિક કારણ આપણે દુર શોધવા જવું પડે એવું સુસ્કલ નથી. વંદીદાદમાં મુવેલાની લાશના બેકાયદે સીધા

સંખંધમાં આપનાર કેવળ રીમન (અપવીત્ર) થયલાં જરથોસ્તી (મહ્દ-ઓરત) ની તથા અપવિત્ર વસ્તુઓની આલુદગી દુર કરવાના ઉપાય તરીકે પશુઓના ગોમેજનો ઉપયોગ કરવાના ફરમાનો મલે છે તેનું કારણ શું ? એનો જવાબ સહેલો છે. એનું એકનું એક કારણ પેલાજ થોડા અને સાદાં સાધનો વાલા જુના જમાનાનું છે. એક વેળા પશુઓ પુરાતન આર્થોના ધરધટુ અને ચલાવી લઈ નહી શકાય એવાં હાજત સમાન ઉપયોગી સાધનો હતાં, અને તેઓ તરફથી તથા તેઓથી નીપજતી પેતાની બની શકે એટલી હાજતો પુરી પાડવા તેનો તેઓએ પુરતો લાભ લીધો હતો. દાખલા તરીકે માત્ર જપ અને ધઉના અનાજ માટે જમીન ખેડવા, જમીનને માતયર બનાવવાં તેઓતુજ ખાતર, ખોરાક માટે તેઓનું દુધ અને તે અમૃતમાંથી નીપજતાં જતજતનાં પકચાનો, તેઓ ઉપરથી ઉતારેલા બાળોના પોશાક (પેહેરનો), તેઓનાંજ ચાંમડાંના પાચળમેહ અને અપવિત્ર માણસો વગેરેની આલુદગી દુર કરવા, બીજાં કોઈ નહી જણાયલાં સાધનોની ઝેરહાજરીમાં તેઓનો ગોમેજ વગેરે સાદાં અને સહેલાઈથી મેલવી શકાય એવાં જે સાધનો હતાં તેનો તેઓએ

ધાન્યની ઉપયોગ કીધો હતો અને આ સિવાય તેઓ માટે કોઈ ખીજો ઇલાજ નહીં હતો.*

ધાર્મિક ક્રિયાના સાધનોની સાદાઇના એટલાજ દાખલા નથી, પણ એવાંજ ખીજાં અનેક સાધનો મળે છે. દાખલા તરીકે પથર તથા પાક આલાત. લોહોડાંની હાવન નો ખળમતો, ઝાડની ડાંખલીઓનું હાથમાં ધરવાનું ખર્સમનુ ખંડળ, નરમ ઘાંસની ગુંઠેલી સાદરીના કોદગાહ તથા આલાતગાહ નાં બે જાતનાં આસનો (સરખાવો, બાહ્યોનું અસલ દર્શાવે), ચોક્કસ ઝાડનાં હુધાએપતનાં મુળ્યાં તથા તેનાંજ સુકાં લાકડાંનું ખુશબોદાર જળતણુ, વરેસ હુઓમો—અડહુરેજન એટલે હોમને ગાળવાની ખાલની ચાળણી વગેરે અસલ સાધનો જુના અને સાદા જમાનાની સાદાઇનો આપણને સુંદર ખ્યાલ આપે છે, હાલમાં દરેમેહેરાની પાવમેહેલની ઇજારને, વીરપરદ અને વંદીદાદની ક્રિયાઓમાં આ સઘલાં અસલ આલાતોની અસલ્યાત તથા તેનો સીલ સીલો જલવાઇ રહ્યાં નથી, તેની જગા ધણુ દાખલામાં ઉચી ધાતુના ઓળરો વગેરેએ લીધી છે અને આપણા દૂર અંદીશ ન્યાગ્રાનો ફેરવાયલા વખત તથા સંજોગોને આધીન રહી તથા તેને બંધ ખેસતા થવાનું ઝહપણુ ખરચી તેઓમાં ફેરફારો કીધા છે.

* વંદીદાદમાં ગોમેજનો ઉપયોગ ચોક્કસ દાખલામાંજ કરવાનું ફરમાન મળે છે. તે મુલેવાની બાસ ઉપર કોહોવાતની કુદરતી ક્રિયા ચાલુ થાય છે, તેથી તેની સાથે ધરતી સંભાળ વખર સીધા કે આઠઠવરા સંબંધમાં આવનાર માણસ કે વસ્તુને સાદાં અને ખીજા ખર્ચાલુ કુદરતી સાધનોથી ચોખાઈ આપવાનું ફરમાન મળે છે અને તેઓમાંનું એક સાધન ગોમેજ બેચક છે. આ ફરમાનનો પાછલા વખતમાં અસ્થાને ગેર ઉપયોગ ચાલુ થયો છે. અવસ્તાના ફરમાન મુજબ તેનો તેની ધરતી હદમાં રહીને લાયક ઉપયોગ થાય તો તે ગેરવાળખી નથી, પણ નહીં ધરે એવે અસ્થાને છેનો ચોપડવા અને વળી પીવાનો (૧) જે ગેરઉપયોગ ભરી રહ્યો છે તે હીનના ફરમાનથી બેચક કલટો અને નારવા છે. પાછલા વખતમાં આ સાધનને ધણી ઉકમાઇથી ઓઢખવામાં આવ્યું છે અને તે અને મલેલાં અરધા ફળન નામો ઉપરથી જણાય છે. અવસ્તામાં તેનું એકલું અસલ નામ ગઓમએજ એટલે ગોરખંદનું મુત્ર અથવા ગોરખંદનો પિશાબ મળે છે અને તેનું પહલવી ગોમેજ રૂપ થયું છે. તેને પાછલા વખતમાં અપાયલાં ઉકમાઈના નામો આબેજર (સોનેરી પાણી), હરેતશુ (હાથ ધોવાનું સાધન), નીરંગ (બહુવર સાધનું સાધન) તરો (યુગ લાપાના મુત્રનું અપખંડ) વગેરે મળે છે. અસલ અવસ્તા નામ 'ગઓમએજ' બે શબ્દોનો બનેલો છે, તેના પાછલા શબ્દોના ધાતુ મિજ સાથે સરખાવો સં. મિજ, પગ તથા ફાંગ મિજાઇન એટલે ખંડલું, હુતવળું, પિશાબ કરતી વગેરે અતાવાર અર્થો નીકળે છે.

આ બે અલામતોની મજકુર સરખામણી એક અગત્યની બાબદ તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે અને તે જમાનાની ગદ્દેશથી જુલાઇ ગયેલી એક નવજોત ક્રિયા અને ધાર્મિક દરજ તરફ આપણને બિહાર કરે છે. તે દીની પાક એકરારનામું દરજ નવજોત ક્રિયા છે તેમાં એક ઉમેદવારે નવી દીન ધારણ કરતાં તે ઉપર હલોળન ઇમાન લાવવાની કબુલાત આપવાનો તથા તેને સરો ચશમથી પાલવાનો એકરાર કરવાનો છે. એવું એક અસરકારક એકરારનામું (દીનનો કશ્મો) ખુદ આયાની સાદી ભાષામાં રચાયેલું છે. તે ડ્રોએરેતો હાઈ-તીની સંસ્થાથી ઓલખાયું છે, તેનો અર્થ દીન ઉપર ઇમાન લાવવાનો હા થાય છે અને તે બે બાજે વેહેંચાયેલો ઇજ્જતનો ૧૨ મો અને ૧૩ મો હા છે તે જરથોસ્તી દીનના ઉમેદવારો માટે રચાવાનું સખળ કારણ મજકુર અલામતોની સુદર સરખામણીમાં મમે છે આ એકરારના મેહની સેવટે ઇજ્જતને વગેરેની ક્રિયામાં ઐબ્યાંમન ઉપર જે ક્રિયા થાય છે તેજ ક્રિયા કુસ્તી ઉપર થાય છે અને એકરારનામેહનો એક અગત્યનો સેવટનો ભાગ બણવા પછીજ કુસ્તીની ક્રિયા ખતમ થાય છે. ત્યારે ખેઉ અલામતો ઉપર ચાલતી એક સરખી ક્રિયાનું આ મલતાપણું મજકુર એકરારનામેહને નવજોતના અવસર માટે વધારે વજનદાર ઠરાવેલું. આ એકરાર નામાની ભાષા તથા તેની એગારતની અદરની ગવાહી ઉપરથી જણાય છે કે, તે જરથોસ્તના નજદીકના જમાનાનું અને તે અશો રાહપરના નજદીકના જાવનશીનના હાથનું પરીણામ છે, તોપણ તે દરેક જમાના, સ્થળ અને સ્થોતિને પેશપડનું હોવાનાં મુસ્તકીમ કારણો મમે છે. તેમાં નવી દીનના એક ઉમેદવાર પાસે જરથોસ્તી મજહબને સદા સાચાં નીચડવા, તેનેજ વફાદારીથી વળગી રહેતા, અહુરમજ્દ તરફ જનોનેશાર કરવા, પેગાંમ્બર સાહેબને પગમે ચાલી દેવપરસ્તીને ધિકકારવા અને એકજ ખુદાપરસ્તી હોવાનો, તેમજ અશો જરથોસ્ત, ગુરતારપ ફરશોસ્તર, અને જમારૂપ જેવા બીજા હોકમાં સઓબ્યતોનો તરીકો તથા મજહબ અખતાર કરવાનો એકરાર કરાવવામાં આવે છે. વળી તેમાં જી જવાના જેખમેખી દીન અને દેશના દુશમનોથી તથા જુટારા અને રાહજનોથી હમદીનોના જનમાલનો ખચાવ કરવાની ગંભિર કબુલાતો લેવામાં આવે છે. ત્યારે આ સધાનાં સામટાં કારણોને લીધે આ ટુકું અસ્તાનું અસરકારક એકરારનામું જરથોસ્તીઓએ નવજોત ક્રિયામાં આમેજ કરવું જોઈએ, તેને આ મહાન અવસર માટે મિન અનુકુલ પતેતે પરીમાનીની જગા મલવી નહએ અને તેને તેનું લાયક સ્થાન આપી ફરજઆત બહુતર તરીકે તેનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

૩૮—તોખમે જરથોસ્ત અને કેરસારપ.

ફેરવરદ્દીન યસ્તમાં નીચલાં બે સુંદર વાક્યો મળે છે.

“યાઓ અવાંમ ક્ષુદ્રેમ અધવ્યાક્ષયેઘન્તિ,
યાંમ સ્પિતામહે અધઓનો જરથુસ્ત્રહુ.”

“યાઓ અવાંમ કેહરપેમ અધવ્યાક્ષયેઘન્તિ,
યાંમ સામહે કેરસારપહુ.”

તથ્થુમો—જેઓ (ફરશીઓ) અશાસપેતમાન જરથોસ્તના આ તોખમે તપાસે
છે (ફ. ૬૨)

“ ” કેરસારપ સામીના આ શરીરને સંભાલેછે (ફ. ૬૧.)

મારે પ્રથમ પ્રમાણિકપણે કહેવું જોઈએ કે આ પ્રિકટ પાત્રદ મારી એક યતન-કૃત કોશિષ છે. મજબૂર વાક્યો મુજબ ગુજર પામેલા બે નામવરનાં ‘તોખમ’ અને ‘તન’ ની ફરોહરો પાસઆની કરેછે. આ બે શારીરીક પદાર્થો છે, તેઓ કુદરતી કાયદે ખુસ્ક અને ખાક થવાં જોઈએ અને કોઈ અનુકુલ જગાએ તેઓ આમેજ થવાં જોઈએ. પણ હયાં તો તેઓને ફરોહરોની પનાહ હેઠળ મુકાયલાં જણાવ્યાં છે અને આ બીનાં તેઓની થતી પાસઆની તથા પાયદારીનો આપણને ખરો ખ્યાલ આપેછે. ત્યારે આ બનાવોતું કોઈ વજનદાર કારણ બેશક હોવું જોઈએ.

ખરૂંછે કે હાં ‘તોખમે જરથોસ્ત’ અને ‘તને કેરસારપ’ તું ફરોહરોથી રક્ષણ થતું જણાવ્યું છે, પણ તેને બોલેબોલ (Letters) માં એમ સમજવાનું નથી કે તેમાં મુલેલાંની અખંડિત્વાસતું રક્ષણ થવા કહ્યું છે. આ શિક્ષણ મુજબ તનના પદાર્થ (Matter) નો તદન નાશ થતો નથી અને તેનો એક પછી એક ફેરફાર થવા છતાં તેઓ જુદા રૂપમાં કોઈ ઠેકાણે હોયછે. માણસના મરણ બાદ તેની લાશનો નાશ થતો આપણે અતુલ્યે છીએ તે તેનો ખરો નાશ નથી પણ તેના પ્રતાહી તથા નકકર પદાર્થો જુદે રૂપે અંદાઠ હસ્તીમાં હોય છે તેથી ફરોહરોની તેઓ ઉપર નેગેહયાની દેખાડી છે. અગર લાશના પદાર્થો તદન નીસ્તીમાં જતા હોય અને તેઓતું રૂપાંતર થઈ તેઓ કોઈ અનુકુલ જગાએ હસ્તી ધરાવતા નહીં હોય તો તેઓ માટે ધર્મમાં દશવિત્રી પાસઆનીની જરૂર નહીં હતી. શેકસપીઅરના હેમ્લેટમાં કહે છે તેમ જાણું આપણા ધરોની બીંતોનાં પદાર્થોમાં કદાચ આપણા કોઈ વડીલના તનનો પદાર્થ હશે.

ખીજી, હયાં 'તોખમે જરથેસ્ત' અને 'તને કેરસારપ' ની પાસખાની અને પાપ-
 દારી માટે બેજ નામવરોનાં નામ દર્શાવેલાં આપણે જોઈએ છીએ,
બેજ નામવરો તેનેખી બોલે બોલ સાંકડા અર્થમાં સમજવાનાં નથી, પણ તે
કાંય ? તમામ ગુજર પામેલાંના શારીરીક પદાર્થોની પાસખાની અને
 પાપદારીનોબોહોલો અર્થ ધરાવેછે. બાણસો વચ્ચેથી આ બેજ
 નામવરોની ચુંટણીની પસંદગી કરવાનું મચ્ચાકુલ કારણ તેઓ બંને ધરાની આલમ
 વચ્ચે સરખામણી કરી નહી શકાય એવા મહાતીર હતા (ય. જ. ૬. ૩૬
 તથા ૩૮) તેથી તેઓના બેનમૂત દાખલાથી આ કુદરતી જનાવ દેખાડવામાં આવ્યો છે
 અને તેને બે નામીયાં નામો સાથે જોડી આપ્યો છે. ત્યારે મુવેલાંની લાસોની પ્રવાહીના
 નમુના તરીકે એક સૌથી નામીયું તથા ઉમદા 'તોખમ' અને નકકર પદાર્થોના
 નમુના તરીકે તેવુંજ ઉમદા 'તન' આપણી સનમુખ ધ્યુ' છે. આ મુજબ જાણેજ
 પેદા પડે એવા આ બે નામીયા પેગાંમ્જર અને પેહેલવાનના દાખલાથી મુવેલાંની
 લાસોના હસ્તી ધરાવતા પદાર્થો ઉપર ચાલતી કુદરતી ક્રિયાનો આપણને ઉચ્ચો
 ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે. એક ઉમદા વસ્તુ, એક ઉમદા પ્રાણી કે એકજ
 નામીયા પુરૂષથી તેઓના આખા વર્ગની અને એક ઉપરથી અનેકની પિછાણ
 કરવાની રીતીનાં એાં માર્મિક લખાણોની ધણી શાહદતો અવસ્તા તથા ખીજા
 સમકાલીક સાહિત્યમા મળે છે.

અવસ્તાના આ ભાવાર્થને પહલવી લખાણથી આડકટરો ટેકો મળે છે. તેમાં
બુન્દેહેશન. રીસ્તાખીજ કેમ થશે ? અને મુવેલાં પાછાં કેમ ઉભાં થશે ?
 એવા સવાલના ખુલાસાવાર જવાબની સેવટે કહે છે કે—

“ચીગુન ઉલમનશાંન અએતગગેહુવુનેત મોન ચેહુવુનત.”
 એટલે, કારણકે તેઓ (શારીરીક પદાર્થો) હૈયાત છે૦૦૦ હોયલાં (હૈયાત) માંથી
 અનશે (બા. ૩૦ ૬૦ ૪).

ત્યારે આ કેતાબ મુજબ મુવેલાંના પદાર્થો તદન નીસ્તીમાં જતા નથી, પણ
 તેઓ અમુક જગાએ હૈયાત હોય છે.

મથાલે દાંડેલાં બે સુંદર વાક્યોનું આ માર્મિક શિક્ષણ વળી રીસ્તાખીજના ભવિષ્યના બનાવ સાથ જોડી આપે છે, તે અરવકને એજ ધર્મનાં રીસ્તાખીજ શિક્ષણ મુજબ મુવેલાંને ઉઠાવાના બનાવની અન્યથાનાં કારણને નિ-
 વ મુજબ કરે છે અને આ બનાવ તરફના આપણા ધર્માનને મન્યપૂત્રી આપેછે. આ શિક્ષણ મુવેલાંને ઘટને વખતે ઉમાં થવાનો જે બો-
 તને પસીન. હોતો અર્થ ધરાવેછે તેને પાછલાં પદ્ધતીલખાણમાં ઘણી સાંકડી જદમાં સંક્રાયવામાં આવ્યોછે અને તેમાં આ 'તોખમ' અને 'તન' ને માત્ર અશો જરથોસ્ત અને ફેરસારપના સંબંધમાંજ બનાવના ભવિષ્યના બનાવો તરીકે દેખાડવામાં આવ્યા છે. એમાં તેના લખનાર મહાન દસ્તુરોનો આપણે દોષ કહવાનો નથી, કારણકે તેઓ અવસ્તાનાં લખાણને બોલેબોલ વળગીને બોલવાથી તેના ખુલાસામાં નીચલા અનુ-
 માનો ખેંચવાનું તેઓને કારણ મલ્લું છે. તેઓ કહે છે કે, અશો જરથોસ્ત પોતાની બાહડી હવેલી આગલ ત્રણ ભરતમે ગયા અને ત્રણ ભરતમે તેમનું તોખમ જમીનપર પડ્યું. નહર્ચા સંગે (ગરમી તત્વનો મીનો) તેને અમાહીત (વાણી તત્વનો મીનો) ને સપુરદ કીધુ અને તેની સંભાલ ૯૯૯૯ ફરોહરો કરે છે. તે તોખમ ઘટતે વખતે એક માતાના ગર્ભમાં પ્રદુશ્કીત થશે અને તેમાંથી હુશેદર, હુશેદર માહ અને સોસ્થોશ જન્મ લેશે (પુનદેદેશ બામ્ ૩૨). વળી બીજો ઠેકાણે કહેછે કે, કાંસુ દર્ધમાં અંગોગ કરતાં અર્દબદ (અ.એરેદત-ફેદ્રી) કન્યાને પેટે અનાહીતને સોંપેલાં તોખમથી સોસ્થોશ, સરદ (બદ) (અ. સુતત-ફેદ્રી) ને પેટે હુશેદર અને વેદગદ (અ. વડ. હુ-ફેદ્રી) ને પેટે હુશેદર માહ પેદા પડશે (સદર પુનદેદેશ). આ વણુનો અસત્ર અવસ્તાનાં નાં બે ખર, પણ બીજા કાર્ધમી લાયક ખુલાસાની ગેરહાજરીમાં દસતુર સાહેબોની આવી કાશેષો વખાણવા જોગજ ગણાવી જોઈએ. બીજું, કહે છે કે, ફેરસારપના કાલખુડી અમ-
 હીત દુરોહરો પાસયાની કરે છે (પુન બાન ૨૯ વગેરે). એનાકારણમાં બીજો ઠેકાણે કહે છે કે, રીસ્તાખીજ વખતે ફેરસારપ ઉઠશે અને ઝોહાકને મારશે (યસ્ત બ. બા. ૩ વગેરે). આપણે કેહેવું જોઈએ કે ફેરસારપના કાલખુડી ફરોહરો પુસ્તપનાહી કરે છે ને દરો બસ્ત છે પણ તેનું જે કારણ દર્શાવવામાં આવે છે તે અસત્ર અવસ્તાના લખાણની વિરધ જાયછે કારણ કે અવસ્તામાં અનેક ઠેકાણે શાહાદત મળેછે કે “અએ-
 તઓનો યોજનત અઝીમ હહુકેમ” એટલે, ફરેદુને ઝોહાકને મારી નાખ્યો હતો, વળી આ કેહેવાતા બનાવને પાછલાં ત્રણાણમાં એવું રંગીન રૂપ આપવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે ફરેહમંદ ફરેદુને જાલીમ ઝોહાકને શીકસ્તળી આપી તેને મારવા હથિયાર સાથે

હાથ ઉગાર્યો, ત્યારે તેને સરૌશ મળેથી બચારત થઈ કે, એને ના માર, કારણકે એની સવા પોહરની પાદશાહી બાકી છે તે રીસ્તાખીજ વખતે એણે ભોગવવાની છે. તેથી તેને દેખાવંદ કોહના ઊંડા ગારમાં લોખંદની જાડી જંજીરથી ઉધો ટાંગવામાં આવ્યો છે. આ સાંકળને તે પોતાની જામથી ચાટી ચાટી ને કુંટી જવાની અણી પર આવે એટલી દર દીવસ બારીક કરેછે કે તે કુંટી જાય અને પોતાનો છુટકારો થાય. પણ તેવામાં બામદાદ થાયછે અને આપણો મરથો “એકરે તુ” નો બાગે ખુલંદ પોકાર કરે છે તેથી પેલી કંટાઈ ગયેલી સાંકળ પાછી અસલ હાલતમાં જાડી થઈ જાય છે અને એહાકે ના ઉમેદ થાય છે. જ્યારે રીસ્તા ખીજ થશે ત્યારે કેરસારપ લાંબી સમાધીની હાલતમાંથી ઉઠીને તેને છોડવશે અને તેની સવા પોહરની પાદશાહી પુરી થવા પછી તેને તે મારશે. આ એક કલ્પિત કથા છે અને તે કેરસારપના તનની પાસબાની તથા પાપદારીના અવસ્થાનાં માર્મિક લખાણોના ખરા ખુલાસાની ગેરહાજરીનું પરીણામ છે.



૬૯—રીસ્તાખીજ અથવા ફરૌગઝ. જરથોસ્તી ધર્મનું રહસ્ય.

જમ્યાદ યશતમાં નીચલાં વાક્યો મળે છે.

“યત ઇરિસ્ત પઘતિ ઉસેહિસ્તાંન”

“જસાત જૂવયો અમેરેખ્તિશ.”

“દ્યધતે ક્ષેમ વશન અડહુસ.”

એટલે, જ્યારે મુવેલાં પાછાં ઉમાં થશે, ત્યારે છુંદગી તથા અમર્ગી આરશે અને ખલકત ખાહેશ મુજબ તાજેગી ભરેલી થશે (૬૦ ૧૧).

ફરવરદ્દીન યશતમાં નીચલાં વાક્યો મળે છે.

યો અઝહુત સઓખ્યાંસ વેરેથજ-
નામ. અવથ સઓખ્યાંશ, યથ
વીરપેમ અહૂમ અસ્તવન્તેમ સાવ-
યાત.

અસ્તવત-એરેતસ્ય નામ. અવથ
અસ્તવત-એરેતો, યથ અસ્તવઃઓ
હાં ઉશતનવાઓ અસ્તવત-ઉથિયજ-
હૂમ પઘતિશતાત.

શરેહ.

શરેહ.

જે ફતેહમંદ સોરથોસ નામવાલો છે.
સોસ્થોશ નામ એટલામાટે છે કે, હવે પછી
તે તમામ હાડમંદ દુનિયાને ફાયદો કરશે.

તે અસ્તવત-એરેત મી નામ ધરાવે છે.
આ નામ એટલા માટે કે, ફાગી દુનિયાને
તે જનદાર તરીકે પાછી ઉભી કરશે
(૬૦ ૧૨૯.)

જરથોસ્તી ધર્મે કેઆમતના જનાવની આગાહી કરી છે અને તેનાં જે સુંદર વર્ણનો થયાં છે તે અજ્ઞયખી ઉપજાવે એવાં છે. આ જોકે એકજ મહાન જનાવ છે, તોપણ તે બે જુદે નામે ઓળખાયો છે. એક રીસ્તાખીજ અને બીજો ફરૌગઝ છે. વળી કેઆમત જનાવનાર જોકે એકજ મહાશુર છે, તોપણ તેને બી બે નામે મળ્યાં છે. એક સોસ્થોશ અને તેનું બીજું નામ “અસ્તવત-એરેત” છે. એટલુંજ નહીં પણ આ ભવિષ્યના રાહજરની માદર બી એકજ છે તોપણ તેને બે જુદે નામે ઓળખાવી છે. એક “એરેદત-ફ્રદી” અને બીજું નામ “વીરપ-તઉવધરી” મળે છે. ત્યારે એકજ જનાવ, તેના એકજ યોગક અને તેની એકજ માદરને બે જુદે નામે ઓળખાવવામાં અસાધારણપણું બેઠક સમાયલું છે, તોપણ તેનાં વજનદાર કારણોની ખરી પીછાંજીને પામવા આપણે થોડી કોશિષ કરીશું. આ જુદાપણાનું

પેહેલું સ્વભાવિક ક્ષરણ કેઆમતનાં અવસરને મહેલાં નીચલાં બે જુદાં નામોમાં મહે છે.

પેહેલું રીસ્તાખીજ નામ અવસ્તાના “ધરીસ્ત ૦ ૦ ૦ ઉસેહીસ્ત” તું ધરાની બાધાતું રૂપ થયું છે અને તેનો બાવાર્થ સુવેલાંતું પાછું ઉઠવું અથવા ઉઠું થવું થાયછે!

એતું ખીજું નામ ફૈસોમિહ અવસ્તાના “ફૈસો-ફેરેતી” ના સમાસ નામતું ફારસી રૂપ છે અને તેનો બોહોલો અર્થ તાજું કરવું અને નવું કરવું તથા આગલ વધવું અને સુધારો વધારો કરવો થાયછે.

ત્યારે આ બે નામોને આપણે કેઆમતના બે ખાસ બનાવો સાથે સંબંધ ધરાવતા જોઈએ છીએ અને તેમાં સમાયલું વજુદ કેઆમત બનાવનારાઓના બે જુદાં નામોમાં આ મુજબ મહેછે.

પેહેલું “અસ્તવત-એરેત” બે. ગાઠું નામ છે, તે અવસ્ત્ર બાધામાં મહેછે અને ખીજી ધરાની બાધાઓમાં અપભ્રંશ થયલું મહત્તું નથી. તેનો બાવાર્થ હાડમંદ કાયા અથવા શરીર ઉજું કરનાર અથવા જીંદગી સજીવન કરનાર થાય છે.

એતું ખીજું સોશયોશ નામ અવસ્તાના “સઓપ્યન્ત” તું પહલવી અસલ રૂપ છે અને તેનો બાવાર્થ જગતને બિવિખ્યને ફાયદો કરનાર અથવા જગતતું બિવિખ્ય સુધારનાર થાય છે.

હાં બિવિખ્યની પેલી બાઅજાલી માદરનાં બે જુદાં નામોનાં કારણો દરજાવી આગલ વધીશું.

શરેહ.

શરેહ.

પેહેલું નામ “એરેદત-ફેદી” નો અર્થ હંચું તોખમ અથવા હંચી બુનીઆદ ધરાવનાર છે, કારણ કે તેણી પેલા મહાગુર સોશયોશને જન્મ આપનાર

ખીજાં નામ “વીરપ-તઉવી” નો અર્થ સધલાં દુઃખોને દુર કરનારી છે, કારણ કે તેણીને પેટે જન્મ લેનાર અસ્તવત-એરેત જનાકારીની બદીની સામે થવા માટે તે દેવ ખસલતના માણુસોથી ઉત્પન થયેલી ખરાખીઓને તોડશે (૫૦ ફ૦ ફ૦ ૧૪૨)

ત્યારે કેઆમતના એકજ અવસરના બે નામો, તે નામો સાથ જોડાયલા બે ખાસ બનાવો અને તેના એકજ બનાવનારાઓના બે નામોના જુદાપણામાં સમાયલું અસાધારણપણું હયાં આપણે તેઓના અર્થસૂચકમલતાપણામાં ફરવાઇ જતું જોઇ શકીશું. પેહેલું રીસ્તાખીજ નામ “ અસ્તવત-એરેત ” એટલે મુવેલાંને પાછું ઉભું થવાના બનાવના તથા ખીજું ફરોગદ નામ સોસ્થોસ એટલે આલમને સુધારવા સમારવાનાં સમાન અર્થોમાં મલે છે. આ મુજબ રીસ્તાખીજનો બનાવ અસ્તવત-એરેત નામ સાથે અને ફરોગદનો બનાવ સોસ્થોશના નામ સાથે જોડવામાં આવ્યો છે. (સરખાવો:-ફરો-એરેશ્માં સઓષ્યતાંમં એટલે, દુનિયાને આગલ વધારનારા સોસ્થતાં). હવે આ ખાસ બેબનાવો જુદા દેખાડવામાં ને રહસ્ય સમાયલું છે તે, રીસ્તાખીજનો મુવેલાંને ઉઠાડવાનો બનાવ કેવલ બરિષ્વ કાલના બનાવ સથ સંબંધ ધરાવે છે. અને ફરોગદનો દુનિયાના સુધારા વધારાનો બનાવ બરિષ્વ માટે એકલો નથી, પણ વર્તમાન તથા જીતકાલના બનાવો સાથેખી ખાસ સંબંધ ધરાવે છે. આ અન્યથા બનાવોના સંબંધમાં પુરાતન આર્ય અને અનાર્ય પ્રજાઓ કેવા કેવા ખ્યાલો ધરાવતી હતી અને તેઓની માન્યતામાં કેટલું વજુદ હતું તે હવે આપણે જોઇશું.

કે આમતના મુખ્ય બનાવોમાંનો ને સૌથી વધારે તાજુખી ઉપજવનારો છે તે રીસ્તાખીજ એટલે મુવેલાંને પાછાં ઉઠાડનારો છે. આ સવાલ મુવેલાં મુરદાં પા- જાતેજ મુશકેલ છે અને તેને તેનાં સાચાં રસપમાં સમજવા છાં કેમ ઉભાં તે આપણે માટેજ મુશકેલ નથી, પણ એક વેળા આપણા થઇ શકે ? આગળા બહુલા ન્યાગાનોને ખી તે એટલેજ મુશકેલ જણાયો હતો. છેલ્લા સાસાની રાજઅમત્રમાં તથા તે અમત્ર ખતમ થવા પછી ધરાની દસતુરોએ આ સવાલ ઉપર કેટલીક જુસ્તેજી ચલાવી હતી, એવું બાતેન સમજવા અવસ્તાના હોકમાઓ માટે જોકે મુશકેલ નહીં હતું, તોપણ પાછલી ધરાની પ્રજામાં તે માટે વાજખી અન્યથાખી ઉપજી હતી. જેથી ખુનદેકેશ, દીનકર્દ વગેરે પહલવી કેતાઓમાં તે વેળાના કામેલ દસતુરોએ હમદીનોને કેટલીક દલીલોથી સમજાવવાની જરૂર જોઇ હતી. કેઆમત ખુદ જરથોસ્તી ધર્મમત છે અને તે ઉપર ચાહુદી, ખ્રિસ્તી, ઇસ્લામી વગેરે જુના અને નવા મઝહબોએ આ પુરાતન તમ ઉકુક લીધેલું પુરું અને પશ્ચિમના વિકાનો કમુલ કરે છે. તેથી આ મત ૨. ગીઠાર કરનારી પરધર્મી પ્રજાઓએ આ મુશકેલ સવાલમાં જુદા જુદા દાખલાઓથી સ્વધર્મીઓના મનનું સમાધાન કરવાની કોશિષો કાઢેલી આગલ આપણે જોઇશું.

જરથોસ્તી મળહમે મત ઉચ્ચાયુ છે કે ભવિષ્યમાં એક યાદગાર અવસર એવો આવનાર છે કે, મુવેલાં પાછાં ઉભાં થશે અને કુલ્લે ખલકત મુવેલાં ઉભાં થશે તાજેગી મેલવશે. ધર્મનાં આ શીલસુશી મતની તલ્લેની કે મકસદ ઉઝટાઇ નહ એક વેળા અકસર હખામનીશ શાહન-હાડકાં ઉભાં થશે ? શાહતમાં ગુજર પામેલા શાહો કુરુશ (ખુશરો), જર્કસીય (અર્ધ શીરપેહેલો), દારાયશ (દારાય પેહેલો) તથા ખીખા

રાજવંશીએ નાં હાડકાં પવતો ઉપર ઉભાં કાંધેલાં અસ્તોદાન નામનાં બાંધકામોમાં જાલવી રાખવાની રસમ જરી થઇ હતી, તેણે પાછલથી કેટલાંક પાછલાં લખાણોમાં જગ્યા લીધી હતી (ખુ. આ. ૩૦, ૬૦ ૪) અને તેઓમાં કેઆમત વખતે “ હાડકાં ઉભાં થશે ” તેથી તેઓને જાલવવાં જોઇએ એવા કુદરતથી ઉલટા ફતવા અપાયા હતા, એવું અકુદરતી ફરમાન અવસ્તામાં કરી મલતું નથી. આ કંઠજ નહીં પણ વંદીદાદની ૬ ઠી પરગદનાં એક અસલ ફરમાનને તેના મુળ અર્થમાં સમજી નહીં શકવાનું ભુલભરેલું અને ભુલાવો ખવાડનાર કેવળ પરીણામ છે (ફ. પ). મુવેલાંના હાડકાં ઉઠવાનો આ ખ્યાલ વજનદાર હતોજ નહીં, તેથી મુખ્ય સવાલ ઉભો ને ઉભો રહ્યો કે, શું મુવેલાં મુરદાં પાછાં ઉભાં થતાં હશે ? આ સવાલની મુશકેલી ઓછી કરવા ઉલ્મા દસતુરેએ પહલવી કેતાબોમાં હમદીનોને સમજ આપવાની આ મુજબ કોશિષો કાધી છે.

અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચે પુરોશ પાસોખ.

જરથોસ્ત ગોયા સવાલ કરે છે કે, રીસ્તાખીજ કેમ થશે ? તેનો ગોયા અહુરમજ્દ જવાબ આપે છે કે, જ્યારે આકાશને હું વગર ટેકાએ રાખું છું, જાનદારો સાથે જમીનને હું અધર રાખું છું, આદતખ, માહતાખ અને સેતારા મારાથી ગદે કરે છે વગેરે કુદરતની તમામ કરામતો જ્યારે મારી કાંધેલી છે, ત્યારે રીસ્તાખીજ કરતાં મુશકેલ કામ તો હું કરી ચુકે છું. રીસ્તાખીજમાં તો મને ખીખાઓની મદદ છે, જે મદદ શરૂઆતની હતી વેળા મને મલી નહીં હતી.

ખીખા દસતુરજી આ ખનાવને ખીજ રીતે ઉકેલે છે.

જાણુવું કે, જેખી પેદાયશને હૈયાતી આપનાર ખુદ પોતે જેખથી દરએક વસ્તુને તોખમના વસીલાથી કૌવતમંદ કાયા બખશનાર છે. જેમ ઉનનો તાર કાંતવા અને વણવાથી ઘણી જાતનાં કપડાં અને છે, તેમ ખુદ પાક સઘલી અંદીઠ વસ્તુઓને હૈયાતી આપનાર તથા તોખમની મારફતે અઃદુનિયાની કાયા બખશનાર છે. જેમ ઉંચી જાતની ઉનથી તેને લાયકના પોશાકો અને છે, તેમ આ હસ્તીની કાયા ગણાયલી છે.

(દીનકર્દ).

હવે જ્યારે હસ્તી હતીજ નહી ત્યારે કુદરતની તમામ રચના મેં રચી હતી, ત્યારે જે પેદાયશ એક વખત પેદા થઇ ચુકી છે તેને પાછી સજીવન શું હું નહી કરી શકીશ. પેદાયશની શરૂઆતમાં જેમ કબુલ રાખવામાં આવ્યું હતું તેમ રીસ્તાખીજ વખતે જમીનની મીનોઇ શકતી પાસે હાડકાં (ત્યારે સુવેલાંના કુદરતી કાયદે સળી જતાં ખાકી હાડકાં કેઆમત વેળા ઉમાં થવાની અને તેથી તેઓને જલવવાની વાત હાં ખોટી પડે છે), પાણીના મીનો પાસે લોહી, ઝાડનાં મીનો પાસે બાલ, આતશનાં મીનો પાસે જ્વન અથવા પવનના મીનો પાસે હેવાતી માગવામાં આવશે (પુનરેહશ).

ઇસુખ્રિસ્ત શું કહે છે ?

“ પણ કોઇ માણસ કેહેશે કે, સુવેલાં કેમ ઉમાં થશે ? અને ક્યાં શરીરથી તેઓ આવશે ? એ મુખાર જે તુ વાવે છે તે મરવા વગર ઉગતું નથી, અને જે તું વાવે છે તેનું શરીર અને છે તે હોતું નથી, પણ ખાલી દાણો હોય છે અને ખુદા તેને શરીર આપે છે. એજ મુજબ સુવેલાંની કેઆમત સમજવી. તેણે આ કાયા સાથે વાવેલું તે આકાશી કાયાથી ઉભું થવાનું ”

(ખાઇબલ)

ત્યારે આ દસતુર સાહેબ રીસ્તાખેજ માટે હાડકાં જલવવા કેહેતા નથી, પણ તોખમ (ખુન) ના વસીલાથી ગુજર પામેલાંની કાયા તેને બરવાખતે સજીવન થવા કહે છે. હાં જે તોખમ વિષે કેહેવામાં આવે છે તે અશો જરથોસ્તનાં તોખમ વિષે અવસ્તાને ખોત્રેખોત્ર (letters માં) વળગીને કેહેવામાં આવ્યું છે કે દરેક ગુજરેલાં માટે છે તે ખુલ્લું જણાતું નથી. એના ખુલાસામાં “ તોખમે જરથોસ્ત અને તને કેર-સાર્પ ” ના પાછલા લેખમાં એક યતનકૃત કોશિષ થયલી આપણે જોઇ આવ્યા છીએ.

ખુદા હજરત મહમદને શું કહે છે ?

“ ખરું છે કે અમે સુવેલાંને પાછા સજીવન કરીશું. કેઆમતની નીશાની તેઓ માટે એ છે કે, સુવેલી ધરતીને અમે વર-સાદથી જીવતી કરીને તેમાંથી કેટલીક જાતનો દાણો જે તેઓ ખાય છે તે પેદા કર્યે છીએ. તેઓ કહે છે કે, હાડકાં સળી ગયા પછી તેને પાછાં કેમ જીવતાં કરશે ? જે લીલાં ઝાડમાંથી તમને આતશ આપે છે તે કરશે (કુરાને શરીફ).

ઉપલા દાખલાઓમાં સુવેલાં ઉમાં થવાના સવાલમાં પાછલા ઇરાની તથા ખીજ પરધર્મી પ્રજાઓમાં ઉપજેલી અજાયબીને તેમજ નીસ્તીમાંથી હસ્તીમાં લાવવાની ખુદાની સર્વશક્તિનો પ્રજાવર્ગને ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે. એમાં પુનરેહશ

લખનાર દસતુરે શરૂઆતના ભાગમાં આપેલી સમજ અર્થસુચક છે અને ખીજા ભાગમાં માણસનાં મરણ પછી તેની લાસતું કુદરતી કાયદે પૃથક્કરણ થઈ તથા તેનું રૂપાંતર થઈ અને તેનાં અણુઓ છુટાં પડીને તેઓ આત્મા, આત્મ, આદિ અને આક વગેરે જેને કુદરતી અનાસરોમાં તેઓને મલી જતાં માનવામાં આવ્યાં છે, તેને અનાસરો પાસેથી પેલા શારીરિક પદાર્થો પાછા મેલવવાની જીતી માન્યતાને આ પેશ કીધી છે. ખુદ અવસ્તાના બાતેનમાં તેના મહાન હોકમાઓમાંથી એજ ખ્યાલ હસ્તી ધરાવતો મલે છે. તેમાં પેલાં માની લીધેલાં અનાસરોનાં મુવક્કેલ ઇન્દ્રિયા આદર, આવાં, વયુ, સપંદાર (પૃથ્વિ) વગેરે પાસે ફરજદોનાં માગણીઓ કરવામાં આવે છે.

હવે કુદરતી સવાલ ઉભો થાય છે કે મુવેલાં ઉભા થવાના સંબંધમાં અવસ્તામાં રાષ્ટ્ર શાહાદત મલે છે કે? એનો અક્કલપસંદ જવાબ જરૂરયાદ ધર્મની ફલીલ. યસ્તમાં આ મુજબ મલે છે.

ત્યાં કહે છે કે:—જેમ અહુરમજ્દે પુષ્કળ બલી, સુંદર, આગલ વધનારી અને (આકાશી) રોશની વાલી પેશયશ બનાવી હતી (અપુર્ણ બૂ. ૩-૧), તેમ ખલ-કતને તાજી, જીતી નહીં થતી, નાશ નહીં થતી, ખરાબ નહીં થતી, સદા સજીવન (હફવાલી લાંબી સજીવનના), સદા ફાયદેમંદ અને સ્વતંત્રતા ભોગવનારી તેઓ (સોશ્યેશ તથા તેના હમશરીફો) કરશે (અ. બૂ. સંસ્કાર્ય ૩-૩). *

ન્યારે મુવેલાં ઉભાં થશે, ત્યારે જીંદગી તથા અમર્ગી (હફવાલી લાંબી અને બલી જીંદગી) આવશે અને દુનિયા મરજી મુજબ તાજેગી ભરેલી થશે (ફ. ૧૦-૧૧).

ત્યારે આ વજનદાર શાહાદતથી અને જગત ઉમ્મતિના જીતકાલના મોજીદ દાખલાથી બવિષ્યના બનાવની આં સચ્ચાઈ દેખાડવામાં આવી છે. તેમાં કહે છે કે, સર્વશક્તિવાન અહુરમજ્દે જેમ પ્રથમ જગત ઉત્પન્ન કીધી હતી તેમ બવિષ્યમાં તેને સંપુર્ણતા અને અમર્ગી બખશવામાં આવશે અને એજ સત્તાદાર શાહાદત બવિષ્યના બનાવના આપણાં ધિમાનને મજબુતી આપે છે. આ બનાવના સંબંધમાં કેટલાક નામીયા ન્યાગદનેથી જીતકાલમાં બનેલા એવાજ અસાધારણ બનાવોના નામ બ નામ અવસ્તામાં મલતા અસરકારક દાખલા આવતા લેખમાં આપણે જોઈ શકીશું.

અવસ્તામાં દશવિલા રીસ્તાખીજ અને મરણ પછીની હાલત એ બે બનાવોની ખરી સમજ મેલવવાનું આગલા જમાનામાં મુશ્કેલ એ મુશ્કેલ બન્યાયું હતું, તેથી આ મુશ્કેલી ઓછી કરવા પાન'દ બહુ-તરોમાં આ બાબતે ઉપર શકસુમેલ નહીં રાખવાના એક જરૂરોસ્તી પાસે એકરારો કરાવવાનાં લખાણો થયાં મલેછે.

સાસાન્યાન બાદશાહ શાપુરશાહ હોરમજ ના અમલમાં તેના વડા વજીર દીનઆગાહ દસતુર આદરબાદે રચેલી પત્રો પરીમાની વગેરેમાં ઈસ્વી સન ૩૦૯. આ મુજબના એકરારો કરવાના મલેછેકે:—“ ઉમેદ રીસ્તાખીજરા પદશ ખુરસ'દ હુમદાસ્તાંન હોમ. ” એટલે રીસ્તાખીજની ઉમેદને માટે હું ખુશી અને એકમત છું (કં ૧૨૦).

“ પુલ પાદ-ફરાહ, બ'દ ફરોશ, ૦૦૦ પાદ-ફરાહસે રાખ, પંજહ હુકત સાલ પદશ ખુરસ'દ હુમદાસ્તાંન હોમ. ”

એટલે, ચીનવદ પુલ આગલ થતી સળ, સખ્ત બેડી, ત્રણ રાતની સળ, જે દરેક રાત વરસ ૫૭ જેટલી લાંબી થશે, તે ઉપર હું, રાજા અને એકમત છું (કં ૧૨ મો.)

“ બર બુદને રીસ્તાખીજ વ તનેપસીન બીગુમાનમ. ” એટલે, રીસ્તાખીજ અને તને પસીન (પાછલા તન) થવા ઉપર હું ખેશક છું (નીરંગે હો ૫૦).

આ એકરારો ઉપરથી જણાય છે કે, રીસ્તાખીજ અને મરણ પછીની જીંદગીના બનાવોને વગર શકે માન્ય રાખવા અને તે ઉપર શકમંદ સવાલ નહીં ઉઠાવવાના પાછલા વખતમાં એકરારો કરાવવાના ઇલાજે સેવાની ફરજ પડી હતી.



૪૦—કૃશ્નોગર્દ.

ભવિષ્યની જાંઘી—ધર્મનું રહસ્ય.

ફરવરદીન યસ્તમાં નીચલું વાક્ય મલે છે.

“આમત તે નૂરાંમ કવજેન્તિ દૂર એ ઉર્વએસેમ અધવના,
ઉર્વએસેમ નાષેમન યિમ કષો-કેરેતોષત વગહુયાઓ.”

અર્થ—ત્યારે હમણા તેઓ (આકાશી ગોળાઓ) ભલા કૃશ્નો ગર્દનું સેવક લાવવાની ખાહેશ રાખતાં દૂર છોડાવાળા માર્ગો તરફ ગર્દેશ કરે છે. (૬૦ પદ).

કેઆમતના મુખ્ય બે બનાવોમાંનો એક રૂઝે રીસ્તાખીજ એટલે, સુવેલાંને ઉઠાડવાના બનાવ વિષે ગયા લેખમાં કેટલુંક આપણે બોલ્યા અને આજ બીજે નામે એલખાતા એજ કૃશ્નોગર્દના ભવિષ્યની ભલી જાંઘીના બનાવ વિષે થોડું બોલીશું.

જરથોસ્તી મજહબમાં કેઆમત વખતે એક મહાગુરુ પેદા પડવા અને આલ-મને તાજેગી બખશવાના બનાવની જે આગાહી થઇ છે તે બેશક એક મોજેજો છે. આ મજહબ કૃશ્નોગર્દના બનાવમાં જ્ઞાન અથવા બુધીને ખાસ અગત આપે છે અને એજ રેશન જ્ઞાનના બજે દુનિયાને સુધારા અને વધારાના રસ્તા ઉપર મુકી આપી આગાહી લાવવાના ધણા બનાવો જુતકાલમાં કેટલાક નામીયા પુરષો, જેઓ “સએબ્યંતો દજ્યુનાંમ” એટલે દેશોતું ભલુ કરનારા સોસ્થંતો હતા, તેઓથી કેટલેક દરજ્જે અમલમાં આવતા રહીયા હતા. અને વર્તમાનમાં એવા બુદ્ધિયાતુર્થ તથા કાર્યકુશળતાના બનાવો અધુરાં રૂપમાં અમલમાં મુકાતા રહ્યા છે. જ્યારે રેશન જ્ઞાનના બજે આત્મિક શુદ્ધી પ્રવૃદ્ધીત થશે અને જગતમાંથી બદીતુ વાતાવરણ વીખરાઇ જશે; નેકી અને ભલાઈના બળવંત પ્રવાહો વેહેતા થશે અને માણસ જાત બારસામાં ઉતરતા આવેલા સુધારા-વધારાની અશોષની સંપુર્ણતાએ પહોંચશે, ત્યારે કૃશ્નોગર્દ સંપુર્ણ થવાની તથા શારીરીક અને આત્મિક, અમર્ગી અને વૃદ્ધીની ભલી જાંઘીની ઉંચ હાલતે પેહોંચવાની ધર્મમાં જે કે આશા આપવામાં આવી છે, તેાપણ આ સંપુર્ણ સુખી પરીણામ વેહેલું આગલ લાવવા કે તેને વધારે પાછલ લઇ જવાનું દુનિયાના ડહાપણ તથા તેની સર્જત ઉપર છોડવામાં આવ્યું છે.

ત્યારે એવા આશાવંત સુખી બનાવની સમ્યાપ્તના વજનદાર દાખલા શું
ધર્મમાં મળે છે ? એનો સંતોષકારક જવાબ જમ્યાદ યશ્વતમાં
અર્ધ મુચક હલીલ, મળે છે. તેમાં આ આલમ વચ્ચે ફરીગઈનો સુધારો કરવા અને
તેને નવાં સ્વરૂપમાં ફેરવવાની સમ્યાપ્ત ભુતકાલમાં બનેલા યોગ્ય
ખાસ દાખલાથી દેખાડે છે. તેઓ ખુદ આ બનાવના સંબંધમાં જ નામ બનામ
નોંધાયેલા છે તેથી તેઓ વધારે અસરકારક થઈ પડે છે. ત્યાં કહે છે કે:—

જે કયાની ખુરેહ જહાદુર ફરેદુન રાખતો હતો, જેથી ઝોહાક માર્યો ગયો હતો.

જે તેજ (અં. પરચડહ=સં. વચ્ચે) તુરાની અફ્રાશ્યાબ રાખતો હતો, જેથી
ઝંબનીગાઓ માર્યો ગયો હતો,

જે કયાની ખુરેહ કઝમેખુશરો ધરાવતો હતો જેથી અફ્રાશ્યાબ માર્યો ગયો હતો,

જે ખુરેહ કઝમેગુશ્તારપ ધરાવતો હતો જેથી લડવૈયાઓમાં તેણે નવી દીનની
સમ્યાપ્ત શિક્ષણ આપ્યું હતું,

તેમજ સોશ્યોસ કયાની ખુરેહની એલમની કુદરતી રોશનીની બરકતથી અશોષની
આલમમાંથી દરજની સઘલી બદીઓ, જુઠાંણું, ઠગાઇઓ વગેરેને દુર અને દૂર કરશે
(૩૦ ૯૨-૯૩).

અવસ્તાના આ દાખલાઓમાં ધરાની આલમ ઉપર દીન અને દેશના અજ્ઞાન,
જંગલી અને ઝતુની દુશ્મન તાયફાઓથી વારંવાર જુદમ જત્તી અને જબરદસ્તીની
આફતો ઉતરવાના અને તેઓને શીકસ્તની આપી દેશને બચાવી લેવાના ભુતકાલની
તવારીખના જે દાખલા દેખાડવામાં આવ્યા છે, તે આર્થ પ્રજામાં બનેલા ધણા અસા-
ધારણ બનાવો હતા, તેથી ભુતકાલના આ અસરકારક દાખલાઓથી ભરિષ્ઠના બનાવોને
તેના સાચાં સ્વરૂપમાં દેખાડવાની નેમ રાખવામાં આવી છે. ત્યારે તવારીખની સમ્યાપ્તના
આ મોજુદ દાખલા મુજબ ભવિષ્યનો પેગાંઝર સોશ્યોસ પોતાનાં હમશરીકો સાથે
કયાની ખુરેહના પ્રબળ પ્રતાપે બદકારોની તન અને મનને લગતી બદીઓ સામે
બળતવારીથી ફતેહમંદ લડતો ચલાવી તેઓને ખુનો બિખથી ઉખેડી નાખશે અને
આલમને જાતુકની તાજેની બખશશે એવી આપણને જાણેલા ખુશાલીની ઉમેદ આપ-
વામાં આવી છે. (૩૦ ૯૪-૯૬).

આ પુરેહ ખુદાઇ પુરેહ છે, તે ખુદાઇ અંશ છે, તે ઇશ્વરી બળ છે.

તે રોશની, જ્ઞાનની રોશની, એહમનો પ્રકાશ, પ્રતાપ & તિ' વગેરે ત્યારે કયાની પુરેહ અર્થો ધરાવે છે. અહુમજની એજ બળવંત શક્તિને જમ્યાહ શું છે? ચરતમાં શરઆતની જગત ઉત્પત્તિમાં તેમજ તેની સેવટની

વ્યવસ્થામાંથી આગેવાંન ભાગ લેતી દેખાડી છે. (ફ૦ ૧૦-૧૨)

વળી જુતકાલની તવારીખના હમ મજહબ અને હમવતન ધરાનની કીર્તિની જાલ-વણીના રાજદવારી બનાવોમાં પેલા મહા પુરૂષોએ જે સાધનની અરકતથી દીન અને દેશને બચાવી લેઇ તેને સુધારા-વધારામાં આગલ પાડવાની કાશિષો કીધી હતી તે જોરાવર સાધનથી કયાની પુરેહ છે (એજ ફ. ૪૬-૫૨), અને એજ કુદરતી સાધનની ખુદાઇ બખશોશ તેના અરવખ્તે સોશયોસ તથા તેના હમશરીકો ઉપર નાઝીલ થતી જણાવી છે (એજ ફ. ૮૯). એજ બળવાન શક્તિ કુદરત અને માણસ એ બંને દિશામાં, બલકે તમામ વિશ્વમંડળમાં જે મહાન કાર્ય કરી રહ્યું છે, તેમાં ઇશ્વરી જ્ઞાન અથવા એહમની રોશનીનુંજ તે એક સાચુ સ્વરૂપ છે અને તેનાજ પ્રતાપે ફરોગદનો આ અરવખ્ત આલમમાંથી અજ્ઞાનપણાનાં અંધકારને પોતાની પ્રબળ અસર હેઠળ દાખી દેશે અને જ્ઞાનની રોશનીના મહાન ફેરફારો પોતાની પાછલ લેતો આવશે. એની ધરખમ શાહાદત ખુદ આ બનાવના બયાનમાં તથા તેના વ્યવસ્થાપક પેગાંબરની ભવિષ્યની રાહબરીમાંજ મલે છે. ત્યાં કહેછે કે, સોશયોસ તમામ ખતકતને “અનેઉશ દોહાખ્ય” એટલે, અકલ અથવા બુધિની બેઉ આંખોથી જોશે (એજ ફ૦ ૯૪). ત્યારે ભવિષ્યની આ બલી રાહબરીમાં રોશન બુધિવ્યવસ્થા ઉપયોગ થશે, અજ્ઞાનપણા ઉપર જ્ઞાનની રોશની ગાદેખ આવશે અને રોશન અકલ આગેવાન જગા લેશે. વળી એજ બયાનની સેવટે આ મજહબે કોલ આપ્યો છે કે, અંધકાર ઉપર અતેજી રોશનીનીજ ફતેહ છે (એજ ફ. ૯૬).

આ ઇશ્વરી શક્તિએ જેમ શરઆતની જગત ઉત્પત્તિમાં આપેલા તેમજ તેને નવેસરથી સમારવાના આખર વખતે ખી આપવાના બળવાન એક અસરકારક હિરસાની ઢાં ખીજી અર્થસુચક દલીલ ફરીશું. અહુરમજદ દલીલ. ચરતમાં હ અમેશારપદોનું વર્ણન મલે છે અને તેમાં આ પેહેલે દરજ્જેની પેદાયશ પેદા કરવાની શાહાદત તરીકે શરઆતની જગત ઉત્પત્તિમાં એક બળવાન શક્તિના થયલા તથા સેવટે જગતને સુધાર-

વાના હવે પછી થનારા તેના ઉપયોગથી અશો જરથોસ્તને વાકેફ કરતાં અહુરમઝદ કહે છે કે:—

“ ઇધ હુર્વિત અમેરેતાત યા રેતો મીઝદેમ

પરો-અસ્તી જસેન્તાંમ મન દામ જરથુરત્ર. ”

“ વમેથાચ તત્ત્વ કથચ આઈ અપાઉમ જરથુરત્ર

મન ખશ્વાચ ચીસ્તીચ યાધરા આ અહુરશ. ”

પઓઉર્યો ધવત યથાચ અહહત અપેમેમ અહુરશ. ”

એટલે, અમે જરથોસ્ત ! હાં સંપૂર્ણતા (ખોરદાદ) અને અમર્ગ (અમરનાદ) ને બીજી હેવાતી (અ. પરો-અસ્તી=સં. પરો-ભવ) માં જનારા અશો માણુસોનો બદલો છે, તે મારી પેદાવશ (મન દામ) છે.

અમે અશો જરથોસ્ત ! તું જાણુ, તે કેમ ? મારી ખશ્વ (અક્ષત) અને ચીસ્તી (ડહાપણ) થી જેમ દુનિયા શરૂ થઈ હતી, તેમ દુનિયા સૌથી આખરે થશે (ક. ૨૫).

મજ્જુર વાક્યમાં ડહાપણુ અને અક્ષત એ શબ્દો ધણુ અગત્યના છે. તેઓ આપણને ખુદની સર્વત્ર શક્તિનો ઉંચો ખ્યાલ આપે છે. હાંથી આપણને બે બાબદનું જ્ઞાન થાય છે. પેહેલું જગત ઉત્પત્તિમાં જેમ અહુરમઝદનું મહામનોબળ કામે લાગુ હતું, તેમજ કેઆમતના આખરે બનાવમાંથી એજ મહામળ કામે લાગનાર છે. આ શિક્ષણુ મુજબ જગત ઉત્પત્તિ ખુદની ખુદાવંદી અને મીનો તથા ગેતી એ બેઉ હસ્તીની પાયદારીનો ઇનકાર કરનારા નાસ્તીક મતવાદીઓ કહે છે તેમ, અતિયમીત સંજોગો કે કોઇ ફાંટાબાજ કુદરતનું પરીણામ નથી, પણ તેમાં અબલ અને આખર દાદાર હોરમઝદનું ડહાપણુ નિયમીત કાર્ય કરે છે. દુનિયાની શરૂઆત જેમ તેના ડહાપણુનું પરીણામ હતું, તેમજ તેને આખરે અખંદ સ્વરૂપમાં સુતારવાના બનાવમાંથી એજ ઇશ્વરી શક્તિના ઉપયોગ તરફ મજ્જુર કક્ષામ આપણું ધેઆન ખેંચે છે. ધર્મના મચાકુત્ત શિક્ષણુમાં સમાવણું રહસ્ય કોઈનેથી માનવા અને બે ધડી મનન કરવ. જોગ છે. ત્યારે જરથોસ્તી મજ્જુમે જે જે સમ્યાઈઓ શિખવી છે તેઓમાંની આ એક મહાન સમ્યાઈ છે.

ફરોગર્દના બનાવને જુદા અવસ્થાની સત્તા સાથે તેના ખરાં સ્વરૂપમાં દેખાડવાની

ફરોગર્દ શું
શિખવે છે ?

જે કોશિષ થઇ છે તે અધુરી છે. તેની પુરણી માટે આ મહાન બનાવનું સુખી સેવક દ્વાવવામાં દરેક જરથોસ્તીને ચપળ જીંદગી ગુજરી પોતાનો લાભક ફાલો ગ્રાપવાની અને દુનિયાને ઉપયોગી થઇ પડવાની પરિત્ર ફરજનું તે આપણને

બાન કરાવે છે. ધર્મે આરા આપી છે કે રોશન જ્ઞાનની ખુદાઈ બખ્શીશને લાયક થયલાં બાબ્શાલી માણસો ઉપર આસ્ત્ર ખેદ (નતી અક્બ) નું ખુદાઈ ખુરેહ વારેદ થાય છે. ત્યારે એવાં જ્ઞાની અને ખુદાશાલી જે માણસો વારસામાં ઉતરતા આવેલા શુતકાલના અનુભવોને લઈને દુનિયાને સુધારવા અને સમારવાના કામમાં પોતાનો હિસ્સો આપે છે, તેઓ ફરોગિદ્ નાવાવામાં તથા તેને નબદીક લાવવામાં કીમતી મદદ આપે છે અને આવતી ઔલાદને ઉમદા વારસો આપી જવાનું પુણ્ય હાસેલ કરે છે. ફરોગિદ્ શિખવે છે કે, એક ખરા જરથોસ્તીએ કદમ બ કદમ આગલ વધવું જોઈએ અને પોતાની હાલત હાલના કરતાં વધારે બેહેતર કરવાના પ્રયત્ન પ્રયાસો કરવા જોઈએ. માનવી માત્રની એવી ઔલાદ દર ઔલાદ ચાલુ ને ચાલું કોશિષોના પરીણામને લઈને દુનિયા વધારે બલી અને વધારે નિર્દોષ, વધારે ખાલેસ અને વધારે અશો હોઈને બલી અને સુખી જીંદગીની સંપૂર્ણતાએ પોહાયવામાંજ ફરોગિદ્નું સુંદર રહસ્ય સમાયલું છે.

ત્યારે આપણે જોયું અને તપાસ્યું કે, ફરોગિદ્ જરથોસ્તી હયાત જીંદગીનું એક ધાર્મિક સ્વરૂપ છે અને તે સુંદર સ્વરૂપ આફ્રાણી જીંદગીને બલી અને સુખી, વૃદ્ધિ અને અમર્ગીના સલામત માર્ગ તરફ દોરવે છે. તે હયાત જીંદગીને બલિખ્તની જીંદગીના એક યાદગાર બનાવતી જીવેદાન ખુદાલી માટે આશાવંત બનાવે છે અને જરથોસ્તી ઉંચ ચારિત્ર ધકવામાં આગેવાન હિસ્સો આપે છે. ફરોગિદ્ એટલે, આ ત્રણ પાંચ દહાડાની ટુકી જીંદગીની સફર સફળ કરવા માટે બલિખ્તની બલી ઉમેદો સાથે કાંઈ નવું અને તાજું કરવું, ખીજા બોલોમાં સુધારા અને વધારા સાથે આગલને આગલ વધવું, Progress કરવો, એ અશો રાહબર જરથોસ્તનો મુદ્રા લેખ છે, તે આ મજહબનું સોનેરી શિક્ષણ છે.

ફરોગિદ્ના બનાવ સાથે જગા અને વખતનો સંબંધ કાંય હોવો જોઈએ કે અવસ્થામાં તેનો જોકે કોઈ સુકરર વખત દર્શાવેલો મલતો નથી, જગા અને વખત. તેના આધારે પાછલથી જમ્યાદ યશતમાં દેખાડેલી મલે છે. તે પૂર્વ ઇરાનમાં હેરાતની પાસે સિસ્તાનમાં આવેલી કાંસવ નામની નદીવાલો પ્રદેશ છે (ફ. ૫ તથા ફ. ૬૬). પ્રો. ડાર્મેસ્ટેટ તેને સિસ્તાનના હામુન અથવા ઝેરેહ દર્યા સાથે સરખાવે છે. વળી મજકુર યશતમાં સોશયોશની જન્મભુમિ તરીકે દરશાવેલી 'કાંસવ' નદીના સંબંધમાં 'હએતુમત' મુલકનું નામ

મહે છે, જે નામ તેને એજ મુલકમાં આવેલી 'હીઝમંદ' નદી ઉપરથી મધ્યુ છે (૬. ૬૬-૧૭). જે સિસ્તાનમાં વહેતી નદી છે અને હાલના હામુન સરોવરમાં ખાલી થાય છે. અવસ્તામાં મુલક અને નદીનું એકજ નામ 'હમ્બેતુમંત' છે અને ડૉ. સ્ટાર્લિન તેને નદીનુંજ નામ ગણીને કહે છે કે, હીઝમંદ નદીના સંખંધમાં ઝેરેહ કાંસુ દર્વાનું જે નામ મહે છે તે સિસ્તાનની વચમાં આવેલો અને હાલમાં ઝેરેહ નામે ઓલખાતો સરોવર છે.

સોરથોસની જન્નભુમિ તરીકે ચોકસા જગ્યા દેખાડવાનું કારણ તેને હમવતન ધરાનનું મધ્યખિંદુ ગણવાનું જણાય છે, કારણ કે ખુદ સિસ્તાન પ્રાંત, અવસ્તા મુજબ આ ભાગ્યશાલી જગ્યા સાથે કેટલાક અગત્યના બનાવો અને કેટલીક નવાબઓ જોડાયેલી છે. જમ્યાદ ધરત મુજબ કાંસવ સરોવર તરફના ભાગમાં ક્યાની પાદશાહોએ જડોંગલાલ અમલ ભોગવ્યો હતો. તેના અતરાફમાં હુશદાસ્તાર (હાલનો સાવેકન) પર્વત, બ્યાથી અથો જરથોસ્તે કુદરતની લીલાનું અવલોકન કીધું હતું, ખુદાઇ બેશારત મેલવી હતી અને આર્ષ પ્રભને નવા મજહબની નવાજેશ કીધી હતી. વળી ત્યાં ક્યાની ખુરેહ અખુટ હતું અનેલાંથીજ જરથોસ્તે ખુદાની ખુદાવંદીની પીછાણ કરી રોશન માન મેલવ્યું હતું. ત્યાંથી પુષ્કળ નદીઓ વહેતી થઇને દેશને આપાદ કરતી હતી અને ત્યાં દીન અને દેશના બચાવના બીજાં અખુટ સાધનો હસ્તી ધરાવતાં હતાં (૬૦ ૬૬-૬૯).

“સિસ્તાનની અજનબની અને ખુશંદી” નામનો એક પહલવી રૈસાલાનો ટુક ઇન્તેખામ મહેછે * અને તે અવસ્તાના મજકુર વર્ણનનાજ આધારે લખાયેલો જણાયછે. તેમાં કહેછે કે, હેતમંદ નદી (હાલની હીઝમંદ), ફરજદાનુ સરોવર (હાલનો આખ - ઇસ્તાદે), કીઆંસે દર્વો (હાલનો ઝેરેહ) અને હુશ દાસ્તાર પાહાડ સિસ્તાનમાં આવેલાંછે. કહેછે કે, સપેતમાન જરથોસ્તાના હુશેદર, હુશેદરમાહ અને સોરથોસનું જનમવું, પરવરશ થવું અને રીસ્તાખીજ કરવું એજ મુલકને અભારી છે. વળી કેટલાક ક્યાની પાદશાહોની નસલ અને તોખમ એજ મુલકમાં સુખે દુખે પુગાં હતાં. ત્યારે આ પ્રાંત અને તેમાં આવેલાં સરોવરો, નદીઓ અને પર્વતો વગેરે દીન અને દેશી, જીત અને ભર્તાબની તવારીખના ધણા અગત્યના બનાવો સાથે સંખંધ ધરાવેછે અને તેથી તેઓ ઇરાની પ્રજામા ધણા પવીત્ર અને માનને લાયક ગણાયાંછે. ખરે છે કે સિસ્તાન પ્રાંત માથે આપણો સંખંધ પુગાતન છે, પણ એજ

* વરજીએ કરનાર ડૉ. ઇ. જ. મોદી, સી. આઇ. ઈ.

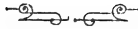
ભાવ્યશાળી રચલ સાથે શું ખરેખર આપણી ભવિષ્યની સર્જતા જોડાયેલી હશે ! પ્રો. સ્ટાઇન કહે છે કે, હાલથી સસ્તાનના અતારાક્રમાં એક પુરાનો તાપદ્ર વસે છે, જેઓ પોતાને ‘ક્યાનીઅન’ તરીકે ઓળખાવે છે.

અવસ્થામાં ફરોગિદની કોઇ એકજ મુકરર વખત દરશાવેલો મલતો નથી અને આ ખનાવની તલ્પેની મકસદ તપાસતાં જોકે મલવો જોઇએથી વખત, નહી, તોપણ પાછલાં લખાણોમાં કેઆમત થવાનો અને કેઆમત ખનાવનાર સોસ્યોશને જન્મ લેવાનો દિવસ ખોરદાદ સાલ જણાવ્યો છે. આં કંઈજ નહી પણ તારીખના આધાર વગરના ભુતકાલની તવારીખના જે ખનાવોના અનેક દાખલા વખતના આ મુવકકેલ ખોરદાદ અમેશાં સ્પંદના નામ સાથે જોડી આપેલા મલે છે, તેઓમાંનો આ એક ભવિષ્યના ખનાવ સાથે માત્ર જોડી આપવાનો છે.

ફરોગિદની ભવિષ્યની હાલતનું પહલવી લખાણોમાં જે ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું છે તે જાણવા જોગ છે અને આ તેનો ટુક સાર છે.

જ્યારે સોસ્યોશ આવશે ત્યારે માણસ જત દશ વરસ અગાઉથી ખોરાક-પાણી તદ્દન છોડી દેશે અને વગર ખોરાકે જીવશે. જ્યારે મુવેલાં ઉડશે ત્યારે આક્રતાખની અરધી રાક્ષી તેઓપર પડશે અને અરધી ગયોમદ ઉપર પડશે. જેથી તેઓ પોતાનાં માથાપ, બાઇએહેન, બાઇડી છોકરાં અને સગાંવહાલાંઓને ઓલખશે. દરેકને એક ઓરત અને તેની સાથે ફરજદો જાહેર કરવામાં આવશે પણ દુનિયામાં ફરજદ જણવાનું થાય છે તેથી જુદીજ રીતે થશે. આ વેળા આકાશપરથી એક પુછડીઓ તારો ખરશે... અને જવાળા મુખી પર્વતો ફાટશે, તેની ‘લાવા’ થી નદી વેહેતી થશે અને તે પીગલેલી ધાતુની નદીમાં બેહેસ્તી અને દોજખી માણસોને ચલાવવામાં આવશે. બેહેસ્તીઓને ઉકાળેલાં સુમરાં દુધમાંથી આસાન પસાર થતાં હોય નેમ લાગશે પણ દોજખીઓને ભારે દુખ ભોગવવું પડશે. સોસ્યોશ પોતાના મદદગારો સાથે ગુજરેલાંઓને ઉભાં કરવા ઇજ્જતેની ક્રિયા કરશે અને ક્રિયા માટે ‘હુધઓરા’ નામની એક ગાયને કાપશે ! અને દુધનું જીવાંમ તથા હોમે સફેદનો અમૃતરસ પાછને તમામ ગુજરેલાંઓને અમર્ગી અપાવશે. જેઓ મોટી ઉમરે મરણ પામેલાં હશે તેઓની ઉમર ૪૦ વરસની અને નાનાં જાળકેની ઉમર વરસ ૧૫ ની થશે (યુ. બા. ૩૦).

ફરોગદના ચાદગાર જનાવમાં અવરતા અને પહલવી લખાણનો મુકાબલો કરતાં તેઓ વચ્ચે આપણે અસાધારણ તફાવત જોઈએ છીએ. વળી તેમાંથી આપણા જ્ઞાનમાં વધારો કરે એવું કોઈ ઉમદા શિક્ષણ મળતું નથી. અવસ્તામાં તે જ્યારે દુકો અને ભવિષ્યની સ્વભાવિક સ્થિતિ દરશાવનારો છે, ત્યારે પહલવી લખાણમાં તે અતિ લાંબો અને ઘણો અસ્વભાવિક મહે છે. તેમાં તેના લખનારે પોતાની કલ્પણાને હદબહાર છુટથી ઉપયોગ કર્યો છે અને તેમાં આશા તથા ભય એ બંને એકી-વેળા સાથે સાથે આપવાની કોશિષ કરી છે. આ તાબુખી ઉપજવનારું વર્ણન પાછલી છરાની પ્રજાની ધાર્મિક સ્થિતિનો આપણને ખરો ખ્યાલ આપે છે અને તેમાં અવસ્તામાં નહીં વર્ણવેલાં જે બયાનો થયાં છે તે માત્ર ધાર્મિક ધાક બેસાડવા તે જ્ઞાનની પ્રજા માટે જરૂરનાં હતાં. એમાં એક નહીં ઇચ્છવ.જોગ જે બાબદ મહે છે, તે ભવિષ્યના પેગાંમ્મરના હાથે ગાય કપાવવાની છે! એક અશો રાહબરના નામ સાથે ગાયની કુરબાનીનું આ જોડાણ અસ્થાને મહે છે.



OPINION.

"But as a specific example of 1st class research, I think I can do worse than lay my finger on the brief paper contributed to the latest Journal of the Iranian Association by a scholar with whom I have not the pleasure of a personal acquaintance. It is my humble opinion that the paper contributed to the conjectural emendations in some of our Pazend texts by Mr. Khurshedji Erachji Pavry entitles him to rank among the foremost Avesta exegetes of our day. Speaking from memory, I find it hard to recollect a like piece of original research by any scholar within the last five years. The Parsi public may rest assured that the ingenious critical suggestions made by Mr. Pavry only if they had emanated from a Westerner would have earned him what is known as "European reputation." And I repeat I can indulge conscientiously in whole-hearted appreciation of the erudition of this scholar—and the like of him I expect we have struggling in obscurity sacrificing studies to a wrangle with a land-lord—because not knowing them I have neither to fear to lose nor to hope to gain anything from them. I submit to the community that with workers of this calibre, and I rest content with mentioning only one who is not a solitary exception, we should not despair of prosecuting our studies and throwing light on our past with our own independent efforts."

G. K. N.

JOURNAL OF THE IRANIAN ASSOCIATION,

October, 1919.

આપીકા મજહુબની સાચી રાહાબરીની ખુદ

અને

ખરી લાયકાતની કદરશનાસી નહી કરવાની તવગર

પારસીઓની બેદરકારી.

"જ્યારે પણ નહી હમ્મયા જોગ દલગીરી ઉપજવનારો સંસારી બનાવ પોતાના આત્મા અને હૃદયને કમકમાત પમાડનારો થઈ પડે છે, ત્યારે આપણામાંના યુના રિચારવાલાઓ શું ધાર્મિક સમજ આપનારાઓની ખુદના સંબંધમાં લામણી બરેસી

ફરીઆદ કરતા નથી? પણ જે બનાવો માટે નાસેપાસ થઇને ખેદ દર્શાવે છે, તે ફરીથી બનતા અટકાવવા માટે તેઓ શું પગલાં લે છે? જોઇતું લખાણ કોણ પાસેથી મેલવવું તેની સમજ નહીં પડતાં મી. ખુરશીદજી પાવરી, જેઓ અદે-આઇ ઉપજાવે એવાં બેહોળાં લખાણો કરવા માટે જાણીતા છે, તેઓને 'જનલ' ના દીલસોજ પણ ગુચવાડામાં પડેલા અધિપતિ તેમને કાલો આપવાની આમંત્રિ બરેલી અપીલ વારંવાર કરે છે..."

"વળી આ વાત યાદ રાખવાની છે કે આપણા સ્વમાન ધરાવનારા ધર્મશુર ભાઇબંધો પાસેથી આપણે એવી વડી રાખી શકીએ નહીં કે પૈસાની રેતડેલ તીજો-વાળાં સંભાવતી ખાતાના ત્રસ્ટીઓને પુરસદ મલે અને તેઓ આનંદી સ્વભાવમાં હોય, તે વેળા હાથમાં અરજ લઇને તેઓ પાસે મદદ માંગવા જાય. હું પુછીશ કે આપણા સાહિત્યના અભ્યાસિ આગેવાનો, જરથોસ્તી દંતકથા વગેરે સાહિત્ય તરફની એક પાવરી, એક ક્રીસ્તેનસના કે કારા-દી-વુ ની જનદેશાવીની હાલક કરે ખુજવા માટે બહાર પડવા વગર ક્યાં સુધી તેઓની શોધખોળનો ઉમદા લાભ ભોગવનાર છે? પશ્ચિમના વિદ્વાનો પોતાના કામ પછવાડે જો દિવરો ગાળે છે અને મેહેનત લે છે તે માટે તેઓ એજો વધતો બદલો મેલવે છે. કોઇપણ રીતે તેઓ પોતાની મેહેનતના પરીણામમાં પ્રતિષ્ઠા મેલવે છે, પણ જે પારસી ધર્મશુર કે બેહેદી અભ્યાસિ આભારની લાગણી ધરાવવા અને કદર ખુજવા માટે, મશહુર થયેલી પારસી કામ ઉપર આધાર રાખીને ધાર્મિક સાહિત્યનો કોઇ મુરખી દ્રષ્ટી મર્યાદાથી બાહાર નીકળવા વગર વર્ષોનાં વર્ષો વહી જતાં જીએ છે તેનું શું?..."

પ્રજામિત્ર, તા. ૬-૫-૧૯૨૦.

એક સમશુલ ઉદમા કહે છે.

"તોપણ મોખદોને કેળવણી આપો, કેળવણી આપો, એમ બેહેદીનો ફાકટ પોકાર કરતા રહીઆ છે અને કરતા રહેશે. જે જોઇએ છે તે પોતાની મેસે શિખે-લાઓનાં કદરશનાસી છે."

(૨૦)

પ્રજામિત્ર તા. ૨૪-૧૦ ૧૯૧૫.

"Do not the orthodox among us feelingly complain of the lack of religious preceptors among us whenever an undesirable social occurrence shocks their soul and conscience? What steps do they

take to prevent the repetition of what they ruefully deplore? I make no apology to refer to the enviable profundity of Mr. Khursedji Erachji Pavry whom the sympathetic, but embarrassed editor of the Journal probably appeals urgently for "copy" not knowing which way to turn?

x x x x x

And it has to be remembered that our self-respecting priesthood cannot be expected to wait, petitions in hand, the leisure and the cheerful mood of a heptade of plutocratic Trustees. How long, are our intellectual leaders to enjoy the rich benefit of the researches of a Pavri, a Christensen or a Carra de Vaux, without bestirring themselves worthily to appraise their passionate devotion to Zoroastrian lore? And be it observed, that the accidental workers acquire compensation for their days spent or energy employed to a great or less degree. Any way, they earn a name commensurate to their toil. But where stands the Parsi Mobed or lay student who, depending on a community reputed for gratitude and appreciation of merit, sees year after year roll by without a patron of religious learning emerging above the horizon?"

Advocate of India,

29th April 1920.

એક બહુલા એરવદની સ્તુતીમાં

મીં ૨૫૧૨.

મને પુછવાની રજા આપશે કે પારસી કોમના આજે કોઈ બહુલાગહુલા એવા સ્કોલરો છે કે જેઓએ પોતાની જાતિ અકબલને જોરે અવસ્તા બહુતરોના સંબંધમાં કોઈ નહીં સમજ પડે એવાં લોગનોની અકકલ પસંદ સમજણ આપવાની કોશિશ કરી હોય? તેવા સ્કોલરો મરહુમ મીં ખ. રં. કામા અને એરવદ શે. દા. ભર્યા હતા, જેમની બરાબરી હજી કોઈથી થઈ શકી નથી. તેમનાથી ઉતરતા દરજ્જામાં જે ત્રણ એરવદ સાહેબોને મુજી શકારો થોડા દીવસની વાત ઉપર આ બાબતમાં તમારાં પત્રની ઇમેજ કટાસમાં મેં એક લેખ વાંચ્યો ત્યારે તેમાં એક બહુલા એરવદ

જેઓને જવાન તો કહી શકાયજ નહીં તેમના સંબંધમાં નીચેના ફરો જોઈને મને બહુ ખુશી ઉપજી હતી. ત્યાર બાદ તેજ લેખ ધરાનયન એસોસીયેસનના અધ્યક્ષે ખાસનાં જરનલમાં ઉતારી લીધેલા મેં ફરીથી વાંચ્યો ત્યારે મને લાગ્યું કે મારે ઉપલા એરવદના સંબંધમાં જે સખુન કહેવા જોઈએ. ઉપલા લેખમાં તેમને માટે વપરાયલા સખુનો આ પ્રમાણેના છે,

* * * * *

ઉપલા સાદા સખુનોમાં કુલ બધી સચાઈ સમજીતું છું. ઉપલા લેખક એરવદ ખુરશીદજી એચરજી પાવરીનો એક લેખ વાંચીને તેઓ આટલા બધા ખુશ ખુશ થઈ ગયા છે, તો ધરાનયન જનરલના છેલ્લાં પોઝાંક અંકમાં એજ કીસમના જાતી ખોલ અને તપાસથી લખાયલા લેખો તેમની કટલી મોટી ખુશીનું કારણ થઈ પડવા જોઈએ. ઉપલા લેખકને એરવદ પાવરી સાથે જોળખાણુ નથી તો હવે તે જલદીથી પડશેજ, કારણ કે એક વીદ્વાનની પ્રસંસા કરનાર બીજો વીદ્વાન તેનું જોળખાણુ પાડ્યા વીના રહી શકતો નથી. પણ આ અદના લખનાર તો એરવદ પાવરીને સારી પેઠે જોળખે છે. અને એક દાયકાથી તેમના સ્વતંત્ર અને હીમત બરેલાં સંસારી અને ધરમ સંબંધી રાહ રસમો અને માન્યતાઓના સુધારાને લગતા લખાણો છાપામાં વાંચતો અને વખાણતો આવ્યો છું. પાંચ સાત વરસોની વાત ઉપર એરવદ પાવરીએ ગરત જોડતાર પત્રમાં પોતાના આ લખાણો દાખલ કરાવવા માંગ્યાં ત્યારે તે બહુ વખાણુયા હતાં અને અધીપતીએ તેમની સારા સખુનોથી સ્તુતી ગાઈ હતી. ત્યાર બાદ આ પ્રજામીત્ર અને પારસી પત્રમાં એરવદ ખુ. પાવરીએ પોતાના ઉપલીજ કીસમના સ્વતંત્ર અને સાચાં લખાણો ચાલુ રાખ્યાં હતાં. અને હાલ એજ એરવદ ધરાનીયન જરનલમાં તેવાંજ બીજા લખાણો ચાલુ રાખીને પોતાની નામના કાયમ રાખી છે.

* * * * *

પણ એટલુંજ નથી. ઉપલા ઈંગ્લિશ લેખના લખનારને ખબર હોય છે કે નહીં હોય કે એરવદ પાવરીએ પોતાના નામ સાથે તાલુકો ધરાવતા “રેસાલહે ખુરશીદ” નામના અંકમાં અનેક નીચેના જાતી શૈલખોળને આધારે લખેલ છે, જેઓ મધેનો એક “યથા અહુ વધરયો” ની બહુ પુરાણી બંદગીનો જુદીજ અને નવીન કથથી કહેલા તરજુમાને લગતો છે. હાલ એરવદ પાવરી ઉપલા જરનલમાં “જરથોસ્તે સાહીત્યના ચુટલાં લખાણો” એ મથાળે જે જાણવાજોગ વીવેચન કરે છે. અને

પેહલવીવાળાઓએ કરેલી શરેહોની કાંધક જુથો બતારી આપવાની તજવીજ કરે છે તે ખરેખર સ્તુતી પાત્ર છે. ચાલતા અકટોચર માસનાં જરનલમાં અવસ્થા 'તેક્ત'નાં બે મોગમ અને બે બેગાના વાંકથો જોમના ખાતરી બરેલા અરથ કરવા મુશ્કેલ છે તેમના અરથ અને તે માટેની સમજણ પોતાની તરફથી આપવાની તારીફલાયક કોશિશ આ બણેલા સ્કોલરે ચાલુ રાખી છે. અફસોસની વાત છે કે આવા વીદ્વાન અભ્યાસીઓના પોષક આપણામાં કોઇ નથી. મરહુમ મી. ખ. રૂ. કામાને પોતાના વીદ્વા બરેલા કામોને માટે કોઇ માતમર આસામીની મુરખખીગીરીની અગત ન હતી. મરહુમ એરવદ શેહરીયારજી બર્યાને માથે રાહતુમાં સમાને સાથો હતો માટે તેઓ પોતાની રાસ્ત વીદ્વાને હીમતથી વીસ્તાર આપી શક્યા હતા. પણ એરવદ પાવરી જેઓ હાલ નજદીક ૬૦ વરસની ઉમરે પુગેલા છે. તેમને માથે કોઇ પણ મુરખખીને સાથો નથી. તેઓ મુ'બઇના જથુકના રહીશ નથી. પણ નવશારીનાં એક ખુશ્ખામાં નાકદર લોકા વચ્ચે એકમાર્ગીપણે વસી પોતાનો અવસ્તાઇ અભ્યાસ ચાલુ રાખી રહ્યા છે.

પ્રભ મિત્ર તથા પારસી.

નવેમ્બર, ૧૯૧૯.

